

SUKUPOLVIEN SILLAT JA KASVAMISEN KARIKOT

– vanhemmat,
lapset ja
alkoholi

Marja Holmila
Kirsimarja Raitasalo
Christoffer Tigerstedt
(toim.)

Sukupolvien sillat
ja kasvamisen karikot
– vanhemmat, lapset ja alkoholi

*Marja Holmila, Kirsimarja Raitasalo
& Christoffer Tigerstedt (toim.)*

TERVEYDEN JA
HYVINVOINNIN LAITOS

© Kirjoittajat ja Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

Taitto ja kuvat: Seija Puro

Teema 25

ISBN 978-952-302-737-4 (painettu)

ISBN 978-952-302-738-1 (verkko)

ISSN 1798-0089 (verkko)

<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-738-1>

Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy,
Helsinki 2016

ALKUSANAT

Itsenäisyyden juhluvuoden 2017 juhlistamiseksi Itsenäisyyden juhluvuoden lastenrahaston säätiö (ITLA) käynnisti tutkimus- ja vaikuttamisohjelman, jonka osana on toteutettu Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen kanssa ja Alkon tuella tutkimushanke ”Sata lasissa – varttuminen suomalaisessa alkoholikulttuurissa”. Tämä kirja on yksi hankkeen tuotos. Kirja tarkastelee suomalaisuuden, alkoholin ja vanhemmuuden suhteita yhteyksineen ja ongelmineen ja antaa eväitä suunnata tulevaisuuden toimenpiteitä seuraavana vuosisatana tai ainakin vuosikymmenenä.

Suomalaisen alkoholikulttuurin perinteinen ajatus on viikonloppukänni. Se ei ole todellisuutta nykyisin, jos on koskaan valtavirtana ollutkaan, vaikka ilmiö sinänsä on olemassa. Suomalaisella alkoholikulttuurilla sanotaan muutenkin olevan omat piirteensä: juomatavat ovat kansantauti, joka johtaa lasten kärsimyksiin, juominen ei ole sivistynyttä maistelua ruuan yhteydessä, alkoholihistoriamme kieltolakeineen on poikkeava ja on johtanut alkoholimoraalin erityisyyteen ja jopa nuorten varhainen kodin jättäminen on osa alkoholin käytön erityisyyttämme.

Todellisuus on paljon monimuotoisempi ja nykyisin onneksi perheiden osalta positiiviseen suuntaan menevä. Kun lapsen ruumiillinen kuritus kiellettiin 1980-luvun puolen välin tienoilla, hyväksyi valtaosa vanhemmista kuitenkin vähintäänkin luunapin ja osa selkäsaunankin. Lainsäädännön ja yhteiskunnallisen keskustelun voimaa osoittaa, että nykyisin ruumiillisen kurituksen kiellon hyväksyy lähes sata prosenttia ja varmaankin lähes sama prosenttiosuus sitä myös käytännössä noudattaa. Sama pitäisi saada aikaan vielä henkisellä puolella ja myös lasten välisessä kiusaamisessa. Tällaiset seikat vaikuttanevat myös lasten ja vanhempien suhteisiin ja siihen, miten perheen ongelmiin suhtaudutaan. Toimintakulttuurit ovat muutettavissa.

Tässä kirjassa julkaistuissa tutkimuksissa on pyritty selvittämään vanhempien vaikuttamista ja vaikuttamisyrityksiä nuorten käyttäytymiseen. Esillä ovat myös kokemukset vanhempien alkoholinkäytön vaikutuksista nuorten omaan käyttäytymiseen samoin kuin lasten ja nuorten kokemuksia ja kohtaloita ylisukupolvisen alkoholinkäytön johdosta.

Kirjan antia ovat tutkimukset nuorten ja vanhempien vuorovaikutuksesta, niin nuoret keskenään kuin suhteessa vanhempiinsa. Vanhempien suhtautuminen voi olla kovin monenlaista, alkaen puhuttelusta, kunhan on nukuttu humala, päätyen ties mihin. Tässä suhteessa tarjottu aineisto on ainutlaatuista ja uutta. Yllättävää ei ehkä ole se, että lapset ja nuoret kärsivät vanhempiensa alkoholismista tai jo siitä, että näkevät vanhempansa humalassa.

Alkoholin käyttöön suoraan vaikuttavat tunnetusti hinta ja saatavuus. Nämä samat vaikuttavat epäilemättä myös nuorten alkoholin käyttöön. Nuorten kohdalla oman kysymyksensä muodostaa ylisukupolvisuus. Sen heijastusvaikutukset eivät ole vain alkoholiin liittyviä, vaan terveys, työllisyys, toimeentulo ja koulutus jäävät tyypillisesti heikommaksi alkoholi-ongelmaisessa perheessä kolmanteenkin polveen. Yksi vastaus tähän ongelmaan on lasten ja nuorten kasvuolosuhteisiin vaikuttaminen.

Esiin nousee inhimillisyys, mutta myös yhteiskunnan ja kansalaisyhteiskunnan vaikutus. Riittävä ja riittävän varhainen tuki lapsille, nuorille ja lapsiperheille on yhteiskunnallinen välttämättömyys. Poliitiikan eri keinoin sekä luomalla kansalaistoiminnalle edellytyksiä vertaistukeen ja vapaaehtoisapuun saadaan aikaan positiivinen kierre ja voidaan katkaista sukupolvien stigma. Ehkäisy on aina vaikuttavampaa, inhimillisempää, halvempaa ja kestävämpää kuin korjaava toiminta.

Kirjan teemoihin liittyvät vahvasti lapsen oikeudet muun muassa päihdeperheissä. YK:n lapsen oikeuksien komitea on huomauttanut Suomelle tästä asiasta lähinnä lasten saaman tuen kannalta. Kun tiedämme, miten vanhempien alkoholin ongelmakäyttö vaikuttaa lapsiin ja heidän tulevaisuuteensa, on jo yhteiskunnan itsesuojelun kannalta välttämätöntä, että asia otetaan vakavasti eikä vain todeta, että tarttis tehrä jotain. Lisänä toimenpiteiden vaatimukseen ovat tietysti inhimilliset tekijät ja kussakin tapauksessa lisäksi lapsen etu – lapsen oikeuksien tulkinnan ydinperiaate.

Yleisesti ottaen kuitenkin selviydytään. Tämä liittyy vuorovaikutuksen ja sen taitamisen kasvuun. Nuoret ja vanhemmat tulevat keskenään toimeen – ja se on sosiaalista pääomaa.

Pentti Arajärvi

SISÄLLYS

ALKUSANAT

Pentti Arajärvi

JOHDANTO: Sukupolvien sillat ja kasvamisen karikot – vanhemmat, lapset ja alkoholi7
Marja Holmila, Kirsimarja Raitasalo, Christoffer Tigerstedt

LUKU 1 Vanhempien ihanteet ja käytännöt alkoholikasvattajina 14
Henna Pirskanen, Kati Kataja, Jenni Simonen, Marja Holmila, Christoffer Tigerstedt

LUKU 2 Nuorten näkemykset vanhempien ja lasten alkoholinkäyttöä koskevasta vuorovaikutuksesta 32
Jenni Simonen, Kati Kataja, Henna Pirskanen, Marja Holmila, Christoffer Tigerstedt

LUKU 3 Alkoholismista toipuneen paluu vanhemmuuteen 48
Henna Pirskanen, Marja Holmila, Kati Kataja, Jenni Simonen, Christoffer Tigerstedt

LUKU 4 Kun vanhempi juo liikaa – nuorten kokemukset ja voimavarat 64
Jenni Simonen, Henna Pirskanen, Kati Kataja, Marja Holmila, Christoffer Tigerstedt

LUKU 5 Vanhempien päihdeongelmista aiheutuvat haitat lapselle 83
Kirsimarja Raitasalo, Marja Holmila, Marke Jääskeläinen

LUKU 6 Kulttuurien kaleidoskooppi – maahanmuuttajat ja suomalaiset juomatavat . . 98
Kati Kataja, Henna Pirskanen, Jenni Simonen

LUKU 7 Juomisen kotiutuminen. 118
Christoffer Tigerstedt, Janne Härkönen

LUKU 8 Alkoholihaittoja ehkäisevät toimet edistävät terveyden ja hyvinvoinnin tasa-arvoa – asiantuntijoiden tulevaisuuskuvia. 130
Katariina Warpenius, Marja Holmila, Thomas Karlsson

LUKU 9 Muuttuva suomalainen perhe-elämä ja alkoholin käyttötavat – kirjan yhteenveto 151
Ritva Nätkin

LUKU 10 Perheille tarjottava kasvatuksen tuki ja sen kehittämistarpeet 172
Petra Kouvonen

LIITE 1. Aineistokuvaukset. 182

LIITE 2. Abstracts in English. 187

KIRJOITTAJAT 196

JOHDANTO:

Sukupolvien sillat ja kasvamisen karikot – vanhemmat, lapset ja alkoholi

Marja Holmila, Kirsimarja Raitasalo & Christoffer Tigerstedt

Vanhemmuus ja kaikki kasvattaminen on ajoittain vaikeaa. Alkoholin käyttöön liittyvät kasvatuspulmat eivät ole niitä helpoimpia. Päihdekasvatuksessa risteytyvät monenlaiset kulttuuriset arvot, vanhempien ja lasten käsitykset oikeasta ja väärästä sekä myös tieto alkoholin vaikutuksista ja kasvavan nuoren ominaisuuksista. Koteja ympäröivä yhteiskunta muuttuu nopeasti, eivätkä edellisten sukupolvien ratkaisut aina sovi malleiksi. Alkoholikulttuuri muuttuu sekin, mutta hitaammin. Vanhemmat eivät toimi yksin, vaan kasvattajina ovat kaikki lasten ja nuorten kanssa toimivat sekä nuoret itse ja heidän ystävänsä.

Useat lasten päihdekasvatusta käsittelevät kirjoitukset ja kannanotot ovat perusolemukseltaan huolestuneita. Lasten elinolojen väitetään usein menneen huonompaan suuntaan. Tietoa kansanterveyden riskeistä julkaistaan paljon. Vanhempia askarruttaa miten suojata oma lapsi erilaisilta riskeiltä ja uhilta. He saattavat myös kokea avuttomuutta: noin kolmasosa vanhemmista tuntee jatkuvaa riittämättömyyttä vanhempana. He sanovat myös menettäneensä malttinsa ristiriitailanteissa lapsen kanssa (1). Luultavasti kaikilla kasvattajilla on myös hyviä kokemuksia siitä, kun yhteys lapseen toimii ja tuntee onnistuvansa lapsen ohjaajana. Nuori ihminen itse on onneksi useimmiten luottavainen ja uskoo, että tuleva elämä tuo pääasiassa hyviä asioita. Hän saattaa myös haluta osoittaa vanhemmilleen, että osaa kyllä toimia itsenäisesti, eikä enää tarvitse suojelua.

Alkoholikasvatuksessa yhdistyy monta asiaa. Siihen kuuluu oikeaksi ajatellun mallin antaminen, tietojen ja kokemuksen jakaminen lapselle ja nuorelle ymmärrettävällä tavalla, rajojen määrittäminen ja niiden toimeenpano. Kasvattamisessa on paljon liikkumavaraa julkilausuttujen tavoitteiden ja todellisen käyttäytymisen välillä. Siksi juomiskulttuurien siirtyminen uudelle sukupolvelle on mutkikasta. Aikuisen oma käyttäytyminen on yleensä vain osittain yhtenevää hänen neuvojensa kanssa, ja alkoholikasvatusta kuvannee hyvin sanonta ”tee niin kuin minä sanon, älä niin kuin minä teen”. Mitä runsaampaa aikuisen oma alkoholijuomien käyttö on, sitä suuremmaksi neuvojen ja oman käyttäytymisen välinen ristiriita kasvaa. Juomisen salailua on perheiden sisällä paljon, ja valehtelukin voi muodostua tavaksi.

Kasvattamisessa ja varttumisessa on aina kaksi osapuolta; aikuinen ja alaikäinen lapsi tai nuori. Usein ei ole ollenkaan selvää, kuka kasvattaa ja ketä. Ääritapauksessa vanhemman ja lapsen roolit saattavat kääntyä päällelleen, ja lapsi joutuu huolehtimaan päihderiippuvaisesta vanhemmas-taan. Kaikissa perheissä alkoholinkäytöstä puhuminen edellyttää avointa vuorovaikutusta ja molemminpuolista luottamusta.

Suomessa on yleensä tarkasteltu nuorten ja aikuisten alkoholinkäyt-
töä koskevia käsityksiä erillään tosistaan. Vanhempia on käsitelty nuor-
ten kaveripiirien ulkopuolisina kasvattajina ja alkoholikokeilujen kont-
rolloijina, nuoria taas vanhempia pakoilevana ja uhmaavana joukkona. Juomisen aloittaminen teini-ikässä – hieman ennen laillista ikärajaa – on kulttuurimme stereotypian mukaan lähes väistämätön rajoja rikkova riit-
ti, joka on yhtä aikaa luonnollinen, pelottava ja koominen. Stereotypian tarjoamat kasvattajan ja varttujan roolit ovat pääosin negatiivisia ja voi-
mattomia: kieltoja karjuva vanhempi ja ovia paiskova kapinallinen nuori. Kuva myös korostaa alkoholin symbolista merkitystä lasten itsenäistymi-
selle; humala näyttäytyy merkinä siitä, että lapsella on jo toinen jalka kodin ulkopuolella. Tämä mielikuva on alkoholikasvatuksen kannalta melko negatiivinen, sillä se liittyy humalajuomisen luonnolliseksi osaksi lapsen sinänsä myönteistä kasvamista ja itsenäistymistä.

Onko todellisuus oikeasti tällainen? Vai onko vanhempien ja lasten välillä aitoa vuorovaikutusta alkoholikäytöstä ilman, että keskustelu alle-
viivaisi stereotyyppisiä ristiriitoja? Olemme tämän kirjan taustalla olevis-
sa haastattelututkimuksissa huomanneet, että sekä vanhemmat että lapset suosivat perheen keskistä avointa keskustelua avaimena hyvään kasvatukseen. Toiset tutkimukset ovat puolestaan osoittaneet, että useimmissa suomalaisissa perheissä nuorten ja vanhempien välinen kanssakäyminen ylipäättään on melko hyvällä tolalla. Vain yksi kymmenestä peruskoulun kahdeksaluokkalaisesta ilmoittaa kyselyssä, että ei juuri koskaan pysty keskustelemaan ongelmistaan vanhempiensa kanssa (2).

Perheen avoin vuorovaikutus ei kuitenkaan aina riitä estämään nuoren päihdekokeiluja eikä varsinkaan muuttamaan vanhemman haitallisia juomatapoja perheen kannalta suotuisammiksi. Nautintoaineina käytetyt alkoholi ja muut päihdyttävät aineet voivat muodostua perheessä vahvaksi viholliseksi, jota vastaan ei kyetä taistelemaan. Alkoholi on keskus-hermostoon vaikuttava myrkky, jonka aiheuttamia ongelmia ei missään maailman kolkassa ole kokonaan voitettu. Monessa kodissa alkoholihai-
tat hallitsevat elämää, ja muodostavat todellisen uhan kasvavan lapsen ja nuoren kehitykselle ja onnelle. Suomalaisten lapsiperheiden vanhem-
mista reilu neljäsosa ilmoitti vuonna 2013 käyttävänsä liikaa alkoholia (3), ja vuonna 1991 syntyneiden lasten isistä seitsemällä prosentilla ja äi-
deistä kahdella ja puolella prosentilla oli rekisteritietojen mukaan lapsen kasvuvuosien aikana ilmennyt vakava alkoholiriippuvuus.

Alkoholihaitat vaikuttavat perheiden sisällä ja yli sukupolvien. Alkoholista riippuvaiset vanhemmat menettävät juomisen vuoksi usein terveytensä ja täyden kykynsä toimia vanhempina, ja lapset saattavat joutua ponnistelemaan yli voimiensa. Ongelmat ovat myös määrällisesti lisääntymässä, sillä alkoholin käyttö on viime vuosikymmeninä ollut niin hyvässä kuin pahassa yhä enemmän läsnä kaikessa suomalaisessa elämänmenossa. On epärealistista ajatella, että yksittäiset perheet tai vanhemmat kykenisivät yksin varjelemaan tulevaa sukupolvea ongelmilta. Siksi sellaiset ennaltaehkäisyn muodot, jotka pystyvät koskettamaan perhekulttuureja, kasvatuksen ja kasvamisen ehtoja suomalaisessa kulttuurissa ovat tärkeitä. Tarvitaan yhteisiä toimia ja yhteistä keskustelua.

Suomalainen alkoholikulttuuri nähdään usein varsin yhtenäisenä. Ajatellaan, että suomalaiset suhtautuvat alkoholin käyttöön pääasiassa samalla tavalla ja että juomatapamme ovat omaleimaisia korostaessaan päihtymistä ja hurjapäistä irrottelua. Nykyisin on kuitenkin yhä tärkeämpää mieltää perheet ja kulttuuri moninaisena. Monikulttuurisuus lisääntyy, perhemuodot eriytyvät, ja toisaalta myös perheiden taloudellinen ja sosiaalinen eriarvoistuminen on selvästi nähtävissä. Tässä kirjassa yritämme ottaa kuvaan mukaan myös eri kulttuuriperinteitä edustavia perheitä ja niitä, joiden elämässä on taloudellisista syistä tai päihderiippuvuuden vuoksi suuria vaikeuksia.

Etsimme kirjassamme vanhempien ja lasten vuorovaikutuksen myönteisiä piirteitä, tarkastelemme asioita tulevaisuuden ja hyvän elämän näkökulmasta. Asetamme myös alkoholiongelmiin perheille tuottamat vaikeudet hallittavissa olevaan perspektiiviin. Emme vain arvioi ongelmien esiintymisen määriä ja niiden syitä, vaan etsimme vanhempien ja lasten näkemysten yhteyttä, vuorovaikutuksen mahdollisuutta ja paremman elämän eväitä. Tavoitteemme on edesauttaa keskustelua ja siten osallistua paremman yhteiskunnan rakentamiseen.

Kirjan lukujen esittely

Kirjan **ensimmäisessä luvussa** *Vanhempien ihanteet ja käytännöt alkoholikasvattajina* käsitellään tavallisten suomalaisten vanhempien näkemyksiä ja kokemuksia lastensa kasvattamisesta. Aineistoa tähän on kerätty haastatteleamalla vanhemmuusvastuussa olevia isiä ja äitejä. Alkoholikasvatus koostuu erilaisista osa-alueista, kuten keskusteluista lapsen kanssa, vanhemman oman alkoholinkäytön antamasta esimerkistä sekä vanhempien suhtautumisesta nuorten alkoholin maistamiseen ja juomiseen. Alkoholista puhuminen on vanhemmille suhteellisen ongelmatonta, mutta monessa muussa kohtaa ihanteet ja käytännössä eletty arki eivät aina kohtaa. Vanhemman oma esimerkki kiteyttää alkoholiteemaan liittyvän

ristiriitaisuuden sekä ihanteiden ja käytännön välisen eron. Vanhempien suhtautuminen nuorten juomiskokeiluihin ei myöskään ole yksiselitteistä, erityisesti humalaan suhtaudutaan useimmiten tiukasti. Jännitteitä ja ristiaallokkoa syntyy vanhempien tarpeesta suojella lapsiaan riskeiltä ja vaaroilta, mutta myös tarpeesta pitää lapsi perheen parissa ja säilyttää ihanteeksi asetettu keskustelevuus ja demokraattisuus lasten ja vanhempien suhteessa. ”Riskiyhteiskunnassa” lasten ja nuorten elämä nähdään usein erilaisten pelkojen ja uhkien kautta. Samalla riskien kontrollointi ja niiltä suojautuminen saattaa jäädä korostetusti vanhempien ja perheen sisäiseksi vastuuksi.

Toinen luku *Nuorten näkemykset vanhempien ja lasten alkoholin käyttöä koskevasta vuorovaikutuksesta* käsittelee samoja asioita nuorten näkökulmasta. Aineisto on kerätty nuorten parissa tehdyillä ryhmähaastatteluilta. Usein ajatellaan, että alkoholinkäyttö kuuluu nuorten keskinäiseen vanhemmilta salattuun maailmaan, ja että alkoholinkäytön aloittaminen on olennainen aikuistumisriitti ja ainainen kinastelun kohde. Tämä tutkimus kuitenkin osoittaa, etteivät nuoret suinkaan kokonaan sulje vanhempiaan alkoholiteeman ulkopuolelle. Nuoret odottavat vanhemmiltaan aloitteellisuutta alkoholinkäytöstä keskusteltaessa sekä auktoriteettiaseman ottamista ja ylläpitämistä. Valtaosa haastatelluista nuorista näyttää tottelevan vanhempiaan ja kunnioittavan heidän näkemyksiään. Vanhempien merkitys tulee erityisesti näkyviin perhesiteiden kiinteyden ja vanhempien ja nuorten alkoholinkäyttöä koskevan vuorovaikutuksen kautta. Havainnot korostavat nuorten omaa roolia vanhemman ja lapsen suhteen luomisessa.

Kolmannessa luvussa *Alkoholismista toipuneen paluu vanhemmuuteen* siirrytään käsittelemään perheitä, joissa on koettu vakavia päihdeongelmia. Tässä luvussa päihdeongelmia kokeneet, ja onnistuneen päihdehoidon läpikäyneet vanhemmat kuvaavat millaisena he näkevät uudelleen löytämänsä vanhemmuuden. Haastatteluista löytyi kuusi toisistaan melko lailla eroavaa vanhemmuuden hahmottamisen tapaa. Näitä tapoja yhdistää kuitenkin kokemus selviytymisestä. Vanhemmuuden hahmottamisen tapojen tunnistaminen ja ymmärtäminen on tärkeää paitsi vanhemmille itselleen myös päihdehoidon ja perhe- ja yksilöterapian parissa työskenteleville. Niiden tunnistaminen saattaa auttaa vahvistamaan vanhempien omia vanhemmuuden voimavaroja.

Neljännessä luvussa *Kun vanhempi juo liikaa – nuorten kokemukset ja voimavarat* kuvataan nuorten haastattelujen pohjalta tapoja, joilla nuoret käsittelevät ja pyrkivät ylittämään vanhemman alkoholinkäytön tuottamat vaikeudet. Mitä näkemyksiä nuorilla on vanhemman alkoholi-ongelmasta ja miten nämä ongelmat vaikuttavat perheen jatkuvuuteen ja vuorovaikutukseen? Tärkeimpinä resursseina mainitaan ystävistä, suku-

laisista tai palvelujärjestelmän työntekijöistä koostuvat, tukea antavat verkostot sekä iloa tuovat harrastukset. Yhteistä nuorille on, että he toivovat avointa ja aitoa vuorovaikutusta paitsi palvelujärjestelmän työntekijöiltä myös alkoholiongelmaisilta vanhemmiltaan. He myös peräänkuuluttavat avoimuutta koko yhteiskunnalta ja haluavat päästä eroon alkoholiongelman tabuluonteesta, häpeästä ja leimaamisesta.

Viidennessä luvussa *Vanhempien alkoholiongelmista aiheutuvat haitat lapselle* tarkastellaan perheiden kokemia ongelmia käyttäen sosiaali- ja terveydenhuollon rekistereihin perustuvaa tietoa. Näkökulmaltaan luku eroaa edellisistä kirjan luvuista. Niissähän vanhempien ja lasten suhteita on tarkasteltu kuvaamalla yksilöiden omia ryhmähaastattelutilanteissa kertomia kokemuksia ja ryhmissä käytyjä keskusteluja. Tässä luvussa sen sijaan pohditaan tilanteen mitattavissa olevaa yleiskuvaa ja yhteiskunnan ratkaistavaksi asettuvien ongelmien rakenteellisia taustoja. Pohjoismaisissa yhteiskunnissa kansanterveystyötä on ohjannut sosiaalisen ja terveydellisen tasa-arvon edistämisen tavoite. Tämä näkökulma on olennainen myös keskusteltaessa vanhempien päihdeongelman vaikutuksista lasten hyvinvointiin. Päihdeongelmien vaikutukset näkyvät usein sukupolvelta toiselle perheen jäsenten terveydessä ja toimeentulossa, ja ne pahentavat perheen kaikkien jäsenten sosiaalisia ja terveydellisiä vaikeuksia.

Luvussa kuusi *Kulttuurien kaleidoskooppi – maahanmuuttajat ja suomalaiset juomataivat* tuodaan esille, että kuva yhtenäisestä suomalaisesta alkoholikulttuurista on viime vuosikymmenten aikana alkanut muuttua, kun maahan on tullut yhä enemmän asukkaita muista maista ja kulttuureista. Kirjoittajat kuvaavat kuinka jostakin toisesta kulttuurista lähtöisin olevat haastatellut hahmottavat suomalaista alkoholinkäyttöä ja miten he tasapainottelevat kahden kulttuurin välillä erityisesti lasten kasvatuksessa. Eri sukupolvilla erilainen ja eritahtinen kotoutuminen Suomeen voi kasvattaa kuilua sukupolvien välille, sillä nuoret ovat usein tiiviimmin valtakulttuurin vaikutuksen alaisena kuin heidän vanhempansa. Alkoholi, joka jo itsessään on haastava aihe nuoren ihmisen itsenäisyysprosessissa, tuo maahanmuuttajaperheissä omat haasteensa tasapainoiluna useanlaisten kulttuuristen normiodotusten välillä. Toisaalta muualta Suomeen muuttaneet ovat myös aktiivisina toimijoina luomassa uusia piirteitä suomalaisten alkoholikulttuuriin.

Paitsi juomisen vaikutukset ja siitä käytävä keskustelu, myös itse juominen on asettunut taloksi suomalaisiin koteihin. **Luvussa seitsemän** *Juomisen kotiutuminen* käsitellään suomalaisten juomatapojen muutosta. Yksi isoimmista muutoksista on ollut naisten alkoholinkäytön lisääntyminen, juomistilanteiden siirtyminen koteihin sekä miesten ja naisten suhteessa tapahtuneiden muutosten vaikutukset juomiseen. Kaikki nämä muutokset ovat tuoneet alkoholin sinne missä lapsetkin ovat.

Kirjan lopussa käsitellään haittojen ehkäisyä ja perheitten tukemista. **Luvussa kahdeksan** *Alkoholihaittoja ehkäisevät toimet edistävät terveyden ja hyvinvoinnin tasa-arvoa – asiantuntijoiden tulevaisuuskuvia* kuvataan keinoja kehittää alkoholikulttuuria ja nuorten kasvu ympäristöä. Vanhempien lisäksi nuorten kasvun ohjaamisesta ja kasvu ympäristöistä vastaavat monet muut aikuiset. Nuorten sosiaalistuminen alkoholikulttuureihin tapahtuu koulujen, harrastuspiirien, viihteen ja monien muiden yhteiskunnallisten instituutioiden muovaamassa ympäristössä. Osa näistä instituutioista pyrkii tietoisesti ohjaamaan lapsia ja nuoria terveellisiin elämäntapoihin, osa taas vaikuttaa epäsuoremmin nuorten ratkaisuihin. Yhteisöpohjaisessa toiminnassa keskustelu ja tiedon levittäminen muuttuvat käytännöiksi ja toiminnaksi lähellä ihmisten arkea. Tämä on ensiarvoisen tärkeää jo siksi, että näin ihmiset lakkaavat olemasta muutoksen eriarvoisia kohteita ja voivat itse olla toimijoina omissa ympäristöissään.

Luvussa yhdeksän *Muuttuva suomalainen perhe-elämä ja alkoholin käyttötavat – kirjan yhteenvetoa* tarkastellaan muuttuvaa suomalaisuutta peilaamalla artikkeleissa esiteltyjä tutkimustuloksia historian tutkijoiden ja sosiaalitieteilijöiden tulkintoihin. Luvussa todetaan, että perhe-elämä, asiantuntijaopit, yhteiskuntapolitiikka, alkoholin kulutusluvut ja asioille annetut merkitykset ovat vaihdelleet paljon Suomen lähihistoriassa. Ne saavat edelleen uusia merkityksiä. Kulttuurien sekoittuminen ja dialogi niiden välillä saattaa vaikuttaa myönteisesti myös suomalaisten nuorten tapaan seurustella ja pitää hauskaa. Toisaalta samalla tavalla kuin perheiden kasvatustyyleistä parhaiten näyttäisi toimivan jämällä ohjaus, myös valtion tasolla sosiaali- ja terveystieteellisesti perusteltu alkoholipolitiikka olisi parempi kuin odottamattomia ja kalliita haittoja tuottava markkinavetoinen politiikka.

Kirjan päättävässä **luvussa kymmenen** *Perheille tarjottava kasvatuksen tuki ja sen kehittämistarpeet* aiheena on kotiin tarjottavan varhaisen tuen laatu ja tuen valikoima Suomessa. Kirjoituksessa korostetaan lasten, nuorten ja perheiden omien voimavarojen vahvistamista. Osana tätä tuodaan myös esiin Itsenäisyyden Juhlavuoden Lastenrahaston (ITLA) ohjelma *Lapset ja nuoret satavuotiaassa Suomessa (2013–2017)*.

LÄHTEET

- 1 Halme, Nina – Perälä – Marja-Leena 2014: Lapsiperheiden huolet ja avunsaanti. Teoksessa: Lammi-Taskula, Johanna – Karvonen, Sakari (toim.) Lapsiperheiden hyvinvointi. Teema 21. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki, 216–26.
- 2 Lammi-Taskula, Johanna – Karvonen, Sakari (toim.) 2014: Lapsiperheiden hyvinvointi. Tietonurkka 8. Teema 21. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki, 206.
- 3 Kaikkonen, Risto – Mäki, Päivi – Murto, Jukka – Pentala, Oona – Hakulinen-Viitanen, Tuovi – Laatikainen, Tiina 2014: Suomalaisten lasten ja lapsiperheiden terveys ja toimintakyky. Teoksessa: Johanna Lammi-Taskula – Sakari Karvonen (toim.) Lapsiperheiden hyvinvointi. Teema 21. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki, 150–68.

- * Haastatellut vanhemmat olivat pääosin 1960- ja 1970-luvuilla syntyneitä.
- * Vanhempien oma nuoruus sijoittui aikaan, jolloin muun muassa punkkarit ja myöhemmin grunge olivat osa nuorisokulttuuria. He ovat kokeneet 1990-luvun alun laman.
- * Vanhempien sukupolven nuoruudessa alaikäisten alkoholinkäyttö oli yleistä ja raittiiden nuorten osuus vähäinen¹.
- * Vanhempien elämän aikana lasten oikeuksiin on kiinnitetty huomiota myös kansainvälisten sopimusten ja lainsäädännön tasolla: Esimerkiksi lapsen ruumiillinen kuritus kiellettiin vuoden 1983 laissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta². YK:n yleissopimus lasten oikeuksista astui voimaan Suomessa vuonna 1991³.
- * Vanhempien ikäluokat identifioivat itsensä ”hyvinvointisukupolveksi”, ”lähiösukupolveksi” ja ”tietotekniikkasukupolveksi”⁴. He ovat perustaneet perheitä aikana, jolloin yhteiskunnan tuki ja palvelut lapsiperheille ovat 1990-luvun lopulta lähtien vähentyneet⁵.
- * Heidän teini-ikäiset lapsensa ovat syntyneet 1990-luvun lopulla ja 2000-luvun alussa.

LÄHTEET

- 1 Kinnunen, Jaana – Lindfors, Pirjo – Pere, Lasse – Ollila, Hanna – Samposalo Hanna – Rimpelä, Arja 2013: Nuorten terveystapatutkimus 2013. Nuorten tupakkatuotteiden ja päihteiden käyttö 1977–2013. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2013:16. STM, Helsinki, 68–70.
- 2 Lastenhuoltolaki 1983: Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 361/1983.
- 3 Yleissopimus lapsen oikeuksista 59/1991.
- 4 Sarpila, Outi 2012: Minun sukupolveni, sinun sukupolvesi. Hyvinvointikatsaus 1/2012. Hyvinvointitilastollinen aikakauslehti, 14–18. http://www.stat.fi/tup/hyvinvointikatsaus/hyka01_12.pdf.
- 5 Salmi, Minna – Sauli, Hannele – Lammi-Taskula, Johanna 2009: Lapsiperheiden toimeentulo. Teoksessa Johanna Lammi-Taskula – Sakari Karvonen – Salme Ahlström (toim.) Lapsiperheiden hyvinvointi 2009. THL:n Teemajulkaisuja 4/2009. THL, Helsinki.

Vanhempien ihanteet ja käytännöt alkoholikasvattajina

*Henna Pirskanen, Kati Kataja, Jenni Simonen,
Marja Holmila & Christoffer Tigerstedt*

Tässä luvussa tarkastelemme teini-ikäisten lasten vanhempien näkemyksiä alkoholikasvatuksesta. Alkoholikasvatuksen näemme osana laajempaa perheissä tapahtuvan kasvatuksen kokonaisuutta. Siksi luotaamme myös perhekulttuuria ja vanhempien näkemyksiä kasvatuksesta yleisemmin. Alkoholikasvatuksen ymmärrämme koostuvan erilaisista osa-alueista, kuten keskustelu alkoholista lapsen kanssa, vanhemman omasta alkoholinkäytön esimerkistä sekä vanhempien suhtautumisesta nuorten alkoholin maistamiseen ja alkoholin juomiseen.

Alkoholi on ristiriitainen ja kasvatuksellisesti hankala teema. Vanhemmat voivat kokea alkoholista puhumisen nuorille haastavana ja ihmeellällä, missä sävyssä ja missä tilanteissa alkoholin ylipäänsä ottaisi teini-ikäisen kanssa puheeksi. Vanhempien alkoholikasvatukseen sisältyy sekä tavoitteita ja ihanteita että arjessa toteutuvia käytäntöjä. Kyse ei ole vain nuoren neuvomisesta ja valmistamisesta. Vanhempia voi mietityttää, miten kauan nuoren alkoholinkäyttöä voi lykätä, miten suhtautua nuoren mielenkiintoon maistaa alkoholia ja miten toimia jos nuori tulee humalassa kotiin. He voivat joutua kysymään itseltään, kohtaavatko heidän asettamansa periaatteelliset ihanteet ja arjessa toteuttamansa käytännöt. Alkoholinkäyttö sävyttää nykyään useimpien aikuisten elämää. Nuoret kasvavat siis pääosin alkoholimyönteiseen mutta toisaalta alkoholiin jännitteisesti suhtautuvaan kulttuuriin. Tiedämme kuitenkin, että nuorten alkoholikulttuurissa on tapahtunut muutoksia: Suomessa alaikäisten nuorten alkoholinkäyttö on vähentynyt 1990-luvun lopusta lähtien. (1)

Toistaiseksi on vain vähän tutkimustietoa siitä, mitä näkemyksiä vanhemmilla on perheensisäisestä kasvatuksesta (2–5). Suomessa vanhempien asenteista ja alkoholikasvatuksesta on saatu tietoa ennen kaikkea Lapsiperhekyselyistä (6). Lisäksi esimerkiksi Jenni Helenius (7) on selvittänyt, mitä alkoholiaiheisten vanhempainiltojen ohjaajat kertovat vanhempien alkoholikasvatuksesta. Kansainvälisessä tutkimuksessa puolestaan on pohdittu esimerkiksi vanhemmuuden ja kasvatuksen yhteyksiä nuorten alkoholinkäyttöön, mukaan lukien vanhempien alkoholiin liittyviä asenteita, sääntöjä ja kasvatustyyliä. Tutkimustulokset antavat osittain ristiriitaisia vastauksia esimerkiksi siihen, miten erilaiset kasvatuskäytännöt ja vanhemmuustyyli ovat yhteydessä nuorten juomisen riskeihin. (2, 8–11.)

Tätä taustaa vasten kysymme, miten vanhemmat kuvaavat yleisiä kasvatuskäytäntöjään ja noudattaako vanhempien alkoholikasvatus näitä käytäntöjä. Jos alkoholikasvatuksella on omia sääntöjä, niin miksi näin on? Tarkastelemme alkoholia osana perhekulttuuria sen sijaan, että näkisimme sen muusta kasvatuksesta erillisenä aihepiirinä. Artikkelin perustuu teini-ikäisten lasten vanhempien (N = 74) haastatteluaineistoon, jonka keräsimme Terveysten ja hyvinvoinnin laitoksen projektissa ”Satalasissa – varttuminen suomalaisessa alkoholikulttuurissa” (2014–2016) (tarkempi aineistokuvaus liitteessä 1).

Perheiden tasavertaisuus ja perheen merkityksen kasvu

Koska tarkastelemme perheen kasvatuskäytäntöjä, luomme aluksi lyhyen katsauksen siihen, millaisia merkityksiä perheeseen nykyään liitetään. Perheessä on viime vuosikymmeninä nähty tapahtuneen merkittäviä muutoksia länsimaisissa yhteiskunnissa. Kasvatukselliset säännöt eivät enää kulkeudu vain ylhäältä alaspäin vanhemmilta lapsille vaan perhe- ja ihmissuhteet ovat muuttuneet aiempaa tasavertaisemmiksi (4, 12–15). Avoimissa ja demokraattisissa vanhempi-lapsisuhteissa yhteiset säännöt ja keskinäinen kunnioitus neuvotellaan vanhempien ja lasten kesken. Tällaisessa perhekulttuurissa perheenjäsenten väliset tunnesuhteet korostuvat.

Yhteiskunnallisesti ja historiallisesti voidaan myös hahmottaa kehityskulku, jossa perheen merkitys vuorotellen vahvistuu ja heikkenee. Perheen merkityksen vahvistumista ja perhemyönteisyyttä voidaan nimittää uusfamilismiksi. (16–18.) Suomalaisessa yhteiskunnassa oli vuosituhatteen vaihteessa havaittavissa erityinen, ensin julkisessa keskustelussa tapahtunut käänne perheen merkityksessä. Se sai aikaiseksi muutoksia myös perheiden asenteissa ja käytännöissä. Kyse ei kuitenkaan ole perinteisten perhearvojen ja perhe- ja sukupuoliroolien paluusta, vaan nyky-

yhteiskunnan arvojen mukaisesta perheen merkityksen kasvusta ja sen korostuksesta. (16, 17.)

Lisäksi on painotettu, että erilaiset perhekulttuuriin kuuluvat tavat ja rituaalit, joita ovat mm. perheen yhteiset ateriat, juhlien vietto ja yhteiset käytännöt perheiden arjessa, voivat vaikuttaa perhesuhteiden laatuun ja hitsata perhettä yhteen. Arjen käytännöillä, kuten keskusteluilla ja yhteisellä ajanvietolla, on merkitystä vanhempi-lapsisuhteiden toimivuudelle ja lämpimyydelle. Tämä on tärkeä huomio myös alkoholikasvatuksen näkökulmasta. (3, 4, 19, 20.)

Alkoholinkäyttö osana perheiden käytäntöjä ja kasvatusta on kuitenkin ollut omalakinen alueensa suomalaisessa kulttuurissa, jossa alkoholikasvatusta on arasteltu ja vältelty perhedynaamisena asiana. Tässä perhedynamiikassa suomalaisessa perheessä on viime vuosikymmeninä tapahtunut kolme suurta muutosta, jotka kytkeytyvät perheenjäsenten lisääntyvään tasavertaisuuteen. Ensinnä, naisten alkoholinkäytön yleistyminen on tuonut alkoholin vahvemmin osaksi kotien arkea. Toiseksi, isien rooli on muuttunut, minkä seurauksena isät ovat enemmän läsnä perheen arkisten asioiden järjestelyissä. Kolmanneksi, lasten asema on muuttunut niin perheissä kuin yhteiskunnallisesti. Tämän myötä lapsia kuunnellaan aiempaa enemmän ja heillä on runsaammin oikeuksia. (21–23.) Oletamme, että nämä murrokset ovat vaikuttaneet myös perheiden sisäiseen alkoholikeskusteluun ja -kasvatukseen.

Mitä vanhemmat ajattelevat kasvatuksesta perheissä?

Tutkimuksessamme vanhemmat korostivat keskustelevuutta ja neuvottelevuutta yleisenä kasvatusihanteenaan: he keskustelevat ja tekevät päätöksiä yhdessä teini-ikäisten lastensa kanssa. Perheissä pyrittiin avoimeen puheeseen.

Varpu: [K]yllä Kristiinan ääni on aina otettu huomioon, kyllä. Et Kristiina [...] on aina saanu sanoa mielipiteensä. [...]E]t sen kanssa on aina keskusteltu. [...]Se ei oo enää semmosta niin autoritääristä tää vanhempien asema, mitä se on ehkä ollut aikaisemmin. (Y59)

Marjo: Kyllä säännöt on vähän tilannekohtasia: miten on treenejä, miten on kokeita, [...]Ehkä viimenen raja [kotiintulolle]on, mutta välillä tullaan aikasemmin ja se ymmärretään, miks tullaan aikasemmin, jos pitää levätä tai läksyjä lukee. Ja sitten kun ei tarvi, niin voi vähä venyttää sieltä toisesta päästä [...] Mut et ymmärtää, että semmonen ehdottomuus, jossa ei oo järkee.

[..]

Piia: Ja varmaan se lapsi kapinoi vähemmän, kun hän saa olla mukana siinä päätöksenteossa ja neuvottelussa. Et vaikka se aikuinen onkin [se], joka sanoo sen viimeisen sanan, mutta että lapsi kokee että häntäkin on kuultu. [..K]oska onhan se lapsikin osa sitä perhettä, niin kyl mun mielestä hänellä on ihan sananvalta siinä missä muillakin.
(R12)

Vanhempien kasvatuskäytännöissä näkyi pyrkimys perheenjäsenten tasavertaisuuteen, josta on käytetty myös nimitystä perheiden demokratioitumiskehitys (12, 24). Vanhempien ja lasten väliset suhteet eivät olleet jyrkän hierarkkisia. Vanhemmat voivat olla keskustelukumppaneita tai uskottuja, mikä vähentää aikuisten ja lasten välistä vastakkainasettelua. (13, 25.) Toisaalta neuvottelevuus ei ulottunut aivan kaikkeen, vaan vanhemmat korostivat vastuun ja viimesijaisen auktoriteetin olevan heillä, eikä niitä haluttu luovuttaa nuorille.

Lisäksi vanhemmat nostivat esiin, että nuorilla on sääntöjä, jotka on saatettu laatia yhdessä vanhempien kanssa. He halusivat, että nuorilla on tietyt turvallisuutta luovat rajat ja raamit, joissa kuitenkin oli joustovaraa. Kotiintuloajat, kotitöiden teko, nukkumaanmenoajat sekä pelaamisen ja kännykän käytön rajoittaminen olivat esimerkkejä tällaisista säännöistä. Vanhempien haastatteluissa oli myös joitain mainintoja toisaalta tiukasta ja toisaalta vapaasta kasvatuksesta, mutta pääsääntöisesti aineistomme vanhempien puheessa ei ollut viittauksia siihen, että he olisivat nähneet olevansa esimerkiksi ”kaverivanhempia” lapsilleen. Kaverivanhemmallatarkoitamme vanhempaa, joka haluaa ensisijaisesti olla lapsensa ystävä, eikä esimerkiksi asettaa vanhemman roolissa rajoja. Aineistomme vanhemmat pitäytyivät kasvattajan roolissa, eikä tämä ollut ristiriidassa keskustelevuuden ja neuvottelevuuden kanssa. Vanhempien kasvatustyyli näyttäytyi ennen kaikkea auktoritatiivisena, lasta kunnioittavana (26). Heidän kertomansa asiat kasvatuksen neuvottelevuudesta viittaavat siihen, että perheessä on suhteellisen yksiselitteistä toteuttaa perheenjäsenten tasavertaisuuden ajatusta ainakin silloin, kun on kyse sellaisesta kasvatuksesta ja keskustelusta, jotka eivät sisällä moraalisesti latautuneita tai kasvatuksellisesti erityisen pulmallisia aiheita.

Toinen keskeinen kasvatuksen ja perhe-elämän ulottuvuus haastattelemiemme vanhempien perheiden arjessa oli tunnesuhde ja läheisyys lapsen. Tästä aiheesta vanhemmat puhuivat paljon. Perheissä pyrittiin näyttämään välittämistä ja sitä, että lapsia rakastetaan. Vanhemmat kertoivat halaavansa teini-ikäisiä lapsiaan ja pyrkivänsä säilyttämään läheisyyden heihin.

Maija: Niin hän tulee siihen,[...] et kyllä päätä saa silittää ja vähä ollaan lähekkäin. Ja semmosta. Ja välillä hän hakeekin semmosta, et oikeen tulee siihen olkkariin, vaik onkin sit tabletilla, siinä pelaa, mut haluaa semmosta läsnäoloa. (Y56)

Merja: Ja mä jo ihan kun poika oli semmonen vauva, mä aattelin, et kun se tulee teini-ikään ja äiti ei saa halata, ni mä oon koukuttanu sen hierontaan. Et se kuitenkin haluaa, nyt saa koskee sillä hieronnalla ja se jatkuu edelleen ainakin. Ja kyllä edelleen saan halatakin, että monesti just menee sitten toisin päin, että poika tulee halaamaan, kun äiti on kiukkunen. Yritin jo silloin ottaa varman päälle, et kun tulee tää kohta, et sitä hellyyttä pääsee näyttää ainakin jollain tavalla. Sit ten kontaktilla. (R12)

Osa haastattelemistamme vanhemmista miettivät siis tietoisesti keinoja, joilla he saisivat säilytettyä hellyydenosoitukset lasten kasvaessaan. Vastaavasti nuoret voivat hakea läheisyyttä ja välittämisen osoituksia vanhemmilta. Vaikka teini-ikä on kulttuurissamme käsitetty vanhemmista irtaantumisen ajaksi, teini-ikäinen nuori voi tasapainotella onnistuneesti irtaantumisen ja perhesuhteiden läheisyyden säilyttämisen välillä. Osa haastattelemistamme vanhemmista oli kokenut päihdeongelmia, ja heidän haastattelujensa erityispiirteitä oli se, etteivät he voineet päihdehistoriansa vuoksi pitää vanhempi-lapsisuhdetta itsestäänselvyytenä. Siksi tunteista puhuminen ja vanhemmuuden pohtiminen saattoivat rai-tistumisen jälkeen korostua näillä vanhemmilla.

Haastatteluissa näkyi, että perheille on ominaista lapsikeskeinen vanhemmuus, jossa vanhempien ja lasten välinen etäisyys, myös tunne-etäisyys, on pieni (4). Sen myötä rakkauden osoittaminen ja perheenjäsenistä välittäminen korostuivat (27): *”Se oli jotenkin niin luonnollista ja help-poo se rakkauden osoittaminen ja sanoin, et isä tykkää ja rakastaa sua.”* (Jaakko, R19) Tunteiden näyttäminen ja myös niistä puhuminen osana lämmintä perhe-elämää koettiin aineistomme vanhempien keskuudessa tärkeinä. Luonnollisesti perheissä myös riideltiin, mutta riidat kuvattiin tapana, jossa tunteita uskalletaan näyttää, vaikka tunteet olisivatkin negatiivisia.

Vanhemmat ja alkoholikasvatuksen jännitteet

Keskustelu alkoholista nuorten kanssa

Kokonaisuutena vanhempien alkoholikasvatus osoittautui jännitteiseksi ja ristiriitaiseksi kasvatuksen osa-alueeksi. Siihen kuului suoria, tiedotettuja toimintatapoja kuten keskustelua alkoholista sekä nuoren alkoholikokeilujen puntarointia ja kontrollointia. Samalla se sisälsi osin tiedostamattomia roolimalleja, esimerkiksi, kun oli kyse vanhempien omasta alkoholinkäytöstä.

Yksi alkoholikasvatuksen osa-alue, keskustelu alkoholista nuorten kanssa, oli vanhemmille suhteellisen ongelmaton. Vanhemmat kertoivat keskustelewansa nuorten kanssa alkoholista ja siihen liittyvistä faktoista, esimerkiksi sen vaaroista. Tosin pieni vähemmistö vanhemmista ei ollut keskustellut aiheesta millään tavoin lastensa kanssa. Alkoholikeskusteluja nuorten kanssa käyneet vanhemmat kokivat puhumisen vaivattomaksi ja avoimeksi ilmentäen keskustelewan perhekulttuurin käytäntöjä.

Tanja: [M]eillä on tosi pitkään jo puhuttu hirveen avoimesti ja selkeesti, että meillä ei lässytetä himassa ollenkaan. Että on puhuttu päihhteistä ja on ihan siis menty läpi alkoholia ja huumeita ja tupakkaa ja nuuskaa ja niitä ehkä ihan varottelun kautta sillä tavalla, että on puhuttu faktoista, että mitä voi tapahtua oikeesti, että myös siitä, että se voi olla ihan alussa kivaakin [...], mutta lopulta se saattaa nuorilla mennä siihen, että se ei ookaan enää kovin kivaa. (R14)

Neuvottelevuus ja tasavertaisuus, joita vanhemmat toteuttavat kasvatuksessa yleisesti, kuuluivat myös keskusteluun alkoholista. Vastaavasti THL:n Lapsiperhekyselyn (2012) vastauksista ilmeni, että äideistä noin kaksi kolmasosaa ja isistäkin yli puolet on keskustellut nuorten kanssa alkoholista ja sen riskeistä (6).

Myös vanhemmat, joilla oli ollut päihdeongelmia, kokivat alkoholikeskustelun nuorten kanssa avoimena. Aihe sai heidät usein kuitenkin ensin kertomaan, että he olivat puhuneet nuorille omasta päihdeongelmastaan. Lisäksi ongelmallisen päihteidenkäytön aikaan vanhemmat olivat saattaneet keskittyä salaamaan omaa ongelmaansa. Päihhteet olivat usein hallinneet heidän elämänsä muutoinkin niin, etteivät he olleet keskustelleet alkoholista lastensa kanssa.

Jari: [T]älleen alkoholistina, sitä ei halunnu ruveta kertomaan [alkoholista lapsille], kun ite oli semmosessa tilassa [...S]e nykyhetkinen keskustelu on siitä, miten lapset on kokenu minun alkoholinkäytön. (Y46)

Päihdeongelmaiset vanhemmat käsittivät aluksi haastattelussa oman taustansa vuoksi alkoholikeskustelun siis jossain määrin eri tavoin kuin muut vanhemmat.

Edellä esitelty avoin keskustelu alkoholista oli siis pääsääntö. Oli kuitenkin tilanteita, joissa avoimuudessa saattoi ilmetä säröjä. Yksi tällainen poikkeus oli tilanne, jossa vanhemman piti puntaroida, kertooko hän avoimesti lapselleen omasta nuoruudenaikaisesta alkoholinkäytöstään.

Heidi: Mun mielestä niiden ei tarvi tietää minkälainen mä oon ollu, kun mä oon ollu teini-ikänen, koska mä oon ollu aika perkeleellinen teini. Että mä en missään tapauksessa halua, että ne pystyis jotekin vertaamaan tai vertais sitä, että teithän SÄKIN. Se ei kuulu niille, mun mielestä se ei oo vanhemman rooli, [että] lähetään vertailee kokemuksii. Mä tiedän minkälainen teini mä oon ollu ja siinä on yks syy miksi mä en halua, että mun lapset tekee samat virheet. (R17)

Nykyinen vanhempien sukupolvi saattoi haluta teini-ikäisten lastensa välttävän ne virheet, joita he itse olivat tehneet nuoruudessaan. He pelkäsivät, että omista kokemuksista kertominen vesittäisi yritykset pitää nuori erossa alkoholista.

Toinen poikkeus avoimeen keskusteluun ilmeni tilanteissa, joissa vanhempi oli keskustellut alkoholista nuoren kanssa, mutta vanhemmalta kyti silti epäilyksiä nuoren alkoholinkäytöstä tämän päinvastaisista vakuutteluista huolimatta. Tällöin epäsuorat kontrollin keinot saatettiin joissain tapauksissa ottaa käyttöön. Lapsia saatettiin valvoa salaa, jolloin jo rikottiin perhe-elämää muutoin luonnehtiva avoimuuden ja keskusteluuden ihanne. Jotkut vanhemmat esimerkiksi seurasivat nuorta sosiaalisessa mediassa, jotta saisivat tämän kiinni, jos sinne ilmestyisi alkoholinkäyttöön viittaavia päivityksiä.

Jenna: Tiedän, että kaveripiirissä on käytetty alkoholia. Ja epäilen, että on tainnu muutaman oluen nauttia tämä meidän neitikin.

H: Mistä sä epäilet näin?

Jenna: Mä oon tämmönen neiti etsivä, et mä tutkin aina kaikki askit [AskFm] ja facebookit ja aina joku mokaa ja kirjottaa jotakin johonkin. Sieltä tehny tämmösen päätelmän. (R13)

Ylipäänsä vanhempien tavat suhtautua tilanteisiin, joissa nuoren alkoholinkäytön mahdollisuus oli ilmeinen, saivat aikaan ristiaallokkoa, jonka keskellä vanhemmat tasapainottelivat. Epäluottamus ja kontrolli saattoivat nostaa päätään, vaikka ajateltaisiinkin, ettei vanhemmuus voi olla kyttäämistä (7).

Oman alkoholinkäytön esimerkki

Vanhempien alkoholikasvatuksen taustalla vaikuttivat luonnollisesti vanhempien omat kokemukset ja suhde alkoholiin. Koska suurella osalla haastatelluista vanhemmista alkoholinkäyttö kuului omaan elämään, on kiinnostavaa tarkastella, miten vanhemmat näkivät oman esimerkkinsä vaikuttavan nuoren ohjaamiseen ja kasvattamiseen.

Vaikka nykyisin alkoholia käytetään valtaosassa perheistä, kaikki vanhemmat eivät yhdistäneet omaa alkoholinkäyttöään ja kotona näyttämäänsä esimerkkiä siihen, kuinka heidän nuorensa suhtautuivat juomiseen. Aiempi tutkimustieto kuitenkin viittaa siihen, että läheiset vanhempi-lapsisuhteet yhdistettynä vanhempien alkoholinkäytön seuraamiseen voivat jopa vahvistaa lasten alkoholinkäytön mallioppimista (3).

Osa vanhemmista ajatteli, ettei lasten kuuluisi nähdä lainkaan vanhempien alkoholinkäyttöä, ja he toteuttivat tätä periaatetta myös käytännössä. Enemmistö vanhemmista toisaalta ajatteli, että lapsi voi nähdä kohtuullista, ei-humalahakuista alkoholinkäyttöä aikuisten seurassa ja tämä voi olla hyvinkin asia. Tällöin vanhemmat katsoivat nuoren oppivan, että alkoholi voi kuulua esimerkiksi ruokapöytään tai sosiaaliseen elämään ilman humalahakuisuutta.

Aineistossamme vanhempien oma esimerkki siitä, kuinka alkoholia käytetään, kuitenkin vaihteli, ja osa nuorista oli saattanut todistaa myös vanhempien humalatilaa ja sen seurauksia.

Anna: On meidän lapset nähny, että me ollaan kumpikin oltu välillä enemmän ja vähemmän tuiterissa sillai. Ja käyty kavereilla kylässä, missä on sitte, jompi kumpi ollu kuitenkin aina kuskina. Tai enemmän minä.

H: Onks nää sitten niitä tilanteita, että selitätte mitä tarkoittaa alkoholi?

Anna: Lapset on tottuneet näkemään ihan pienestä pitäen, että joku on aina jonkinlaisessa maistissa valitettavasti. (R16)

Eräät päihdeongelmia kokeneet vanhemmat kertoivat suoraan, että oman juomisen esimerkki ennen raitistumista oli vaikuttanut lapseen hyvinkin negatiivisesti: ”*Se, että mä otin alkoholia, mä olin päihtyneenä välillä lasten kanssa kotona. [...] muistan kun poliisi haki mut pois, kun oltiin [kotikaupungissa] silloin.[...] Mä olin päihtyneenä ja sitten lapsi jäi itkemään [toisen vanhemman] syliin.*” (Y49)

Tuolloinkin perheen arkirutiinit olivat saattaneet enimmäkseen pyöriä, mutta vanhemmat kokivat harvoin olleensa aidosti läsnä lasten elämässä ja lapsen kasvattaminen oli voinut jäädä sivurooliin.

Aino: Joka päivä piti saada [päihteitä], hoidin normaalit askareet, kävin kaupassa ja olin lapsien kaa ulkona ja kaikki semmoset perusjutut. Ettei mitään poikkeevaa muuta, kuin että mä en ollu läsnä sen lapsen elämässä, että hoisin vaan rutiininomaisesti niitä. (P41)

Perhe-elämän ideaalina aineistomme vanhemmilla vaikutti olevan se, ettei lasten ja nuorten kuuluisi nähdä vanhempiaan humalassa, vaan vanhemman tehtävä on suojella lasta huonolta esimerkiksi. Kuitenkin käytännössä vanhemmat saattoivat toimia ihanteidensa vastaisesti. (7)

Suhtautuminen nuorten alkoholin maistamiseen ja humalajuomiseen

Vanhempien asenteet nuorten alkoholin maistamiseen esimerkiksi vanhempien seurassa on puolestaan alkoholikasvatuksen epäselvä, harmaa alue, joka jää nuorten omin päin tapahtuvien kokeilujen ja täydellisen alkoholinkäytön välttämisen väliin. Rajojen vetäminen näissä tilanteissa ei ollut vanhemmille arjessa kovin yksiselitteistä. Enemmistö vanhemmista ei hyväksynyt nuorten alkoholin maistamista, mutta poikkeuksiakin oli. Yksi sallivammista vanhemmista selittikin:

Jarno: Mä koitan kertoa kaiken mahdollisen asian etukäteen ite niille, ennen kuin ne kokee tai kuulee sen jostain muualta. Tarkoittaa myös sitä, että kyllä niille on tarjottu kuohuvaa. Esimerkiks kun [vanhempi lapsi] täytti 18, niin totta kai kyllä sitten tarjottiin [nuoremmalle lapsellekin], jos se halusi. [...] Elikkä on saanu kokee sitä jo kotona. (R12)

Näiden vanhempien mielestä kieltämistä toimivampi kasvatuksellinen ratkaisu oli antaa nuoren maistaa vanhemman valvovan silmän alla. Saman havaitsi Jenni Helenius (7) tutkimuksessaan alkoholiaiheisista vanhempainilloista, joissa vanhemmat perustelivat kotona tarjoamista muun muassa turvallisella tilanteella ja esimerkin näyttämällä.

Toisaalta vanhemmat tunnistivat sen, että heidän suhtautumisensa nuoren alkoholin maistamiseen saattoi muuttua:

Anne: Mä olin jotenkin aikasemmin, kun lapset oli vielä pieniä, että totta kai lapset voi maistaa mun viinilasillista, kun juodaan ruoan kans jotain. Mutta nykyään ei. (R14)

Kuinka vanhemmat sitten suhteuttivat kasvatuskäytäntönsä nuorten humalahakuiseen juomiseen? Olivatko asenteet nuorten juomiseen vain yksi kasvatussääntö muiden joukossa? Kuten olemme esitelleet, keskus-

telu alkoholista seurasi pääosin samanlaista neuvottelevuutta kuin muut, melko tasavertaisiksi nähtävät kasvatuskäytännöt. Alkoholien maistaminen puolestaan liikkui harmaalla alueella. Mutta siinä missä perhekulttuurilla muutoin luonnehti neuvottelevuus, vanhempien asenteet nuorten omiin humalahakuisiin alkoholikokeiluihin ja alkoholinkäyttöön olivat hyvin jyrkkiä ja ehdottoman kielteisiä.

Helmi: Mä suhtaudun ainakin kielteisesti, esim. mä en anna kotona maistaa ja nostaisin kauheen äläkän, jos rupeisivat juomaan [kodin ulkopuolella].

Oona: Ihan sama, mä en kans [hyväksy]. Mä tiedän, että asioita tapahtuu, mutta mä en ainakaan ite anna mahdollisuutta siihen, että semmosta pääsis tapahtuu, että sillä tavalla suhtaudun kans kielteisesti. Että kyllä sitä kerkee sitten täysikäsenä. (R11)

Kielteinen suhtautuminen näkyi siinä, etteivät vanhemmat hyväksyneet nuorten humalahakuista juomista ja he näkivät, että sitä tulee kontrolloida. Kodin ulkopuolella, kaveriporukassa tapahtuvan nuorten alkoholinkäytön vanhemmat näkivät ylipäänsä lipsahtavan helposti humalan puolelle, vaikka se alkaisikin maisteluna: *”Niin ja nuorella se on sitä kokeilua. Ja kun kokeillaan, niin voi mennä överiksi”* (Karin, R13). Vanhemmat jopa ennakoivat suomalaisessa alkoholikulttuurissa kasvavien nuorten alkoholinkäytön ja etenkin ensimmäisten kaveripiirissä tapahtuvien kokeilujen olevan lähes automaattisesti humalahakuisia: *”Ihan ku se ois joku luonnonlaki, että ensimmäisen kerran [...] sä oot turvoksissa jossakin. [...] Niin tää on tää kulttuuri täällä.”* (Maiju, R11). Tämä oletus nuorten alkoholinkäytön lähtökohtaisesta humalahakuisuudesta vahvisti vanhempien kielteistä suhtautumista. Kielteistä näkemystä myös perusteltiin lapsille, sillä liian tiukoista kielloista ilman perusteluja koettiin seuraavan uhmaa ja kapinaa (4). Sallivia vanhempia, jotka olivat antaneet lasten juoda kotona tai hiljaisesti hyväksyivät nuorten juomisen, oli vain pieni vähemmistö haastatelluista. *”Oon [...] sanonu, että jos on tarve kokeilla päihteitä, sitä kokeillaan kotona. Ei kylillä eikä nurkan takana. Koska mä haluan tietää, mitä hän juo. [...] Ja vaikka oli alaikäinen, niin ostin silti ne alkoholit hänelle [...]. Kohtuudella kylläkin.”* (Kaisu, R44)

Myös Lapsiperhekselyn (2012) tulokset kertovat vanhempien asenteista nuorten juomiseen: kyselyn kaikki vanhemmat suhtautuivat hyvin kielteisesti 12–14-vuotiaiden nuorten kokeiluihin, ja vain alle kymmenesosa olisi antanut 15–17-vuotiaan päättää itse alkoholinkäytöstään (6).

Jyrkistä asenteista huolimatta vanhemmat kokivat, että vanhempi-lapsisuhteen tulisi olla niin luottamuksellinen, että humalatilasta huolimatta lapsi uskaltaa tulla kotiin tai soittaa vanhemmalle tarvittaessa.

Mirva: [Olen sanonut, että] muistakaa, että kotia voi tulla [humalassa] ja kaveri voi tulla meille, että jos ei voi omaan kotiin mennä, että kyllä tänne on turvallista tulla.

[..]

Krista: [..][Nuori] tuli kotiin ja oli niin humalassa, käveli omaan huoneeseen. Mä, että kerrankin kello puol yheksän ja sä oot jo kotona, että tuupa syömään iltapalaa. Ja sitte se könyks hulluna humalassa sieltä ja itekin tajus, että se on humalassa siinä ja alko vähä naurattaa, että hyvää päivää. Ja että meepä vaan nukkumaan huono olo pois. Sitten keskusteltiin aamulla, että mikä on oikein ja mikä on väärin. [..] Ja kyllä mä tiiän, että nuoret kokeilee ihan varmasti joka ikinen. Ainut semmonen sanktio mikä oli, niin hän joutu sisaruksen hakemaan koulusta kaks viikkoa, että se nyt oli hänelle semmonen ns. rangaistus [..]. Ja on sen jälkeen sanonukin, että oli se aika hirveää, kun oli monta olutta sitte ottanu. (R13)

Vanhemmat kertoivat, että näissä tilanteissa he yrittävät välttää huutamista ja raivoamista ja ennemmin laittavat lapsen nukkumaan ja puhuvat hänen kanssaan järkevästi seuraavana päivänä. Avoimuus ja keskusteluyhteys olivat siis perhe-elämän ihanteita, joita pyrittiin toteuttamaan käytännössä näissä tilanteissa. Vaikka juominen nuoren omissa porukoissa kiellettiin, siitä ei välttämättä seurannut ankaria rangaistuksia, ja nuoren kiinni jääminen humalassa saattoi salassa hieman huvittaakin vanhempia. Neuvottelevuus ja kontrolli esiintyivät kiinnijäämistilanteissa tavallaan rinnakkain vanhempien käytännöissä. Vanhemmat kykenivät ymmärtämään nuorten juomiskokeiluja, vaikka eivät niitä hyväksyneetkään. Nuorten juomiskokeilut saatettiin myös nähdä lähes vääjäämättömänä osana nuoruusaikaa suomalaisessa alkoholikulttuurissa: ”*nuoret kokeilee ihan varmasti joka ikinen*”, kuten Krista muotoilee. Tästä huolimatta vanhemmat eivät nähneet turhina tavoitteita estää tai ainakin lykätä myöhemmäksi nuorten omia juomiskokeiluja. Tasapainoilu kasvatuseriaatteiden ja nuorten oman juomiskulttuurin välillä ei ollut yksiselitteistä: kielloista huolimatta vanhemmat tiesivät, että nuoriin voi kaveripiirissä kohdistua vertaispainetta ja että nuori voi itse olla kiinnostunut kokeiluista.

Kuitenkin tilanteessa, jossa nuori rikkoi alkoholiin liittyviä perheen sääntöjä, tapahtui jälleen hyppäys tasavertaisen perhekulttuurin ja läheisyyden ihanteeseen: lasta ei tunnetasolla hylätty, vaikka lapsi olisi ylittänyt luottamuksen rajoja, vaan hänet ”palautettiin” takaisin perheyhteyteen. Vanhemmille oli tärkeää, että keskusteluyhteys ja luottamuksellinen suhde nuoreen säilyivät.

Samoin ne tilanteet, joissa nuoret olivat joutuneet hankaluuksiin juomisensa vuoksi, olivat vanhemmille ristiriitaisia. Niissä vanhemmat saattoivat yrittää vuorotellen keskustelua, kontrollia tai lapsen tukemista ja suojelemista – tai yhdistelmää näistä kaikista.

H: Onks teillä kellään kokemuksia, että oma lapsi ois jääny kiinni?

Teemu: Meillä on. [..]Oli semmonen vaihe, missä meni kyllä selvästi vääriin suuntaan. Se oli hyvin hyvin vaikeaa, siitä kääntää oikeaan suuntaan [..] Yritimme puhua hänelle ja laitoin kaikenlaiset estot ja puhuimme paljon siitä, mutta se vaan meni pahemmaksi ja pahemmaksi. [..]Kunnes lastensuojelu puuttui asiaan. (R16)

Vanhemmat näkivät kuitenkin lastensa sukupolven fiksumpana ja alkoholikielteisempänä kuin mitä oma sukupolvi oli ollut teini-iässä. He ajattelivat, että nykyään on hyväksyttävämpää olla juomatta nuorena ja että selvin päin olevia nuoria on aiempaa enemmän.

Kari: Siis nykynuoret osaa pitää hauskaa ilman alkoholia. Ne voi mennä, ne voi tehdä, eikä se alkoholi kuulu siihen millään tavalla. (R37)

Ristiriitojen keskelläkin vanhemmat saattoivat siis tuntee ylpeyttä teineistään ja heidän aiempiin sukupolviin verrattuna erilaisesta alkoholikulttuuristaan.

Nuorten suojelua

Useilla edellä esittelemillämme alkoholikasvatuksen osa-alueilla näkyi vanhempien tarve suojella nuoriaan riskeiltä ja vaaroilta, mikä johti ristiriitoihin ja jännitteisiin. Erityisen kiintoisa tämä ristiriita oli jyrkän alkoholinkäytön kiellon mutta muuten yleensä neuvottelevan ja avoimen kasvatuksen välillä. Näytti siltä, että nuorten humalajuominen on oma erityinen saarekkeensa, johon muu perheen sisäinen suhdedynamiikka tai kasvatuskäytännöt eivät ulottuneet. Vanhemmat saattoivat tunnistaa tämän itsekin:

Karri: [A]lkoholi on mulla nimenomaan yks niitä aika ehdottomia juttuja. [..] Mut sitten mä muistan kun itse oon ollu punkkarinuori [..] Ja paljon semmosia elementtejä, mistä esimerkiks isäni ei pitäny ollenkaan. Ja mä [..] nuorena ajattelin, että musta ei ikinä tuu tommonen, kun musta tulee vanhempi, että mä ymmärrän ja tietysti hy-

väksyn monenlaisia asioita. Ja mä oon aika hyvin pystyny pitää siitä kiinni. Mut kyl mä sitten löydän itsessäni jotain semmosia, mitä itse pidin 15-vuotiaana kauheen vanhanaikaisena ajatuksina tai asenteina. Mä löydän just niitä itsessäni isänä, et joissain asioissa on semmosta vahvaa ohjausta ja joissain on enemmän ymmärtämistä ja joustoo tavallaan. (R17)

Vanhempia yhdisti keskenään hyvin samanlainen ajatuskulku: nuoren humalahakuisesta juomisesta ei neuvotella, ei jousteta, eikä tasavertaisen perhekulttuurin idea päde, kun on kyse alaikäisen juomisesta. Tällöin siirryttiin kieltävään logiikkaan. Jos nuori kuitenkin jäi juomisesta kiinni, hänelle osoitettiin ymmärrystä, ja neuvottelevuuden ja tunnesuhteen logiikka palautui.

Nuoren alkoholinkäyttö edusti vanhemmille vaaroja ja riskejä, joiden alaiseksi teini-ikäinen joutuu maailmalla omin päin kokeiluja tehdesään. Siksi juuri tässä ilmeni vahvimmillaan vanhempien tarve suojella lasta ja pitää hänet turvassa. Huoli ja pelko siitä, mitä lapselle voi tapahtua alkoholin vaikutuksen alaisena sai Reetan sanomaan: *”Ja vanhemmuushan siihen kans vaikuttaa, että tietenkin sitä omaansa haluaa suojella.* (R12) Kun lapsi lähestyi täysi-ikäisyyttä tai ylittää sen, vanhemman keinot kävivät rajallisiksi: *”Siis mua on vaivannu pitkään se, että mä en pysty kumpaakaan enää suojeleen.”* (Hanna, P43)

Päihdeongelmia itse kokeneet vanhemmat saattoivat ajoittain olla tässä jopa muita vanhempia ehdottomampia, sillä he olivat omakohtaisesti kokeneet, mitä ongelmalliseksi päässeestä päihteiden käytöstä voi seurata. Alkoholi oli näiden vanhempien näkemyksissä samalla vaara lapsen kehitykselle: *”[S]e vaikuttaa varmasti siihen [nuoren] kehitykseen. Kaikissa puolin, niin henkisesti kun fyysisesti.”* (Lassi, Y46) Lisäksi humalassa nuori on haavoittuva ja harkintakyvytön: *”Sit kun siinä on nää muutkin vaarat. Että tapahtuu, on väkivaltaa. Ryöstetään, voi itte aiheuttaa jonkun onnettomuuden. Tai jos ajaa vaikka jollain menopelillä humalassa.”* (Leena, R15)

Jo kuvaamamme ristiriidat kertovat siitä, että alkoholinkäyttöön liitettiin vahvoja jännitteitä ja moraalista latausta (28), ja voidaan ajatella, että jännitteiden aiheuttajana oli ennen kaikkea nuoren *humala*, johon vanhemmat lähes automaattisesti olettivat nuorten alkoholinkäytön tähtäävän. Silti vanhemmat mielsivät alkoholinkäytön jo pienemmässä määrin olevan riski nuorelle.

Useat muut kasvatukseen ja sääntöihin liittyvät aiheet perheissä voidaan hahmottaa liukuvalla jatkumolle *normaali – ei-normaali* tai *hyväksyttävä – ei-hyväksyttävä*, jolloin nuoren vapaus päättää omista asioistaan kasvoi asteittain nuoren varttuessa ja jolloin vanhemmat määrittivät

nuoren käytöstä ja sääntörikkomuksia jossakin näiden ääripäiden välillä. Sen sijaan nuorten humalajuomista koskevissa asenteissa ei liikuttu jatkumolla, vaan oltiin lähes automaattisesti negatiivisessa ääripäässä.

Lisäksi vanhemmat pohtivat perhekulttuurin merkitystä kun nuori on irtaantumassa perheestä. Tässäkin suojelemisen tarve oli ilmeinen:

Mari: Se on jännä, kun aattelee, että silloin kun itte on ollu nuori, niin on muka ollu niin paljon aikuisempi kun oma lapsi. Ja mä oon itte sen ikäsenä kun tää esikoinen on, niin ollu kuukauden ulkomailla leirillä ja menny tuolla. Ja mä en meidän poikaa, se lähtee riparille, mähän oon ihan, et viikoks, ja miten se siellä [pärjää], ja ”lataa nyt puhelinta”. (naurua) (R14)

Omat lapset saattoivat varhaisen irtaantumisen sijasta pysyä pidempään perheen parissa ja perheeseen kiinnittyneenä. Asenteissa nuorten varhaiseen irtaantumiseen ja itsenäistymiseen, kuten vanhempien asenteissa nuorten juomiseen, oli myös luultavasti kyse perspektiivin muutoksesta eli vanhemman rooliin kuuluvasta tarkkaavaisesta riskien tiedostamisesta (29).

Lasten pitäminen perheen piirissä lienee myös kytköksissä laajempiin muutoksiin perheen merkityksen kasvussa (17). Esimerkiksi lapsiperheiden ajankäyttöä selvittänyt tutkimus (30) kertoo, että parinkymmenen viime vuoden aikana lasten kanssa vietetty aika perheissä on lisääntynyt myös teini-ikäisten nuorten vanhemmilla. Samalla vanhemmat arvostavat hetkiä, jolloin perhe on koossa, ja perheen aika, läheisyys ja tunnesävy korostuvat: ”Se yhdessäolo, se läheisyys on se juttu”.

Perhesiteiden korostuminen

Neuvottelevuus, keskustelevuus ja tasavertaisuus luonnehtivat vanhempien näkemyksiä perhe-elämästä ja kasvatuksesta. Tunnesuhteella ja vanhempien läsnäololla oli lisäksi tärkeä paikka perheiden arjen vuorovaikutuksessa ja ihanteissa. Tällainen kuuntelevuus, läsnäolo sekä asioista sopiminen ja neuvottelu ovat nykyperheiden kasvatussuhteen ja perhekulttuurin ihanteita, joihin myös esimerkiksi ehkäisevässä päihdetyössä rohkaistaan vanhempia (7).

Samalla vanhempien alkoholikasvatus sisälsi toistuvasti jännitteitä ja ristiriitoja. Käsittelimme edellä alkoholikasvatuksen osa-alueina vanhempien alkoholikeskustelua nuorten kanssa, vanhempien oman alkoholinkäytön esimerkkiä sekä heidän asenteitaan nuorten alkoholin maistamiseen ja humalajuomiseen. *Alkoholikeskustelu* oli vanhemmil-

le suhteellisen ongelmatonta, mutta monessa muussa kohtaa ihanteet ja käytännössä eletty arki eivät aina kohdanneet. Esimerkiksi *vanhemman oman alkoholinkäytön malli* oli esimerkki, joka kiteytti alkoholiteemaan liittyvän ristiriitaisuuden sekä ihanteiden ja käytäntöjen eron. *Suhtautuminen nuorten alkoholin maistamiseen* puolestaan ei ollut vanhemmille yksiselitteistä vaan liikkui harmaalla alueella. Edellä mainituista poiketen *suhtautuminen nuorten humalajuomiseen* oli erityinen, muusta tasavertaisuudesta erillinen alueensa, jota koskivat huomattavasti tiukemmat säännöt ja erilainen logiikka kuin muuta (alkoholi)kasvatusta. Sen sijaan *nuorten kiinnijäämist*en kohdalla vanhemmat korostivat jälleen perheiden keskustelevuutta ja läheistä tunnesuhdetta. Jännitteitä syntyi vanhempien tarpeesta suojella lapsiaan riskeiltä ja vaaroilta. Tämä aiheutti ristiaallokkoa. Vanhempien on kuitenkin tehtävä linjanvetoja myös näissä kiperissä paikoissa. Johtopäätöksemme on, että useat vanhempien alkoholia koskevista kasvatuksellisista ratkaisuista ja jännitteistä kumpuavat paitsi tarpeesta suojella lasta myös tarpeesta pitää hänet osana perheyhteisöä. Arvelemme, että tällainen perhekulttuurin vahvistava tendenssi voi näkyä myös lisääntyvänä vanhempien ja nuorten yhteisymmärryksenä perheen säännöistä, esimerkiksi alkoholikasvatuksesta (28, 31).

Tutkimuksemme tulokset avaavat uudella ja kiinnostavalla tavalla vanhempien alkoholikasvatusta, sen ambivalensseja ja kytköksiä laajempaan perhekulttuuriin. Perheissä on kasvatuksellisten jännitteiden keskelläkin nähtävissä perhesiteiden merkityksen korostuminen: perheeseen ladataan merkityksiä keskustelevuudesta, tasavertaisuudesta, vanhempien ja lasten välisestä läheisyydestä sekä tunnesiteistä (17, 25). Alaikäisten juomisen laskeva trendi (1, 32, 33) osuu ajankohtaan, jota luonnehtii vahvistunut perhekulttuurin imu. Luonnollisestikaan emme voi sanoa, että vahvistuva perhekulttuuri olisi syy tai seuraus kyseiselle ilmiölle. On kuitenkin kiinnostavaa pohtia, millaisia muutoksia perhe- ja kasvatuskulttuurissa ja toisaalta alaikäisten juomiskulttuurissa yhteiskunnassamme tapahtuu suunnilleen samanaikaisesti.

Julkisessa keskustelussa on viime vuosina ollut vahvasti esillä huoli nuorten syrjäytymisestä ja pahoinvoinnista. ”Riskiyhteiskunnassa” lasten ja nuorten elämä nähdään erilaisten pelkojen ja uhkien valossa. Tietyillä mittareilla lasten elämä on aiempaa turvallisempaa, mutta riskitietoisuus, mahdollisten riskien kontrollointi ja niiltä suojautuminen lankeavat yhä enemmän vanhempien ja perheen vastuulle. (24, 34–37.) Perheet voidaan siten nähdä nyky-yhteiskunnassa myös entistä yksityisempinä ja tämän myötä aiempaa haavoittuvaisempina. On varsin mahdollista, että riskipuheen myötä vanhemmat voivat tuntea korostunutta vastuuta ja samalla kasvavia jännitteitä pohtiessaan kasvatuksellisia valintoja, jotka estävät nuoren altistumisen väärille elämänratkaisuille. Alkoholi edustaa

tässä yhtä keskeistä riskiä. Perhe- ja kasvatuskulttuurin ja toimivan vuorovaikutuksen keinoin nuori voidaan pyrkiä pitämään turvassa riskeiltä, kuten alkoholin vaaroilta, mutta samalla nuorelle annetaan eväitä omien valintojen tueksi. (4, 17, 24, 35.) Teini-ikänsä elävät nuoret varttuvat alkoholikulttuuriin näillä merkityksillä ladatuissa perheissä.

Tämä luku perustuu Yhteiskuntapolitiikka-lehdessä julkaistuun artikkeliin Pirskanen Henna, Simonen Jenni – Kataja Kati – Holmila Marja – Tigerstedt Christoffer 2016: Vanhemmat ristiaallokossa. Ambivalentti alkoholikasvatus ja perhekulttuuri. Yhteiskuntapolitiikka 81: 2, 138–149.

LÄHTEET

- 1 Raitasalo, Kirsimarja – Huhtanen, Petri – Miekkala, Mari 2015: Nuorten päihteiden käyttö Suomessa 1995–2015. ESPAD-tutkimusten tulokset. Raportti 19/2015. THL, Helsinki.
- 2 Bryant, Carol – McDermott, Robert – Zapata, Lauren – Forthofer, Melinda – McCormack Brown, Kelli – Cheney, Rebecca – Eaton, Denice – Calkins, Susan – Hogeboom, David 2006: Using mixed methods to examine parental influence on youth alcohol use. *American Journal of Health Education* 37: 6, 322–36.
- 3 Valentine, Gill – Jayne, Mark – Gould, Myles 2014: The proximity effect: the role of the affective space of family life in shaping children’s knowledge about alcohol and its social and health implications. *Childhood* 21: 1, 103–18.
- 4 Valentine, Gill – Jayne, Mark – Gould, Myles 2012: Do as I say, not as I do: the affective space of family life and the generational transmission of drinking cultures. *Environment and Planning* 44: 4, 776–92.
- 5 Østergaard, Jeanette 2009: Learning to become an alcohol user: Adolescents taking risks and parents living in uncertainty. *Addiction research and theory* 17: 1, 30–53.
- 6 Raitasalo, Kirsimarja – Holmila, Marja 2014: Alkoholinkäyttötapojen periytyminen ja vanhempien kasvatuskäytännöt. Teoksessa Johanna Lammi-Taskula – Sakari Karvonen (toim.) *Lapsiperheiden hyvinvointi*. Teema 21. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki, 196–208.
- 7 Helenius, Jenni 2013: Alkoholiaiheinen vanhempainilta – Sosiaalipedagoginen interventio? *Sosiaalipedagoginen aikakauskirja* 14, 91–117.
- 8 Ennett, Susan – Jackson, Christine – Bowling, Michael – Dickinson, Denise 2013: Parental socialization and children’s susceptibility to alcohol use initiation. *Journal of Studies on Alcohol and Drugs* 74: 5, 694–702.
- 9 Ryan, Siobhan – Jorm, Anthony – Lubman, Dan 2010: Parenting factors associated with reduced adolescent alcohol use: a systematic review of longitudinal studies. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry* 44: 9, 774–83.
- 10 Van der Vorst, Haske –, Engels, Rutger – Meeus, Wim – Dekovic, Maja – Van Leeuwe, Jan 2005: The role of alcohol-specific socialisation in adolescents’ drinking behavior. *Addiction* 100: 10, 1464–7.
- 11 Visser, Leenke – de Winter, Andrea – Reijneveld, Sijmen 2012: The parent-child relationship and adolescent alcohol use. A systematic review of longitudinal studies. *BMC Public Health* 12: 1, 886.
- 12 Beck, Ulrich 1997: Democratization of the family. *Childhood* 4: 2, 151–68.
- 13 Giddens, Anthony 1995: Elämä ja jälkitraditionaalisessa yhteiskunnassa. Teoksessa Ulrich Beck – Anthony

- Giddens – Scott Lash (toim.): Nykyajan jäljillä. Refleksiivinen modernisaatio. Suomentanut Leevi Lehto. Vastapaino, Tampere, 83–152.
- 14 Giddens, Anthony 1992: The transformation of intimacy. Sexuality, love and eroticism in modern societies. Polity Press, Cambridge.
 - 15 Forsberg, Hannele 2003: Hajottavat ja koossapitävät tunteet. Teoksessa Hannele Forsberg – Ritva Nätkin (toim.) Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jalanjäljillä. Gaudeamus, Helsinki, 86–102.
 - 16 Stacey, Judith 1996: In the name of the family. Rethinking family values in the postmodern age. Beacon Press, Boston.
 - 17 Jallinoja, Riitta 2006: Perheen vastaisku. Familistista käännettä jäljittämässä. Gaudeamus, Helsinki.
 - 18 Nätkin, Ritva 2003: Moninaiset perhemuodot ja lapsen hyvä. Teoksessa Hannele Forsberg – Ritva Nätkin (toim.) Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jalanjäljillä. Gaudeamus, Helsinki, 16–38.
 - 19 Morgan, David 2011: Rethinking family practices. Palgrave Macmillan, Houndmills, Basingstoke & Hampshire.
 - 20 Morgan, David 1996: Family connections. An introduction to family studies. Palgrave Macmillan, Houndmills, Basingstoke & Hampshire.
 - 21 Huttunen, Jouko 2011: Isänä olemisen uudet suunnat. PS-kustannus, Jyväskylä.
 - 22 Mäkelä, Pia – Mustonen, Heli – Huhntanen, Petri 2010: Miten Suomi juo? Alkoholikäyttötapojen muutokset 1968–2008. Teoksessa Pia Mäkelä – Heli Mustonen – Christoffer Tigerstedt (toim.) Suomi juo. Suomalaisten alkoholinkäyttö ja sen muutokset 1968–2008. THL, Helsinki, 39–54.
 - 23 Satka, Mirja – Moilanen, Johanna 2004: Lasten mukaan ottamisen ja poissulkemisen paikat – suomalaisten sukupolvisuhteiden siirtymät ja lasten asema. Teoksessa Tuula Helne – Sakari Hänninen – Jouko Karjalainen (toim.) Seis yhteiskunta – tahdon sisään! SoPhi, Jyväskylä, 125–48.
 - 24 Lee, Nick 2001: Childhood and Society. Growing Up in an Age of Uncertainty. Open University Press, Buckingham.
 - 25 Hoikkala, Tommi 1993: Katoaako kasvatust, himmeneekö aikuisuus? Aikuistumisen puhe ja kulttuurimallit. Gaudeamus, Helsinki.
 - 26 Baumrind, Diane 1966: Effects of authoritative parental control on child behavior. Child development 37: 4, 887–907.
 - 27 Gabb, Jacqui 2010: Researching Intimacy in Families. Palgrave Macmillan, Houndmills, Basingstoke & Hampshire.
 - 28 Simonen, Jenni – Kataja, Kati – Pirskanen, Henna – Holmila, Marja – Tigerstedt, Christoffer 2015: Luottamista ja harhauttamista. Vanhempien ja lasten alkoholinkäyttöä koskeva vuorovaikutus nuorten kuvaamana. Yhteiskuntapolitiikka 80:4, 365–76.
 - 29 Rolando, Sara – Beccaria, Franca – Petrilli, Enrico – Prina, Franco 2014: Adults' views of young people's drinking in Italy: An explorative qualitative research. Drugs: Education, Prevention and Policy 21: 5, 388–97.
 - 30 Miettinen, Anneli – Rotkirch, Anna 2012: Yhteistä aikaa etsimässä. Lapsiperheiden ajankäyttö 2000-luvulla. Perhebarometri. Katsauksia E42/2012. Väestötutkimuslaitos. Väestöliitto, Helsinki.
 - 31 Øia, Tormod – Vestel, Viggo 2014: Generasjonskløfta som forsvant. Et ungdomsbilde i endring. Tidsskrift for ungdomsforskning 14: 1, 99–133.
 - 32 Kinnunen, Jaana – Lindfors, Pirjo – Pere, Lasse – Ollila, Hanna – Samposalo, Hanna – Rimpelä, Arja 2013: Nuorten terveystapatutkimus 2013. Nuorten tupakkatuotteiden ja päihteen käyttö 1977–2013. Sosiaali- ja terveystieteiden raportteja ja muistioita 2013:16. STM, Helsinki, 68–70.
 - 33 Lintonen, Tomi – Mäkelä, Pia – Härkönen, Janne – Raitasalo, Kirsimarja 2015: Tulevat sukupolvet eivät ole raitistumassa. Yhteiskuntapolitiikka 80: 1, 46–53.
 - 34 Harrikari, Timo 2008: Riskillä merkityt. Lapset ja nuoret huolen ja puuttumisen politiikassa. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 87. Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura, Helsinki.
 - 35 Rasmussen, Kim 2004: Places for children – Children's Places. Childhood 11: 2, 155–73.
 - 36 Faircloth, Charlotte – Lee, Ellie 2010: Introduction: "Changing parenting culture". Sociological Research Online 15: 4.
 - 37 Lasten kuolemat. Tutkintaselostus Y2012-S1. Onnettomuustutkintakeskus, 2014.

- * Alkoholikokeilut ovat usein osa suomalaisnuorten teini-ikää, vaikka vanhempien asenteet omien lastensa alkoholinkäyttöä kohtaan ovat kiristyneet¹.
- * Monien tilastojen valossa nykynuoret käyttäytyvät aiempia sukupolvia ”kuuliaisemmin”. 15–16-vuotiailla nuorilla humalajuominen on vähentynyt ja raittius on lisääntynyt 1990-luvun lopulta lähtien^{2,3}. 15–16-vuotiaat nuoret syyllistyvät myös entistä harvemmin omaisuuden vahingoittamiseen, varkauksiin tai tappeluihin ja teon suorittamishetkellä päihtyneenä olleiden osuus on niin ikään laskenut⁴.
- * Nuorten ”kuuliaisuus” on herättänyt pohdintaa sukupolvia erottavan kiihlun kaventumisesta ja nuorten ja vanhempien näkökantojen yhtenäistymisestä⁵. Vuonna 2012 kerätyn 15–29-vuotiaiden nuorten ja vanhempien mielipiteitä vertailleen kyselytutkimuksen mukaan nuoret ja heidän vanhempansa ovat yhtä mieltä hyvin monessa asiassa. Näkemyserot sukupolvien välillä ovat suurimmat vapaa-ajanviettotapoja, politiikkaa, taidetta ja internetin käyttöä koskevissa aiheissa.⁶

LÄHTEET

- 1 Raitasalo, Kirsimarja – Holmila, Marja 2014: Alkoholinkäyttötapojen periytyminen ja vanhempien kasvatuskäytännöt. Teoksessa Lammi-Taskula, Johanna – Karvonen, Sakari (toim.): Lapsiperheiden hyvinvointi 2014. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki, 196–204.
- 2 Kinnunen, Jaana – Lindfors, Pirjo – Pere, Lasse – Ollila, Hanna – Samposalo, Hanna – Rimpelä, Arja 2013: Nuorten terveystapatutkimus 2013. Nuorten tupakkatuotteiden ja päihteiden käyttö 1977–2013. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2013, 16. Helsinki.
- 3 Raitasalo, Kirsimarja – Huhtanen, Petri – Miekkala, Mari 2016: Nuorten päihteidenkäyttö Suomessa 1995–2015. Espad-tutkimusten tulokset. THL, Helsinki.
- 4 Salmi, Venla 2012: Nuorten rikoskäyttäytyminen ja uhrikokemukset 2012. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedoksiantoja 113, Helsinki.
- 5 Øia, Tormod – Vestel, Viggo 2014: Generasjonskløfta som forsvant. Et ungdomsbilde i endring. Tidsskrift for ungdomsforskning 14 (1), 99–133.
- 6 Simpura, Jussi 2012: Nuorten ja heidän vanhempiensa sukupolvet ja käsitykset mielipiteiden keskinäisestä samanlaisuudesta. Teoksessa: Sami Myllyniemi (toim.): Monipolvinen hyvinvointi. Nuorisobarometri 2012. Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura, Julkaisuja 127, Helsinki.

Nuorten näkemykset vanhempien ja lasten alkoholinkäyttöä koskevasta vuorovaikutuksesta

*Jenni Simonen, Kati Kataja, Henna Pirskanen,
Marja Holmila & Christoffer Tigerstedt*

Usein mielikuva vanhempien ja lasten välisestä alkoholinkäyttöä koskevasta vuorovaikutuksesta on ristiriitojen ja konfliktien kylästämä. Alkoholinkäyttö liitetään teini-ikäisten nuorten omaan maailmaan, johon vanhemmilla ei ole pääsyä. Tässä luvussa tarkastelemme, miten nuoret itse pohtivat alkoholiasioita koskevaa vuorovaikutusta perheen sisällä. Millä tavalla luottamuksella pelataan alkoholinkäyttöön liittyvissä kysymyksissä ja miten tärkeä vanhempien rooli on nuorten ajattelumaailmassa?

Nuorten ja aikuisten käsityksiä alkoholinkäytöstä on useimmiten tarkasteltu erillisinä ilmiöinä. Nuorten alkoholinkäytön kokeilu ja juomisen aloittaminen on yhdistetty nuorten omiin vertaisryhmiin, joihin vanhemmilla ei ole pääsyä (1, 2). Vanhemmat on tässä yhteydessä mielletty lähinnä nuorten maailman ulkopuolisiksi kasvattajiksi ja alkoholikokeilujen kontrolloijiksi (3, 4). Vain harvoin on keskitytty nuorten ja vanhempien väliseen alkoholinkäyttöä koskevaan vuorovaikutukseen ja sitä ylläpitäviin mekanismeihin. Jos teemaan on tartuttu, sitä on saatettu käsitellä yksipuolisesti korostamalla vanhempien kasvatustyylien ja roolimallien yhteyttä nuoren juomisen aloitukseen ja juomatapojen muotoutumiseen (5, 6). Näin vanhemmat on asetettu etualalle ”perheen arjen rakentajina” ja samalla sivuutettu vanhempien ja lasten vastavuoroinen kanssakäyminen.

Tässä menettelemme toisella tavalla. Kohdistamme huomiomme perheen keskinäiseen alkoholinkäyttöä koskevaan vuorovaikutukseen tarkastelemalla sitä *nuorten näkökulmasta*. Keskitymme siihen, kuinka nuori itse hakee paikkaansa yhtäältä itsenäistyvänsä ja alkoholinkäytön avulla rajojaan kokeilevana vertaisryhmän jäsenenä ja toisaalta perheen sääntöjen piirissä toimivana perheenjäsenenä. Olemme kiinnostuneita siitä, kuinka alkoholinkäyttö ja siihen liittyvä vuorovaikutus asettuvat osaksi näitä sosiaalisia yhteisöjä. Kysymme, kuinka alaikäiset nuoret toimivat eri rooleissa eli kuinka he pitävät kiinni vertaisryhmän tukemasta itsenäisyydestään ja kuinka he pyrkivät ylläpitämään perheen sisäisiä alkoholinkäyttöön liittyviä sääntöjä? Miten nuoret ja vanhemmat sovittelevat alkoholinkäyttöön liittyviä käsityksiään? Entä millaisissa tilanteissa nuoret ja vanhemmat alkoholiasioissa ylipäänsä kohtaavat ja kuinka nuoret toivovat vanhempien silloin toimivan?

Kysymykset ovat keskeisiä, sillä teini-ikäisen nuoren elämään usein kuuluvat alkoholikokeilut voivat tuoda oman jännitteen perheen sisäiseen vuorovaikutukseen. Alkoholikokeilut yhdistetään usein nuorten itsenäistymiseen, mutta toisaalta ne nähdään riskinä heidän hyvinvointilleen; alkoholin myynti on alle 18-vuotiaille kielletty. Alkoholin kaksinaisen roolin ohella jännitettä lisää alkoholin paikka kulttuurissamme. Suomalaisen kulttuurin voi hyvällä syyllä sanoa olevan läpikyllästetty alkoholilla: alkoholinkäyttö on muutamassa vuosikymmenessä levinnyt kaikkiin väestöryhmiin ja mitä erilaisimpiin tilanteisiin (7). Koska eritoten naisten juomisen yleistymisen myötä alkoholia kulutetaan yhä useammin kotiympäristössä ja perhepiirissä (8), lapset näkevät alkoholin kuuluvan osana vanhempiansa elämään, samalla kun se vanhempien kasvatusvastuun kannalta pikemminkin on mahdollinen uhka, jolta nuorta on suojattava. Ristiriitaisista merkityksistä huolimatta ja myös juuri niiden takia nuorten ja vanhempien on luotava tapoja kommunikoida ja neuvotella alkoholinkäyttöön liittyvistä käsityksistä. Tässä luvussa tarkastelemme tätä vuorovaikutusta noin 15-vuotiailta nuorilta kerätyn haastatteluaineiston valossa (aineiston kuvaus, ks. liite 1).

Nuorten näkökulma vanhempien varjossa

Vanhemmuutta ja nuorten alkoholinkäyttöä on yleensä tarkasteltu kyselyihin perustuvilla aineistoilla. Nämä tutkimukset ovat keskittyneet siihen, kuinka vanhempien kasvatuskäytännöt, perhesuhteet ja alkoholinkäyttöä koskevat normit ja asenteet ovat yhteydessä nuoren alkoholikokeilujen aloitusikänsä ja myöhempien juomatapojen muotoutumiseen (4, 9). Kasvatustyylien eroilla on havaittu olevan vaikutusta nuoren al-

koholinkäyttöön. Esimerkiksi rajoja asettavan mutta nuorta huomioivan vanhemmuustyylin on havaittu suojaavan nuorta liian varhaiselta alkoholinkäytöltä, kun taas liian sallivan tai toisaalta liian kontrolloivan kasvatustyylin on nähty lisäävän lapsen riskiä runsaaseen alkoholinkäyttöön ja siitä aiheutuviin ongelmiin (5, 10). Lisäksi on korostettu vanhempien alkoholinkäytön mallien välittymistä lapsille (11, 12) tai vanhemman ongelmallisen alkoholinkäytön haittoja lapsen hyvinvoinnille (13).

Myös useissa laadullisissa alkoholinkäyttöä ja vanhempien ja nuorten vuorovaikutusta tarkastelevissa tutkimuksissa on keskitytty siihen, kuinka vanhempiin, perheisiin, sosiaalisiin yhteisöihin tai kulttuuriin liittyvät tekijät vaikuttavat nuoren alkoholikokeiluihin, raittiuteen tai myöhempien juomatapojen muotoutumiseen (3, 14).

Vaikka vanhemmuuden ja nuoren alkoholinkäytön välistä yhteyttä on siten hahmotettu eri aineistojen ja teemojen kautta, oletuksena on yleensä ollut, että nuoren toiminta on pitkälti vanhempien asenteiden, reaktioiden ja tarjottujen mallien tulosta.

Nuorten omaa toimijuutta ja merkityksenantoa korostavat alkoholi-aihetta käsittelevät laadulliset tutkimukset ovat puolestaan keskittyneet nuorten vertaisryhmässä tapahtuviin alkoholikokeiluihin (2), juomisen käytäntöihin ja sen merkityksiin nuorten yhdessäolossa (1, 15–18), sosiaaliluokan mukaisiin juomisen eroihin (19) tai esimerkiksi juomisen sukupuolittuneisiin piirteisiin (20). Usein nämä tutkimukset keskittyvät kuitenkin vain nuorten omaan maailmaan ja jättävät huomiotta, että alaikäiset nuoret viettävät suurimman osan ajastaan vanhempien ja sisarusten kanssa perheissä luotujen sääntöjen ja vuorovaikutusstrategioiden ehdoilla. Nuorten näkökulmaan keskittyvissä juomista käsittelevissä tutkimuksissa eri sukupolvien välinen ja perheen sisäinen vuorovaikutus uhkaa jäädä usein varjoon.

Harvaa poikkeusta lukuun ottamatta (esim. 17) nuorten ja vanhempien maailmoja on alkoholinkäyttöä koskevissa tutkimuksissa siis käsitelty toisistaan erillään. Seuraavassa yritämme luoda siltaa näiden näkökulmien välille tarkastelemalla, kuinka nuori itse tasapainottelee vertaisryhmän ja perheen välillä. Itsenäistyvää nuori elää kahden elämänpiirin ja niissä valitsevien erilaisten sääntöjen ja toimintatapojen leikkauspisteessä. Nuoret yleensä asuvat lapsuudenkodeissaan ja noudattavat perheissä luotuja ja omaksuttuja sääntöjä. Toisaalta nuoret hakevat aktiivisesti kiintopisteitä perheen ulkopuolelta omista vertaisryhmistään. Kaveripiireillä, jotka tavallisesti toimivat alkoholikokeilujen ja rajojen hakemisen areenoina, on tärkeä tehtävä nuoren itsenäistymisen vahvistajina (21, s. 49). Itsenäistytessään ja varttuessaan nuoret viettävät yhä useammin aikaa poissa kotoa, jolloin heidän omat aikataulunsa, rytmensä ja menonsa säätelevät vuorovaikutuksen rakentumista myös vanhempien kanssa. Koska pelkästään

yksipuoliset kiellot harvoin toimivat, on valvonnan rinnalla korostettu perheen sisäisen tunnesiteen merkitystä luottamuksen rakentamisessa (21, s. 52).

Luottamus ja vuorovaikutus perheessä

Vanhemman ja nuoren välisessä vuorovaikutuksessa on kyse kahden osapuolen keskinäisestä ymmärryksestä ja kompromissin halusta. Koska perheyhteisön sisäisen kiinteyden ylläpitämisessä on korostettu keskinäistä luottamusta, tarkastelemme nuorten ja vanhempien vuorovaikutusta tätä näkökulmaa vasten. Luottamus on kaikkia yhteisöjä, myös perheitä, koossapitävä perusvoima, joka ylläpitää solidaarisuutta yhteisön jäsenten kesken (22). Lapsuudenkodissa elävillä alaikäisillä nuorilla perhesuhteet ovat erityisessä asemassa. Toisaalta kasvaminen kohti itsenäistymistä ja vertaisryhmissä koetut aikuistumiseen liittyvät irtiötöt voivat tuoda oman sävynsä perheen sisäisen luottamuksen rakentamiseen. Monia jännitteitä sisältävä alkoholinkäyttö voi vaikuttaa vanhempien luontaiseen taipumukseen luottaa lapseensa ja haastaa lapsen motivaatiota luoda avointa ja luottamuksellista suhdetta vanhempiinsa. Kasvamiseen ja itsenäistymiseen kuuluu luottamuksen rajojen testaaminen, jopa rikominen. Luottamuksella voidaan myös pelata, ja liiallinen luottamus voi johtaa jopa petetyksi tulemiseen ja muihin epäsuotuisiin seurauksiin (22).

Luottamusta voikin lähestyä korostamalla sen laskelmoivaa, oman edun maksimointiin liittyvää puolta tai painottamalla luottamuksen emotionaalista, solidaarisuuteen ja läheisiin suhteisiin kiinnittyvää puolta (22–24). Moninaisuudestaan huolimatta luottamuksen käsite tulee ymmärrettävämmäksi, kun tarkennetaan, mikä on luottamuksen kohde ja mitä toiselle ollaan luottamassa (25). Ajatellaan esimerkkinä vaikka tilannetta, jossa luottaja on vanhempi ja luottamuksen kohde nuori. Kun aikuinen luottaa nuoreen, nuori saa tilaa toimia vapaasti ja mahdollisuuden ottaa vastuuta omista teoistaan ja valinnoistaan. Toiseksi luottamus luo myös tunteen luotetuksi tulemisesta, mikä on aivan yhtä tärkeätä kuin se, että luottaa toiseen. Nuoren tunne siitä, että on luottamuksen kohteena, vapauttaa energiaa jatkuvasta pyrkimyksestä osoittaa vanhemmalle olevansa luottamuksen arvoinen.

Yhdistäessämme luottamuksen pääidean perheen vuorovaikutuksen tarkasteluun suuntaamme katseemme nuorten ja vanhempien väliseen kasvokkaiseen toimintaan. Olemme kiinnostuneita siitä, minkälaiseen konkreettiseen käyttäytymiseen alkoholinkäyttöä koskeva vuorovaikutus perheessä liittyy. Tarkastelemme sitä, miten nuoret toimivat suhteis-

sa vanhempiinsa ja miten nuoret kertovat aikuisten toimivan. Olemme tällöin kiinnostuneita etupäässä niistä luottamisen ja harhauttamisen strategioista ja taktiikoista, joita nuoret käyttävät alkoholinkäyttöön liittyvissä kohtaamisissa vanhempiensa kanssa. Samalla tarkastelemme, kuinka nuoren itsenäisyys ja vanhemman määräysvalta näkyvät perheen sisäisessä alkoholinkäyttöä koskevassa vuorovaikutuksessa. Kiinnitämme huomiota siihen, kuinka nuori pyrkii lisäämään toimintavapauttaan ja kuinka nuoret kertovat vanhempien kontrolloivan heidän toimintaansa.

Tarkastelemme nuorten ja vanhempien välistä vuorovaikutusta perheessä luotujen sääntöjen ja nuorten omien normien rajapinnassa. Kuvaamme ensin kahta yleistä strategiaa, joita nuoret hyödyntävät kohdattaessaan vanhempiaan. Toinen niistä perustuu salailuun ja toinen puolestaan vapaaehtoiseen ja omaehtoiseen avoimuuteen. Lopuksi osoitamme, että nuorten strategioista huolimatta vanhempien ja nuorten välinen vuorovaikutus alkoholinkäyttöön liittyvissä asioissa ei sittenkään ole symmetristä – eli viime kädessä vanhempien auktoriteettiasema painaa eniten.

Yhtäältä salailua ja harhauttamista...

Vaikka osa aineistomme nuorista ei käytä alkoholia, valtaosalla se kuuluu nuorten omaan maailmaan, hauskapitoon ja vertaisryhmien keskinäiseen vapaa-ajan toimintaan. Nuoret puhuvat luontevasti alkoholinkäytöstä yhdessäolon osana, joka ei kaipaakaan sen seikkaperäisempiä perusteluja:

H: Onks teillä ollu alkoholia mukana näissä kokoontumisissa?

Ulla (nauraen): Joo (kaikki yhtyvät)!

H: Okei. Kertokaa niistä tilanteista. Miten se alkoholi liittyy siihen?

Ulla: No viikonlopun viettoon. En mä tiä.

Kaisa: Aika lailla semmoseen yhteiseen hauskanpitoon tai sellaseen.

(R4)

Nuoret erottavat alkoholinkäytön tiukasti perheen keskinäisestä toiminnasta. Rajanveto nuorten ja vanhempien maailmojen välillä on selkeä. Kun nuorilta kysytään mahdollisuudesta juoda omien vanhempien seurassa, he lähinnä hämmentyvät: *”En mä oikeen tiä. Vanhempien kaa se ei oikeen tunnu sellaselta luontevalta”* (Kaisa, R4). Nuoret erottavatkin tiukasti vanhempien seurassa tapahtuvan alkoholinkäytön, tavallisimmin alkoholin maistamisen, vertaisryhmissä tapahtuvista ensimmäisistä varsinaisista alkoholikokeiluista (14). Tilanne, jossa vanhemmat antavat lapsensa maistaa omasta lasistaan tai saunajuomastaan on kuitenkin osal-

le nuorista tuttu: *”Kyl iskä joskus saunakaljaa tarjoo”* (Ulla, R4). Vaikka tilanteisiin todennäköisesti liittyy runsastakin puntarointia toiminnan sopivuudesta ja vaikka vanhemmat voivat tällä tavoin osoittaa luottamusta nuoreen, nuorten ajatusmaailmassa vanhempien teko ei näytä saavan suurtakaan painoarvoa: *”Mut ei kiinnosta, ei se siin seurassa oo niin ihmeellinen asia et sitä ottais jonku yhen lasillisen välttämättä”* (Kaisa, R4). Koska nuoret tietävät olevansa vanhempien valvovan silmän alla, alkoholi saa tyystin eri merkityksiä kuin vertaisryhmän keskinäisessä toiminnassa.

Vaikka ensikokeilut kuuluvat tiukasti vain nuorten keskinäiseen yhdessäoloon, vanhemmat ovat monissa ensikokeiluja kuvaavissa kertomuksissa kuitenkin epäsuorasti läsnä. Usein he mahdollistavat alkoholin saamisen, vaikka saattavatkin olla täysin tietämättömiä osallisuudestaan lastensa ensimmäisiin juomiskokemuksiin.

Niina: Elinan isällä oli vieraita kylässä ja sitte [alkoholia] jäi yli ja mää sitte pöllin sen --- Se oli mun kaapis jotain puol vuotta ja sitte joskus Essin kans otettiin se tuolla jäähallilla ja sitte Essi tuli mun kyytiin ja tippu johonki ja... (R7)

Juomien anastamisen lisäksi nuorten kuvaukset sisältävät myös muunlaista toimintaa, jolla vanhempia harhautetaan. Käytetyimmät strategiat liittyvät sairastumista koskeviin selityksiin krapulan peittämiseksi seuraavana päivänä: *”Sanonu vaan jos on ollu kauhee krapula, et mul on vähä huono olo, et oon oksennustaudissa”* (Sini, R6) tai juomisen peitteilyyn jälkikäteen:

Veeti: Mä oon oksentanut monta kertaa just sen takii. Mua ei oo yhtään oksettanu, mut mä oon oksentanu sen takii, että mä oisin selvempi [kotiin tullessa] ja musta ei huomais sillee, et mutsi ei sanois mitään. (R3)

Vaikka luottamus ei tässä kohtaa näytä keskeiseltä vuorovaikutuksen rakentajalta nuorten ja vanhempien välillä, esimerkit antavat viitteitä luottamukseen sisäänrakennetusta perusoletuksesta. Luottaminen näyttää suovan luotetulle toiminnan, joka ei muuten olisi ollut mahdollista. Nuoret olettavat yleisesti, että vanhemmat luottavat heihin, kuten Sini kiteyttää: *”ku on kuitenkin luottamus. Niinku asioihin”* (Sini, R6). Luottamus antaa nuorille vapauksia toimia, sillä luottamuksen varassa nuoret saavat vanhemmilta läpi selityksiä, joihin ei olisi mahdollista turvautua ilman vanhempien halua uskoa lapsiinsa. Toisinaan sisarukset osallistuvat näihin selityksiin tai juoniin solidaarisen vastavuoroisuuden nimissä.

Sisarukset solmivat keskinäiseen luottamukseen perustuvia avunantoso-pimuksia, joista vanhemmat eivät tiedä: *”Jos tulee kännissä kotiin, niin [sisko] pelastaa tarvittaessa ja mä teen sit [saman] sille kun se tulee. Esi-merkiksi harhauttaa [vanhempia].” (Ulla, R4)*

Esimerkeistä saa helposti kuvan, että luottamus ohjaa pikemminkin vanhempien kuin nuorten käyttäytymistä ja että nuorten käyttämät salai-lustrategiat sotivat vanhempien osoittamaa luottamusta vastaan. Tarkem-min katsoen ne kuitenkin kertovat, että pyrkimys luottamuksen ylläpi-toon vanhempien kanssa on keskeistä myös nuorten omassa toiminnassa. Salailustrategioiden tavoitteena ei nimittäin välttämättä ole vanhempien ja heidän sääntöjensä uhmaaminen. Ne eivät myöskään väistämättä yh-disty nuorten pelkoon vanhempien reaktioista ja mahdollisesti seuraa-vista sanktioista. Yllättävän vahvasti salailu ja peittely lähtevät sen sijaan nuorten halusta olla tuottamatta vanhemmilleen mielipahaa.

Tomppa: Joo, kyl mä koitan ite ainaki aina kattoo vähä, et mä en oo ihan sekasin ku meen himaan.

H: Miks sä yrität kattoo?

Tomppa: No en mä tietenkään haluu, et mun äiti näkee [minut] jos-sain huonos kunnossa

H: Syystä että?

Tomppa: No en mä haluu jäädä kiinni ja en mä haluu et mutsi joutuu kattoo.

Aku: Niin, et kiva nähä et poika tulee ovesta ja kaatuu siihen lattialle.

Veeti: Tai jos sille on vaikka sanonu aikasemmin päiväl, et mä meen tänään vaik frendille, petät luottamuksen ja tuut ihan paskana hi-maan, niin se on vähä.

Niko: Niin ja ketä just haluis kattoo, et oma mutsi ois pettyny ku sä tuut örveltäen himaan. Parempi vaan tulla ihan ok kunnossa ja et voi vaan suoraa mennä nukkuu, eikä aiheuttaa mitään numeroo siin eteisessä.

(R3)

Nuorille näyttää olevan tärkeää pyrkiä ylläpitämään luottamusta, nou-dattamaan vanhempien tahtoa ja toimimaan sovitun mukaisesti: *”ne kui-tenkin luottaa muhun sen verran niin en mä haluu antaa ittestäni ihan sellasta ääliömäistä kuvaa, et mä tuun [kotiin] ihan millon mua huvittaa ja tällasta. Et kuitenkin vähä kunnioittaa niitten ajatuksii.” (Kaisa, R4).* Luottamuksellista suhdetta, paradoksaalista kyllä, vahvistetaan suojele-malla vanhempia oman toiminnan tuottamilta pettymyksiltä. Haastatel-

lut nuoret pyrkivät ylläpitämään tottelevan ja vanhempia kunnioittavan lapsen roolia ja mielikuvaa, vaikka tosiasiasa toimisivatkin vanhempien odotusten vastaisella tavalla.

...toisaalta avoimuutta ja keskustelua...

Salailun ja peittelyn ohella luottamusta vanhempiin ylläpidetään myös aivan päinvastaiselta vaikuttavalla strategialla, eli pyrkimyksellä omaehtoiseen avoimuuteen. Nuoret selittävät, kuinka he kyllä kertovat vanhemmilleen tulevista juhlista ja illanvietoista, mutta vain siinä määrin kuin kerrottu ylläpitää vanhempien odotuksia tai sopii kunnollisen nuoren kuvaan. Onkin todettu, että yksi nuoruuden kehityksellisistä tehtävistä on oppia, mitä ei pidä kertoa vanhemmille ja miten olla kertomatta sitä (26).

H: Tietääks teidän vanhemmat näistä bileistä?

Samuli: No tietää jostain keisseistä, mitkä ei oo semmosii, mitkä ei oo tota hirveen niinku...

Otto: ...rajua.

Samuli: Mis ei oo silleen hirveesti kerrottavaa, ettei oo tapahtunut mitään niinku

H: Tietääks ne sen takia että te kerrotte vai että ne tietää jostain muusta?

Samuli: Sen takia että kerrotaan.

(R2)

Nuoret kertovat vanhemmilleen menoistaan, koska omaehtoinen avoimuus voi vahvistaa vanhempien luottamusta nuoreen ja nuoren tunnetta luotetuksi tulemisesta (27). Nuoret käyttävät avoimuutta yhtäältä pönkitääkseen vanhempien mielikuvaa lapsesta luottamuksen arvoisena ja toisaalta lisätäkseen omia toimintavapauksiaan. Omien menojen valikoitu kertominen vanhemmille ilmentää siten luottamuksellisen suhteen rakentamisen ja ylläpitämisen vastavuoroista dynamiikkaa.

Kuva kunnollisesta ja tottelevaisesta lapsesta sopii kuitenkin vain harvoin yhteen vertaisryhmässä toteutettavaan minäkuvaan, joka ohjautuu erilaisista, kaveripiirissä jaetuista tarpeista. Aineistomme tuokin konkreettisesti esille, kuinka nuoret risteilevät oman kaveriporukan vapaa-ajanviettopoihin liittyvien käytäntöjen ja arvostusten ja toisaalta perheessä luotujen pelisääntöjen välillä, ja kuinka luottamusta vanhempiin halutaan ylläpitää jakamalla perheen kesken oman elämän tapahtumia.

Niko: No omiin vanhempiin on luottamussuhde oikeestaan. Mä ker-
ron mihin mä oon menossa, paljo mä oon juomas tälle näi. Ja koska
mä en oo koskaan sekoillu mitään, et aina himaan tullu selvin päin,
ettei mee tekee mitään tyhmii. Niin siinä on se luottamussuhde oi-
keestaan. Ku vaipse vanhempi miten estää lasta juomasta, kyl se silti
jossain vaiheessa saa ne juomat, et ei vanhempi pysty koko ajan seu-
raa lastaan. (R3)

Aina luottamuksen ylläpito ja erilaisten strategioiden välissä luovimi-
nen eivät onnistu. Vanhemmat eivät ole helposti höynäytettävissä, vaan
voivat päästä nuorten toiminnan jäljille yhdistelemällä juomiseen viit-
taavia tuntomerkkejä esimerkiksi oman nuoruuden aikaisiin kokemuksiinsa.
Toisinaan nuorten toiminnan salailu-yritykset pettävät alkuunsa
eikä nuoren käyttäytyminen jätä vanhemmille arvailujen varaan, mistä
tosiasiassa on kyse.

Samuli: Yleensä mä kerron jos mutsi vaan haistaa vanhan viinan tai
jonkun oksennuksen tai jotain, niin se kysyy et ”ootsä ollu juomas-
sa?”. Niin en mä rupee kiertelee, et ”en ollu juomassa” tai tolee.

--- Et mielummin on rehellinen kuin lähtee valehteleen. Et jos siitä
on jäämässä kiinni niin ei sit enää kannata lähtee valehtelemaan.

H: Niin, niin. Mitä sit tapahtuis? Jos jää valehtelusta kiinni?

Juha: Se on tietsä mälsä paikka, ku otetaan pleikka pois.

Masa [vitsinä]: Koivuniemenherraa.

Samuli: Siit tulis vielä enemmän, jos valehtele ja se sit saa tietää.

(R2)

Alkoholinkäytön ei-toivotut paljastumiset ovat ilmaisuvoimaisia esi-
merkkejä siitä, kuinka nuoret tasapainoilevat kahden eri säännöllä toi-
mivan yhteisön välillä. Kiinnijäämiset tarjoavat vanhemmille keinon
osoittaa sääntöjen tarpeellisuutta, toimeenpanna niiden rikkomisesta
aiheutuvia seuraamuksia ja mahdollisesti kiristää kontrollia. Rangais-
tukseksi vanhemmat voivat esimerkiksi määrätä ”viikon arestii, puhelin
pois, ei konetta, ei tietsikkaa eikä mitään (Oona, R7). Siten kiinnijäämiset
vähentävät nuorten näkökulmasta luottamuksen suomaa vapautta toimia:
”yleensä se luottamuksen pettäminen tekee itselle tosi paljon hallaa ---
voi olla ettei [vanhemmat] päästäkään enää menemään” (Henkka, R8).
Kiinnijäämistarinat tuovat esiin luottamukselle luonteenomaisen proses-
siluonteen ja kehämäisyyden (24). Luottamuksen pettäminen kaventaa
nuoren toimintavapautta ja luottamuksen rakentaminen on aloitettava
uudestaan.

Vaikka nuoret karttavat kiinnijäämistä, he eivät kokonaan halua sulkea vanhempiaan alkoholiasioiden ulkopuolelle. Ehkä hieman yllättäen valtaosa nuorista toivoo, että alkoholiin liittyviä kysymyksiä käsitellään perheen kesken:

H: Pitäskö teidän mielestä vanhempien keskustella nuorten kanssa alkoholista?

Kaikki: Joo, pitäis.

H: Mitä siitä pitäis keskustella?

Hanna: Jos alkoholista ei oo puhuttu, niin sit siitä tulee vielä semmonen...

Essi: ...isompi tabu.

Iina: Sitä halua enemmän.

Essi: Niin. Ja sit ku on just epätietonen siitä niin halua kokeilla, et mitäköhän se mahtaa olla.

Iina: Niin, mut se on tärkeetä että kerrotaan myös ne terveysjutut --- Ja sit oikeesti siitä vahvuudesta.

(R7)

Nuoret odottavat vanhempien toimivan keskustelun virittäjinä ja aktiivisina osapuolina ja antavan totuudenmukaista tietoa alkoholin vaikutuksista. Keskustelut pitävät nuorten mukaan sisällään varoitte-
lua alkoholin vaaroista, humalaiseen käytökseen liittyvistä riskeistä tai esimerkkejä vanhempien omasta nuoruusajasta: *"Faija on kertonu omia kokemuksia alkoholista ja nuoruudesta. Tietenki niinku sen vaaroista, miten se on menettäny kavereita siihen nuoruudes, miten ne on vetäny övereit ja on sammunu johonki hankeen. Et kyl se on kertonu mulle sen rajan, et mis kannattaa mennä."* (Niko, R3)

Nuorilla on selvä näkemys myös perheessä käytävän alkoholikeskustelun luonteesta. Sen pitäisi olla rakentavaa ja noudattaa luottamuksen dynamiikkaa: *"keskustellaan fiksusti eikä sillee ku joissain perheis et äänenvoimakkuus nousee samantien et korvat särky"* (Inka, R7). Pojat tuumivat, että keskustelun rakentavuudella voi olla vaikutusta nuoren tapaan käyttää alkoholia: *"Niin, sellanen riitely voi johtaa vaan siihen, et nuori alkaa juomaan vaan enemmän sen takii, että se halua vittuilla fajalleen tai vanhemmilleen"* (Tomppa, R3). Nuorten toiveet liittyvät molempien osapuolten näkökulmat huomioivaan keskusteluun, jossa nuoren kantaa ei heti torjuta: *"Jos tuomitaan kauheesti, niin sit ei oo hyvä. Paras ois, jos pystys luottavaisesti keskustelee kotona"* (Anu, R6).

...mutta lopulta auktoriteetin kunnioittamista ja sen kaipuuta

Nuorten halu keskustella ja osallistaa vanhempia viittaa siihen, että nuoret toivovat vanhempien ottavan alkoholikysymyksissä auktoriteettiase-man. Tämä lausutaan myös aivan suoraan: *”Se on kyl ihan sen vanhemman asia, et minkä rangaistuksen se antaa. Et siitä mun mielestä ei pitäis keskustella, koska se on just sitä tavallaan auktoriteettii.”* (Iina, R7) Elämä ilman auktoriteettia ja vanhempien asettamia, lasten alkoholinkäyttöä koskevia sääntöjä ja rajoja ei tunnu nuorista houkuttevalta: *”[Vanhemmat] saa olla mun puolesta vähä huolissaan tai tolleen --- en mä tiedä oisko hirveen kiva, jos vanhemmat antais hirveesti juoda.”* (Ulla, R4)

Tyypillisimmin vanhempien puuttuminen tarkoittaa asian puheeksi ottoa joko heti nuoren tullessa juoneena kotiin tai seuraavana aamuna: *”Niin jos [vanhemmat] huomaa, et on vaan vähä [juonu], niin sit on vaan et mee nukkuu ja sit on asia käsitelty. Mut sitku konttaa portaat, niin sitte saattaa olla vähä vihasempi.”* (Ulla, R4) Vanhempien palaute päihtyneenä kotiin tulosta saa seuraavan päivän käsittelyssä tavallisesti nuhtelevan sävyn ja on *”vähän sellasta et kuinka vastuuton sä oot ja kai sä tiedät et se on 18-vuotiaalle vasta laillista ja kuinka sä oot pettänyt meidät ja tälleen* (Ulla, R4).

Nuoret kuitenkin kokevat, että vanhemmat toimivat – ja heidän tulee toimia – perheen auktoriteetteina ja päättävät viime kädessä asiat, yleisemminkin kuin vain alkoholia koskevissa asioissa: *”Meil on mun mielest suht sillai demokratia, et kaikkii kuunnellaan mut se kaikista ylin päätösvalta on iskillä”* (Olivia, R8). Oletus on kuitenkin, että vanhempi käyttää auktoriteettiasemaansa vastuullisesti. Nuoret osoittavat paheksuntaa, jos vanhempi ei ota aikuisen roolia nuorten odottamalla tavalla. Konkreettinen esimerkki on vanhemman juomisen ja päihtymyksen nuorissa herättämät tunteet. Omien vanhempien hiprakka tai humala ei sovi vanhemmalta odotettuun rooliin ja sitä kommentoidaan ilmaisulla *”hävettää”* koska *”ne on niin tyhmii”* (Veeti, R3). Kaikki nuoret reagoivat etupäässä kielteisesti vanhemman juomiseen ja etenkin humalaan. Aikuisen humalainen käytös särkee herkästi vanhemman ja lapsen välisen luottamuksen horjuttamalla isän tai äidin roolia vastuullisena vanhempana. Humaltuneen aikuisen käytökseen liittyä nuorten kertoman mukaan tätä roolia vaarantavia piirteitä:

H: Mimmosii ne tilanteet on, ku vanhemmilla on sitä alkoholinkäyttöä?

Toni: Ne on tosi ärsyttävii, ku ne alkaa selittää omia ja leikkii tosi nuorii. Leikkii jotain kaksykymppisii, ku ne on jo 47 oikeesti.

(R4)

Vanhemman humalatilaan suhtaudutaankin varauksella. Vanhemman alkoholinkäytön myötä muuttuva käytös koetaan vieraaksi ja erityisen häiritseväksi: *”Varsinkin ku mamma on kännissä. Se ei osaa pitää turpaansa kiinni ikinä sillon ku se on kännissä. Pitää hölöttää koko ajan jotain. Ei nyt inhottava, mut ärsyttävä.”* (Panu, R1) Vanhempien päihtymykseen saattaa liittyä monenlaisia epätoivottavia lieveilmiöitä ja aikuiselta odotettua käyttäytymistä rikkovia piirteitä:

Veeti: Mä olin yhel kaveril, sen faija tuli Virost... Se tulee siihen yläkertaan ja sit ”Morjens”, --- meinaa kusta siihen tyynylle. Mitä sä et painu vessaan! ”Eiks tää oo vessa?” (kaverin isää imitoiden). Meinaa kusta siihen tyynylle ja joo. (R3)

Dialogisempi perhe?

Nuorten ja aikuisten vuorovaikutus alkoholiasioissa sisältää monenlaista toisen osapuolen punnintaa. Olemme edellä käsitelleet tätä vuorovaikutusta nuorten näkökulmasta. Vaikka usein ajatellaan, että alkoholinkäyttö kuuluu nuorten keskinäiseen vanhemmilta salattuun maailmaan, havaitsimme, etteivät nuoret salailusta ja hämäysyrityksistä huolimatta kuitenkaan kokonaan sulje vanhempiaan alkoholiteeman ulkopuolelle. Nuoret odottavat vanhemmiltaan aloitteellisuutta alkoholiasioiden käsittelyssä sekä auktoriteettiaseman ottamista ja ylläpitämistä, ja he paheksuvat, jos vanhempi menettää auktoriteettiaan oman juomiskäyttäytymisensä seurauksena. Vanhempien merkitys ei kuitenkaan rajaudu yksinomaan nuoren kontrollointiin tai neuvomiseen. Pikemminkin vanhempien merkitys tulee näkyviin perhesiteiden kiinteyden ja vanhempien ja nuorten alkoholinkäyttöä koskevan vuorovaikutuksen kautta. Luottamuksen rakentaminen ja ylläpitäminen nousee tässä ratkaisevaan asemaan. Vuorovaikutus näyttää rakentuvan nimenomaan luottamukseen perustuvan pelin ympärille (22), jossa nuoret tasapainoilevat kahden eri säännöllä toimivan yhteisön, perheen ja kaveripiirin välillä. Tässä pelissä on sekä laskelmoivia, nuorten oman edun tavoitteluun perustuvia että emotionaalisia, vanhempien suojelemiseen liittyviä puolia. Koska peli ei pyöri vain yhden pelaajan voimin, kummaltakin osapuolelta edellytetään päteviä siirtoja pelin sujuvuuden takaamiseksi.

Alkoholikysymykset osoittautuvat perheen sisäisen luottamuksen ylläpidon kannalta haastavaksi alueeksi. Tämä näkyy siinä, kuinka nuoret salailevat ja etsivät sopivia tapoja ottaa asia puheeksi. Vaikka nuorten ja vanhempien suhde ei alkoholikysymyksissä muistuta varsinaista ohi-puhumista – pyrkiväthän nuoret ja vanhemmat ymmärtämään toistensa

näkökulmia ja neuvottelemaan toimintatavoista – hyödyttäisi vuorovaikutuksen ja avoimuuden lisääminen alkoholiasioiden käsittelyä.

Kuten voi olettaakin, konkreettisimmin nuorten ja vanhempien luottamuksellisen vuorovaikutuksen vaikeudet tulevat esiin perheissä, joissa vanhempien alkoholinkäyttö on runsasta (ks. myös luku 4). Valtaosalla tämän luvun nuorista näitä ongelmia ei perheessään kuitenkaan ole. Lämmin suhde vanhemman ja lapsen välillä lisää nuoren halukkuutta ottaa vastaan vanhemman neuvoja ja sääntöjä, neuvotella niistä ja toimia niiden mukaisesti myös alkoholiasioissa (6). Tällöin nuori pyrkii omalla vastuullisella käyttäytymisellään olemaan vanhempiensa luottamuksen arvoinen (21, 27). Valtaosalla nuorista suhde omiin vanhempiin muistuttaa sopivaa sidosta perheenjäsenten välillä: nuori pystyy takaamaan tarpeelliseksi katsomansa itsenäisyyden mutta säilyttämään samalla paikkansa perheyhteisyyden piirissä (28). Nuoret myös näyttävät rakentavan paikkaansa tasapuolisesti perheen ja vertaisryhmien välillä. Heidän siteensä perheeseen on vahva: alkoholikokeilut ovat irtiottoja omaan maailmaan, mutta vanhempien osoittama auktoriteetti palauttaa heidät nopeasti perheen sääntöjen pariin.

Aineistomme perusteella mielikuva aikuisia ja vanhempia vastaan kapinoivista nuorista ei saa vahvistusta. Kulttuurissamme istuu syvässä ajatus siitä, että alkoholinkäyttö on olennainen aikuistumisriitti ja ainainen kinastelun kohde. Valtaosa haastattelimistamme nuorista näyttää kuitenkin tottelevan vanhempiaan ja kunnioittavan heidän näkemyksiään. Tällaiset havainnot ovat viime aikoina lisänneet keskustelua sukupolvien välisen kuilun kaventumisesta nykykuorten ja heidän vanhempiensa välillä (29). Räikeiden jännitteiden ja ristiriitojen sijaan nuorten käyttäytyminen perustuisikin entistä enemmän perheessä jaettuun arvoihin, normeihin ja ihanteisiin. (26.) Nuoren ja vanhemman välisessä suhteessa nähdään siten enemmän jatkuvuutta kuin vastakkainasettelua. Sukupolvien välisen kuilun kaventumista perustellaan nuorten sosiaaliin suhteisiin liittyvien jäsenysten muuttumisella: nuoret eivät kategorisoi perheenjäseniä ”toisiksi” vaan perhesuhteista kumpuava luottamus näyttää ohjaavan nuorten toimintaa ja käyttäytymistä. (30.) Haastattelumme tukevat näkemystä ”positiivisesta” ja dialogiin perustuvasta suhteesta nuorten ja heidän vanhempiensa edustaman sukupolven välillä myös alkoholiasioissa (29). Havaintomme korostavat siten nuorten omaa roolia vanhemman ja lapsen suhteen luomisessa. Voisi jopa kuvitella, että nykykuorten kiinteillä perhesuhteilla on ollut merkitystä alaikäisten 1990-luvun lopulla alkaneeseen alkoholinkäytön vähentymiseen (31). Vanhemmilla voi nuorten ajattelumaailmassa siten olla keskeisempi rooli kuin he uskoisivatkaan.

Teksti perustuu artikkeliin: Simonen, Jenni – Kataja, Kati – Pirskanen, Henna – Holmila, Marja – Tigerstedt, Christoffer 2015: Luottamista ja harhauttamista. Vanhempien ja lasten alkoholinkäyttöä koskeva vuorovaikutus nuorten kuvaamana. Yhteiskuntapolitiikka 80 (4), 365–76.

LÄHTEET

- 1 Demant, Jakob 2008: Liquid socialities: Approaches to youth' alcohol experiences. Department of Sociology, Copenhagen.
- 2 Jaatinen, Jaana 2000: Viattomuuden tarinoita. Nuoret päihdekulttuurinsa kuvaajina. Stakes, Helsinki.
- 3 Bryant, Carol – McDermott, Robert – Zapata, Lauren – Forthofer, Melinda – McCormack Brown, Kelli – Cheney Rebecca et al. 2006: Using mixed methods to examine parental influence on youth alcohol use. *American Journal of Health Education*, 37 (6), 322–36.
- 4 Ryan, Siobhan – Jorm, Anthony – Lubman, Dan 2010: Parenting factors associated with reduced adolescent alcohol use: a systematic review of longitudinal studies. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry* 44 (9), 774–83.
- 5 Čablova, Lenca – Pazderková, Kristýna – Miovský, Michal 2014: Parenting styles and alcohol use among children and adolescents: A systematic review. *Drugs: Education, Prevention and Policy* 21 (1), 1–13.
- 6 Koning, Ina – Eijnden, Regina Van den – Vollebergh, Wilma: Alcohol-Specific parenting, adolescents' self-control, and alcohol use 2014: a moderated mediation model. *Journal of Studies on Alcohol and Drugs* 75 (1), 16–23.
- 7 Tigerstedt, Christoffer 2013: Suomalaisen alkoholin kulutuksen nousun salat. Teoksessa Peltoniemi, Teuvo (toim.): Pääasiana alkoholi. Lundbeck, Helsinki, 24–30.
- 8 Mäkelä, Pia – Tigerstedt, Christoffer – Mustonen, Heli 2010: Mikä on muuttunut [suomalaisten juomisessa]? Teoksessa Pia Mäkelä – Heli Mustonen – Christoffer Tigerstedt (toim.): Suomi juo. Suomalaisten alkoholinkäyttö ja sen muutokset 1968–2008. Terveystieteiden tutkimuskeskus, Helsinki, 281–94.
- 9 Visser, Leenke – de Winter, Andrea – Reijneveld, Sijmen 2012: The parent-child relationship and adolescent alcohol use: a systematic review of longitudinal studies. *BMC Public Health*.
- 10 Hummel, Alegra – Shelton, Katherine – Heron, Jon – Moore, Laurence – van den Bree, Marianne 2012: A systematic review of the relationships between family functioning, pubertal timing and adolescent substance use. *Addiction* 108 (3), 487–96.
- 11 Johnson, Patrick – Johnson, Helen 2000: Reaffirming the power of parental influence on adolescent smoking and drinking decisions. *Adolescent – Family Health* 1 (1), 37–43.
- 12 Raitasalo, Kirsimarja – Holmila, Marja 2014: Alkoholinkäyttötapojen periytyminen ja vanhempien kasvatuskäytännöt. Teoksessa Lammi-Taskula, Johanna – Karvonen, Sakari (toim.): Lapsiperheiden hyvinvointi 2014. Terveystieteiden tutkimuskeskus, Helsinki.
- 13 Raitasalo, Kirsimarja – Holmila, Marja 2012: Äidin päihteiden käytön yhteys lapsen kokemiin haittoihin. *Yhteiskuntapolitiikka* 77 (1), 53–61.
- 14 Rolando, Sara – Beccaria, Franca, – Tigerstedt, Christoffer – Törrönen, Jukka 2012: First drink: What does it mean? The alcohol socialization process

- in different drinking cultures. *Drugs: education, prevention and policy* 19 (3), 201–12.
- 15 Maunu, Antti 2012: Ryypäämällä ryhmäksi? Ehkäisevän päihdetyön karttalehtiä nuorten ja nuorten aikuisten juomiskulttuureihin. Ehyt ry, Helsinki.
 - 16 Simonen, Jenni 2007: Nuorten juomisen sosiaalisuuden lajit. Teoksessa Christoffer Tigerstedt (toim.): Nuoret ja alkoholi. Alkoholi- ja huumeutukijain seura – Nuorisotutkimusverkosto /Nuorisotutkimusseura, Helsinki, Julkaisuja 75, 33–58.
 - 17 Østergaard, Jeanette 2009: Learning to become an alcohol user: Adolescents taking risks and parents living with uncertainty. *Addiction, Research and Theory*, 17 (1), 30–53.
 - 18 Maunu, Antti – Simonen, Jenni 2010: Miksi juodaan? Nuoret, humala ja sosiaalisuus. Teoksessa Pia Mäkelä – Heli Mustonen – Christoffer Tigerstedt (toim.): Suomi juo. Suomalaisten alkoholinkäyttö ja sen muutokset 1968–2008. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki, 85–98.
 - 19 Katainen, Anu – Lehto, Anna-Sofia – Maunu, Antti 2015: Adolescents’ sense-making of alcohol related risks: The role of drinking situations and social settings. *Health*, 19: 5, 524–558
 - 20 Østergaard, Jeanette 2007: Mind the gender gap! When boys and girls get drunk at a party. *Nordic Studies on Alcohol and Drugs* 24 (2), 127–48.
 - 21 Rönkä, Anna – Sallinen, Marjukka 2008: Murrosikäisen perhesuhteet: muutoksia ja jännitteitä. Teoksessa Sevón, Eija ja Notko, Marianne (toim.): Perhesuhteet puntarissa. Gaudeamus, Helsinki, 43–67.
 - 22 Coleman, James 1990: *Foundations of Social Theory*. Harvard, University Press, Cambridge.
 - 23 Sztompka, Piotr 1999: *Trust. A Sociological Theory*. Cambridge University Press, New York.
 - 24 Ilmonen, Kaj – Jokinen, Kimmo 2002: *Luottamus modernissa maailmassa*. Sophi, Jyväskylä.
 - 25 Ben-Ner Avner – Halldorsson, Frey: *Trusting and Trustworthiness 2010: What are they, how to measure them, and what affects them*. *Journal of Economic Psychology* 31 (1), 64–79.
 - 26 Rönkä, Anna – Poikkeus, Anna-Maija 2000: Tytöt, pojat ja vanhemmat: kumpuunutta ja kahinoinia. *Nuorisotutkimus* 24 (4), 3–18.
 - 27 Kerr, Margaret – Stattin, Håkan – Trost, Kari 1999: To know you is to trust you: parents trust is rooted in child disclosure of information. *Journal of Adolescence* 22 (6), 737–52.
 - 28 Jallinoja, Riitta 2009: Vieras perheessä: suhteen hahmotus. Teoksessa Jallinoja, Riitta (toim.): *Vieras perheessä*. Gaudeamus, Helsinki, 11–31.
 - 29 Øia, Tormod – Vestel, Viggo 2014: *Generasjonskløfta som forsvant. Et ungdomsbilde i endring*. *Tidsskrift for ungdomsforskning* 14 (1), 99–133.
 - 30 Krange, Olve – Øia, Tormod 2006: *Den nye moderniteten*. *Ungdom, individualisering, identitet og mening*. Cappelen, Oslo.
 - 31 Raitasalo, Kirsimarja – Simonen, Jenni 2011: Alaikäiset juovat entistä vähemmän, mutta nuorten aikuisten juominen lisääntyy. *Yhteiskuntapolitiikka* 76 (1), 17–29.

- * Vuoden 2015 Päihdetapauslaskennan¹ mukaan yli 29 prosentilla päihdehuollon erityispalveluja saaneista asiakkaista oli alle 18-vuotiaita lapsia.
- * Suurin osa alle 18-vuotiaiden lasten vanhempien päihde-ehdoista asioinneista sosiaali- ja terveystalveluissa tapahtuu avopalveluissa. Yleisimmät vanhempien saamat palvelut olivat terapeutin keskustelu, päihdetilanteen selvittely ja avustaminen elämänhallintaan liittyvissä ongelmissa².
- * Niistä päihde-ehdoista asioinneista, joissa asiakkaalla on alle 18-vuotiaita lapsia, 7 prosenttia oli pitkäaikaisessa laitostuntoutuksessa.
- * Lainsäädäntö edellyttää lasten ottamista huomioon silloin, kun vanhempia hoidetaan päihdehoitoyksiköissä. Kynnys hakea apua päihdeongelmaan voi kuitenkin olla monelle vanhemmalle korkea. Päihdeongelmia kokeneilla vanhemmilla on usein lasta ja tämän kasvuympäristöä koskevia huolia.³

LÄHTEET

- 1 Kuussaari, Kristiina 2016: Päihdetapauslaskenta 2015, julkaisemattomia tuloksia.
- 2 Kuussaari, Kristiina 2016: Päihdetapauslaskenta 2015, julkaisemattomia tuloksia.
- 3 Perälä, Marja-Leena – Kanste, Outi – Halme, Nina – Pitkänen, Tuuli – Kuussaari, Kristiina – Partanen, Airi – Nykänen, Sirpa (toim.) 2014: Vanhempi päihdepalveluissa – tuki, osallisuus ja yhteistoiminta. Raportti 21/2014. Terveysten ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki.

Alkoholismista toipuneen paluu vanhemmuuteen

*Henna Pirskanen, Marja Holmila, Kati Kataja,
Jenni Simonen & Christoffer Tigerstedt*

Millaista on vanhemmuus päihdeongelmasta toipumisen jälkeen? Mikä vanhemmuudessa on keskeistä ja tärkeää, entä mikä on haastavaa? Tässä luvussa kerromme, kuinka teini-ikäisten lasten vanhemmat, joilla on menneisyydessä ollut alkoholi- tai huumeongelmia, näkevät vanhemmuutensa ongelmistaan toivuttuaan.

Vanhemman päihdeongelman aiheuttamista vahingollisista vaikutuksista ja riskeistä lapselle on 2000-luvulla kertynyt arvokasta tutkimustietoa. Vahingolliset vaikutukset voivat vaihdella lievistä vakaviin. Vanhemmuus voi kadota tai heikentyä päihdeongelman aikana, mutta joissain tapauksissa vanhemmat pystyvät ongelmistaan huolimatta tarjoamaan lapselleen suhteellisen turvallisen lapsuuden. (1–6.) Alkoholia tai muita päihteitä ongelmallisesti käyttävien vanhempien ajatellaan usein olevan itsekkäitä; lapsiinsa he suhtautuvat välinpitämättömästi ja huolimattomasti (7, 8). Tutkimustulokset piirtävät kuitenkin myös toisenlaista kuvaa. Päihdeongelmallisille vanhemmille, samoin kuin jo päihdeongelmasta toipuneille vanhemmille, lapset ovat usein tärkeitä, ja heillä saattaa olla voimakas toive olla mahdollisimman hyviä vanhempia myös päihdeongelmansa aikana. Toiveistaan huolimatta heidän vanhemmuutensa voi jäädä puutteelliseksi, jolloin perhe-elämä voi kokea vaurioita. Joka tapauksessa he ovat tietoisia kulttuurimme asettamista vahvoista ”hyvän” vanhemmuuden odotuksista, ja ne myös vaikuttavat heidän toimintaansa. Esimerkiksi hyvään vanhemmuuteen liitetään odotuksia rakkaudesta, hoivasta, ajan antamisesta lapselle ja arkipäivän rutiinien hoitamisesta. Odotuksena on myös, että ”hyvä vanhempi” ei käytä päihteitä itselleen

ja läheisilleen vahingollisella tavalla. (8–13.) Niinpä vanhemmat voivat arvostaa vanhemmuuttaan, äitiyttä tai isyyttä, päihdeongelmistaan huolimatta, vaikka vanhemmuus ja päihdeongelma voi olla hyvin ristiriitainen yhdistelmä. Usein on lisäksi todettu, että perhe ja lapset voivat olla tärkeä motivoiva tekijä vanhemman toipueissa päihdeongelmastaan. (7, 11, 14, 15.) Voidaan myös olettaa, että vanhemman toipuminen johtaa muutoksiin vanhemmuudessa ja perhe-elämässä.

On vain vähän tutkimustietoa siitä, mitä vanhemmuudelle tapahtuu päihdeongelmasta toipumisen *jälkeen* tai kuinka vanhemmat silloin näkevät vanhemmuutensa. Sen sijaan on olemassa tutkimusta vanhemmuuden kokemuksista päihdehoidon aikana ja itse päihdehoitoprosesseista (8, 9, 11, 16). Niissä on huomattu, että yksilön identiteetin etsintä ja muutos voivat olla tärkeitä tekijöitä riippuvuuden ymmärtämisessä ja siitä toipumisesta (17–19).

Elina Virokannas (9) tutki päihdeongelmaisten äitien äitiysidentiteettiä. Hän oli kiinnostunut siitä, kuinka nämä identiteetit muotoutuivat suhteessa lastensuojelun viranomaisiin. Hänen haastattelemansa äidit olivat toipumassa päihdeongelmistaan. Virokannas havaitsi, että äitien identiteetit vaihtelivat vastuullisesta, apua hakevasta äitiydestä stigmatisoituun, lastensuojelua vastaan taistelevaan äitiyteen. Arja Ruisniemen (14) tutkimuksessa suhde lapseen oli tärkeä päihderiippuvuudesta toipuille vanhemmille. Etenkin kun vanhemman ja lapsen välinen luottamus lisääntyi, vanhemmuudesta tuli merkittävä voimavara elämänmuutoksessa. Vanhemman, isän tai äidin, kokemus itsestään ja roolistaan heijastui siten heidän lapsiinsakin ja hitsasi perhettä yhteen. Einat Peled, Belle Gavriel-Fired ja Noam Katz (11) puolestaan erottivat neljä vaihetta päihdeongelmaisten isien identiteetin muodostumisessa. Nämä olivat poissaolo, havahtuminen, vastuunotto ja päätös uudistaa itseään isänä. Tutkijat havaitsivat, että toipumisen aikana isät voivat vanhemmuuteen havahtumisestaan huolimatta kokea ristiriitoja ja epävarmuutta vanhemman roolistaan. Arvelemme, että näin on laita vanhemmilla myös päihdeongelmista toipumisen jälkeen. Kuitenkin vanhemmuutta voinee tässä havahtumisvaiheessa kuvailla uudelleenlöydetyksi tai uudistuneeksi vanhemmuudeksi verrattuna vanhemmuuteen päihdeidenkäytön aikana (11). Huomioimme samalla, että vanhempana voi toimia eri tavoin ja painotuksin niin päihdeongelman aikana kuin sen jälkeenkin. Vanhemmat ovat keskenään erilaisia siinä, kuinka he ovat pystyneet ylläpitämään perhe-elämää ja siinä, millaista perhekulttuuria he ovat pyrkineet toteuttamaan arjessa lapsen kanssa.

Lähestymme teemaa vanhempien näkökulmasta. Haastattelemamme päihdeongelmia kokeneet vanhemmat (yhteensä 32: 15 äitiä ja 17 isää) olivat käyneet läpi onnistuneen päihdehoidon ja toipuneet ongelmistaan

(ks. tarkemmin liite 1). Heillä oli ollut ongelmia joko alkoholin, huumeiden tai molempien kanssa. Kysymme, miten nämä vanhemmat kuvailevat uudelleen löytämäänsä vanhemmuutta.

Päihdeongelmista toipuneiden vanhempien näkemyksiä vanhemmuudestaan

Vanhempien toipuminen päihdeongelmista oli muuttanut heidän näkemyksiään vanhemmuudesta monin eri tavoin. He tiedostivat ongelmallisen alkoholin tai huumeidenkäyttönsä seuraukset lapsilleen. Esimerkiksi lasten negatiiviset tunteet kuten huoli, epävarmuus tai traumatisoituminen mainittiin yli puolessa haastatteluista. Vanhemman poissaolo ja sen myötä läsnäolon puute lapsen näkökulmasta ja ylipäänsä päihteidenkäytön negatiiviset seuraukset ja lasten kärsiminen saivat myös paljon mainintoja. Vanhempi-lapsisuhteen kärsimistä vaurioista, yhteyden menettämisestä lapseen ja lapsen huostaanotosta puolestaan puhuivat hieman alle puolet haastateltavista.

Vanhemmat käsittivät toipumisensa päihteistä tärkeänä käännekohdana elämässään. Toipuminen voi olla yhtä voimallinen elämänmuutos kuin muut hyvin merkitykselliset myönteiset tai kielteiset elämänkriisit. (11, 20, 21.) Vanhemmat pohtivat haastatteluissa myös ongelmallista menneisyyttään, jonka he näkivät nyt, nykyhetkessä uudella tavalla. Samalla he suuntasivat katseensa tulevaisuuteen ja miettivät, millaisia vanhempia he haluavat olla lapsilleen jatkossa.

Aiemman tutkimuksen innostamina tunnistimme aineistossamme kolme tekijää, joiden varassa vanhemmat määrittelivät omaa vanhemmuuttaan. Ensimmäinen tekijä koskee *kokeneisuutta vanhempiana* eli tunnetta siitä, hallitseeeko vanhemmuuteen liittyviä taitoja ja tehtäviä (22). Toista tekijää kutsumme *vanhemmuuden ydintehtäviksi* jotka perustuvat yhtäältä vanhemmuuden tunnetyöhön eli rakkauden osoittamiseen ja hoivan antamiseen ja toisaalta arkipäivän pyörittämiseen kuten ruuanlaittoon, siivoukseen sekä perheen ja lapsen päivärytmin ylläpitämiseen (13). Kolmas tekijä liittyy päihteiden käytön seurauksiin lasten elämässä ja perheen arjen selviytymisessä (9, 19).

Haastatellut vanhemmat painottivat omaa vanhemmuuttaan eri tavoin suhteessa näihin tekijöihin. Tämän perusteella tunnistimme kuusi erilaista vanhemmuuden painotusta, jotka voidaan nimetä seuraavasti: harjoittelijavanhempi, osaava vanhempi, tunnetyön tekijä, arkipäivän pyörittäjä, kamppailija ja optimisti. Taulukko 1 havainnollistaa nämä kuusi vanhemmuuden painotusta.

TAULUKKO 1. Vanhemmuuden painotukset

	Oman vanhemmuuden painotus	
Kokeneisuus vanhempana	Harjoittelijavanhempi	Osaava vanhempi
Vanhemmuuden ydintehtävät	Tunnetun tekijä	Arkipäivän pyörittäjä
Päihteidenkäyttäjän seuraukset	Kamppailija	Optimisti

Vanhemmat saattoivat haastattelussa painottaa vanhemmuuttaan useammalla kuin yhdellä tavalla. Sama vanhempi saattoi pitää itseään esimerkiksi sekä harjoittelijavanhempana että kamppailijana. Joskus kaksi tai kolmekin vanhemmuuden painotusta oli vanhemman puheessa yhtä vahvoja tai vaihtoehtoisesti yksi niistä hallitsi. Jos haastateltavat hahmotivat vanhemmuuttaan usealla tavalla, painotukset olivat välillä keskenään ristiriitaisiakin. Tämä ei tulostemme kannalta kuitenkaan ole ongelma, vaan osoittaa, kuinka monikerroksista ja ristiriitaista vanhemmuus ylipäänsä voi olla.

Ehkä yllättäen äidit ja isät eivät eronneet juuri toisistaan siinä, kuinka he näkivät vanhemmuutensa. Äidit mielsivät itsensä isiä hieman useammin tunnetun tekijöiksi kun taas isät omaksuivat äitejä useammin optimistin asenteen. Seuraavaksi esittelemme vanhemmuuden näkemyksiä tarkemmin.

Vanhemmuuden ”harjoittelua”

Osa haastattelemistamme vanhemmista koki, että toipumisen jälkeen he opettelivat ensimmäistä kertaa vanhempana oloa. Heiltä oli kertomansa mukaan aiemmin pitkälti puuttunut sosiaalinen tai psykologinen vanhemmuus. Perheellä ei ollut tarpeeksi vakituisia käytäntöjä ja yhdessä vietetty aika oli liian vähäistä. Siksi heidän kokemuksensa vanhemmuudesta oli vähäistä ja he katsoivat vasta harjoittelevansa vanhemmuuttaan. Heidän päihteiden käyttönsä oli voinut häiritä vanhemmuutta jo lapsen ensimmäisistä vuosista, tai lapsi oli otettu huostaan jo pienenä ja palautettu kotiin vanhemman toivuttua päihdeongelmastaan. Vanhemmasta oli näin saattanut tulla ensimmäistä kertaa ”todellinen” vanhempi lapselleen tämän ollessa teini-ikäinen: *”Se on just semmosta opetteluu. Kun [nuori] on muuttanu [kotiin sijaisperheestä], ja on yhtäkkiä tullu teinilapsen äidiks, niin se on ollu semmosta hakemista. Kun normaalisti sä saat sopeutua niihin uusiin juttuihin mitä tulee kun lapsi kasvaa. Niin tää on ollu haastava juttu.”* (Katja)¹

¹ Vanhempien anonymiteetin säilyttämiseksi emme mainitse sitaateissa haastattelujen numeroa vaan ainoastaan haastateltavan muutetun nimen.

Kun päihdeongelmat vaivasivat, vanhempi oli saattanut jättää lapsensa nykyisen tai entisen puolison vastuulle ja ottaa itse sivustakatsojan aseman. Nykyisessä päihhteettömässä tilanteessa he olivat siten ”harjoittelijoita” paitsi suhteessa lapseen joissain tapauksissa myös suhteessa lastensuojeluun, esimerkiksi perhepalveluihin ja -terapiaan, joihin he osallistuivat vahvistaakseen vanhemmuuttaan.

Paula: He [lapset] haluaa, että oon kiinnostunu heidän asioista. Et se on tullu aika isona tai sillai, et [nuori] on ite sanonutkin, et kun sua ei kiinnosta. Ja nyt kun oon yrittäny sitä, niin sit ei oo enää tullu sitä [palautetta]. Et kun osais oikeessa paikassa kysyä, et mihin te meette ja ketä teitä on siellä ja mitä te teette ja läksyistä. [...] Sit mulla on perhekuntoutus ollu, tai ensin perhetyö.

Vaikka vanhemmuuden opettelu ja elämä lapsen kanssa oli joskus haastavaakin, perhe-elämä oli myös suuri ilon aihe jokapäiväisessä elämässä ja tarjosi uusia oivalluksia ja kokemuksia:

Piia: [S]itten on hirveesti pinnassa näitä hyviä, että kun siis [on] ollu raittiina, niin kaikki on taas alkanu olemaan kivaa. [...] Ja hirveesti lisääntyny lasten kanssa, just oli palaveri, että nyt jouluna tulee [lapset] yöks. Ei oo kertaakaan ollu mun luona yötä tässä uudessa asunnossa. Niin nyt rupee pyörimään nää yöt.

”Harjoittelijavanhemmat” pyrkivät laajentamaan omaa osaamistaan vanhempina. Samalla heidän tämänhetkiset taitonsa vanhempina olivat heidän omasta mielestään vielä rajallisia, mutta edistystä tapahtui jatkuvasti. Näin he myös rakensivat perhekulttuuria luomalla omia rutiineja, tapoja ja sääntöjä. Heidän käsityksensä vanhemmuuden vaatimuksista ja edellytyksistä olivat muuttuneet toipumisen jälkeen, ja he suhtautuivat kriittisesti aiempaan vanhemmuutensa.

Kokemusta vanhemmuudesta ajalta ennen päihdeongelmia

Aineistossamme oli myös vanhempia, jotka pitivät itseään kokeneina ja osaavina vanhempina. Osa näistä vanhemmista oli tullut vanhemmiksi vuosia ennen päihdeongelmiaan ja joissain tapauksissa heidän päihdeongelmansa olivat jääneet lyhytkestoisiksi. He olivat siten ehtineet omaksua monipuoliset vanhemmuuden taidot niinä vuosina, joina he olivat eläneet perhearkea lapsen kanssa ennen päihdeongelman kehittymistä. Näille vanhemmille esimerkiksi arjen pyörittäminen, sääntöjen asettaminen, lasten kasvattaminen ja kiintymyksen näyttäminen olivat luonnollinen osa perhekulttuuria.

Raili: [E]ttä tämmösiä käytännön sääntöjä, et katotaan aamun tavarat valmiiksi illalla ja Eevi on toteuttanu niitä hyvinkin pienestä ja toteuttaa edelleen. Ja sit just, että semmonen läksyistä huolehtiminen, et toimii hyvin se, [...] lapsen kanssa mulla on aina ollut sellaset läheiset ja lämpimät välit, et ihan halailaan ja pusutellaan.

Osaavat vanhemmat kertoivat, että päihdeongelmat olivat sotkeneet normaalia elämää lapsen kanssa, mutta päihdeongelman selättämisen jälkeen vanhemmuus jatkui pitkälti samanlaisena. Koska vanhemmuus ei siis ollut ”kadonnut” minnekään päihteiden käytön aikana, nämä vanhemmat eivät nähneet olennaista eroa vanhemmuudessaan ennen päihdeongelmaa ja sen jälkeen. Vanhemmuutta saattoi vahvistaa myös oman koulutuksen kautta kertynyt tieto.

Mikael: Meillä on ollu aina avoimet [välit] ja kaikki on ihan siltä osin jees, [...] mutta tuo alkoholi on aiheuttanu tiettyjä ongelmia. [...] Et mä tiedän nämä hommat, et oon opiskellut, muun muassa kasvatustieteitä.

Tämä isä oli elänyt vuosia lapsensa kanssa ja toiminut täysipainoisena isänä ennen päihderiippuvuuden kehittymistä. Koska osaaviksi vanhemiksi itsensä luonnehtivat haastateltavat olivat kokeneita vanhempia jo ennestään, päihdeongelmasta toipumisen jälkeen he saattoivat kokea vanhemmuuden uudelleen löytämisen ja ennalleen palauttamisen suhteellisen vaivattomaksi. Menneisyydessä omaksuttujen perhettä yhteisten sitovien toimintatapojen ja käytäntöjen elvyttäminen oli mahdollista. Nämä vanhemmat tiedostivat toki päihdeongelman aiheuttaneen kielteisiä seurauksia lapselle ja perheelle ja näkivät vanhemmuutensa kärsineen väliaikaisesti päihdeongelmansa vuoksi.

Tunnetty vanhemmuuden ydintehtävänä

Oli myös vanhempia, jotka näkivät vanhemmuutensa ennen kaikkea tunnettyinä. Heidän mielestään vanhemmuuden ydintehtäviä ovat tunteiden ja kiintymyksen osoittaminen lapsille ja tunteista puhuminen: *”Meillä halailaan hyvin paljon ja ollaan lähekkäin ja puhutaan kauniisti toisille. Mutta se kauniisti puhuminen ei tarkoita sitä, että ei tarkoita sitä.”* (Risto)

Näiden ”tunnettyjen tekijöiden” vanhemmuus oli muutoin voinut olla rajallista, mutta siinäkin tapauksessa moni heistä oli halunnut pitää kiinni lasta kohtaan kokemastaan rakkaudesta ja näyttää tämän lapselle. Rakkaus ja kiintymys voivat säilyä, vaikka päihderiippuvuus hukuttaisi muita perhekulttuurin elementtejä alleen. Päihdeongelmasta toipumisen

jälkeen vanhemmuus oli saattanut muuttua monipuolisemmaksi, mutta tunnetyö oli heille edelleen vanhemmuuden ja perhe-elämän ydin. Vaikka he korostivat vanhemmuuden tunnepuolta nykypäivässä, tämä ei tietenkään sulkenut pois sitä, ettei heidän vanhemmuutensa voisi perustua myös arkipäivän pyörittämiseen erilaisine sääntöineen ja rutiineineen. Oli myös joitain vanhempia, jotka harjoittivat ennen kaikkea tunnetyötä samalla kun toinen vanhempi oli ottanut vastuun lapsen arjen huolehtimisesta. Näin saattoi olla tilanteissa, joissa vanhemmat olivat eronneet ja lapsi asui toisen vanhemman luona.

Tunnetyö palveli myös toipuvan vanhemman halua saavuttaa uudelleen lapsen luottamus ja käsitellä keskinäiset selvittämättömät asiat. Nämä vanhemmat katsoivat myös, että kun he opettavat lastaan tunnistamaan ja käsittelemään tunteitaan, tälle ei kehity samanlaisia ongelmia kuin vanhemmalla itsellään oli ollut. Tällöin päihdeongelmien taustalla nähtiin osittain olevan oma paha olo ja kykenemättömyys käsitellä tunteita. Vaikka moni näistä vanhemmista oli aina ongelmista huolimatta pyrkinyt näyttämään lapselleen kiintymystä, jotkut myös muistelivat, etteivät he päihdeongelmien aikaan tai niitä ennen puhuneet tunteistaan tai näyttäneet tarpeeksi selvästi, että he välittävät lapsestaan. Toipumisen jälkeen tämä oli muuttunut:

Joona: Itse oon yllättyneenä siitä, kuinka avoimesti pystyy puhua tunteista. Tulee sanottua siis ihan suoraan, että kuinka paljon rakastaa omaa tytärtä [...]Mä oon siitä koittanut puhua kans, että on mahdollisuus olla sisältäpäin ohjautuva, [...] siihen sä pystyt vaikuttamaan, että mitä (tunteita) susta ittestäs herää.

Toipumisen myötä osa vanhemmista oli havahtunut siihen, kuinka tärkeitä lapset ja perhe olivat heille. Lämmintä perhekulttuuria haluttiin vaalia. On todettu, että addiktioista kärsivillä ihmisillä on vaikeuksia tunnistaa tunteitaan ja osoittaa niitä (23). Päihdeongelmasta toipumisen jälkeen haastattelemillamme vanhemmilla tämä vaikeus poistui ja kyky osoittaa tunteita oli aiempaa parempi.

Arkipäivän pyörittystä

Osa vanhemmista korosti tunnetyön sijaan arkipäivän toimijuutta. Heidän mielestään kotitöiden, lapsen perushoidon ja muiden rutiinien hoitaminen olivat heidän vanhemmuutensa peruspilari. Ruuanlaitto, kaupassakäynti, pyykinpesu, lapsen kylvettäminen, pukeminen ja syöttäminen sekä lapsen arjen rytmien ylläpito toistuivat vanhempien puheessa. (8) Myös päihdeongelman aikana he olivat kyenneet pyörittämään perhe-

arkea, vaikka vanhemmuuden muut tehtävät olisivat jääneet tekemättä ja vaikka vanhemman omat ongelmat olisivat olleet pahojakin. Päihdeongelmasta toipumisen jälkeenkin vanhemmuuden ydin pysyi tässä perusarjen huolehtimisessa: *”Kyllä heillä aina on ollu ruoka ja vaatteet. Et siinä on ollu se läsnäolon puuttuminen se iso osa, että ei oo ollu läsnä tai ei oo osannu kasvattaa. Et en oo opettanu heitä sitoo kengännauhoja tai tällee.”* (Riikka)

Nämä vanhemmat saattoivat nähdä, että he olivat lyöneet laimin vanhemmuuden psykologisen puolen ja että heillä ei vielä tässä vaiheessa ollut riittävästi resursseja kehittää tätä puolta itsessään. Heidän vanhemmuutensa oli siis selkeästi toiminnallista (7) ja siinä mielessä riittävää, että lasta ei ollut syytä sijoittaa kodin ulkopuolelle.

Useat vanhemmat sanoivat, että he olivat myös päihteiden käytön aikana yrittäneet parhaansa ylläpitääkseen vanhemmuuttaan ja pystyäkseen tekemään kaiken sen, mikä vanhemmuudessa oli olennaisinta.

Elina: Mä olin kyllä juomisestani huolimatta, ainakin lasten kommenttien mukaan ihan natsi. Kenenkään muun ei tarvinnu tulla tiettyihin aikoihin kotiin kun meillä. Ja edelleenkin olen ihan hölmö, kun pistän kymmeneltä koneet seis ja pitää käydä nukkumaan. Kaikki muut on yön koneella, mutta näin se vaan menee.

Vanhemmat mainitsivat myös, että heidän tietyt, jo päihteiden käytön aikana toteuttamansa vanhemmuuden tavat olivat toimivia ja jatkamisen arvoisia vielä toipumisenkin jälkeen. He eivät myöskään pitäneet arkipäivän pyörittämistä kielteisenä asiana: lapsen perushoito, säännöt ja rutiinit olivat heidän mielestään välttämätön osa vanhemmuutta. Heille ne olivat tärkeitä lapselle turvallisuutta tuovia perhekulttuurin osasia, jotka säilyivät silloinkin, kun päihdeongelma vaurioitti perhe-elämää. Vanhemmat ajattelivat, että toipumisen jälkeen he pystyivät toki toteuttamaan vanhemmuuttaan paremmin ja monipuolisemmin kuin päihdeongelman aikana, mutta näkivät kuitenkin arkipäivän pyörittämisen edelleen vanhemmuuden kivijalkana.

Kai: Se arkirutiinin pyörittäminen on lähinnä mun ja vaimon harteilla, että ei kun [nuori] käy koulut ja muut, niin se normaalin rutiinin pyörittäminen menee vaimon kanssa, että ei siinäkään sen kummempii päätöksii tarvii. Että meneeks jompi kumpi kauppaan vai mennäns yhdessä. Se on aika simppele.

Oli myös merkkejä siitä, että näillä vanhemmilla oli motivaatio olla ”parempia”, monipuolisempia tai enemmän kiintymystä näyttäviä van-

hempia, mutta tämä toive ei ollut vielä toteutunut (11). Toisaalta jotkut vanhemmat katsoivat aina olleensa arkipäivän pyörittäjiä. Vastuu vanhemmuuden tunnepuolesta ja lapsen kasvatuksesta oli jäänyt ensisijaisesti puolison tehtäväksi. Tämän työnjaon ansiosta lapsi ei ollut juurikaan joutunut kärsimään siitä, että jotkut vanhemmuuden tehtävät olisivat jääneet kotona täyttämättä, sillä jompikumpi vanhemmista täytti ne. (7.) Haastattelun aikaan arkipäivän pyörittämisestä huolehtiva vanhempi oli saattanut vaihtelevassa määrin ulkoistaa vastuun vanhemmuuden psykologisesta puolesta toiselle vanhemmalle. Kuitenkin vanhemmat olivat sitä mieltä, että heidän vanhemmuutensa oli toipumisen jälkeen joka tapauksessa paranneltu versio päihdeongelman aikaisesta vanhemmuudesta.

Vanhemmuus kamppailuna

Oli myös vanhempia, jotka toipumisensa jälkeen joutuivat kamppailemaan esimerkiksi lapsensa päihde- tai mielenterveysongelmien kanssa. Päihteiden käytön aikainen kamppailu jatkui, kun vanhemmat taistelivat saadakseen lapsensa ongelmiin apua ja lapsen elämän järjestykseen. Perhe-elämä ei tänä päivänäkään ollut helppoa, kun vanhemmat tunsivat jatkuvaa huolta lapsistaan. Syntyi raskas tasapainoilutilanne, jossa oman toipumisen ja päihdeettömänä pysymisen tuli olla ykkössijalla, mutta jossa lapsen ongelmat ajoivat niiden ohi.

Laura: Lapsi käyttää päihteitä tällä hetkellä [...] Ja millon mä soitan poliisia sille ja millon mä ambulanssia joudun soittamaan ja lastensuojelussa oon juossu [...] Lastensuojelu ei suostunu laittaa sitä hoitoon vaikka mä pyysin. Et sieltä päästä ne on heittäny hanskat tiskiinkin. [...] Sit kaikki on sanonu, et miten sä jaksat ton oman päihdeongelman kans, kun nyt sun oma lapsi käyttää, että pakkohan se on jaksaa, kun ei oo vaihtoehtoja.

Välillä vanhemmat kamppailivat myös “systeemiä” vastaan, kun he joutuivat hakemaan lapselleen apua, tukea ja palveluja kunnalta, koululta tai muilta tahoilta.

Myös ne vanhemmat pitivät itseään kamppailijoina, jotka lyhyeksi tai pitkäksi ajaksi olivat menettäneet yhteyden lapsiinsa päihdeongelman aikana ja jotka toipumisensa jälkeen pyrkivät muuttamaan sopimusta huoltajuudesta tai lapsen tapaamisoikeudesta. Esimerkiksi pitkään raittiina ollut isä, jonka tapaamisoikeutta lapsen äiti ei noudattanut, kertoi: *”Mä oon ollu viis vai kuus vuotta [raittiina]. Tota vaan yrittäny lasten-*

suojelun kautta ja mistä millonkin, niin en oo saanu mitään tukee siihen vanhemmuuteen tai edes siihen lapsen tapaamiseen. Viimeks kävin just [..] sitten siellä palaverissa, niin ei he [viranomaiset] oikein voi mitään tehdä.” (Petri)

Joskus vanhemmat käsittivät asian niin, että heidän lastensa ongelmat olivat suora jatko heidän omille menneisyyden ongelmilleen ja että lapsen ongelma oli siten tavallaan vanhemman syy. Eräs äiti selitti:

Tuula: [Nuori] tietää ikäsekseen hyvin paljon huumeiden käyttämisestä. Ja tää huolestuttaa minua hyvin paljon [..]Ja alkoholin käyttöä [lapsi] on minunkin kohdalla joutunut näkemään, kun mä oon humalassa ja mä oon alkanut riehumaan. Et hänellä on se pohja siellä, että hänellä on kaikki edellytykset, vaikka nyt sanonkin omasta lapsestani, niin kaikki edellytykset siihen karuun nuoruuteen, mikä saattais alkaa. [..M]ä teen ihan mitä tahansa siinä kohtaa, että näin ei käy. Ja että mä oon ite raitis, pysyn raittiina.

Nykyisyyteen ulottuvat ongelmat tekivät menneisyydestä irrottautumisen vaikeammaksi, eikä suhteellisen huoleton elämä ollut toipumisen jälkeenkään mahdollista. Ongelmien jälkeen haaveena oli tasapainoisempi, arkinen perhe-elämä. Lasten ongelmat muistuttivat kuitenkin vanhempia oman menneisyyden virheistä, ja siksi he tunsivat syyllisyyttä ja tuomitsivat menneet tekonsa ja vanhemmuutensa. Näin saattoi olla siitäkkin huolimatta, että vanhemman päihdeongelma tuskin oli syy lapsen ongelmiin. Vaikka vanhemmat saattoivat olla pettyneitä siitä, ettei elämä ollut tässä mielessä muuttunut helpommaksi päihdeongelmasta toipumisen jälkeen, he eivät juurikaan ilmaisseet pettymystä vaan suhtautuivat kertomaansa elämäntilanteeseen hyvin realistisesti. He kokivat, että heidän tuli yksinkertaisesti hyväksyä nykyinen elämäntilanteensa sellaisenaan.

Vaikeuksista oppia

Joillakin vanhemmilla puolestaan oli optimistinen tapa hahmottaa päihdeongelmiensa seurauksia lapselle. He katuivat menneisyyden ongelmiaan ja tekojaan ja käsittivät, että niillä oli ollut myös negatiivisia seurauksia lapsille. Silti menneisyydestä oli heidän mielestään seurannut heidän lapsilleen myös jotain positiivista. Positiivinen seuraus oli esimerkiksi se, kun lapsi oli alkanut suhtautua kielteisesti alkoholinkäyttöön nähtyään vanhemman ongelman läheltä. Näin toivottiin, ettei lapselle itselleen kehittyisi päihdeongelma:

Jukka: Hän ei alkoholia missään vaiheessa ole käyttäny, voiko olla, että on vaikka absolutisti [...]. Niin varmasti on ollu jo semmonen [haastateltavan oma] isän rooli, joka sen alkoholinkäytön suhteen on ollu negatiivista, että ei. [...] Niin ehkä siinä on [nuori] tajunnu sen, että ei toimi tää homma.

Vanhemmat otaksuivat, että heidän oma kielteinen menneisyytensä toimisi lapselle hyvänä varoituksena: *"[Nuori] sano, et "kuule oli sellanen esimerkki kotona, että ei oo tänä päivänä tehny [alkoholia] mieli". [...] Mä sanoin, et on se hyvä, et mä oon jotain hyvää pystyny sillä juomisellani tekemään."* (Anja)

Lisäksi vanhemmat saattoivat ajatella, että heidän kokemansa ongelmat olivat tehneet heistä parempia vanhempia, koska he olivat oppineet näkemään puutteensa selkeämmin. Heistä oli ironistakin, että heidän rankkojen kokemustensa ja hoidossa saamansa opin ansiosta heidän lapsistaan tulisi parempia ihmisiä ja vanhempia kuin he itse olivat mielestään olleet.

Jaakko: [Nuori] on itse asiassa paljo paremmassa tilanteessa, kun valtaosa nuorista. Mä uskon, että ei niissä muissa perheissä sillä lailla keskustella. On perheitä toki, jossa ei oo koko ongelmaa olemassakaan. Ei oo tarvetta ollu keskustella ja sit ne perheet missä on juova vanhempi, jolla on ongelma, mutta se ei oo hoidossa, niin siellä vielä vähemmän keskustellaan. Siellä se ongelma varsinkin salataan ja vedetään kokonaan piiloon.

Nämä oppia ottaneet vanhemmat olettivat, etteivät he enää poikenneet mainittavasti muista vanhemmista. Se, että he olivat oppineet menneisyytensä ansiosta monia asioita, oli myönteistä perhe-elämän kannalta, sillä esimerkiksi hoidon myötä opittu keskusteleva ja avoin perhekulttuuri, johon "Jaakko" viittaa, voi luoda yhteisyyden tunnetta perheenjäsenten välille. He olivat omaksuneet optimistisen tavan selittää kohtamiaan vaikeuksia (24). Tällä strategialla he pystyivät rakentamaan siltaa menneisyyden ja tämän päivän vanhemmuutensa välillä.

Lopuksi

Kuusi vanhemmuuden painotusta – harjoittelijavanhempi, osaava vanhempi, tunnetyön tekijä, arkipäivän pyörittäjä, kamppailija ja optimisti – korostivat erilaisia asioita vanhemmuudessa. Vanhemmuuden näkeminen harjoittelemisena tai omaa kokeneisuutta painottaen ovat kolikon kääntöpuolia hahmotettaessa oman kokemuksen tasoa päihteistä toipumisen jälkeen. Tunnetyön tekeminen ja arkipäivän pyörittäminen ovat vastaavasti kaksi erilaista vanhemmuuden ydintehtävää koskevaa painotusta: korostetaanko vanhemmuudessa rakkautta ja kiintymystä, vai arkipäivän rutiineja ja toimivuutta? Molemmat painotukset voivat olla perhettä koossapitäviä voimia. Kolmas ulottuvuus, päihdeongelman seuraukset lapsille, puolestaan tekee näkyväksi sen, että vanhemmuus voidaan mieltää edelleen jatkuvana kamppailuna menneisyyden päihdeongelmien vuoksi tai että vanhemmat voivat optimisteina pyrkiä näkemään ongelmistaan seuranneen jotakin hyvää lapsilleen ja että vaikeuksista voi siten oppia myös perhe-elämässä. Kaikkia kuutta vanhemmuuden painotusta yhdistää toki se, että jokainen vanhempi on tavallaan selviytyjä, sillä he ovat onnistuneet selättämään päihdeongelmansa ja samalla ottaneet ison askeleen vanhemmuudessaan. Luonnollisestikaan vanhemmat eivät kokeneet vanhemmuuttaan täydelliseksi ja näkivät, ettei vanhemmuus ollut aina helppoa, mutta yhtäkaikki perhe-elämä oli heille tärkeää.

Vanhemmat voivat olla varsin tietoisia vanhemmuuden ihanteista, mutta kuten vanhemmuudessa usein, ristiriidat ovat samanaikaisesti läsnä. Onnistuneen hoidon ja terapian näkökulmista tietyt näkemykset omasta vanhemmuudesta voivat olla toivottavia tai vahingollisiakin. Siksi vanhemmuuden painotusten tunnistaminen ja ymmärtäminen on tärkeää sekä vanhemmille itselleen että päihdeongelmaisten vanhempien kanssa työskenteleville esimerkiksi päihdehoidossa ja perhe- ja yksilöterapiassa. Niiden tunnistaminen auttaa vahvistamaan vanhempien omia voimavaroja suhteessa vanhemmuuteensa.

Jos vanhemmalla on toive toimia hyvänä tai ”riittävänä” vanhempana lapselleen, toive saattaa päihteidenkäyttöaikana motivoida elämään perhe-elämää kulttuuristen odotusten mukaisesti. Vanhemmat saattavat pyrkiä toteuttamaan ”parasta mahdollista minää” tai ”parasta mahdollista vanhemmuutta” toipumisen, tärkeän elämänmuutoksen, jälkeen. Näissä tapauksissa vanhemmuus hahmottuu henkilökohtaisena kasvuna ja oman äänen löytämisenä. (14, 21, 25, 26.) Vanhempana toimimisen tavat ja kyky vaihtelevat tietenkin riippuen siitä, missä vaiheessa toipumista ja päihdehoitoa yksittäinen vanhempi on. Tämä tutkimus tuottaa uutta tietoa siitä, miten ja millaista vanhemmuuden omaksuminen on, kun päihdeongelma on taakse jäänyttä elämää. Vanhemmuus luonnollisesti jatkuu

oman lapsen kasvaessa aikuiseksi ja sen jälkeenkin. Myös siksi vanhemmat voivat suhtautua innolla uudelleenlöydettyyn vanhemmuuteensa. Menetettyjen vuosien jälkeenkin edessä on runsaasti vuosia toimia vanhempana. (11.) Haastattelut onnistuneesti hoidetusta päihdeongelmasta ja uudelleen löydetyistä vanhemmuudesta voivat vähentää osaltaan päihdeongelmiin liitettyä yleistä ja sitkeästi pintaansa pitävää leimaavuutta, stigmaa. Ne voivat näin helpottaa päihdeongelmaisten vanhempien sopeutumista ja toipumista ja tehdä näkyväksi sen, että addiktiot ovat hoidettavissa. Vastuullinen perhe-elämä lapsen kanssa ja vanhemmuuden uudelleen haltuunotto on mahdollinen ja realistinen tavoite (27), ja siten kertomukset vanhemmuudesta päihdeongelman jälkeen tarjoavat toivoa ongelmien kanssa vielä kamppaileville vanhemmille. Samalla ne voivat madaltaa kynnystä hakea apua päihdeongelmaan ja tarvittaessa myös vanhemmuuteen.

LÄHTEET

- 1 Holmila, Marja – Raitasalo, Kirsimarja – Autti-Rämö, Ilona – Notkola, Irma-Leena 2012: Päihdeongelmaisten äitien lapset. Teoksessa Katariina Warpenius – Marja Holmila – Christoffer Tigerstedt (toim.) *Alkoholi- ja päihdehaitat läheisille, muille ihmisille ja yhteiskunnalle*. Terveystieteiden tutkimuskeskus, Helsinki, 36–46.
- 2 Barnard, Marina – McKeganey, Neil 2004: The impact of parental problem drug use on children: What is the problem and what can be done to help? *Addiction* 99, 552–9.
- 3 Velleman, Richard – Templeton, Lorna 2007: Understanding and modifying the impact of parents' substance misuse on children. *Advances in Psychiatric Treatment* 13, 79–89.
- 4 Kroll, Brynna 2004: Living with an elephant: Growing up with parental substance misuse. *Child & Family Social Work* 9: 2, 129–40.
- 5 Itäpuisto, Maritta 2005: Kokemuksia alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa eletystä lapsuudesta. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Sosiaalitieteet 124. Kuopion yliopisto, Kuopio.
- 6 Pirskanen, Henna 2011: Alkoholi, isyys ja valta. Ongelmajuoivat isät miesten elämäntarinoissa. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 53. Väestöliitto, Helsinki.
- 7 Silva, Sofia – Pires, António – Querreiro, Cristina – Cardoso, Antónia 2012: Balancing motherhood and drug addiction: The transition to parenthood of addicted mothers. *Journal of Health Psychology* 18: 3, 359–67.
- 8 Baker, Phyllis – Carson, Amy 1999: "I take care of my kids". Mothering practices of substance-abusing women. *Gender & Society* 13: 3, 347–63.
- 9 Virokannas, Elina 2011: Identity categorization of motherhood in the context of drug abuse and child welfare services. *Qualitative Social Work* 10: 3, 329–45.
- 10 Bulanda, Ronald 2004: Paternal involvement with children: The influence of gender ideologies. *Journal of Marriage*

- and Family 66: 1, 137–54.
- 11 Peled, Einat – Gavriel-Fried, Belle – Katz, Noam 2012: “I’ve fixed things up”: Paternal identity of substance-dependent fathers. *Family Relations* 61: 5, 893–908.
 - 12 Smart, Carol 1996: *Deconstructing motherhood*. Teoksessa: Elizabeth Silva (toim.) *Good enough mothering? Feminist perspectives on lone motherhood*. Routledge, New York, 37–57.
 - 13 Valkonen, Leena 2006: Millainen on hyvä äiti tai isä? Viides- ja kuudesluokkalaisten lasten vanhemmuuskäsitykset. *Jyväskylä studies in education, psychology and social research* 286. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
 - 14 Ruisniemi, Arja 2006: Minäkuvan muutos päihderiippuvuudesta toipumisessa. *Acta Universitatis Tamperensis* 1150. Tampereen yliopisto, Tampere.
 - 15 Koski-Jännes, Anja 1992: Alcohol addiction and self-regulation. A controlled trial of relapse prevention program for Finnish inpatient alcoholics. *Alkoholitutkimussäätiö*, Helsinki.
 - 16 Watson, Laura – Parke, Adrian 2011: Experience of recovery for female heroin addicts: An interpretative phenomenological analysis. *International Journal of Mental Health and Addiction* 9: 1, 102–17.
 - 17 Baker, Phyllis 2000: I didn’t know: Discoveries and identity transformation of women addicts in treatment. *Journal of Drug Issues* 30: 4, 863–80.
 - 18 Denzin, Norman 2009: *The alcoholic society: Addiction and recovery of the self*. 4. painos. Transaction Publishers, New Brunswick & London.
 - 19 Larkin, Michael – Griffiths, Mark 2002: Experiences of addiction and recovery: the case of subjective accounts. *Addiction on Research & Theory* 10: 3, 281–311.
 - 20 Denzin, Norman 1989: Interpretive interactionism. *Applied social research methods series* 16. Sage, Newbury Park.
 - 21 Hänninen, Vilma – Koski-Jännes, Anja 1999: Narratives of recovery from addictive behaviours. *Addiction* 94: 12, 1837–48.
 - 22 Whiteman, Shawn – McHale, Susan – Crouter, Ann 2003: What Parents Learn From Experience: The First Child as a First Draft? *Journal of Marriage and Family* 65: 3, 608–21.
 - 23 Thombs Dennis 1999: Introduction to addictive behaviors. 2. painos. The Guildford Press, New York & London.
 - 24 Peterson, Christopher – Steen, Tracy 2002: Optimistic explanatory style. Teoksessa C.R. Snyder – Shane Lopez (toim.) *Handbook of positive psychology*. Oxford University Press, Oxford, 244–56.
 - 25 Hänninen, Vilma 2000: *Sisäinen tarina, elämä ja muutos*. Tampere University Press: Tampere.
 - 26 Markus, Hazel – Nurius, Paula 1987: Possible selves: The interface between motivation and the self-concept. Teoksessa Krysia Yardley – Terry Honess (toim.) *Self and identity: Psychosocial perspectives*. John Wiley & Sons, Oxford, 157–72.
 - 27 McGinty, Emma – Goldman, Howard – Pescosolido, Bernice – Barry, Colleen 2015: Portraying mental illness and drug addiction as treatable health conditions: Effects of a randomized experiment on stigma and discrimination. *Social Science and Medicine* 126, 73–85.

- * Alkoholinkulutuksen kasvu ja juomisen siirtyminen yhä enenevästi kotiympäristöön on lisännyt päihteiden käytöstä lapsille aiheutuvia haittoja^{1,2}.
- * Viimeksi kuluneiden 20 vuoden aikana 23 prosenttia suomalaista on ilmoittanut todistaneensa lapsena vanhempien liiallista päihteiden käyttöä³.
- * Vanhemman päihdeongelman on todettu olevan yksi yleisimmistä lastensuojeluasiakkuuden syistä⁴. Esimerkiksi pääkaupunkiseudulla 7–12-vuotiaiden lasten huostaanotoissa 67 prosentissa yhtenä syynä on ollut vanhempien päihteiden käyttö⁵.

LÄHTEET

- 1 Raitasalo, Kirsimarja 2010: Saako lasten seurassa juoda? Alkoholien käyttö lasten seurassa ja asenteet sitä kohtaan. Teoksessa Mäkelä, Pia – Mustonen, Heli – Tigerstedt, Christoffer (toim.) Suomi juo. Suomalaisten alkoholinkäyttö ja sen muutokset 1968–2008. Terveiden ja Hyvinvoinnin laitos (THL), Helsinki, 167–76.
- 2 Raitasalo, Kirsimarja – Holmila, Marja – Autti-Rämö, Ilona – Notkola, Irma-Leena – Tapanainen, Heli 2014: Hospitalizations and out-of-home placements of children of substance abusing mothers: a register-based cohort study. *Drug and Alcohol Review*, 34 (1) 38–45.
- 3 Roine, Mira – Ilva, Minna – Takala, Janne 2009: Lapsuus päihteiden varjossa. Vanhempien päihteidenkäytöstä kärsivät lapset tutkimuksessa ja käytännön työssä. A-Klinikkasäätiön raporttisarja nro 57. A-Klinikkasäätiö, Helsinki.
- 4 Kataja, Kati 2012: Lapsuuden rajoilla. Normaalin ja poikkeavan määrittäminen huostaanottoasiakirjoissa. Raportti 78. Koulutussosiologian tutkimuskeskus, Turku.
- 5 Myllärniemi, Annina 2006: Huostaanottojen kriteerit pääkaupunkiseudulla. Selvitys pääkaupunkiseudun lastensuojelun sijoituksista. SOCCAn ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja 7/2006.

Kun vanhempi juo liikaa – nuorten kokemukset ja voimavarat

*Jenni Simonen, Henna Pirskanen, Kati Kataja,
Marja Holmila & Christoffer Tigerstedt*

Vanhempien runsas alkoholinkäyttö tuottaa monia ongelmia lasten hyvinvoinnille ja vaikeuttaa perheen elämää. Tässä luvussa tarkastelemme kuinka teini-ikäiset nuoret itse kuvaavat elämäänsä silloin, kun vanhemmalla on alkoholiongelma. Kuinka nuoret kokevat vanhempien ongelmallisen juomisen ja mitä keinoja ja resursseja heillä on ylittää vanhemman alkoholinkäytön tuomia vaikeuksia?

Joka neljäs suomalainen kertoo kokeneensa lapsuudenkodissaan liiallista päihteidenkäyttöä ja osuus on viime vuosikymmeninä kasvanut (1, s. 26). Vanhempien päihteiden käyttö vaikuttaa monella tavoin lapsen kasvuympäristöön ja kodin ilmapiiriin. Läheisen päihteiden käytöstä aiheutuvat ongelmat on jaettu karkeasti fyysisiin, psyykkisiin ja sosiaalisiin haittoihin (2). Ne näkyvät esimerkiksi huolena juojan terveydestä, läheisyyden vähenemisenä keskinäisissä suhteissa, juomisen aiheuttamina taloudellisina ongelmina tai juomiseen liittyvänä harkitsemattomana käytöksenä (3). Tutkimukset ovat osoittaneet että perheissä, joissa vanhemmat käyttävät liiallisesti päihteitä, esiintyy usein perheriitoja, väkivaltaa, lasten laiminlyöntiä, erotilanteita, taloudellisia ongelmia, turvattomuutta ja sosiaalisten suhteiden haurautta (4, 5). Kaikkiaan näitä haittoja on tutkittu runsaasti (6, 7, 8, ks. myös luku 3 tässä kirjassa), mutta ani harvoin nuorilla itsellään on ollut mahdollisuus kertoa, miten vanhemman päihteiden käyttö on vaikuttanut heihin. Lapset ja nuoret on usein määritelty yksinomaan vanhempien alkoholinkäytön voimattomiksi uhreiksi (ks. COA, Children of Alcoholics -tutkimusperinne, 9).

Vielä vähemmän on tutkittu, miten lapset ovat selvinneet vanhemman päihteiden käytön tuottamista ongelmista tai jopa ylittäneet ne (ks. kuitenkin 4, 5, 10–12). Useat tutkimukset ovat keskittyneet alkoholiperheen dynamiikkaan ja perhestressiin ottamalla lähtökohdaksi perheen yksikkönä. Tällöin lapsen näkökulmiin ei ole kiinnitetty erityistä huomiota. Joissakin tutkimuksissa on analysoitu läheisten selviämisen keinoja (13–15). Näiden läheisten joukossa lapset ja nuoret ovat olleet varsin heikosti edustettuna. Lisäksi on mainittava, että lasten ja nuorten elämästä päihdeperheissä on saatu tietoa lähinnä tutkimalla *aikuisten* lapsuus- ja nuoruusmuistoja (5, 9, 16).

Parhaillaan päihdeperheissä elävien nuorten kokemuksista tai niistä tekijöistä, jotka auttavat nuoria selviytymään arjessa, on vain niukasti tietoa. Poikkeuksia kuitenkin löytyy. Marja Holmila ja Minna Ilva (4, 17) osoittivat, että päihdeperheissä elävät 12–18-vuotiaat nuoret mainitsivat tuen ja turvan lähteikseen kaverit, harrastukset tai sukulaiset ja toimintatavoikseen tilanteesta vetäytymisen, kirjoittamisen, riskikäyttäytymisen tai pakenemisen mielikuvitusmaailmaan. Nettipohjaisella kyselyllä saadut tulokset kertovat, että nuorilla on käytössä muun muassa heidän itse kehittelemiään tapoja pärjätä vaikeissa olosuhteissa (4).

Jatkamme tässä luvussa aihepiirin käsittelyä 12–18-vuotiaiden nuorten (N = 25) haastatteluaineiston avulla. Nuorten vanhemmista joko toisella tai molemmilla oli diagnosoituja alkoholiongelmia, jonka vuoksi vanhempi oli ollut hoidossa päihdehoitopaikoissa eri puolilla Suomea. Kontakti nuoriin saatiin näiden paikkojen kautta. Osa nuorista asui haastatteluhetkellä päihdeongelmaisen vanhemman kanssa, suuri osa oli vanhempien eron myötä muuttanut asumaan toisen vanhemman luo ja vajaa kolmasosa asui lastensuojelulaitoksessa vanhemman päihteiden käytön takia. Kaikkia nuoria yhdisti kuitenkin se, että heidän vanhempansa olivat eronneet ja he olivat asuneet vähintään osan elämästään päihdeongelmaisen vanhemman kanssa (aineiston tarkempi kuvaus liitteessä 1).

Lähdemme seuraavaksi tarkastelemaan kuinka nämä nuoret kuvaavat vanhemman ongelmallista alkoholinkäyttöä ja kertovat omasta elämästään. Lähestymistapa tuo vaihtoehdoisen näkökulman alkoholiongelmissa perheissä elävien nuorten tarkasteluun. Nuorta ei silloin kategorisoida ennalta voimattoman uhrin rooliin vaan huomiota kiinnitetään ongelmien ohella niihin voimavaroihin, jotka auttavat nuorta kokemaan onnistumisia vaikeissakin olosuhteissa. Kiinnostus kohdistuu tällöin nuorten pärjäämiseen vaikeuksien keskellä (4). Nuorilla voi olla elämässään monenlaisia toimintakykyä ylläpitäviä, resursseja vahvistavia ja voimaantumista tukevia asioita. Keskeistä on, että nämä tekijät jollain muotoa tukevat nuoren uskoa elämään ja selviytymiseen. Pärjäämistä painottava näkökulma ei kuitenkaan aliarvioi vaikeiden kokemusten ras-

kautta tai haitallisuutta, vaan kehottaa herkistymään myös voimavarojen ja tukemisen tapojen etsimiseen.

Keskitymme tarkastelussa ensinnäkin siihen, miten nuoret kuvaavat vanhemman runsaan alkoholinkäytön vaikutuksia omaan arkeensa. Toiseksi pohdimme niitä tunteita ja reaktioita, joita vanhemman päihteiden käyttö nuorissa herättää. Kolmanneksi kuvaamme nuorten näkemyksiä vanhemman runsaan alkoholinkäytön vaikutuksista perheen vuorovaikutussuhteisiin. Neljänneksi olemme kiinnostuneita siitä, mitä nuoret kertovat vaikeuksiensa voittamisesta. Kuvaamme niitä resursseja ja suojaavia tekijöitä, jotka auttavat nuoria vanhemman ongelmallisen juomisen keskellä.

Arki vanhemman juomisen keskellä

Perheet, joissa vanhemmalla on alkoholiongelma, ovat moninaisia ja päihdeongelmat niin ikään erityyppisiä (ks. esim. 18). Toisinaan runsas juominen ei suuremmin vaikuta perheen arkeen: *”Ei se oo silleen kauheesti vaikuttanu yhtään mun elämään”* (Linda, 12 v. Y7). Valtaosa nuorista on kuitenkin toista mieltä: vanhempien alkoholiongelmat vaikuttavat merkittävästi ja monin tavoin. Tyypillisimmin nuoret viittasivat perheen eripuraisuuteen ja kodin huonoon ilmapiiriin. Kaikkien haastattelemiemme nuorten vanhemmat olivat eronneet. Ongelmallinen alkoholinkäyttö nähdään merkittävänä eron syynä: *”Tietysti se johti vanhempien eroon ja semmoseen, et kaikki kasvo ulos iskästä, et se oli vaan itekseen siellä ja me oltiin minä ja mun sisko ja äiti kolmestaan aina kaikkialla”* (Joakim, 18 v. Y10). Perheen hajoaminen näyttääkin olevan lähes vääjäämätön seuraus toisen vanhemman ongelmallisesta alkoholinkäytöstä: *”Kun isä on juonu niin minä ja sisko ollaan jouduttu muuttaa äidin kanssa pois kotoa”* (Samuli, 17 v. Y2). Perheen hajotessa etäisyys runsaasti juovaan vanhempaan kasvaa jo silkan fyysisen etäisyyden takia: *”me [sisarukset] ei päästy äidille pitkään aikaan, et vaan joksiki viikonlopuks”* (Janni, 12 v. Y6).

Vanhemman juominen eriyttää perhettä myös muutoin kuin eron kautta. Se voi tuottaa riitoja ja heikentää perheenjäsenten keskinäistä yhteenkuuluvuutta. Nuorten varhaisimmat alkoholimuistot yhdistyvät usein vanhempien kiistoihin: *”Isä ja äiti riiteli. Ja pikkuveli nukku ja sinne tuli poliisit ja sitten äiti jäi yksin kotiin ja sit me itkettiin”* (Janni, 12 v. Y6). Vaikkei juominen aiheuttaisi varsinaista yhteenottoa, liiallisesta alkoholinkäytöstä seuraava käyttäytyminen voi joka tapauksessa johtaa siihen, että juovasta vanhemmasta on tilapäisesti otettava etäisyyttä:

Kiia: Äiti ei halunnu et mä joudun kattoo sitä [isän juomista], kun se tulee ihan päissään kotia ja kaatuilee ja muuta, niin sitten me saatettiin mennä arki-iltoinkin hotelliin yöksi nukkumaan. --- Ja keskellä yötä vaikka, lähettiin joskus, äiti tuli herättää et nyt lähetään kun ei jaksa kattoo tuota. (16 v. P14)

Valitettavan usein etäisyyden otto juovasta vanhemmasta seuraa kuitenkin juuri vanhemman väkivaltaisesta käyttäytymisestä kuten Roosan varhaisimmissa alkoholimuistoissa: *”Iskä oli aina väkivaltainen äitii kohtaan. --- mä muistan et me jouduttiin äidin kaa lähtee jonnekin pois, karkaamaan (Roosa, 16 v. P12).* Samanlaisia kokemuksia on Larilla: *”Monestikin piti lähtee keskellä yötä pois kun ei voinu jäädä sinne kun se [isä] alko riehumaan” (Lari, 16 v. R13).*

Vaikka perhe pysyisi juomisesta huolimatta yhdessä, vanhemman juominen vaikuttaa myös muilla tavoin perheen arjen sujumiseen ja kodin ilmapiiriin. Monilla nuorilla vanhemman juominen on sävyttänyt perheen arkea vuosia ja vanhemman humalainen käytös on tullut tutuksi jo pienestä pitäen: *”katoin kun isä sammu olohuoneen lattialle. Jäi siihen sit nukkumaan” (Joakim, 18 v. Y10).* Useat nuoret kertovat vanhemman juomisen ja sen seurausten vaikeuttavan sosiaalista kanssakäymistä ja kavereiden kyläilyä: *”Ei mitään kavereita voinut tai viittiny tuoda kotiin” (Joakim, 18 v. Y10).* Nuoret pyrkivät pikemminkin pois omasta kodistaan kuin kutsuvat kavereita luokseen: *”Et halus mieluummin mennä kaverrille yötä kun et kaveri tulis meille (Kiia, 16 v. P14).* Selityksiä keksitään perimmäisen syyn peittämiseksi: *”Kaverit kysy miksei meille pääse, niin mulle tuli kaikki tekosyyt, että miksei pääse” (Susanna, 15 v. Y17).* Kotiin ei tuoda ystäviä, sillä juova vanhempi ei ole mukavaa katseltavaa. Kun Vilma esimerkiksi toi kaverinsa kotiin iltapäivällä isän maatessa sohvalle, kavereiden kysymys: *”Onks toi sun iskä juoppo?”* jätti kyläilyn viimeiseksi. Kaverien puhe ”juoposta” lopetti kavereiden kyläilyn: *”En mä sen jälkeen uskaltanut sinne pitkään aikaan viedä kavereita. Mä häpesin sitä niin paljon.” (Vilma, 15 v. Y8).* Osa nuorista mainitseekin vanhemman juomisen tuottamista haitoista juuri ympäristön negatiivisen suhtautumisen: *”Kyllä mua joskus ala-asteella kiusattiin siitä, että iskä on alkoholisti” (Jarkko, 17 v. R13).* Joskus ympäristö siirtää häpeän ja leiman suoraan nuoreen: *”mulla ainakin on yks sellanen aika läheinenkin ystävä, jonka äiti on alkoholisti ja näin, niin sitten oletetaan että se mun ystäväkin on. Että yhdessä muka juovat äitinsä kanssa. Saattaa tulla ihan jostakin pikku jutustakin sossuun ilmoituksia. Kaikkea tuommosta.” (Oona, 16 v. Y4)*

Vanhemman juomisen vaikutukset näkyvät usein myös kodin ulkopuolella ja heijastuvat koulunkäyntiin ja koulutunneilla keskittymiseen. Lotta esimerkiksi kertoo, että yönä saattoivat jäädä vähiin kun äiti ja si-

sarukset lähtivät yöksi pois kotoa isän ryyppyputkien aikana. Myös asioiden murehtiminen tuo univaikeuksia ja väsymystä koulupäivien aikana: *”Nytkin yöunet jää monesti vähän vähiin kun niitä asioita miettii. Niin sitten senkin takia se koulu on vähän semmosta, ettei motivoidu, välillä.”* (Lotta, 16 v. P14) Motivaation puute voi heijastua koulunkäyntiin myös myöhästymisinä tai poissaoloina. Juova vanhempi ei välttämättä aamuisin ole avittamassa nuorta ajoissa kouluun: *”No olihan se helppo kun isä makas aamulla krapulassa ja mulla oli semmonen olo, etten halua mennä kouluun, niin helppo siin oli jäädä sohvalle makaa. Et jos se tekee sitä, nii teen mäki”.* (Wilma, 15 v. Y8)

Vanhempien juomisen vaikutukset voivat näkyä perheen arjessa myös taloudellisina seurauksina. Vajaa kolmasosa nuorista jakaa Veeran kokemuksen siitä kuinka isä juo perheen rahat: *”Kaikki säästötilit ja muutkin se joi”* (Veera, 17 v. Y5). Perheen ylimääräisten varojen huvetessa alkoholiin nuori voi jäädä maksullisista harrastuksista paitsi. Asia oli tuttu esimerkiksi Samulille, jonka perheellä ei ollut varaa kustantaa harrastusten kausimaksuja: *”Äiti tulee et ’ei hemmetti kun ei oo rahaa’ kun hän on juonut niin paljon kaljaa”* (Samuli, 17 v. Y2).

Vanhemman ongelmallinen juominen tuottaa nuorelle usein myös muuta murhetta ja päänvaivaa. Vanhemman päihtymyksen takia nuoret joutuvat kantamaan vanhemmalle ja aikuiselle kuuluvaa vastuuta: *”Piti huolehtii mun pikkusiskosta koska vanhemmat ei pystynyt”* (Roosa, 16 v. Y12); *”Mä melkeen jouduin taluttaa [isän] naapurista kotiin, kun se oli juonu aika paljon.”* (Kiia, 16 v. P14) Joskus vanhemman ja lapsen roolit voivat kääntyä aivan pääläelleen: *”Kyl mun siskon kans sitten otettiin vastuuta, kun äiti ei ollu kotona, --- sanotaan joskus 7–8-vuotiaana kun äiti oli vuorotyössä, niin huolehdittiin ite nukkumaan ja huolehdittiin et iskä sammuu sisään ja kaikkee tämmöstä.”* (Joakim, 18 v. Y10) Monet nuoret kokevatkin toimivansa varavanhempina, kun aikuinen on juomisen takia kyvytön hoitamaan tehtäviään:

Emilia: Et ei äiti osallistunu sisaruksien kaa leikkimiseen eikä mihinkään, niin se on vähä surullista kattoo siin vieressä. Et tulee semmonen olo, et mun pitäs ite hirveesti sit olla leikkimässä niitten kanssa ja asettamassa rajoja, kun ei äiti pahemmin mitään sääntöjäkään laadi. Tai sit jos se sanoo, et nyt lopettakaa, niin se huutaa vaan sielt olohuoneesta ku sillä on kaljatölkki kädessä ja näin, et sitten mä yleensä meen ite siihen riidan väliin ja erotan ne toisistaan, jos ne alkaa vaikka lyömään toisiaan tai jotain tämmöstä. (Emilia. 18 v. Y9)

Nuorten vastuu voi ulottua myös perheen ulkopuolelle. Jotkut nuoret kertoivat asioineensa viranomaisten kanssa, jotta perheen asiat saataisiin paremmalle tolalle. Emilia esimerkiksi kertoo kuinka yhteydenotto lastensuojeluun pisti asioihin vauhtia: *”Sen jälkeen kun mä olin tehny ilmoituksen lastensuojeluun, niin lastensuojelun avulla se mun pienempi sisar on päässy päiväkotiin ja äiti on saanu työpaikan. En tiedä yhtään, et millon äiti ois ottanu itteään niskasta kiinni ja päättäny, et nyt lapsi viedään hoitoon ja lähden ite töihin.* (Emilia. 18 v. Y9)

Osa nuorista kertoo vanhempien juomisen vaikuttavan myös nuoren omaan henkiseen hyvinvointiin. Vanhempien runsas juominen saattaa tuottaa pahoinvointia, joka voi ääritilanteessa näkyä häiriökäyttäytymisenä. Jos nuori ei löydä kanavaa vanhemman juomisesta seuraavan pahanolon purkamiseen, sivulliset voivat joutua tunteenpurkausten kohteeksi: *”Me kiusattiin kaikkia koulussa, kun purki sitä [pahaa oloa] muihin”* (Petri, 16 v. R13). Jotkut nuorista arvelivat, että heidän omat ongelmansa juontuvat juuri vanhemman juomisesta: *”Silloin ala-asteella alko tulemaan itelle semmosia ongelmia. En tiedä johtuko se isästä vai mistä se johtu mutta syömisen kanssa tuli ongelmia ja itsetuhosuutta ja tämmösiä.”* (Oona, 16 v. Y4)

Joillakin nuorilla käyttäytymisongelmat voivat näkyä myös runsaana päihteiden käytönä:

Petri: Ja vaikka omasta juomisesta ei sais ketään syyttää, niin silti mä syytän kyllä isäpuolta kaikista ongelmista mitä mulla on ollu. Kaikki ne on alkanu sen jälkeen kun se meni äidin kans naimisiin. Minä varmaan sen takia aloin juomaan kun kotona ei uskaltanu puhua yhtään mistään. Saatto sanoo yhen väärän sanan niin sai turpaan. (16 v. R13)

Vanhemman juomisen herättämät tunteet

Erialaisten arjen haasteiden ja vaikeuksien ohella vanhemman runsas juominen herättää nuorissa monenlaisia reaktioita ja tunnetiloja. Äärireaktioina ovat vihaisuus ja kiukku sekä turhautuneisuus, tai tunteiden tyhjiys. Vaikka vanhemman juominen herättää pääasiassa kielteisiä tunteita, osalle nuorista asia on niin arkinen, etteivät he jaksa enää edes reagoida siihen.

Kiia: Ei se kivaa kateltavaa oo, mutta kun se on normaalia mulle, niin totta kai mä oon vihanen, mutta ei mua oikeen kiinnostaa enää. Tai totta kai mua kiinnostaa, mut ei se hetkauta enää, eikä tuu yllätyksenä. (16 v. P14)

Turhautuminen on seurausta vanhemman monivuotisesta juomisesta. Suuri osa haastatelluista nuorista onkin katsellut vanhemman juomista koko elämänsä ajan. Osalla nuorista ei juovasta vanhemmasta muunlaisia muistoja edes ole: *”Nyt kun mä mietin jälkeenpäin niin iskähän on juonut aina. Ja en mä oo tyyliin 9-vuotiaaks kiinnittänyt siihen huomioo.”* (Vilma, 15 v. Y8) Näillä nuorilla alkoholi näyttelee isoa osaa jo lapsuusajan muistoissa: *”iskä on aina juonu ja vetänyt minua samalla pulkassa kaljojen kanssa”* (Oona, 16 v. Y4). Vuosia jatkunut juominen voi turruttaa tunteet ja johtaa välinpitämättömyyteen vanhemman juomista kohtaan: *”Ei minkäänlaisia tuntemuksia, ei se ollu semmonen et se ois ahdistanu tai mitään, --- et ei sitä osannu ajatella siin kohtaa. En tiedä.”* (Joakim, 18 v. Y10) Välinpitämättömyyden takana on kuitenkin näidenkin nuorten kohdalla lukuisia vanhemman juomisen aiheuttamia pettymyksiä ja turhauttavia tilanteita. Monilla nuorilla juuri pettymys kuvastaa omia tunnetiloja parhaiten: *”periaatteessa oon pettyny ollu iskään mut en silleen vihainen”* (Roosa, 16 v. Y12). Vaikka pettymysten kestävyys on joustava, voi raja tulla vastaan: *”iskä ei tullut mun yo-juhliin, niin se oli mulle viiminen niitti, et mä laitoin sit vähäksi aikaa välit poikki, et mä loukkaanuin”* (Asta, 18 v. R19).

Vanhemman juominen herättää usein myös pelkoa alkoholin muuttaessa vanhemman käyttäytymistä: *”tuntu ettei [isä] ollu oma ittensä ja oli vähän semmonen epäilevä fiilis, että ei tiennyt mitä hän nyt tekee”* (Okku, 16 v. Y1). Usein arvaamattomuus voikin johtaa kontrolloimattomaan tai aggressiiviseen käyttäytymiseen: *”Kun iskä juo, se saattaa hermostua ihan yhtäkkiä ilman syytä. Oon saanu myös monesti kunnolla selkää kun se on ollu kännissä.”* (Lari, 16 v. R13) Ilman väkivallan uhkaakin vanhemman humaltunut käytös herättää usein pelkoa etenkin nuoremmissa lapsissa:

Vilma: Mari, se mun pikkusisko, musta tuntu että se pelkäs että [isä] käy siihen käsiksi tai jotain. Ja se tietenkin ärsytti mua enemmän, että se [isä] viitti tehä niin vaikka se ties, että Mari pelkää. --- Mä muistan kun mä olin ystävällä, niin sit se soitti keskellä yötä se mun pikkusisko, et sitä pelottaa olla siellä kun iskä on niin humalassa. Pyys mua tulee kotiin, mut sit kun mä olin et kello on 24, et en mä täältä enää tähän aikaan lähde. (15 v. Y8)

Pelko voi esiintyä myös huolena ja epä tietoisuutena siitä, onko vanhempi nuoren tukena ja turvana tulevaisuudessa. Useat nuoret ovat huolissaan juovan vanhemman heikentyneestä terveydestä, ja asia tuodaan esiin etenkin nuorempien sisarusten kautta. Nuoret joutuvat pohtimaan kuinka pikkusiskoille tai -veljille käy, jos runsaaseen alkoholinkäyttöön kiinnittyvä elämäntapa vie vanhemman ennen aikaisesti hautaan:

Emilia: No se, et jos äiti halua ite juoda, niin siinäpäähän sitten juo. Et totta kai se harmittaa, --- äiti rupee olemaan jo vanhemmassa iässä, niin pelkää sitä et äiti kuolee varmaan melko ajoissa just sen takia. --- Et jos äiti kuolee tosi nuorena, niin onhan se harmi. Mut eniten siinä ärsyttää se, et mun nuoremmalle sisarukselle ei tuu sellasta hyvää lapsuutta. (18 v. Y9)

Huoli ja ennenaikaiseen kuolemaan liittyvä pelko voivat liittyä myös runsaasti juovan vanhemman itsetuhoiseen käyttäytymiseen:

Roosa: Oli vähän hankala keskittyä, että jos aamulla iskä oli ollu ihan humalassa, niin sitten koulupäivän mielti, että mitähän se tekee siellä [kotona]. Kun iskällä oli vähän taipumus, että sillä tuli mieleen kaikkia itsetuhosia juttuja. Niin sitä mielti, että onkohan se vielä siellä. (16 v. Y12)

Lisäksi huoli voi juontua runsaaseen juomiseen liittyvästä tapaturma-
alttiudesta, joka herättää Astassa kauhun sekaisia tunteita:

Asta: Sit mä muistan kerran kun iskä oli kaatunut ja se [lattia] oli kun teurastomon jäljiltä, silloin ovella mulle jo iski kauhee ahistus, siellä oli verta joka paikassa. Mä sain paniikkohtauksen ja juoksin itkemään pihalle. Ja äiti oli mennyt sit kattomaan iskää --- ja sillä oli ottaan tullu [haava] mistä oli tullu hirveesti verta. (18 v. R19)

Vaikka suurimmalla osalla vanhemman runsas tai ongelmallinen juominen herättää yksinomaan kielteisiä tunnetiloja, voi se toisinaan herättää myös peiteltyä huvittuneisuutta – mutta vain silloin kun vanhemman käytös ei juomisen myötä muutu uhkaavaksi tai pelottavaksi. Kiia selvittää asiaa toteamalla, että tilanteet, joissa isä juo ovat *”totta kai aika negatiivisia, mutta kyllä se pisti vähän naurattaakin, et onpa tyhmää, että miten ihminen pystyy ittensä juomaan semmoseen kuntoon, että ei voi kävellä tai kaatuilee tai ei osaa puhua kunnolla --- että ei osaa omin avuin kävellä.”* (Kiia, 16 v. P14) Tällöinkään asiaa ei esitetä huvittuneessa sävyssä, vaan lähinnä säälien tai ironisoiden vanhemman aikuisroolin menettämistä.

Pullo nuoren ja vanhemman välissä

Valtaosa nuorista kertoo vaikeudesta rakentaa avointa ja läheistä suhdetta juovaan vanhempaan. Avioeron takia lapsi viettää vähemmän aikaa juovan vanhemman kanssa. Suhteesta tulee tällöin herkästi viileä tai vieraantunut. Silloinkin kun kaikki perheenjäsenet asuvat saman katon alla, vuorovaikutus ei välttämättä toimi. Suhde jää usein hataraksi, sillä juominen tekee vanhemmasta poissaolevan:

Joakim: Se siin just oli, että [isä] ei ollu millään tapaa siinä kasvatuksessa mukana, et se vaan oli siellä talos ku lemmikki käytännössä tai semmonen --- se oli vaan semmonen olento, joka pyöri meillä. (18 v. Y10)

Useat nuoret kertovat, ettei runsaasti juova vanhempi osallistu nuoren elämään, koulunkäyntiin tai harrastuksiin: *”Mä pelasin viel jalkapalloa sillon tosi aktiivisesti, niin ei iskä ollu siinäkään missään tapaa mukana. Et äiti joka kerta kuskas. Hävetti mennä kavereitten kyydillä.”* (Joakim, 18 v. Y10) Nuorten kertoman mukaan suurella osalla runsaasti juovista vanhemmista vanhemmuus hukkuu alkoholiin: *”ku se [isä] joi, niin se makas sängynpohjalla ja valitti kun elämä on surkeeta ja joi vaan kaljaa”* (Vilma, 15 v. Y8). Jotkut tosin kykenevät juomisesta huolimatta pyörittämään arkea ja hoitamaan ainakin joitakin vanhemmuuden velvoitteita: *”[äiti] on pystyny hoitaa kotiasiat ja hoitamaan lapset --- ja just käynyt kaupassa ja pessy pyykit ja näin”* (Emilia, 18 v. Y9).

Vaikka arjen askareet hoituisivatkin, tunnepuolella suhde runsaasti juovaan vanhempaan voi jäädä löyhäksi tai köyhäksi. Emilia esimerkiksi toteaa, että *”enemmän on ollu kaverisuhde mun ja mun äidin välillä”* (Emilia, 18 v. Y9). Hänen suhde äitiinsä ei ole ollut yhtä läheinen tai tunnepitoinen kuin useimmilla kavereilla. Etenkin myönteisten tunteiden osoittaminen on jäänyt Emilian mukaan vähälle: *”En mä muista et äiti ois koskaan sanonu mulle, et hän rakastaa mua tai et ois halunnu halii koskaan. Et on vaan ollu silleen, et mä oon sen lapsi ja siinä se. Et ei oo sitä näytetty sen enemppää.”* (Emilia, 18 v. Y9) Ongelmat tunnesuhteen rakentamisessa näkyvät usein myös tuen ja kannustuksen puutteena: *”Soitin neljä vuotta viulua ja kolme vuotta kävin tanssitunneilla, mut ei äiti koskaan sanonut mulle et hyvä juttu tai et hienosti tehty tai mahtavaa”* (Emilia, 18 v. Y9).

Nuori kuitenkin tarvitsee tunnesidettä ja vanhemman fyysistä ja henkistä läsnäoloa. Jotkut nuorista muistavat tarkkaan, miten he kaipasivat vanhempaansa silloin kun pullo tuli nuoren ja vanhemman suhteen väliin. Esimerkiksi Oona kertoo isänsä poissaolosta tupakkareissujen veny-

essä juomisen seurauksena: *”Mulla oli aina kauhea ikävä isiä kun se lähti pihalle tupakille ja sillä aina venähti siellä vähän kauemmin. Kauhea ikävä oli koko ajan ja ehkä yksinäinen [olo]”* (Oona, 16 v. Y4).

Läsnäolon puutteen ohella ongelmallisen alkoholinkäytön tuottama luottamuspuola ja juomisen salailu rapauttavat tehokkaasti nuoren ja vanhemman keskinäistä vuorovaikutusta ja suhteen luomista. Vanhemman alkoholinkäyttöön liittyvät katteettomat lupaukset – *”[isä] ei voinu viiä mua johonkin mihin se oli mut luvannut viiä, koska se oli humalassa tai keksi tekosyitä”* (Kiia, 16 v. P14) – tai tosiasioiden vääristelyt – *”aika paljon valehtelua joutunut kuuleen äidiltä ja isältä”* (Jarkko, 17 v. R13) – voivat myös koetella perheenjäsenten vuorovaikutusta. Nuoret kuitenkin huomaavat herkästi vanhemman valehtelun. Janni esimerkiksi haistaa palaneen käryä, kun äiti yrittää salata hiprakkaansa ja koittaa syöttää hänelle pajunköyttä iltapäivän menoistaan: *”äiti soitti kuudelta humalaisella äänellä et ’mä oon menossa kaverin kanssa syömään ja leffaan’, niin ei se ollukaan menossa”* (Janni, 12 v. Y6). Tavallista on, että nuoret joutuvat kuulemaan varsin ontuvia selityksiä vanhemman salatessa juomistaan:

Kiia: [Sitä miettii] et pitääkö [isä] mua ihan tyhmänä, kun se tekee monesti silleen, että se sanoo et mäpä lämmitän saunan ja sit se menee sinne juomaan --- et eihän puulämmitteisen saunan lämmityksessä kestä kun pari minuuttia. Se on muutaman tunnin siellä ja tulee ihan sekasin sisälle. --- Sillä oli [tapana sanoa] et se menee varastoon soittaa sähkökitaraa. Et ei sieltä kyllä kitaran soittoa kuulunu, et se istu siellä ja tuli sitten taas parin tunnin päästä takasin ihan päissään, et ruvetaanko kattomaan telkkaa. (16 v. P14)

Haastatteluaineistossamme on kuitenkin myös esimerkkejä siitä, ettei juominen välttämättä turmele nuoren ja vanhemman keskinäistä suhdetta. Juomisesta huolimatta vanhempi voi olla nuorelle hyvin rakas ja läheinen. Linda esimerkiksi mieltää alkoholiongelmaisen isänsä turvallisimmaksi henkilöksi omassa elämässään: *”Vaik mä asun äidillä, niin iskä varmaan [on turvallisin henkilö], koska mä oon viettäny suurimman osan mun elämästä isjän kaa ja iskä on aina ollut mun lemppari”* (Linda, 12 v. Y7). Tällöin juova vanhempi on ollut mukana perheen elämässä ja arjen askareissa: *”kyl se [isä] aina imuroi ja pölyt kaikki pyyhki --- herätti meiät aamulla kouluun. --- ulkoilutti lemmikkiä ja hoiti kanin häkkii kun mä en osannu vielä siivota --- sit iskä autto mut siivoamaan sitä.”* (Linda, 12 v. Y7) Osallistuminen perheen elämään on edesauttanut myös tunnesuhteen luomisessa ja keskinäisen vuorovaikutuksen rakentamisessa: *”iskä on tosi kiltti mulle. Mä tulin aina vaan kotiin, jos mä en halunnu mennä jollekin kaverille --- sit iskä teki mulle ruokaa. Pelasin varmaan pleikalla ja katottiin telkkarii ja mentiin nukkuu.”* (Linda, 12 v. Y7)

Voimavarojen lähteitä ja vaikeuksien ylittämistä

Aineistomme nuoret puhuvat monista asioista, jotka auttavat silloin kun vanhempi ei ole kivijalka, johon turvautua. Nuoret kertovat itse kehittämistään toimintatavoista ja voimavaroista sekä palvelujärjestelmältä saamastaan avusta. Ne ovat nuorille tärkeitä voimavaroja, jotka auttavat jaksamaan vaikeuksien keskellä ja luovat pakoreittejä todellisuudesta.

Nuorten omat selviytymiskeinot

Valtaosa nuorista mainitsee kaverit ja vertaisryhmät pohtiessaan lohtua ja turvaa tuovia tekijöitä vanhemman juomisen aiheuttamien vaikeuksien keskellä: *”Kaverit, kaikki sosiaalinen media”* (Kiia, 16 v. P14) sekä *”ystävät ja ihmiset ympärillä”* (Vilma, 15 v. Y8). On ensiarvoisen tärkeää, että nuoren lähipiirissä on joku, jolle uskoutua tai jolle kertoa murheista. Erityisesti saman kokenut ystävä voi olla todellinen henkireikä kuten Astalla: *”Mä oon tosi onnellinen et mulla on ystävä, jonka äiti on kans alkoholisti. Kukaan ei tuu koskaan ymmärtää mua kun Saana, ollaan oltu toistemme luona paossa”* (Asta, 18 v. R19). Hyvän ystävän ohella esimerkiksi seurustelukumppani voi toimia olkapäänä ja huolien purkamisen kanavana: *”kyl siltä [tyttökaverilta] tukee tulee”* (Joakim, 18 v. Y10). Aina tällaista ihmistä ei löydy omasta kaveripiiristä. Toisinaan kaverit eivät ymmärrä tai löydä sopivia sanoja – etenkin jos heillä itsellään ei ole vastaavia kokemuksia: *”yks kaveri sano mulle ’mä en oikeen osaa sanoa tähän mitään kun en ite asu tommosessa perheessä, en tiedä miten suhtautua’ ”* (Lotta, 16 v. P14).

Moni nuorista mainitsee tärkeimmäksi tuen lähteeksi myös toisen, ei alkoholia käyttävän vanhempansa – *”Kyl se äiti on”* (Joakim, 18 v. haast. 10) – tai vaihtoehtoisesti sisaruksen tai jonkun muun lähisukulaisen – *”kyl se turvallisin henkilö Ulla, äidin sisko on”* (Viktor, 16 v. R21). Etenkin isovanhempi saattaa monelle nuorelle olla oman vanhemman korvike ja tärkeä suojaava tekijä: *”se mun äidin äiti, joka on mulle viel tärkeempi kun mun omat vanhemmat, se on opettanu mut lukemaan ja laskemaan ja uimaan ja et mä oon oppinu pyöräileen”* (Emilia, 18 v. Y9). Myös kasvattivanhempi voi olla tässä roolissa kuten esimerkiksi Aleksilla, jonka biologisella isällä on päihdeongelma: *”isäpuoli huolehtii aina että luen kokeisiin ja semmosta, se on vähän ehkä ylihuolehtivakin jopa”* (Aleksi, 13 v. Y11).

Toisinaan nuoren tukiverkostot voivat kuitenkin jäädä heikoiksi, sillä oman perheen asioista ei automaattisesti kerrota ulkopuolisille. Monesti ongelmaa salailtaan ja piilotellaan myös omassa lähipiirissä: *”Ei mun kavereista vieläkään kukaan tiedä oikeestaan”* (Joakim, 18 v. Y10); *”en*

tiedä onko se siitä ollu kiinni että en kehannu kertoo vai että ei vaan oo tullu mieleen kertoo” (Aleksi, 13 v. Y11). Salailun syy liittyy asioiden leviämiseen: ”koulussa juorut levii nopeesti” (Linda, 12 v. Y7). Myöskään sukulaiset eivät aina ole ajan tasalla tapahtumien todellisesta tilasta: ”Sil-lon kun se [isä] retkahti oikeen kunnolla tuossa kaksi vuotta takaperin, siin kohtaa vasta mun sukulaiset sai tietää. Tosi kauan se pysty pitämään [sen salassa]” (Joakim, 18 v. Y10.)

Tästä syystä turvan ja tuen lähteenä ei aina ole ihminen kuten 16-vuo-tiaalla Kiialla, jolle turvaa tai lohtua tuo *”tanssi, koska se on isoin asia” (Kiia, 16 v. P14)*. Myös eläimistä voi olla apua. Monesti esimerkiksi per-heen lemmikkieläin mainitaan lohdun tuojana: *”koira Musti, Musti aina tulee ilostuttamaan” (Janni, 12 v. Y6)*. Saman asian voivat ajaa myös esi-merkiksi ratsastustallin hoitohevoseet: *”eläimet, mä hoidan pari hevosa-ta, tai pelkästään se niiden läsnäolo”* ja monet muut harrastukset kuten *”musiikki, taide, piirtäminen” (Vilma, 15 v. Y8)* tai *”valokuvaus” (Roosa, 16 v. Y12)*. Moni nuorista nimeääkin itselleen tärkeän harrastuksen, joka toimii voimavarana ja ilon tuojana: *”No kyl se on toi jalkapallo, et harras-tus ainakin on ihan ykkösjuttu” (Joakim, 18 v. Y10)*. Nuoremmille lapsille myös oma lelu voi toimia turvan lähteenä kuten 12-vuotias Linda toteaa pohtiessaan asioita, jotka tuovat lohtua: *”mulla on yks mun pehmolelu, joka on ollu mulla aina, niin sit mä oon vaan sen kaa” (Linda, 12 v. Y7)*.

Nuoret ovat myös oppineet, miten suojata itseään kun vanhemmat juovat. Useat mainitsevat sulkevansa itsensä tilanteen ulkopuolelle esi-merkiksi vetäytymällä omaan huoneeseen: *”mää sitten olin yleensä vaan omassa huoneessa” (Lotta, 16 v. P14)*, tai menemällä kaverin luokse yöky-lään: *”oon just tosi useesti ollu silleen, et pääseeks teille [kaverille] yöks, et en mä jaksa olla kotona” (Emilia, 18 v. Y9)*.

Yhteiskunnan palvelut ja tuki

Nuoret kertovat myös ammattilaisilta ja palvelujärjestelmältä saamastaan avusta ja tuesta. Oona esimerkiksi kertoo, että *”mulla on monia hoito-tahoja mistä sitä tukea tulee” (Oona, 16 v. Y4)*. Janni puolestaan kertoo saaneensa *”vähä sosiaaliterapiaa”,* jossa hän on voinut *”kertoo kaikki huolet ja et miten on koulussa menny ja harrastuksissa” (Janni, 12 v. Y6)*. Vaikka nuoret kokevat, että hoitoa ja apua sekä ongelmallisesti juovalle että läheisille on saatavilla, nuorilla on kuitenkin toiveita nykyistä vah-veimmasta läheisen huomioinnista päihdepalveluissa. Vilma esimerkiksi kertoo, että *”sillon kun mä ootin siellä iskän [hoito]jakson aikana, niin ei siellä multa kysely, että tarvitsenko mä apua. Siel oli lappusii seinillä, mut siihen se jäikin.” (Vilma, 15 v. Y8)*. Hänen mukaansa avun hakemi-nen voi olla alkoholistin läheiselle vaikeaa ja saattaa estää tuen saamis-

ta: *”sitä [apua] on aika vaikeee löytää, siitä ei puhuta paljoa”* (Vilma, 15 v. Y8). Nuori on esimerkiksi saattanut löytää hyödylliseksi kokemansa nettipalvelun aivan sattumalta: *”et määkin näin jossain facebookin mainoksesta sieltä sivustosta et tollanen ryhmä on nuorille, jonka vanhemmat käyttää alkoholia. Et koulussa vois ainakin olla silleen suuremmin sitä, niin sais ihmiset tietää.”* (Emilia, 18 v. Y9)

Etenkin palvelujen piiristä löytynyt vertaistuki on tuonut nuorille turvaa ja lohtua ja mahdollistanut murheiden jakamisen samaa kokeneiden kesken:

Emilia: No nyt viime vuonna, kun mä olin siellä netti-yhteisössä, niin sieltä on löytynyt yks tyttö, niin sen kans ollaan facebookissa kavereita ja ollaan nähtykin silleen, et meistä on tullu kavereita ja sit just kerrotaan toisille murheita. (18 v. Y9)

Erityisesti mahdollisuus keskusteluun koetaan voimaannuttavana. Myös yksilölliseen tukeen perustuvia palveluja kaivataan: *”olis joku tukihenkilö, jonka kanssa kävis vaikka jossain leffassa tai syömässä tai jotain, et viettäis aikaa ja keskustelisit siinä yhteydessä siitä asiasta”* (Emilia, 18 v. Y9).

Joskus keskustelukanavat ja muut avoimuuden tukitoimet eivät kuitenkaan ole olleet riittäviä tai mahdollisia ja nuori on sijoitettu oman kodin ulkopuolelle. Sijoitus on osalle nuorista tuonut helpotusta vaikeaan elämäntilanteeseen. Esimerkiksi Roosa kertoo, että *”muuttaminen sinne perhekotiin”* käänsi hänen elämänsä myönteisempään suuntaan, koska sen myötä *”ei periaatteessa ollut mitään huolta että siskosta [pitäs] huolehtii ja koulukin alko mennä vähän paremmin, et pysty keskittyy ja sai apua tarpeeks”* (Roosa, 16 v. Y12). Perhekodin turvalliset aikuiset ja esimerkiksi omat lähisukulaiset voivat yhdessä muodostaa nuorta kannattelevan verkoston, vaikka yhteydenpito omiin biologisiin vanhempiin olisi vähäistä kuten juuri Roosalla, jolle *”varmaan se perhekoti ja ne sijaisvanhemmat ja sukulaiset, kaikki lähisuku ovat ne kaikkein turvallisimmat ihmiset hänen elämässään”* (Roosa, 16 v. Y12). Perhekodista voi siten tulla nuoren todellinen perhe. Myös laitokseen sijoitetut nuoret tuntuvat pääosin sopeutuneen uuteen ympäristöönsä: *”Laitoksessa olen asustellut tosi monta vuotta ja ei oo kielteinen kokemus”* (Oona, 16 v. Y4). Päinvastaisiakin näkemyksiä esitetään. Kritiikki kohdistuu laitoksissa elävillä nuorilla lähinnä viranomaisten puuttumiseen perheen asioihin tai laitosten tiukkoihin sääntöihin: *”Kyllä sen ymmärtää ihan hyvin että porukat puuttuu mutta miksi pitää ulkopuolisten puuttua --- että vangitaan lapsia kaikkiin laitoksiin ja näin”* (Petri, 16 v. R13).

Kaikki nuoret eivät koekaan palvelujärjestelmän väliintuloa tai tukimuotoja itselleen sopiviksi tai tarpeellisiksi: *”Mä oon aina ton ismän alkoholinkäytön suhteen ajatellu, etten mä tarvi sen suhteen hirveesti apua. Joillakin voi olla vähän toinen.”* (Vilma, 15 v. Y8) Tarvittava keskusteluapu ei tällöin löydy virallisen hoitojärjestelmän piiristä:

Lari: En tiiä, itellä ainakin ärsytti kun piti alkaa käymään kaikilla psykiatreilla juttelemassa --- semmosia peruspsykologeja, jolla on semmoset Harry Potter -lasit päässä ja puhuu semmosella kunnon läsytysäänellä --- Kyllä itellä kelle pysty eniten juttelee oli kaverit. Tai että enemmän se helpotti sitä oloa ku se että jutteli jossain terapiassa tai semmosessa. (Lari, 16 v. R13)

Pääasia tuntuu kuitenkin olevan, että nuori löytää itselleen sopivan keskustelukanavan, jonka kautta purkaa sydäntään – löytyipä apu sitten ammattilaisten tai oman lähiverkoston kautta.

Avoimuus ja luottamus voimavarana

Nuoret korostavat pitkin haastattelua avoimuuden voimaa asioiden käsittelyssä: *”Mä toivoisin et asioista puhuttais. Ja jos tarvii apuu, niin sitä hankittais eikä oltais että katotaan jos tää tilanne tästä parantuis. Harvemmin se parantuu.”* (Vilma, 15 v. Y8) Pääosin nuoret peräänkuuluttavat vahvempaa puuttumista ja ulkopuolisten arviointia perheen tilanteesta silloin kun perheessä on päihdeongelma:

Oona: Puhuttais niitten lastenkin kanssa ja katottais miten niillä oikeesti menee. Että moni lapsi kuten itekin olin, niin salasin tosi paljon niitä asioita. Että jos joku ois oikeesti kysyny ja vaatinu, että mä puhun totta, niin ehkä sitte ois puhunu. --- se ois ehkässy monia ongelmia silloin. Kun salas asioita, niin sitten tunteet pitää kans sisällään. (16 v. Y4)

Avoimuuteen ja keskustelevuuteen perustuvan kulttuurin pitäisi nuorten mukaan yltää koko yhteiskunnan tasolle eikä koskea vain perhettä, joka kohtaa ongelmia:

Kiia: [Alkoholi-ongelmia ja hoitoa] pitäis mainostaa telkkarissa, koska vaikka ne ehkä on semmonen hävetty asia, mutta kun niitä [alkoholi-ongelmia] on kuitenkin niin paljon täällä, niin se on ihan arkipäivää. Ihan sama kun laittais jonkun shampoomainoksen, niin sinne joukkoon kyllä mahtuu varmasti yks mainos jostain hoitolaitoksesta. (16 v. P14)

Monilla haastattelemillamme nuorilla tuntuu kuitenkin olevan myös omaa sisäistä voimaa elää vaikeissakin tilanteissa ja perheen arjessa. Asian kiteyttää Alekski pohtiessaan, kertooko hän vanhemmilleen seikoista, jotka huolestuttavat: *”No en mä silleen hirveesti [kerro], että mä oon semmonen yksinäinen susi perheessä. Elää omaa elämäänsä”* (Aleksi, 13 v. Y11). Tässä nuori kuvaa pärjäämistään omissa oloissaan myönteisenä, voimaannuttavana tekijänä. Vaikka vanhempien alkoholiongelmat ja perheen vaikeudet ovat heikentäneet myös oman elämän suuntaa etenkin osalla laitokseen sijoitettujen perheiden nuorista, valtaosalla nuorista on vahva usko oman elämän sujumiseen, itsenäistymiseen ja selviämiseen. Vaikka he luonnollisesti toivovat, että juova vanhempi lopettaisi alkoholinkäytön ja olisi enemmän lastensa kanssa, he kokevat nykyisessä tilanteessaankin pärjäävänsä elämässä: *”Mut ei mul nyttenkään mitään hätää oo, et mä oon pystyny ihan hyvin elää tän asian kans, et en usko et tulee vaikuttaa muhun sen erityisemmin koskaan”* (Emilia, 18 v. Y9). Nuoret eivät haastattelutilanteessa surkuttele elämäntilannettaan, vaan heille se on todellisuutta, jossa pitää yrittää pärjätä: *”se [juova vanhempi] osti aina tosi paljon ruokaa meille ja kaikkee ja kyl se makso laskut ja meillä oli ihan hyvä elämä”* (Linda, 12 v. Y7). Haastattelemillamme nuorilla näyttääkin olevan aimo annos sosiaalista luottamusta, joka kannattelee vaikeissakin elämäntapahtumissa. He käyvät hyvänä esimerkkinä siitä, kuinka raskaat kokemukset on mahdollista kääntää myös vahvuudeksi: *”Kyl mun siskon kans sitten otettiin vastuuta --- et kyllä se siinkin mielessä on ollu aika kasvattava kokemus. Oppii itsenäiseksi jollain tapaa.”* (Joakim, 18 v. Y10)

Sosiaalinen luottamus kannattelevana voimana?

Aineistomme nuoret kertovat monenlaisista vanhemman ongelmallisen juomisen tuottamista arjen vaikeuksista. Huoli ja vastuunkanto nuoremista sisaruksista ja perheen asioista yhdistävät valtaosaa haastattelemissamme nuorista. Vanhemman liiallinen alkoholinkäyttö vaikuttaa kielteisesti myös nuoren sosiaaliin suhteisiin: vanhemman juomiseen liittyvä häpeä vaikeuttaa ystävyyssuhteiden ylläpitoa ja liika juominen rapauttaa nuoren ja vanhemman keskinäistä vuorovaikutusta. Erilaisista ongelmista huolimatta aineistomme nuorilla on myös voimavaroja, jotka auttavat vaikeissa oloissa. Tärkeimpinä resursseina nuoret mainitsevat ystävistä, sukulaisista tai palvelujärjestelmän työntekijöistä koostuvat, tukea antavat sosiaaliset verkostot sekä lohtua ja iloa tuovat harrastukset ja lemmikit.

Nimenomaan erot sosiaalisten siteiden vahvuudessa on yleisesti nähty keskeisinä pohdittaessa kysymystä, miksi osa vaikeuksia kohdanneista ihmisistä kestää ja osa menettää elämänhalunsa ja musertuu vaikeuksien alle. Nämä ovat polttavia kysymyksiä myös pohdittaessa päihdeperheissä elävien lasten tilannetta. Sosiaalisten tukiverkoston voimaa on korostettu, sillä ne voivat auttaa ulos vaikeuksista. On puhuttu *sosiaalisesta luottamuksesta* (19) tai *sosiaalisesta kestävyydestä* (ks. 10, 20). Tällaisten käsitteiden kautta on pyritty ymmärtämään kuinka vaikeissa olosuhteissa elävät ihmiset pärjäävät. Pärjäämisen ydin on kytketty nimenomaan sosiaalisiin elementteihin. Ensisijaista on se, että ihmisellä on sellaisia läheisiä, joihin voi luottaa ja nojata ja jotka tekevät oman jaksamisen mielekkääksi myös vaikeuksien keskellä. Jos tällaista sosiaalista tai kulttuurista ankkuria ei ole, ja ihminen kokee elävänsä yksin keskellä kovaa ja kylmää maailmaa, ilman ketään johon luottaa, erilaiset ongelmat lisääntyvät nopeasti. Luottamuksensa menettäneiden ihmisten on havaittu olevan haaraampia tai haavoittuvampia kuin muiden. (19.)

Haastattelemiemme nuorten kokemukset tukevat havaintoja sosiaalisen luottamuksen voimasta. Nuorilla näyttää olevan luottamusta, joka kannattelee vaikeiden elämäntilanteiden keskellä. Vaikka nuoret tulevat erilaisista elämäntilanteista ja vaikka osalla vanhemman alkoholin käyttö on heikentänyt elämän laatua, valtaosaa nuorista yhdistää usko elämässä pärjäämiseen. Nuorilla on omia sisäisiä voimavaroja kohdata vanhemman juomisen tuomia haasteita ja elää ajoittain vaikeissakin olosuhteissa. Tämä ei kuitenkaan merkitse vanhemman runsaan juomisen tuottamien ongelmien väheksymistä tai hyväksymistä. Vaikeuksien voittamisesta kertovat havainnot eivät liioin poista tuen ja avun tarvetta tai vapautta palvelujärjestelmää herkistymästä päihdeperheissä elävien nuorten ja lasten tarpeille. Palveluja ja hoitojärjestelmiä tulee edelleen kehittää nuorten voimavaroja tukevaan ja kielteisiä kehiä katkaisevaan suuntaan. Palvelujärjestelmästä apua saaneita nuoria yhdistää toive keskustelevuuden ja avoimuuden lisäämisestä alkoholi-asioiden käsittelyssä. Nuoret edellyttävät avointa ja aitoa vuorovaikutusta sekä viralliselta hoitojärjestelmältä että myös alkoholi-ongelmaiselta vanhemmalta. Vuorovaikutukseen perustuvalla kanssakäymisellä rakentuvat toiveet ovat näillä nuorilla siten tismalleen samoja kuin perheissä, joissa alkoholi ei aiheuta ongelmia (katso luku 2). Avoimuutta peräänkuulutetaan perhesuhteiden ohella myös koko yhteiskunnalta – on aika päästä eroon alkoholi-ongelman tabuluonteesta, häpeästä ja leimaamisesta.

Alkoholi-ongelmia kohdanneissa perheissä elävien nuorten oman äänen esiin nostaminen voi olla – ja toivottavasti myös on – tärkeä ja herätelevä viesti päihdeongelmien kanssa kamppaileville vanhemmille. Nuoret kertovat kärsivänsä poissaolevasta vanhemmasta ja tarvitsevansa sekä

fyysistä että henkistä läsnäoloa ja vanhemman osallisuutta omassa elämässään. Lohdullista on, että aineistostamme on monia esimerkkejä siitä, kuinka nuori voi löytää uudelleen raitistuneen vanhemman. Nuorten kertomuksista välittyy kiistatta se, että oma vanhempi on nuorelle tärkeä ongelmallisen juomisen tuomista vaikeuksista huolimatta. Siksi on syytä toivoa, että nuorten äänen ja toiveiden esiin tuominen herättäisi vanhemmassa halun vähentää juomistaan tai pysyä kiinni raittiissa elämässä.

Nuorten omien resurssien ja selviytymiskeinojen esittely tuo toivotavasti myös lohdullisen viestin muille vastaavassa tilanteessa eläville nuorille. Vaikeista olosuhteista ja kipeistäkin kokemuksista huolimatta on mahdollista rakentaa tasapainoinen ja eheä elämä ja säilyttää usko siihen, että elämä kantaa.

LÄHTEET

- 1 Roine, Mira – Ilva, Minna 2010: Joka neljännessä suomalaisperheessä käytetään lasten näkökulmasta liikaa päihteitä. Teoksessa: Mira Roine – Minna, Ilva – Janne, Takala (toim.): Lapsuus päihteiden varjossa. Vanhempien päihteidenkäytöstä kärsivät lapset tutkimuksessa ja käytännön työssä. A-Klinikkasäätiön raporttisarja nro 57. A-Klinikkasäätiö, Helsinki.
- 2 Copello, Alex – Maslin, Jenny – Velleman, Richard 1998: Overview and conclusions: normal people, abnormal circumstances. Teoksessa: Richard Velleman – Alex Copello – Jenny Maslin (toim.): Living with Drink. Women who live with problem drinkers. Longman, London & New York, 202–12.
- 3 Orford, Jim – Dalton, Sue 2005: A four-year follow-up of close family members of Birmingham untreated drinkers. *Addiction Research and Theory* 13 (2), 155–70.
- 4 Holmila, Marja – Ilva, Minna 2010: Näkymätön uhri vai pätevä toimija? Vanhempiansa päihteidenkäytöstä kärsivien lasten mielipiteitä ja selviytymiskeinoja. Teoksessa: Mira Roine – Minna, Ilva – Janne, Takala (toim.): Lapsuus päihteiden varjossa. Vanhempien päihteidenkäytöstä kärsivät lapset tutkimuksessa ja käytännön työssä. A-Klinikkasäätiön raporttisarja nro 57. A-Klinikkasäätiö, Helsinki.
- 5 Itäpuisto, Maritta 2005: Kokemuksia alkoholiongelmaisten lasten kanssa eletystä lapsuudesta. *Kuopion yliopisto*, Kuopio.
- 6 Raitasalo, Kirsimarja – Holmila, Marja 2012: Äidin päihteiden käytön yhteys lapsen kokemiin haittoihin. *Yhteiskuntapolitiikka* 77 (1), 53–61.
- 7 Pitkänen, Tuuli – Kokko, Katja – Lyyra, Anna-Liisa – Pulkkinen, Lea 2008: A developmental approach to alcohol drinking behaviour in adulthood: a follow-

- up study from age 8 to age 42. *Addiction* 103 (suppl 1), 48–9.
- 8 Jääskeläinen, Marja – Holmila, Marja – Notkola, Irma-Leena – Raitasalo, Kirsimarja 2016b: Mental disorders and harmful substance use in children of substance abusing parents - a longitudinal register-based study on a complete birth cohort born in 1991. (Tulossa lehdessä *Drug and Alcohol Review*).
 - 9 Itäpuisto, Maritta 2008: Alkoholiongelmien vanhempien lapset psykologian tutkimuskohteena. *Psykologia* 43(2), 84–94.
 - 10 Velleman, Richard – Orford, Jim 2001: *Risk and Resilience. Adults who were children of problem drinkers.* Harwood Academic Publishers, London.
 - 11 Backett-Milburn, Kathryn – Wilson, Sarah – Bancroft, Angus – Cunningham-Burley, Sarah 2008: *Challenging Childhoods: Young people's accounts of 'getting by' in families with substance use problems.* *Childhood* 15, 461–79.
 - 12 Bancroft, Angus – Wilson, Sarah – Cunningham-Burley, Sarah – Masters, Hugh – Backett-Milburn, Kathryn 2005: *Children managing parental drug and alcohol misuse: challenging parent-child boundaries.* Teoksessa Linda McKie – Sarah Cunningham-Burley (toim.): *Families in Society. Boundaries and Relationships.* Policy Press, Bristol, 111–25.
 - 13 Orford, Jim – Natera, Guillermina – Copello, Alex – Atkinson, Carol – Mora, Jazmin – Velleman, Richard – Crundall, Ian – Tiburcio, Marcela – Templeton, Lorna – Walley, Gwen 2005: *Coping With Alcohol and Drug Problems. The Experiences of Family Members in Three Contrasting Cultures.* New York: Routledge.
 - 14 Holmila, Marja – Kantola, Jaana 2003: *Pullonkauloja. Kirjoituksia alkoholistien läheisistä.* Gummerus, Jyväskylä.
 - 15 Simonen, Jenni – Törrönen, Jukka 2015: *Kun mies juo ja nainen kärsii. Naisten omaelämäkerralliset positiot ja toimintastrategiat suhteessa ongelmallisesti juovaan läheiseen.* *Janus* 23 (3), 265–83.
 - 16 Pirskanen, Henna 2011: *Alkoholi, isyys ja valta. Ongelmajuovat isät miesten elämäntarinoissa.* Väestöliitto, Helsinki, 2011.
 - 17 Holmila, Marja – Itäpuisto, Maritta – Ilva, Minna 2011: *Invisible victims or competent agents: Opinions and ways of coping among children aged 12–18 years with problem drinking parents.* *Drugs: education, prevention and policy.* 18 (3), 179–86.
 - 18 Jääskeläinen, Marke – Holmila, Marja – Notkola, Irma-Leena – Raitasalo, Kirsimarja 2016a: *A typology of families with parental alcohol or drug abuse.* *Addiction Research and Theory*, 24 (4), 288–99.
 - 19 Kortteinen, Matti – Elovainio, Marko 2012: *Millä tavoin huono-osaisuus periytyy? Teoksessa Sami Myllyniemi (toim.): Monipolvinen hyvinvointi. Nuorisobarometri 2012. Nuorisotutkimusverkosto,* Helsinki.
 - 20 Ungar, Michael 2015: *A constructionist discourse on resilience. Multiple Contexts, Multiple Realities Among At-Risk Children and Youth.* *Youth & Society* 35 (3), 341–65.

Vanhempien päihdeongelmista aiheutuvat haitat lapselle

Kirsimarja Raitasalo, Marja Holmila & Marke Jääskeläinen

Lapsuus päihdeongelmaisen vanhemman kanssa on vakava riski lapsen terveydelle ja kehitykselle. Rekisteritietojen ja väestötilastojen pohjalta voidaan laskea, että Suomessa on tälläkin hetkellä noin 65–70 000 alaikäistä lasta (noin 6 prosenttia kaikista alaikäisistä), joiden toisella tai molemmilla vanhemmilla on päihdeongelma. Perheissä koetut päihdehaitat ovat yksi niistä mekanismeista, joiden kautta terveyshaitat kasautuvat ja jotka voivat johtaa riskiin periä huono-osaisuutta edellisiltä sukupolvilta. Riski ei kuitenkaan ole sama kuin mitä todella tapahtuu. Ajoissa annettu tuki ja apu perheille, joilla on päihdeongelmia, edesauttaa osaltaan lasten oikeuksien toteutumista myös näissä perheissä. Avoin yhteiskunnallinen keskustelu päihdeongelmien vaikutuksesta läheisiin taas on ennalta ehkäisevän työn onnistumisen kannalta tärkeää.

Kuinka monta lasta elää perheessä, jossa päihteet ovat vakava ongelma? Millaisia ongelmia ja haittoja lapset kokevat ja miten perheen muut olosuhteet liittyvät niihin? Tilastoihin ja rekistereihin pohjaavat tutkimukset antavat luotettavia vastauksia tällaisiin kysymyksiin. Tällaiselle tutkimukselle on tyypillistä, että se pohtii ongelmien mitattavissa olevaa yleiskuvaa ja ongelmien rakenteellisia taustoja. Saatu tieto kuvaa, mikä on yleistä, ehkä todennäköistäkin, ja mikä harvinaisempaa, tieto auttaa näkemään yhteisön rakenteita sekä helpottaa päätöksentekoa ja palvelujen kehittämistä.

Tarkastelemme Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen Vanhemmat ja lapset -tutkimusprojektissa (VANLA) keräämämme rekisteriaineiston

pohjalta päihdeperheissä kasvavien lasten määrää, kasvuolosuhteita ja lasten kokemia haittoja (1). Rekisteritiedot ovat luotettavia sikäli, että niissä tiedon keruu ei perustu vastaajan subjektiivisiin tulkintoihin vaan hoitokontakteissa kirjattuihin rekisterimerkintöihin, esimerkiksi lääkärin tekemään diagnoosiin. Toisaalta ne ovat rajallisia, sillä tietoja saadaan vain niiltä päihdeongelmia kokeneilta, joilla on ollut yhteys terveys- tai sosiaalialan sairaala- tai laitoshoitoon tai jotka ovat ostaneet Kelan korvaamia päihdeongelmien hoitoon tarkoitettuja lääkkeitä. Näin ollen rekisteriaineistojen perusteella voidaan arvioida vain vakavien, hoitoon johtaneiden päihdeongelmien yleisyyttä.

Ensimmäiseksi selvitämme, millaisissa perheissä päihdeongelmia esiintyy, ja kuinka erilaiset ongelmat perheissä kasautuvat (2, 3). Seuraavaksi esittelemme tietoja eri ikävaiheissa oleville lapsille aiheutuvista haitoista. Tarkastelemme vanhempien päihteiden käytön yhteyttä alle kouluikäisten lasten sairaalahoitoihin ja kodin ulkopuolelle sijoittamiseen (4). Alakouluikäisten lasten kohdalla kiinnostuksen kohteena ovat vanhempien päihde- ja mielenterveysongelmien yhteys lasten mielenterveysongelmiin (5, 6). Teini-ikäisten kohdalla taas keskitymme siihen, miten vanhempien päihdeongelma on yhteydessä teini-ikäisten lasten mielenterveyshäiriöihin, päihteiden käyttöön ja koulutukseen (7, 8).

Miten yleisiä perheiden päihdeongelmat ovat?

Tutkimuksemme osoittaa, että suuri joukko lapsia kasvaa perheissä, joissa jommallakummalla tai molemmilla vanhemmilla on vakava päihdeongelma. Rekisteritietojen ja väestötilastojen pohjalta voidaan laskea, että Suomessa on tälläkin hetkellä noin 65–70 000 alaikäistä lasta (noin 6 % kaikista alaikäisistä), joiden toisella tai molemmilla vanhemmilla on päihdeongelma.

Esimerkiksi vuonna 1991 syntyneen lapsikohortin tarkastelussa ilmeni, että näistä lapsista vähintään 10 prosenttia, eli yli 6 600 lasta, oli kokenut vanhemman päihdeongelman lapsuutensa aikana ennen 18 vuoden ikää. Isän päihdeongelma oli yleisempi (7 %) kuin äidin (2,4 %). Sellaiset perheet, joissa molemmilla biologisilla vanhemmilla on päihdeongelma, ovat suhteellisen harvinaisia: vähemmän kuin joka kymmenennessä niin sanotussa päihdeperheessä molemmilla vanhemmilla havaittiin päihdeongelma. Toisaalta rekisteritietojen perusteella tavoitetaan vain pieni osa päihteiden ongelmakäytön kirjosta – vain vakavimmat tapaukset sekä henkilöt, jotka ovat hakeutuneet ja päässeet hoitoon – joten molempien vanhempien päihteiden ongelmakäyttö voi olla yleisempää kuin mitä tutkimuksessamme havaittiin (3). Päihdeongelmaan liittyvistä rekisteri-

merkinnöistä suurin osa (70–80 %) koskee alkoholinkäyttöä, lopuissa on kyse huumeiden käytöstä tai alkoholin ja huumeiden sekakäytöstä.

Rekisteriaineiston puutteista johtuen lapsuutensa aikana vanhemman päihdeongelman kohtaavia on siis todennäköisesti vielä enemmän, kuin mitä olemme tämän aineiston perusteella arvioineet. Tulokset kuitenkin vastaavat hyvin kyselytutkimusten tuloksia: vuonna 1994 tehdyssä *Lasi-nen lapsuus* -kyselyssä ja sen uusinnassa vuonna 2004 noin joka kymmenes aikuinen vastaaja sanoi kokeneensa lapsuudenperheessään päihtei-den ongelmakäyttöä (9). Samansuuntaisia lukuja on saatu myös muissa Pohjoismaissa (10, 11).

Päihdeongelmista kärsiville on havaittu usein kasautuvan myös muuta huono-osaisuutta. Heillä on muita harvemmin peruskoulun jäl-keistä ammattiin valmistavaa koulutusta, ja he elävät muita useammin toimeentulotuen varassa. Lisäksi heillä on useammin terveys- ja mielen-terveysongelmia ja he kohtaavat ennenaikaisen kuoleman muita toden-näköisemmin (12). Noin kolmanneksella tutkimuksemme pienten lasten päihdeongelmaisista äideistä oli jokin muu kuin päihdeongelmaan liit-tyvä mielenterveysongelma. Vastaava osuus päihdeongelmia kokematto-mien pienten lasten äitien vertailuryhmässä oli vain kaksi prosenttia (2). Lapsen tullessa täysi-ikäiseksi yli puolella päihdeongelmaisista äideistä oli ilmennyt mielenterveyshäiriöitä, kun vastaava osuus muilla äideillä oli noin kahdeksan prosenttia (7). Samoin mielenterveysongelmien hoi-toon tarkoitettujen reseptilääkkeiden ostot olivat huomattavasti yleisem-piä päihdeongelmaisten kuin muiden äitien keskuudessa (2, 13).

Myös isillä päihdeongelman todettiin olevan yhteydessä mielen-terveysongelmiin. Päihdeongelmaisista isistä reilulla kolmanneksella oli jokin mielenterveyshäiriö lapsen ollessa alle 18-vuotias, kun vastaava luku muilla isillä oli noin kuusi prosenttia (7). Päihdeongelmista kärsivi-en vanhempien, erityisesti isien, kuolleisuus on myös muita vanhempia huomattavasti suurempi (3).

Päihdeongelmaiset vanhemmat eroavat muita vanhempia useammin. Voi myös olla, ettei toinen biologinen vanhempi ole koskaan elänyt yh-dessä perheen kanssa. Kun kaikista vuonna 1991 syntyneistä lapsista 84 prosenttia asui seitsemän vuoden iässä molempien vanhempiensa kansa, päihdeongelmia kokeneiden perheiden keskuudessa vastaava osuus oli alle puolet, ja silloin, kun molemmilla vanhemmilla oli päihdeongel-ma, yhdessä asui vain kolmannes (5). Etenkin jos tilanne perheessä on kovin kärjistynyt, ero voi olla lapsen kannalta ainakin pitkällä tähtäimellä myönteinen asia. Toisaalta vanhempien ero on useimmiten lapselle iso muutos elämässä, ja sillä voi olla myös kielteisiä seurauksia.

Tutkimme vuonna 1991 syntyneiden lasten vanhempien ongelmien kasautumista niissä perheissä, joissa toisella tai molemmilla vanhemmil-

la on alkoholi- tai huumeongelma (3). Vanhempien rekisteritietoja seurattiin lapsen syntymästä 18-vuotissyntymäpäivään saakka, jotta saataisiin kuva koko lapsuuden ajan ongelmista. Tarkoituksena oli kuvata millaisia muita vaikeuksia, kuten mielenterveyteen ja toimeentuloon liittyviä ongelmia päihdeongelmaan liittyy, ja miten nämä kasautuvat päihdeongelmaisen vanhemman sukupuolen ja käytetyn päihdetyypin mukaan. Analyysin tarkentamiseksi jaoimme aineiston lasten iän mukaan kolmeen osaan: vanhempien ongelmat lapsen ollessa alle 7-vuotias, 7–12-vuotias ja 13–17-vuotias. Analyysin nojalla päihdeongelmaiset perheet luokiteltiin viiteen erilaiseen luokkaan. Nämä erilaisia perhetyyppejä edustavat luokat nimettiin päihdeongelmaisen vanhemman sukupuolen mukaan ja sen mukaan, onko vanhemmalla alkoholi- vai huumeongelma (taulukko 1).

Tavallisin perheessä rekisteröity ongelmatyyppi sai nimen *Isä juo*. Tällöin isällä oli rekisteritiedoista ilmenevä alkoholiongelma, vanhemmat elivät muita ryhmiä useammin yhdessä, vaikka heidänkin keskuudessaan oli tavallisinta, että lapsi eli äidin kanssa ja isä muualla. Perheellä ei ollut muita rekistereistä ilmeneviä ongelmia. Tämä tyyppi oli yleisin lapsen kaikissa ikävaiheissa.

Toinen perhetyyppi sai nimekseen *Isä käyttää alkoholia tai huumeita*. Isällä oli näissä perheissä tavallisimmin huumeongelma, mutta jouskossa oli myös alkoholiongelmaisia isiä. Isä ei kuitenkaan asunut äidin ja lapsen kanssa. Molemmilla vanhemmilla oli pitkäaikaisia toimeentulo-ongelmia ja isällä usein matala koulutustaso. Tämä tyyppi oli hieman harvinaisempi lapsen vartuttua murrosikään.

Kolmannessa päihdeongelmia kokeneiden perheiden tyypissä (*Äiti juo*) äidillä oli alkoholiongelma ja lähes puolella myös mielenterveysongelma. Vanhemmat olivat usein eronneet, ja lapsi saattoi asua yhtä usein

TAULUKKO 1. Perheen päihdeongelman tyyppi lapsen iän mukaan, %. Vuonna 1991 syntyneet lapset ja heidän vanhempansa.

Perheiden luokittelu päihdeongelman tyypin ja päihdeongelmaisen vanhemman sukupuolen mukaan	Yleisyys lapsen iän mukaan, %		
	0–6-v.	7–12-v.	13–17-v.
Isä juo	54	53	58
Isä käyttää alkoholia tai huumeita	17	18	9
Äiti juo	13	19	22
Äiti käyttää huumeita	9	3	4
Molemmat vanhemmat käyttävät alkoholia ja/tai huumeita)	8	6	7

vain äidin tai vain isän kanssa kuin yhdessä molempien vanhempien kanssa. Isällä ei rekistereistä ilmennyt ongelmia. Molemmilla vanhemmilla oli usein toisen asteen koulutus. Äidillä oli usein taloudellisia vaikeuksia lapsen ollessa alle kouluikäinen, mutta niiden todennäköisyys laski vanhempien lasten äitien ryhmissä. Ongelmatyyppi oli yleisempi teini-ikäisten kuin pienten lasten ryhmässä.

Neljännessä tyypissä (*Äiti käyttää huumeita*) äidillä oli huumeongelma ja hyvin usein myös mielenterveysongelma, mutta ei rekistereihin merkittyä alkoholiongelmaa. Vanhemmat eivät useimmiten asuneet yhdessä. Lapsi asui tavallista useammin isän kanssa (28 prosentissa ensimmäisessä ikäryhmässä, 34 prosentissa toisessa ja 30 prosentissa kolmannessa ikäryhmässä). Äidillä oli pitkäaikaisia toimeentulovaikeuksia sekä usein matala koulutustaso. Tyypillisesti isällä ei ollut rekistereistä ilmeneviä ongelmia ja hänellä oli vähintään toisen asteen koulutus.

Viidennessä perhetyypissä molemmilla vanhemmilla oli alkoholi- tai huumeongelma. Tässä ryhmässä äidillä oli usein myös mielenterveysongelmia sekä molemmilla vanhemmilla pitkäaikaisia toimeentulovaikeuksia. Tässä perhetyypissä lapsi ei kuitenkaan yleensä (50–62 prosentissa perheistä) asunut kummankaan vanhemman luona, mikä viittaa siihen, että hänet joko lastensuojelun toimesta tai muuten oli sijoitettu asumaan muualle.

Vanhempien päihdeongelmat lisäävät pienten lasten sairastavuutta ja kodin ulkopuolelle sijoittamista

Pienten lasten terveys ja turvallisuus riippuvat pitkälti vanhemmista. Useat tutkimukset ovat osoittaneet, että päihteitä runsaasti käyttävien vanhempien lapsilla on kohonnut riski kokea erilaisia lapsuudenajan vaikeuksia (4, 14–19). Vanhemman päihdeongelma voi merkitä puutteita kasvuympäristössä, jolloin lapsen terveysriski aiheutuu riittämättömästä hoidosta ja huolenpidosta tai hoitamattomasta kodista, mikä puolestaan voi johtaa tapaturmiin, sairasteluun sekä erilaisiin psyykkisen kehityksen ja käyttäytymisen häiriöihin. Monet päihdeongelmista kärsivät vanhemmat eivät jaksa suoriutua perustehtävistään, eivät pysty luomaan turvallista arkea eivätkä vastaa lapsen tarpeisiin.

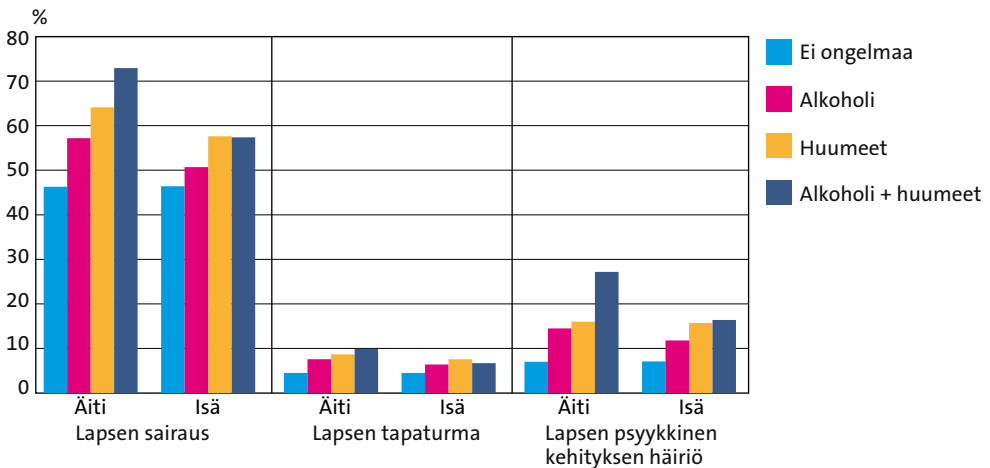
Kaikki tämä aiheuttaa lapselle pysyvän stressitilan, joka joidenkin lasten kohdalla saattaa johtaa psyykkisiin oireisiin ja käytöshäiriöihin sekä somaattisiin sairauksiin (20). Myös äidin raskaudenaikaisen päihteiden käytön on todettu olevan yhteydessä lapsuusajan oppimisvaikeuksiin, käytöshäiriöihin sekä psyykkiseen ja kielelliseen kehitykseen (21–23). Päihdeperheiden lapsia otetaan myös muita useammin huostaan tai sijoitetaan kodin ulkopuolelle (24).

Vanhempien päihteiden käytöstä heidän alle kouluikäisille lapsilleen aiheutuneita seurauksia on tutkimuksessamme tarkasteltu vuonna 2002 syntyneiden lasten osalta. Lapsia seurattiin rekisteritietojen perusteella heidän ensimmäisen seitsemän elinvuotensa ajan vuoteen 2009 asti. Tarkastelun kohteena olivat lasten sairaalahoidot sekä kodin ulkopuolelle sijoittamiset. Tuloksemme osoittavat, että vanhemman päihdeongelma lisää merkittävästi pienten lasten riskiä joutua sairaalahoitoon sairauden tai tapaturman vuoksi sekä riskiä joutua sijoitetuksi kodin ulkopuolelle.

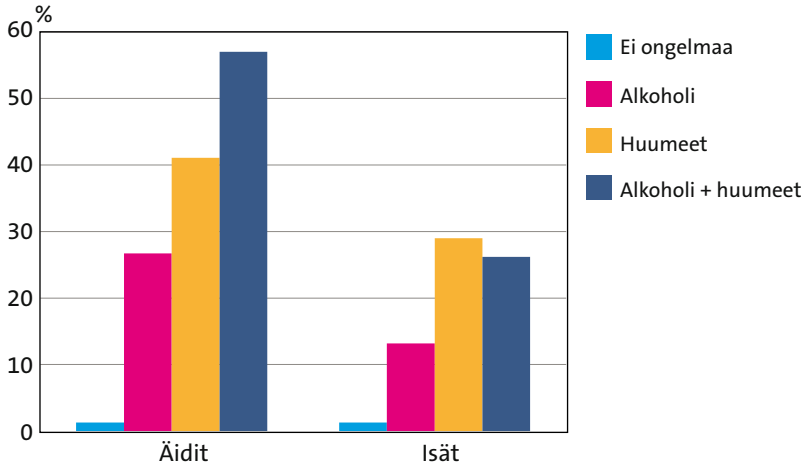
Kuviossa 1 on esitetty eri syistä (tapaturma, sairaus, mielenterveysongelmat) sairaalahoitoon joutuneiden ja kodin ulkopuolelle sijoitettujen alle 7-vuotiaiden lasten osuudet sen mukaan, onko äidillä tai isällä alkoholi-, huume- tai alkoholi- ja huumeongelma.

Vanhemman päihdeongelmalla oli tilastollisesti merkitsevä yhteys kaikkiin tarkasteltuihin sairaalahoitoon joutumisen syihin. Vaikka riski joutua sairaalahoitoon oli suurin sellaisilla lapsilla, joiden vanhemmat käyttivät huumeita tai sekä alkoholia että huumeita, myös pelkästään alkoholiongelmaisten vanhempien lasten riskit olivat merkittävästi suurempia kuin jos perheessä ei ollut päihdeongelmaa. Päihdeongelmaisten äitien lasten hoitojaksot sairaalassa olivat myös keskimäärin pidempiä kuin muiden lasten (4).

Tulos oli samansuuntainen, mutta vielä selkeämpi tarkasteltaessa kodin ulkopuolelle sijoittamisia: 27 prosenttia lapsista, joiden äidillä oli alkoholi-ongelma, ja 13 prosenttia niistä, joiden isällä oli alkoholi-ongelma,

KUVIO 1. Sairaalahoitoon joutuneiden alle 7-vuotiaiden lasten osuudet hoidon syyn ja vanhempien päihteiden käytön mukaan, %. Vuonna 2002 syntyneet lapset ja heidän vanhempansa.

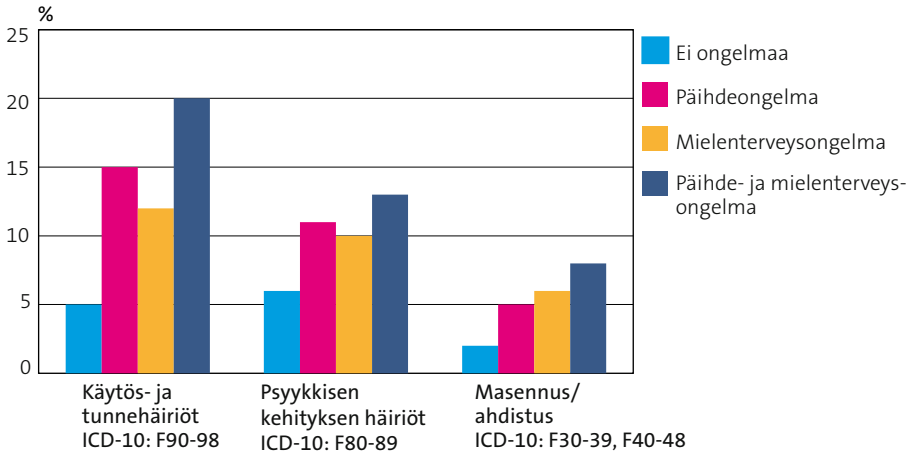
KUVIO 2. Kodin ulkopuolelle sijoitettujen alle 7-vuotiaiden lasten osuudet vanhempien päihteiden käytön mukaan, %. Vuonna 2002 syntyneet lapset ja heidän vanhempansa.

oli sijoitettu vähintään kerran kodin ulkopuolelle ennen seitsemättä syntymäpäivää (kuvio 2). Vertailuryhmän lapsilla osuus oli yksi prosentti. Huumeongelmaisten vanhempien kohdalla kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten osuus oli vielä suurempi. Suurin se oli niillä lapsilla, joiden äidillä oli sekä alkoholi- että huumeongelma (57 %).

Päihdeongelmaisten äitien kodin ulkopuolelle sijoitetuilla lapsilla oli muita sijoitettuja lapsia useampia erillisiä sijoituskertoja: heillä sijoitusten lukumäärä oli keskimäärin neljä, kun muilla sijoitetuilla lapsilla se oli 2,5 (4). Tämä kertonee päihdeperheiden lasten lapsuudenajan suuremmasta epävakaisuudesta myös silloin kun perhe on lastensuojelun asiakas.

Äidin päihde- ja mielenterveysongelmat liittyvät alakouluikäisten lasten mielenterveysongelmien riskiin

Aiempien tutkimusten mukaan (25, 26) kasvaminen alkoholiongelmallisessa perheessä ja altistuminen alkoholinkäytön haitoille altistaa lasta psykososiaalisille ongelmille sekä kognitiivisille ja mielenterveyden häiriöille. Tällaisessa perheessä lapsen kasvuympäristö saattaa olla turvaton ja epävakaa. Myös turvaton kiintymyssuhde varhaislapsuudessa on mahdollinen riskitekijä esimerkiksi psyykkisten häiriöiden kehitykselle (27). Alkoholin ongelmakäyttöön liittyy monesti myös huumeiden käyttöä sekä mielenterveyden ongelmia. Näyttää kuitenkin siltä, että kasvaminen

KUVIO 3. Alle 12-vuotiaan lapsen mielenterveysongelmien yhteys äidin päihde- ja mielenterveysongelmiin, %. Vuonna 1997 syntyneet lapset ja heidän äitinsä.

perheessä, jossa on päihdeongelmia, ei sinällään altista vielä ongelmille, vaan syy-vaikutus-suhteet ovat monimutkaisempia.

Jussi Ranta tutki pro gradu-työssään (5, 6), millainen on äidin päihdeiden käytön ja mielenterveyden ongelmien sekä erilaisten sosioekonomisten tekijöiden yhteys lapsen psyykkisen kehityksen häiriöihin, käytös- ja tunne-elämän häiriöihin sekä masennukseen ja ahdistuneisuuteen. Tarkastelun kohteena olivat kaikki Suomessa vuonna 1997 syntyneet lapset ja heidän biologiset äitinsä. Kohorttia tarkasteltiin vuoden 2009 loppuun saakka, jolloin lapsi täytti 12 vuotta. Tutkimuksen mukaan äidin päihde- ja mielenterveydenongelmat yhdessä muiden äitiin liittyvien sosioekonomisten tekijöiden kanssa ovat yhteydessä lasten yleisimpien mielenterveyden häiriöiden riskiin. Äidin päihdeongelmalla oli mielenterveysongelmaa voimakkaampi yhteys lapsen psyykkisen kehityksen ja käytös- ja tunne-elämän häiriöihin. Lapsen masennukseen ja ahdistuneisuuteen äidin mielenterveyden häiriöllä puolestaan oli voimakkaampi vaikutus kuin päihdeongelmalla (kuvio 3).

Kun analyysissä otettiin huomioon lapsen sukupuoli, äidin toimeentulovaikkeudet ja yksinhuoltajuus todettiin, että äidin päihdeongelma oli tilastollisesti merkitsevästi yhteydessä lapsen riskiin sairastua 12 ensimmäisten ikävuotensa aikana psyykkisen kehityksen häiriöihin, käyttäytymisen ja tunne-elämän häiriöihin sekä muihin mieliala- ja ahdistuneisuushäiriöihin. Vaikka siis myös muilla äitiin liittyvillä tekijöillä kuin päihdeongelmalla oli yhteys lapsen sairastumisriskiin, äidin päihdeongelma on tilastollisesti merkittävällä tavalla siihen yhteydessä.

Vanhemman päihdeongelma vaikuttaa teini-ikäisten lasten mielenterveyteen, päihteiden käyttöön ja kouluttautumiseen

Lapsuuden epäsuotuisten kokemusten ja elämäntilanteiden vaikutukset eivät välttämättä ilmene heti, vaan ne voivat nousta pintaan vasta lapsen tullessa teini-ikään ja siirtyessä aikuisuuteen tai myöhemminkin. (28, 29.) Suomalaisia nuoria käsittelevässä tutkimuksessamme todettiin myös, että lapsen ennen teini-ikää kokema vanhemman päihdeongelma on yhteydessä lasten teini-iän (13–17-vuotiaiden) mielenterveysongelmiin ja haitalliseen päihteiden käyttöön. Näiden lasten mielenterveysongelmien riski on noin puolitoistakertainen ja haitallisen päihteiden käytön riski noin kaksinkertainen verrattuna lapsiin, joiden vanhemmilla ei ole päihdeongelmaa. Kun analyysissa otettiin selittävinä tekijöinä huomioon vanhempien päihdeongelman ohella myös vanhempien mielenterveyshäiriöt, perheen pitkäaikainen toimeentulotukiasiakkuus, vanhempien ikä ja alhainen koulutustaso, lapsen asumisjärjestelyt sekä lapsen mielenterveysongelmat ennen teini-ikää, todettiin että myös nämä olivat yhteydessä teini-iän mielenterveyshäiriöihin ja haitalliseen päihteiden käyttöön. Näitä kaikkia riskitekijöitä esiintyi enemmän perheissä, joissa toisella tai molemmilla vanhemmilla oli päihdeongelma. Siten päihdeongelmaisten vanhempien lapset kokevat muita lapsia useammin vanhempien eron, vanhempien mielenterveysongelman ja pitkäaikaista köyhyyttä, jolloin he ovat erityisen haavoittuvassa asemassa (7).

Kansainvälisissä tutkimuksissa on havaittu, että alkoholiongelmaisten vanhempien lapset pärjäävät usein muita lapsia huonommin koulussa ja hakeutuvat muita harvemmin jatkokoulutukseen peruskoulun jälkeen (10, 28, 30). Oma tutkimuksemme osoitti, että myös Suomessa päihdeongelmaisten vanhempien lapset ovat 20 vuoden ikään mennessä harvemmin suorittaneet toisen asteen tutkinnon kuin lapset, joiden vanhemmilla ei ollut päihdeongelmaa. Tutkinnon suorittamiseen vaikuttivat myös vanhempien oma koulutustaso ja perheen pitkäaikainen toimeentulotukiasiakkuus sekä lapsen teini-iän mielenterveysongelmat. Pojilla oli suurempi riski jättää suorittamatta toisen asteen tutkinto kuin tytöillä riippumatta vanhempiin tai perheeseen liittyvistä tekijöistä (8). Näyttää siis siltä, että koulun kesken jättämisen tai vain peruskoulun suorittamisen yksi syy voi olla lapsuudenkodin päihdeongelma, joskin se kietoutuu usein moniin muihin perheen ja nuoren vaikeuksiin.

Tarvitaan sekä lapsen tukemista että yhteiskunnan muuttamista

Rekisteritietoihin perustuvan tutkimuksen luoma kuva on selkeä. Lapsuus päihdeongelmaisen vanhemman kanssa on vakava riski lapsen terveydelle ja kehitykselle. Perheissä koetut päihdehaitat ovat yksi niistä mekanismeista, jotka kasaavat terveyshaittoja ja voivat johtaa huono-osaisuuden periytymiseen sukupolvelta toiselle. Päihdeongelmat liittyvät usein mielenterveysongelmiin, sosiaalisiin ongelmiin ja köyhyyteen. Pohjoismaisissa yhteiskunnissa kansanterveystyötä on ohjannut sosiaalisen ja terveydellisen tasa-arvon tavoite. On haluttu pienentää sitä kuilua, joka vallitsee alempien ja ylempien sosiaaliryhmien terveyden välillä. Suomalaisten terveydentila on monella mittarilla mitattuna parantunut, mutta väestöryhmien väliset erot ovat kuitenkin edelleen huomattavat. Terveys vaihtelee sukupuolen, sosioekonomisen aseman, asuinalueen ja siviilisäädyn mukaan (31), ja ongelmien vaikutukset siirtyvät usein sukupolvelta toiselle. Oikeudenmukaisuuden tavoite on olennainen myös keskusteltaessa vanhempien päihdeongelmien vaikutuksista lasten hyvinvointiin, sillä jokaisella lapsella on oikeus saada mahdollisimman hyvä alku elämälleen riippumatta vanhempien tilanteesta.

Tieto, joka kuvaa ylisukupolvisten ongelmien kasautumisen riskiä lapsiväestössä, on tärkeä mittari pyrittäessä muuttamaan lasten kasvuympäristöjä, luomaan parempaa ehkäisevää työtä ja kehittämään palveluja. Riskin suuruus eri väestöryhmissä kuvaa myös lapsille vanhempien päihteiden käytöstä aiheutuvaa rakenteellista epäoikeudenmukaisuutta. Terveyshaittojen ja huono-osaisuuden siirtymisen mekanismit ovat moninaisia. Vanhempien alkoholinkäyttö on usein malli nuoren juomiselle ja humalakokemuksille (32, 33). Vanhemman ongelmat voivat vaikeuttaa lapsen koulunkäyntiä, aiheuttaa sairastelua ja mielenterveyden ongelmia sekä vaikeuttaa nuoren pääsyä kiinni työelämään ja kunnolliseen toimeentuloon. Päihdeongelmat johtavat usein perheen eristymiseen. Myös lapsen kaverisuhteet voivat kärsiä, koska kodin ongelmia halutaan peitellä. Vanhempien tottumukset voivat olla syvään juurtuneita, usein myös tiedostamattomia ja vaikeasti muutettavia. Useat meistä toistavat oman lapsuudenkotinsa käyttäytymismalleja sitä sen kummemmin ajattelematta. Näin myös kielteiset ja tuhoisatkin mallit voivat siirtyä sukupolvelta toiselle.

On kuitenkin syytä pitää mielessä asian toinen puoli: perheet ovat lasten suurin voimavara ja ongelmien voittaminen rakentuu perheen parhaiden ominaisuuksien varaan. Myös perheistä, joissa on päihdeongelmia, on syytä etsiä niiden voimavaroja ja tukea tätä kautta lapsen oikeutta hyvään lapsuuteen ja kasvuun. Usein toinen vanhempi, jolla ei

ole päihdeongelmaa, on ratkaisevassa asemassa lapsen kannalta. Tämän vanhemman tukemiseen on kiinnitetty hämmästyttävän vähän huomiota (34), lukuun ottamatta vapaaehtoisia vertaistukea tarjoavia järjestöjä kuten Al-Anon. Riskeihin keskittyvät tutkimustulokset, jollaisia tässäkin kirjoituksessa on esitetty, antavat helposti hyvin synkän kuvan päihdeongelmaisten vanhempien lasten tilanteesta. Monet näistä lapsista menestyvät kuitenkin elämässään hyvin. Riski ei ole sama kuin se, mitä todella tapahtuu, ja huonot lapsuuden olot eivät vääjäämättä johda aikuisiän vaikeuksiin. Lapsuuden oloja ei myöskään pidä käyttää lapsen leimaamiseen ja uusien esteiden luomiseen. Tytti Solantaus (35) toteaaakin, että kun tutkimukset kertovat lasten kohonneesta vaarasta kokea ongelmia, ne samalla osoittavat myös, että monissa perheissä pärjätään hyvin huolimatta vanhemman ongelmista. Jos esimerkiksi osoitetaan, että puolella lapsista kehittyy psykiatrisia häiriöitä, puolella niitä ei kehity.

Ihmisen pärjäävyys – toiset puhuvat lannistumattomuudesta, kestävydestä tai suojaavista tekijöistä – vaikeissa olosuhteissa vaihtelee suuresti. Pärjääviä lapsia ja perheitä tutkimalla on voitu tunnistaa tekijöitä, jotka tukevat lasta vanhemman sairastaessa. Tällaisia ovat mm. temperamenttipiirteet, omien kykyjen tehokas käyttö, itsetunnon välittyminen kasvatuksesta, vanhempien ja muiden aikuisten tuki ja mahdollisuudet elämässä. (36.)

Pärjäävyyspiirteiden listaaminen on hyödytöntä, jos nämä piirteet ymmärretään syntymässä annetuiksi ja pysyviksi. Ajatellaan ehkä, että toiset nyt vain ovat vahvempia kuin toiset. Lasten pärjäävyysominaisuudet pitäisi ymmärtää prosessina staattisten, sisäsyntyisten yksilöpiirteiden sijaan (37), jolloin korostuu mahdollisuus kehittää näitä ominaisuuksia. Huomiota on syytä kiinnittää myös ympäristön suojaaviin tekijöihin, jotka puolestaan edesauttavat pärjäävyyden ja lannistumattomuuden kehittymistä. Pärjäävyys syntyy yksilön ja ympäristön vuorovaikutuksessa. (35.) Sama ominaisuus tai toiminta voi yhdessä tilanteessa johtaa hyvään selviytymiseen, toisessa huonoon. Esimerkiksi avoimuus vanhempien mielenterveys- tai päihdeongelmasta voi ennakkoluulottomassa ympäristössä johtaa toimivaan tukeen ja apuun, kun taas ennakkoluuloisessa ympäristössä se voi johtaa perheen eristämiseen tai lapsen koulutyötä haittaavaan leimaan, jopa kiusaamiseen.

Pärjäävyyden osatekijöitä on sekä yksilössä itsessään, perheessä ja yhteisössä, johon yksilö kuuluu, että yhteiskunnassa, esimerkiksi sosiaali- ja terveyspalvelujen ja korkeatasoisen päivähoidon ja koulun muodossa. Yhteisöllä ja yhteiskunnalla on siis useita mahdollisuuksia auttaa vaikeuksissa olevia päihdeongelmaisten perheitten lapsia. Esimerkiksi päiväkodin, neuvolan, koulun ja kouluterveydenhuollon kautta saatu tuki on ensiarvoisen tärkeää päihdehaittojen ylisukupolvisen periytymisen eh-

käisyssä. Mikäli oppimisvaikeuksista ja käyttäytymishäiriöistä huolimatta lasta pystytään tukemaan niin, että hän menestyy koulussa ja suorittaa myöhemmin myös ammattiopintoja, on saavutettu voitto taistelussa terveyden ja sosiaalisen tasa-arvon puolesta.

Koko perheen ongelmien varhainen huomaaminen ja niihin puuttuminen on tärkeää. Ei ole tutkittua tietoa siitä, miten usein lapsen joutuminen sairaalaan johtaa siihen, että vanhempien päihdeongelmat otetaan puheeksi ja he saavat tukea, vaikka näillä toimilla voitaisiin kenties ehkäistä ongelmien kärjistymistä. Päihdehuollon asiakkaiksi tulevalta aikuiselta tulisi kysyä hänen lastensa tilanteesta ja etsiä keinoja tukea myös koko perhettä.

Kokemuksena alkoholiongelmaisen vanhemman kanssa eletty lapsuus on monelle tuttu. Useat ”lasisen lapsuuden” kokeneet ovat kääntäneet vaikeudet voitoiksi ja välttämättömyyden pakosta kenties myös oppineet lapsuudessaan asioita, joita ikätoverit eivät hallitse. Pärjäämistä arvostavassa kulttuurissa tähän saatetaan joskus liittää jonkinlaista sankaruuttakin. Lapset kuitenkin yleensä kärsivät vanhemman päihdeongelmasta. Pelkästään siksi on väärin suhtautua siihen välinpitämättömästi, vaikka osa lapsista saattaa ongelmista huolimatta selviytyä elämässään hyvin.

Lopuksi

Lapsilla on oikeus siihen, että huolimatta vanhempien päihdeongelmista heidän selviytymistään hyvään elämään tuetaan kaikin mahdollisin keinoin. Suomenkin ratifioima YK:n Lasten oikeuksien asiakirja perustuu ajatukselle, että jokaiselle lapselle tulee antaa hyvä alku elämässä. Lapsen kuuleminen ja perheen tukeminen riittävän ajoissa sosiaalitoimessa ja terveydenhuollossa on tässä keskeistä. Liian usein ainoat auttavat tahot ovat ylikuormitettu lastensuojelu ja vapaaehtoisjärjestöt. Myös lapsen koko asuin- ja kasvuyhteisö voi vaikuttaa ratkaisevasti siihen, miten hän selviää epäsuotuisista lapsuudenkokemuksistaan, ja millaisia omaan elämänsä vaikuttavia ratkaisuja hän aikanaan tekee. Yhteisön voimavaroja voidaan käyttää niin, että myös ongelmia kokevat huomioidaan ja lasten eriarvoisuutta vähennetään. Esimerkiksi muut aikuiset kuin omat vanhemmat terveys- ja sosiaalipalveluissa, päiväkodissa, koulussa, nuorisotyössä ja harrastuspiireissä voivat olla tukena vaikeissa oloissa kasvaville lapsille. Koko yhteisö voi eri keinoin kiinnittää huomiota niihin ympäristön piirteisiin, jotka lisäävät terveyden kannalta epäsuotuisten päihteiden käyttötapojen omaksumista.

LÄHTEET

- 1 Raitasalo, Kirsimarja – Holmila, Marja 2012: Äidin päihteiden käytön yhteys lapsen kokemiin haittoihin. Rekisteritutkimuksen tuloksia. *Yhteiskuntapolitiikka*, 77 (1), 53–61.
- 2 Holmila, Marja – Raitasalo, Kirsimarja – Kosola, Mikko 2013: Mothers who abuse alcohol and drugs. Health and social harms among substance using mothers of small children in three child cohorts. *Nordic Studies on Alcohol and Drugs* 30(5), 361–74.
- 3 Jääskeläinen, Marke – Holmila, Marja – Notkola, Irma-Leena – Raitasalo, Kirsimarja 2016: Typology of families with parental alcohol or drug abuse. *Alcohol Research & Theory*. <http://dx.doi.org/10.3109/16066359.2015.1127358>.
- 4 Raitasalo, Kirsimarja – Holmila, Marja – Autti-Rämö, Ilona – Notkola, Irma-Leena – Tapanainen, Heli 2014: Hospitalizations and out-of-home placements of children of substance-abusing mothers: a register-based cohort study. *Drug and Alcohol Review*, 34 (1), 38–45.
- 5 Ranta, Jussi 2015: Lasten psyykkisen kehityksen, tunne-elämän ja käyttäytymisen häiriöt päihde- ja mielenterveysongelmista kärsivillä äideillä. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/153414/lastenps.pdf?sequence=1>.
- 6 Ranta, Jussi – Raitasalo, Kirsimarja 2015: Disorders of cognitive and emotional development in children of mothers with substance abuse and psychiatric disorders. *Nordic Studies on Alcohol and Drugs*, 32 (6), 591–604.
- 7 Jääskeläinen, Marke – Holmila, Marja – Notkola, Irma-Leena – Raitasalo, Kirsimarja 2016: Mental disorders and harmful substance use in children of substance abusing parents – a longitudinal register-based study on a complete birth cohort born in 1991. *Drug and Alcohol Review*. DOI: 10.1111/dar.12417
- 8 Jääskeläinen, Marke – Holmila, Marja – Notkola, Irma-Leena – Raitasalo, Kirsimarja 2016: Dropping out of schools – the impact of parental substance abuse on children’s educational chances. *Julkaisematon käsikirjoitus*.
- 9 Peltoniemi, Teuvo 2015: Suomalaisten lasinen lapsuus 1994 ja 2004. *Tiimi* 2/2015, 264–80.
- 10 Torvik, Fartein A – Rognmo, Kamilla – Ask, Helga – Røysamb, Espen – Tambs, Kristian 2011: Parental alcohol use and adolescent school adjustment in the general population: Results from the HUNT study. *BMC Public Health*, 11 (706).
- 11 Raninen, Jonas – Elgán, Tobias H – Sundin, Erica – Ramstedt, Mats 2015: Prevalence of children whose parents have a substance use disorder: Findings from a Swedish general population survey. *Scandinavian Journal of Public Health*, 44 (1), 1–4.
- 12 Kauppinen, Timo 2010: Voiko juomari hyvin? Teoksessa Mäkelä, Pia – Mustonen, Heli – Tigerstedt, Christoffer (toim.) *Suomi juo. Suomalaisten alkoholinkäyttö ja sen muutokset 1968–2008*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki, 207–19.
- 13 Raitasalo, Kirsimarja – Holmila, Marja – Autti-Rämö, Ilona – Martikainen, Jaana – Sorvala, Veli-Matti – Mäkelä, Pia 2015: Benzodiazepine use among mothers of small children: a register-based cohort study. *Addiction*, 110 (4), 636–43.
- 14 Bijur, Polly – Kurzton, M – Overpeck, Mary D – Scheidt, Peter 1992: Parental alcohol use, problem drinking, and children’s injuries. *The Journal of American Medical Association* 267, 3166–71.
- 15 Woodside, Migs – Coughy, Kathleen – Cohen, Richard 1993: Medical costs of children of alcoholics: pay now and pay later. *Journal of Substance Abuse*, 5, 281–7.
- 16 Brisby, Toni 1991: Children of problem drinking parents. *Alcohol and Alcoholism: International Journal of the Medical Council of Alcoholism* 34(1), 96.
- 17 Lieb, Roselind – Merikangas, Kathleen R. – Höfler, Michael – Pfister, Hildegard – Isensee, Barbara – Wittchen, Hans-Ulrich 2002: Parental alcohol use disorders and alcohol use and disorders in offspring: A community study. *Psychological medicine* 32 (1), 63–78.
- 18 Winquist, Satu – Jokelainen, Jari – Luukinen, Heikki – Hillbom, Matti 2007: Parental alcohol misuse is a powerful predictor for the risk of traumatic brain

- injury in childhood. *Brain Injury*, 21 (10), 1079–85.
- 19 O'Donnell, Melissa – Nassar, Natasha – Leonard, Helen – Jacoby, Peter – Mathews, Richard P – Patterson, Yvonne – Stanley, Fiona 2010: Rates and types of hospitalisations for children who have subsequent contact with the child protection system: a population based case-control study. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 64 (9), 784–8.
- 20 Middlebrooks, Jennifer – Audage, Natalie 2008: The effects of childhood stress on health across the lifespan. Atlanta (GA): Centers for disease control and prevention, National Centre for Injury Prevention and Control.
- 21 Autti-Rämö, Ilona 2000: Twelve-year follow-up of children exposed to alcohol in utero. *Developmental Medicine and Child Neurology*, 42 (6), 406–11.
- 22 Koponen, Anne 2006: Sikiöaikana päihteille altistuneiden lasten kasvuympäristö ja kehitys. *Kotu-tutkimuksia 5. Kehitysvammaliitto*, Helsinki.
- 23 Bandstra, Emmalee – Morrow, Connie – Mansoor, Elana – Accornero, Veronica 2010: Prenatal drug exposure: infant and toddler outcomes. *Journal of Addiction Disorders*, 29 (2), 245–58.
- 24 Sarkola, Taisto – Kahila, Hanna – Gissler, Mika – Halmesmäki, Erja 2007: Risk factors for out-of-home custody child care among families with alcohol and drug abuse problems. *Acta Paediatrica*, 9611, 1571–6.
- 25 Moser, Richard P – Jacob, Theodore 1997: Parent-child interactions and child outcomes as related to gender of alcoholic parent. *Journal of Substance Abuse*, 9, 189–208.
- 26 Harter, Stephanie – Taylor, Tracey 2000: Parental alcoholism, child abuse, and adult adjustment. *Journal of Substance Abuse*, 11 (1), 31–44.
- 27 DeKlyen, Michelle – Greenberg, Mark T 2008: Attachment and psychopathology in childhood. Teoksessa Cassidy, Jude – Shaver, Phillip R. (toim.): *Handbook of Attachment. Theory, Research and Clinical Applications*, 637–65. The Guilford Press, New York.
- 28 Sher, Kenneth – Walitzer, Kimberley – Wood, Phillip – Brent, Edward 1991: Characteristics of children of alcoholics: Putative risk factors, substance use and abuse, and psychopathology. *Journal of Abnormal Psychology*, 100 (4), 427–48.
- 29 Christoffersen, Mogens – Soothill, Keith 2003: The long-term consequences of parental alcohol abuse: a cohort study of children in Denmark. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 25 (2), 107–16.
- 30 McGrath, Claire – Watson, Amy – Chassin, Laurie 1999: Academic achievement in adolescent children of alcoholics. *Journal of Studies on Alcohol*, 60 (1), 18–26.
- 31 Koskinen, Seppo – Martelin, Tuija 2013: Suomalaisten terveysterveystyöt, toimintakyky ja terveyserot. Teoksessa: Sihto, Marita – Palosuo, Hannele – Topo, Päivi – Vuorenkoski, Lauri – Leppo, Kimmo (toim.): *Terveyspolitiikan perusta ja käytännöt*. THL, Helsinki, 56–67.
- 32 Mäki, Päivi 2012: Kahdeksaluokkalaisten humalajuominen. Teoksessa Kaikkonen, Risto – Mäki, Päivi – Hakulinen-Viitanen, Tuovi – Markkula, Jaana – Vikström, Katja – Ovaskainen, Marja-Leena – Virtanen, Suvi – Laatikainen, Tiina (toim.): *Lasten ja lapsiperheiden terveys- ja hyvinvointierot*. Raportti 16/2012. THL, Helsinki, 144–7.
- 33 Raitasalo, Kirsimarja – Holmila, Marja 2014: Alkoholin käyttötapojen periytyminen ja vanhempien kasvatuskäytännöt. Teoksessa: Lammi-Taskula, Johanna – Karvonen, Sakari (toim.): *Lapsiperheiden hyvinvointi*. THL, Helsinki, 199–204.
- 34 Orford, Jim 2016: Addiction in the Family. Adult and child family members affected by their relatives' excessive substance use or gambling. *Alice Rap Policy Paper Series. Policy Brief 6*.
- 35 Solantaus, Tytti 2012: Lapsi ja vanhemman mielenterveyden häiriöt. Teoksessa Söderholm, Aulis – Kivittie-Kallio, Satu (toim.): *Lapsen kaltoin kohtelu*. Kustannus Oy Duodecim, Helsinki; 239–52.
- 36 Mylant, MaryLou – Ide, Bette – Cuevas, Elizabeth – Meehan, Maurita 2002: Adolescent children of alcoholics: Vulnerable or resilient? *Journal of the American Psychiatric Nurses Association*, 8 (2), 57–64.
- 37 Velleman, Richard – Templeton, Lorna 2007: Understanding and modifying the impact of parents' substance misuse on children. *Advances in Psychiatric Treatment*, 13 (2), 79–89.

- * Maahanmuutto Suomeen on 2000-luvun ilmiö. Koska maahanmuutto on suurempaa kuin maastamuutto, puhutaan nettomaahanmuutosta, jolla on Suomen väestön määrää lisäävä vaikutus.¹ Lisäksi maahanmuutolla on ollut vaikutusta suomalaiseen ikärakenteeseen, sillä vieraskielisten joukossa on paljon nuoria.²
- * Suurimmat ulkomaalaisryhmät Suomessa vuoden 2014 tilaston mukaan olivat Virossa (48 354 henkilöä), Venäjältä (30 619 henkilöä), Ruotsista (8 288 henkilöä), Kiinasta (7 559 henkilöä) ja Somaliasta (7 381 henkilöä).³
- * Maahanmuuttajien kotoutumiseen suomalaiseen yhteiskuntaan on todettu kuluvan useita vuosia. Kotoutumisen kannalta tärkeimmiksi tekijöiksi koetaan työ, sopiva asunto, kielitaito, turvallisuus, terveystalvelut sekä lasten pääsy kouluun tai opiskelemaan.⁴
- * Vaikka maahanmuuton syyt ovat moninaiset, Suomessa maahanmuuttoa koskeva keskustelu tiivistyy tyypillisesti pakolaisten ja turvapaikanhakijoiden ympärille. Erityisesti vuoden 2015 aikana turvapaikanhakijoiden määrän merkittävän nousun myötä julkinen maahanmuuttoa koskeva keskustelu on ollut erityisen kiivasta. Kaikkiaan yli 32 000 henkilöä haki Suomesta turvapaikkaa vuonna 2015; suurimmat hakijaryhmät olivat Irakista, Afganistanista ja Somaliasta⁵.

LÄHTEET

- 1 Sisäasiainministeriö 2012: Maahanmuuton vuosikatsaus.
- 2 Rapo, Markus: Suomi ilman maahanmuuttajia. Hyvinvointikatsaus 1/2012, 72–74.
- 3 Suomen virallinen tilasto (SVT) 2014: Väestörakenne. ISSN=1797-5379. Tilastokeskus, Helsinki.
- 4 Työ- ja elinkeinoministeriö 2013: Maahanmuuttajabarometri 2012.
- 5 Maahanmuuttoviraston tilastot 2015: Koko viraston yhteinen tilastokooste.

Kulttuurien kaleidoskooppi – maahanmuuttajat ja suomalaiset juomatavat

Kati Kataja, Henna Pirskanen & Jenni Simonen

Maahanmuuttajataustaisissa perheissä suhtautuminen alkoholiin eroaa usein kantasuomalaisten tavoista, ja perhesuhteet saattavat toimia erilaisella logiikalla. Millaiseksi alkoholinkäyttö ja alkoholikasvatus muotoutuvat perheissä, joissa toisaalta suomalaiset odotukset ja toisaalta maahanmuuttajien oman kotimaan näkemykset kohtaavat toisensa? Millaisia selviytymisstrategioita maahanmuuttajataustaiset nuoret ja vanhemmat ovat kehilleet toimiakseen mielekkäällä tavalla suomalaisten juomatapojen ilmastossa?

Alkoholinkäyttö on jännitteinen aihe, joka voi koetella sukupolvien välistä suhdetta. Monikulttuurisesta näkökulmasta alkoholinkäyttö on entistäkin kompleksisempi kysymys, sillä alkoholiin liitetään eri kulttuureissa erilaisia merkityksiä ja moraalisia latauksia. Esimerkiksi se, miten, missä ja kenen on sopivaa juoda alkoholia, voidaan ymmärtää eri kulttuureissa eri tavoin. Kun Suomessa alkoholi on laajasti hyväksytty ja laillinen päihde, sen nauttiminen jossakin muualla on sosiaalisesti sopimatonta tai uskonnollisen vakaumuksen vastaista. Tässä artikkelissa keskitymme alkoholinkäytön ja alkoholikasvatuksen kysymyksiin Suomessa asuvien maahanmuuttajien kertomana.

Tutkimusta varten haastattelemamme maahanmuuttajat pyrkivät löytämään oman paikkansa suomalaisessa yhteiskunnassa. He joutuvat usein tasapainottelemaan ristiriitaisten odotusten ja niihin liittyvien käyttäytymistapojen välillä ja kehittämään selviytymisstrategioita voidakseen toimia mielekkäästi. Kodin suljetussa piirissä entisen kotimaan tavat ja

arvot saattavat olla etusijalla. Maahanmuuttajaperheiden lapset ja nuoret kuitenkin usein kohtaavat suomalaisen yhteiskunnan tavat koulun ja kaverisuhteiden välityksellä aiemmin ja aivan eri ikävaiheessa kuin heidän vanhempansa. Suomalaisilla juomatavoilla on perheen nuorille siis eri merkitys kuin heidän vanhemmilleen, jotka ovat tulleet Suomeen aikuisina. Tällä on vaikutusta siihen, että alkoholikasvatuksen äärellä sekä nuoret että vanhemmat kohtaavat tilanteita, joihin heillä ei ole tarjolla valmiita malleja.

Riippumatta siitä, ovatko haastattelemamme maahanmuuttajat itse halukkaita omaksumaan jotain suomalaisesta alkoholikulttuurista vai eivät, he eivät voi täysin sulkea silmiään siltä. Sen lisäksi, että he tekevät havaintoja suomalaisesta alkoholikäytöstä, heidän eteensä tulee väistämättä tilanteita, joihin pitää osata suhtautua. Avaamme näitä teemoja analysoimalla kolmen maahanmuuttajista koostuvan keskusteluryhmän pohdintoja.

Aineistomme on niukka: keskitymme analyysissämme kolmen eri sukupolvea edustavan ryhmän – teini-ikäisten, nuorten aikuisten ja äitien – näkemyksiin. Aineisto on kuvattu tarkemmin liitteessä 1. Kohdejoukkoamme ei yhdistä mikään tietty kansallisuus, kulttuuri tai etninen tausta, sillä haastattelemamme maahanmuuttajat ovat muuttaneet Suomeen eri maista ja edustavat monenlaisia ajattelutapoja. Heitä yhdistävä tekijä on se, että he katselevat suomalaista kulttuuria osittain ulkopuolisin silmin ja pyrkivät löytämään oman paikkansa elää ja toimia suomalaisessa yhteiskunnassa – osittain ehkä omaksuen suomalaisia tapoja, osittain pyrkien säilyttämään lähtömaan kulttuurista mukanaan tuomia arvoja (1).

Maahanmuuttajien perhesuhteisiin keskittyvissä tutkimuksissa toistuvat kaksi näkökulmaa: *eritahtinen akkulturaatio ja erilaiset perhearvot*. Akkulturaatio on David L. Samin ja John W. Berryn luoma nimitys ilmiölle, jossa erilaisista kulttuurisista taustoista tulevat ryhmät kohtaavat (2). Perhesuhteiden kontekstissa akkulturaatio merkitsee sukupolvien välistä neuvottelua siitä, miten uuden yhteiskunnan odotuksiin vastataan ja toisaalta miten turvataan oman kulttuurin arvomaailman jatkuvuus (3). ”Eritahtinen akkulturaatio” tarkoittaa sitä, että eri sukupolvet ovat erilaisissa asemissa suhteessa sekä vastaanottavaan yhteiskuntaan että entiseen kotimaahan (4). Tällä on väistämättä vaikutusta maahanmuuttajaperheen sisäisiin vuorovaikutussuhteisiin, kuten vanhemmuuteen ja lastenkasvatukseen sekä lasten ja nuorten kehitykseen (5). Tutkiessaan eritahtista akkulturaatiota Suomessa Marja Peltola ja Veronika Honkasalo ovat käyttäneet nimitystä eritahtinen kotoutuminen (6), jota käytämme jatkossa.

”Erilaisilla perhearvoilla” viittaamme siihen, että yksilöllisyyttä ja yhteisöllisyyttä painottavat kulttuuripiirteet näyttäytyvät eri kulttuureissa erilaisina perhearvoina säädellen perheenjäsenten välisiä suhteita ja käytäntöjä. Eroja löytyy mm. siinä, miten merkittävänä nähdään vanhempien lapsiinsa kohdistama kontrolli, miten lapsen itsenäistymiseen suhtaudutaan ja missä ikävaiheessa sitä pidetään sopivana (5).

Havaitsimme, että myös omassa aineistossamme kotoutumisen eritahtisuus ja erilaiset perhearvot nousivat tärkeiksi teemoiksi. Analyysissämme osoitamme näiden teemojen konkreettisia ilmenemismuotoja alkoholikasvatukseen liittyvissä erilaisissa arkisissa yhteyksissä. Samalla on kuitenkin vältettävä tekemästä liian yleistäviä johtopäätöksiä ja stereotyyppisiä tulkintoja siitä, minkälaisia maahanmuuttajaperheet ovat ja miten ne eroavat suomalaisista perheistä. On tyypillistä, että maahanmuuttajien perheissä perhesuhteisiin liittyviä, sukupolvien välisiä kompuointeja ollaan taipuvaisia selittämään kulttuurieroilla siinä, missä suomalaisten perheiden vastaavat tilanteet selitetään esimerkiksi luonnollisena lapsen murrosikään liittyvänä kapinointina. Kunkin perheen sisäiset toimintatavat ja arjen käytännöt eivät selity yksinomaan etniseen taustaan tai kulttuuriin perustuvilla selityksillä (4, 5).

Käsittelemme aluksi haastattelemiemme maahanmuuttajien näkemyksiä siitä, millaiseksi he mieltävät perheessä tapahtuvan alkoholikasvatuksen ja mitä toiveita heillä siihen liittyy. Tämän jälkeen tarkastelemme, miten haastateltavat kuvaavat nuorten itsenäistymisen ja perhekeskeisyyden välistä tasapainoa ja sitä, minkälaista roolia alkoholi tässä yhteydessä näyttelee. Lopuksi esittelemme tilanteita, joissa haastateltavat ovat joutuneet tasapainoilemaan erilaisten odotusten välillä alkoholikysymyksiin ja alkoholinkäyttöön liittyvissä normipaineissa. Tuomme esille myös sen, että eri sukupolvet soveltavat näissä kimuranteissa tilanteissa joskus hyvin erilaisia selviytymisstrategioita, mikä on omiaan aiheuttamaan kitkaa perheen sisäisissä sukupolvien välisissä suhteissa. Tulkintojamme havainnollistavissa aineistositaateissa haastateltavien nimet on muutettu.

Alkoholikasvatuksen universaalit toiveet

Yhtä lailla kuin suomalaiset nuoret (luku 2), myös haastattelemamme teini-ikäiset maahanmuuttajanuoret toivovat alkoholiaiheisia keskusteluja vanhempiensa kanssa siitäkin huolimatta, että toisinaan *”se oli nolo”* (Zahra). Alkoholista puhuminen kotona on teini-ikäisten nuorten mielestä tärkeää siksi, että suomalaisessa yhteiskunnassa alkoholia ei voi siivota pois lasten ja nuorten näköpiiristä. Nuoret altistuvat sen vaikutteille joka tapauksessa. Esimerkiksi italialaistaustainen Chiara perustelee asiaa näin:

Chiara: Kun ne näkee niitä vanhempia [oppilaita] siellä koulussa, niin [nuoret] katsoo niitä ja aattelee, että määki haluan mitä noi tekee. Että ne on rohkeita siihen. (Teini-ikäiset nuoret)

Haastattelemamme teini-ikäiset nuoret ajattelevat, että heidän omien vanhempiensa aikuiseksi kasvaminen on ollut verrattain samanlaista kuin heidän oma kasvunsa. Tällä he perustelevat sitä, miksi nuorten ja vanhempien olisi hyvä keskustella, ja miksi nuorten olisi hyvä vastaanottaa vanhempiensa neuvoja. Toisin sanoen osa nuorista ei problematisoinut kulttuurieroja: sitä, että vanhemmat ovat varttuneet mahdollisesti hyvinkin toisenlaisessa ympäristössä ja toisena aikakautena kuin missä he itse kasvavat. Zahra havainnollistaa:

Zahra: Niin, kannattaa kuunnella vanhempia, koska ne on käynyt siinä ajassa ja ne tietää miltä meistä tuntuu. Niin sitten, että varsinkin äitiä, että tytön pitää kuunnella äitiä. Ja isiäkin pitää kuunnella. Koska ne on käynyt nää iät ja ne tietää meitä paremmin. Ettei me voida sanoa, että me tiedetään niitä paremmin. (Teini-ikäiset nuoret)

Toisaalta osa nuorista oli sitä mieltä, että kotona vanhemmat eivät näe tarvetta keskustella alkoholista, koska se ei kotikulttuuriin muutenkaan kuulu. Voikin olla, että moni muu nuoruuteen ja varttumiseen liittyvä aihe tuntuu tähdellisemmältä. Vaikka kaikkien nuorten kotona ei alkoholi-aiheisia keskusteluja käydäkään, toive tällaiseen keskusteluun yhdisti kuitenkin kaikkia nuoria.

Zahra: Kotona ei jutella paljon tosta alkoholista, koska kukaan ei perheestä tai ketä mä tunnen mun perheestä, ei juo. Ja sitten tota äitin kans me keskustellaan enemmän seurustelemisesta.

Saba: Meillä keskustellaan aika paljon, koska yläasteella tapahtuu aika monta asiaa ja ne yrittää vaan kertoa, että ei kannata tehdä sitä, et sä joudut ihan kokonaan alkoholistiksi.

(Teini-ikäiset nuoret)

Myös haastattelemamme nuoret aikuiset kuvasivat tilanteita, joissa vanhemmat olivat varoitelleet alkoholinkäyttöön liittyvistä riskeistä. He ovat ymmärtäneet, että alkoholin nauttiminen (täysi-ikäisenä) on vanhempien näkökulmasta periaatteessa hyväksyttävää, kunhan se ei ”mene yli” siten, että ”sä et pysty kontrolloida ollenkaan itseäs” (Josif). Kotona käyty alkoholikeskustelu on nuorten aikuisten mielestä suotavaa ja toivottavaakin, ja se yhdistyy heidän mielestään huolehtimiseen ja vä-

littämiseen. Näin asiaa katsovat Kosovosta Suomeen muuttanut Josif ja kurditaustainen Hawar.

H: Pitäiskö kaikkien vanhempien puhua nuorille?

Josif: Pitäis tai kannattais ainakin.

Hawar: No jos ne välittää niin paljon niin kyl se sit. Kyl siit pitäis puhuu, eiks vaan.

(Nuoret aikuiset)

Siinä missä teini-ikäiset nuoret luonnehtivat kotona käytyjä alkoholi-aiheisia keskusteluja vanhempiensa kanssa osin kiusallisiksi, nuoret aikuiset kokivat niiden olevan järkeviä. Tosin, hekin näkivät tarvetta lisätä, että joskus vähempikin riittäisi.

H: Onks ne ollu teidän mielestä mukavia ne keskustelut?

Hawar: Ne on järkeviä.

Sofija: Riippuu tilanteesta.

Hawar: Järkeviä ainakin on mut, ihan omasta mielestä silleen ei jaksa kuunnella, et joka kerta ne selittää sitä samaa. Mut se on kyl ihan totta. Tiäksä?

(Nuoret aikuiset)

Suoran kasvatuksellisen keskustelun lisäksi teini-ikäiset maahanmuuttajanuoret pohtivat myös epäsuoraa kasvatusta, kuten vanhemman omaa esimerkkiä alkoholinkäytössä. Havaitimme, että maahanmuuttajanuoret hahmottavat vanhempiensa esimerkin voiman hyvin samalla tavalla, kuin miten Jenni Simonen ja kumppanit ovat havainneet suomalaisnuorten asiaa hahmottavan (7). Tämä koski myös meidän aineistomme teini-ikäisiä: Vanhemman oma alkoholinkäyttö toimii teini-ikäisten nuorten kertomuksissa tärkeänä kasvatuksellisenä esimerkkinä, sillä lapset ”ottaa mallia aikuisista” (*Saba*). Myös Ameenah esittää analyttisen perustelun sille, miksi vanhempien pidättäytyminen alkoholista lasten seurassa ehkäisee nuorten juomista.

Ameenah: Se on huono, et jos vanhemmat juo ja polttaa ja kaikkee. Tekee pahaa ja sit tulee kotiin kännissä. Se on vähän kuin esimerkiksi lapselle. Ne ajattelee, että jos joku kysyy et miks sä juot? Niin ei niitten tarvi kun vastata, ”koska mun vanhemmat juo”. Koska ne on saanu sen opin niitten vanhemmilta. Mut sit, jos vanhemmat ei juo, niin sit sen lapsen pitää sanoa jotain ihan muuta, koska se on joku ihan muu syy. Kun ei voi olla vanhempien syytä, koska jos vanhemmat on sanonu siihen jotain ja se on tehny sitä, niin sit se on vähän

kuin sen lapsen syytä. Mut sit jos vanhemmat on tehny kaikkee, niin sitten lapsikin oppii ja se on vanhempien syytä. (Teini-ikäiset nuoret)

Myös nuoret aikuiset uskovat esimerkin voimaan. Heidän mielestään vanhempien omalla esimerkillä on loppujen lopuksi suurempi merkitys kuin varsinaisella keskustelulla alkoholista, ajoittui se sitten miten tahansa. Kaikki palautuu siis siihen, että mitä aikuiset edellä, sitä nuoremmat perässä.

Hawar: Loppujen lopuks kuitenkin kun ne aikuistuu ne lapset, ne tekee samat asiat, eiks periaatteessa. Et sillä ei oo väliä, et kerrot sä nyt vai myöhemmin. (Nuoret aikuiset)

Äitiryhmän näkemykset vanhempien esimerkin voimasta eivät poikkea teini-ikäisten nuorten tai nuorten aikuisten näkemyksistä. Lasten seurassa ei ole hyvä käyttää alkoholia. Parempi siis olisi, että halutessaan juoda, vanhemmat tekisivät sen silloin kun lapset eivät ole lähettyvillä. Esimerkiksi kosovolaistaustainen äiti kuvaa vanhemman esimerkin voimaa seuraavasti:

Ljubica: Lapsista samanlainen tulee. Koska lapsi katsoo [kun] äiti ja isä aina juo ja on humalassa. (Äidit)

Alkoholikysymykset perhekeskeisyyden ja itsenäistymisen puristuksessa

Perhearvojen yhteys alkoholinkäyttöön ja alkoholikasvatukseen liittyviin asenteisiin nousi maahanmuuttajaryhmissä esiin asettuen osaksi yhteisöllisyyden ja yksilöllisyyden välistä jännitettä. Eriäinen suhtautuminen perheeseen onkin mm. Honkasalon maahanmuuttajanuoria käsittelevissä tutkimuksissa nostettu suurimmaksi suomalaisen yhteiskunnan ja heidän oman kulttuuritaustansa väliseksi eroksi (8, 9).

Perheen tiiviys ja perhekontrolli tulivat haastatteluissa esiin esimerkiksi siten, että osalla teini-ikäisistä nuorista oli melko tiukat kotiintuloajat. Kotona oli hyvä olla jo kuudelta tai seitsemältä illalla. Äidit kokivat huolestuttavana sen, että nuoret kulkevat ulkona vapaasti siten, että vanhemmat eivät tiedä, mitä nuoret tekevät. Toisaalta tiukka perhekontrolli tulee esiin myös seurustelukysymyksissä. Alaikäisten nuorten tyttö- ja poikaystäviä ei katsota hyvällä. Thaimaalais- ja irakilastaustaiset äidit olivat tästä yhtä mieltä.

Yuphin: 15–16-vuotiailla nuorilla ei voi Thaimaassa olla tyttö- tai poikaystäviä.

Fatima: Meidän kotimaassa sama.

(Äidit)

Maahanmuuttajaäidit olivat hyvin tietoisia siitä, että suomalaiset nuoret käyttävät alkoholia vanhemmilta salassa. Heidän omissa perheissään perhekontrolli ulottuu myös nuorten alkoholinkäyttöön. Teini-ikäisillä nuorilla puolestaan oli vahva käsitys siitä, minkälaisen vastaanoton he kotona saisivat, jos he tulisivat juopuneina kotiin. Kodin ehdottomuus herätti heissä myös pelkoa. Asiaa käytiin läpi vain mielikuvatasolla, sillä tilannetta pidettiin täysin absurdina, ja nuoret kuvasivatkin vanhempiensa mahdollisia reaktioita osin huumorin keinoin.

Chiara: Ne ois mulle aika vihaisia ja antaisi kotiarestia tai jotain vastaavaa.

Ameenah: Tai [veisivät] lastenkotiin. (hihitystä)

Zahra: Tai sitten ne ois pettyneitä muhun, koska ne aattelis, että oisinn ollu vastuullisempi. Silleen. Ne ois vähän pettyneitä ja ajattelis, että oonks mä nyt kuunnellu niitten ohjeita yhtään.

Shanaya: Jos mun vanhemmat tai mun äiti sais tietää..., joo mä oisinn haudassa.

(Teini-ikäiset nuoret)

Perhekäsitys on keskeinen siksikin, että perhettä on paljon. Perheeseen voivat kuulua aikuiset lapset puolisoineen ja lapsineen, eli useampi sukupolvi voi asua saman katon alla. Maahanmuuttajaperheissä on usein ylipäätään enemmän lapsia kuin suomalaisessa perheessä keskimäärin. Lisäksi perhekeskeisyyttä korostavissa kulttuureissa vanhempien kunnioittamisella on keskeinen merkitys (9). Maahanmuuttajanuorten näkemyksissä vanhemman auktoriteetin kunnioittaminen osoittaa kypsyyttä ja kapinointia sitä vastaan pidetään lapsellisena (6). Myös oman aineistomme teini-ikäisillä nuorilla oli selkeä käsitys perheen hierarkiasta. Zahra kiteyttää tämän vertauskuvallisesti toteamalla, että vanhemmat tavallaan kulkevat lapsen mukana, lasta johtaen, koko ajan.

Zahra: Ja niin ne vähän johtaa meitäkin. Jos oikeen katottais, niin ne on yks meistä, yks puoli meistä. Sitte meidän pitää kunnioittaa sitä ja sitten kuunnella. (Teini-ikäiset nuoret)

Myös sisaruksilla on usein selkeät roolit: vanhempi sisar huolehtii nuoremmastaan ja toimii tälle esimerkkinä. Peltola ja Honkasalo ovat todenneet, että erityisesti perheenjäsenten välisissä suhteissa maahanmuuttajanuoret saavat tärkeitä kokemuksia jatkuvuudesta vastapainoksi sille epävarmuuden tunteelle, jota kodin ulkopuolisen ympäristön muutospaineet herättävät (6). Ja kuten alla olevasta teini-ikäisten keskustelusta ilmenee, kun sisaruksia on enemmän, on sekä leikkikavereita että tappelupukareitakin enemmän. Mutta riitojahan ”*aina tulee, se on rakkautta kato*” (Hawar).

H: Mutta osallistuttko kuitenkin kotona ruoanlaittoon?

Zahra: Mun pikkuveli ei osallistu yleensä, kun sillä on aika paljon kerhoja. Ja sitten se tykkää enemmän olla kavereitten kaa vissiin. Sit mua ärsyttää.

H: Joo, eli eri sisaruksilla on eri jutut?

Zahra: Jos on pikkuveljen vuoro tehdä töitä, niin se ei tee mitään. Mä sit että mitä vitsiä.

(Teini-ikäiset nuoret)

Itsenäistyminen ja sen ajoittuminen kytkeytyvät haastattelemissamme teini-ikäisillä nuorilla täysi-ikäisyyteen. Itsenäistyminen tarkoittaa päättämistä omista asioistaan ja vastuun ottamista itsestä. Zahra kuvaa itenäistymistä seuraavasti:

Zahra: Se on kato kun 18 on omin avuin. Se on, jos se on 18, se on vähän omilla avuin, niin voi ite päättää. Niin että sillon se on valmis päättämään että tekeekö se oikeen vai väärin. (Teini-ikäiset nuoret)

Kun pyysimme nuoria tarkemmin luonnehtimaan, liittyvätkö itsenäistyminen ja alkoholinkäyttö jotenkin toisiinsa, ainakin intialaistaustaiselle nuorelle miehelle yhteys on olemassa.

Rajesh: Kun täyttää 18 haluaa mennä baariin tai juoda alkoholi itse. Voi itsenäistyä. (Teini-ikäiset nuoret)

Teini-ikäisille nuorille itsenäistyminen saattaa mieltä myös fyysiseksi irtautumiseksi kasvuperheestä. Esimerkiksi italialaistaustaiselle Chiaralle ”*se tarkoittaa, että vois asua yksin*”. Lapsuudenkodista muutto omaan asuntoon on tärkeä siirtymävaihe kohti itsenäisempää elämää ja itsemääräämisoikeuden lisääntymistä. On syytä tiedostaa, että joissain kulttuureissa sopivaksi katsotun käyttäytymisen rajat, oikeudet ja velvollisuudet saattavat olla hyvinkin epäsymmetriset sukupuolten välillä. Emme tässä

artikkelissa kuitenkin pureudu sen syvemmin sukupuolisensitiiviseen tarkasteluun, sillä aineistomme ei tarjoa siihen riittävästi aineksia.

Sen sijaan 18 vuotta täyttäneiden nuorten aikuisten näkemykset itenäistymisestä eivät olleet yhtä sidottuja täysi-ikäisyyteen, ja esimerkiksi suomalaisille tyypilliseen varhaiseen omilleen muuttoon nämä nuoret aikuiset suhtautuivat kriittisesti. Peltolan mukaan maahanmuuttajanuoret peilaavat omaa perhettään suomalaiseen perheeseen nostaten esiin oman perhekulttuurinsa myönteisiä puolia. Näin tehdessään he tulkitsevat suomalaislapsille sallitun varhaisen vapauden ennemminkin vanhempien välinpitämättömyytenä kuin nuoren itsenäisyyden ja vapauden symbolina (4).

Hawar: Suomalainen perhe on semmonen. Sitten kun ne [nuoret] on 18, niin ne heittää sen ulos tai ne sanoo et jatka matkaa mies. Tiät sä, se on ihan fakta. Mulla on monta kaveria semmonen, ketä on nyt muuttanut kun ne on täyttänyt 18, muuttanu perheen luota pois. Mutta jos puhutaan ihan maahanmuuttajista, niin mä tiedän semmosia ketkä on 25, niin vanhemmat vielä soittelee ja missä meet, mitä sä teet. Se on ihan, se on vaan enemmän siit kulttuurista ja lasten välittämisestä, tiät sä. (Nuoret aikuiset)

Suomalaiset perhesiteet näyttävät maahanmuuttajien silmissä usein väljiltä (10). Tämä aiheuttaa hämmennystä, sillä heistä vanhemman auktoriteetti on osoitus vastuullisesta vanhemmuudesta (4). Myös oman aineistomme äidit totesivat, että kontrolli on tärkeää ja löysä ote lapsiin piittaamattomuutta. Lasten varhainen lapsuudenperheestä omilleen muuttaminen oli maahanmuuttajaäideille ongelma siksi, että konfliktin tullen nuori voi paeta omaan asuntoonsa ja jättää riidat selvittämättä keskusteluyhteyden katketessa, mikä luo etäisyyttä vanhempien ja lasten välille.

Nawal: Mutta ei kotimaassa, koska kaikki perhe asuu samassa asunnossa. Mutta Suomessa lapset kun 18 vuotta on oma asunto. (Äidit)

Suomalainen perhesuhteiden väljyys ja sitoutumattomuus tuodaan irakilastaustaisen Fatiman ja kurditaustaisen Ariyan puheenvuoroissa esiin muun muassa viittaamalla avioerojen korkeaan määrään ja tästä seuraavaan yhteishuoltajuuteen, joiden he näkevät osaltaan selittävän alaikäisten alkoholikäyttöä.

Ariya: Se on ongelma jos tulee ero ja lapset mihin mä laitan. Tänään menee äidin kanssa ja toinen päivä isän kanssa. Mitä teet kun kasvaa nämä lapset? Ne menee, miten haluaa ja se ongelma on, paljon.

Fatima: Suomessa ei sellaista perhekulttuuria kuin meillä, lapset menevät ja kokeilevat alkoholia.

Ariya: Eri kulttuuri, eri uskonto.

(Äidit)

Maahanmuuttajataustaisten perheiden vahvat perhesiteet ovat kansainvälisten tutkimusten mukaan mahdollisia osittain siksi, että hyvin perhekeskeisistä kulttuureista tulevat maahanmuuttajanuoret pyrkivät itsenäistymään myöhemmin kuin heidän uudessa kotimaassaan asuvat ikätoverinsa (3). Joka tapauksessa haastatteluissa ilmeni selvästi, että myös perhekeskeisyyttä korostavat ja alkoholista kieltäytyvät nuoret kaipaavat kodin ulkopuolisia kokoontumisia ja nuorten keskinäisen yhteisöllisyyden tunteen kokemista suojassa vanhempien suoralta vaikutukselta. Suomalaisnuorten alkoholihakuisen viikonloppuviettotavan (11, 12) vaihtoehdoksi haastattelemamme maahanmuuttajanuoret kertoivat löytäneensä alkoholista riippumatonta yhteisöllisyyttä. Heli Niemelä toteaa, että vaikka suomalaisessa nuorisokulttuurissa päihteidenkäyttö on yleensä vapauden merkki, maahanmuuttajanuorille päihdekokeilujen merkitykset ovat huomattavasti ristiriitaisemmat kulttuurien välissä tasapainottelun takia (10). Niinpä maahanmuuttajanuorten keskenäiset vertaisverkostot ovat nousseet heille tärkeiksi vapaa-ajan sosiaalisiksi suhteiksi (8).

Ambivalenssia, oman paikan hakemista ja sukupolvien eritahtista kotoutumista

Tasapainotellessaan erilaisten kulttuuristen odotusten välillä haastattelemamme maahanmuuttajat toivat esiin, kuinka neuvottomia he saattoivat olla kohdatessaan yllättäviä tilanteita. Näiden kokemusten perusteella he kertoivat luoneensa selviytymisstrategioita kotoutuakseen suomalaiseen elämäntapaan alkoholinkäyttöön liittyvissä kysymyksissä.

Alkoholinkäyttö sinänsä ei muodosta kuilua suomalaisten ja maahanmuuttajien välillä. Haastattelemamme maahanmuuttajat tuntevat kyllä alkoholin ja saattavat itsekkin käyttää sitä. Asiat eivät siis ole mustavalkoisia. Esimerkiksi teini-ikäisten nuorten ensimmäiset muistot alkoholista eivät välttämättä mitenkään liity Suomeen. Nuorilla aikuisilla taas oli omiakin kokemuksia alkoholinkäytöstä: joissakin nuorten kokoontumisissa tai kotona alkoholia oli saatettu vähintäänkin maistaa. Lisäksi äitien kuvatessa yleisesti entisen kotimaansa alkoholikäyttökulttuuria ilmeni,

ettei alkoholi ollut vieras aine muslimikulttuurissakaan, joskin suhde siihen on hyvin ristiriitainen (13).

Nawal: Monet muslimit käyttävät alkoholia. Joo. Kotimaassa monet, vaikka ovatkin muslimeja, juovat alkoholia. Kosovossa sama juttu, Irakissa sama juttu. (Äidit)

Tosin kulttuurisen sopimattomuuden takia alkoholinkäyttö ei voi olla niin julkista ja näkyvää kuin mitä se on Suomessa. Julkinen alkoholinkäyttö on esimerkiksi Iranissa paheksuttua, ja alkoholia käyttävät siellä lähinnä miehet.

Ariya: Eivät juo samalla tavalla kuin suomalaiset. Siten että istuvat ulkona ja kaatuvat eivätkä tiedä mitä tekevät.

H: Eli ihan kuka vaan saa, eli juoko miehet pelkästään vai miehet ja naiset?

Fatima: Miehet, naiset ei.

(Äidit)

Maahanmuuttajat pitävät alaikäisten humalahakuista juomista yleisenä suomalaisnuorten käyttäytymisenä. Siihen suhtaudutaan hyvin negatiivisesti. Teini-ikäisten maahanmuuttajien silmin se näyttää hullulta puuhalta, eikä sitä luonnehdita kovin imartelevasti:

H: Ootteko te nähneet esimerkiksi oman ikäsiä usein humalassa?

Kaikki: Joo.

H: Kaikki yhtä mieltä. Miten pahassa humalassa, että miten ne käyttäytyy?

Zahra: Ne on kuin hulluja. Sillee, että ne ei tajuu mitään. Ne kaatuu koko ajan ja tekee tosi tyhmää.

Sonia: Vähän niin kun haamut.

(Teini-ikäiset nuoret)

Toisaalta suomalaisten aikuisten julkinen alkoholinkäyttö ja harhailtavat humalaiset eivät haastattelemiemme maahanmuuttajien näkökulmasta ole yksinomaan hullunkurinen asia. Se koetaan myös uhkaavana ja pelottavana. Joskus se koetaan omia toimintavapauksia rajoittavana. Mahdollisuus satunnaiseen kohtaamiseen humalaisen kanssa pelottaa ja siihen on etukäteen valmistauduttu. Teini-ikäiset nuoret ovat tämän varalle kehittäneet selviytymisstrategioita ja pakosuunnitelmia.

Ameenah: Niin. Jos joku juo, niin se kävelee ihan oudosti ja se näyttää pelottavalta. Ja sitten yöllä mä haluan olla kavereitten kanssa ulkona, jos mä nään niitä jotka kävelee, ne juo ja kävelee tosi oudosti. Sitten juoksen pois sieltä.

H: Onko sama muillakin, et se pelottaa se aikuisten alkoholinkäyttö?

Sonia: Aina kun mä nään mä otan puhelin esiin. Ja laitan 112 valmiiksi, että jos ne tulee puhuu mulle, niin oon valmis.

Saba: Mä juoksen aina pakoon.

Zahra: Mä rukoilen.

(Teini-ikäiset nuoret)

Pelkäämiseen on syynsä. Useat haastateltavamme kertoivat tilanteista, joissa päihtynyt tuntematon suomalainen oli häirinnyt tai ahdistellut heitä. Siinä missä suomalaiset itse omaa alkoholikulttuuriaan ehkä paremmin ymmärtävinä ja siihen kasvaneina saattavat ohittaa humalaisen tai jopa naureskella tämän sekoilulle, muualta Suomeen muuttaneen kokemukset voivat olla toisenlaiset.

Rajesh: Mä en oo pelännyt niitä, mut mä aloin pelkää koska kuukausitte, jotkut kun oli juonu, niin kun ne alkoi haukkuu meitä ja kaikkee ja tuli autolla meidän kimppuun. Kun ne ajoi kovaa, kun ne yritti ajaa meidän päälle. (Teini-ikäiset nuoret)

Suomalaiseen yhteiskuntaan kotoutuminen edellyttää, että maahanmuuttajien on luotava jokin suhde myös paikallisiin alkoholinkäyttötapoihin. Vaikka haastattelemamme teini-ikäiset maahanmuuttajanuoret mieluummin kieltäytyisivätkin alkoholinkäytöstä, he kokevat kuitenkin painetta sulautua suomalaisten nuorten alkoholinkäyttökulttuuriin. He hahmottivat tilanteen siten, että vaihtoehtoina oli joko mukaan meneminen suomalaisten sanelemin ehdoin tai ulkopuoliseksi jääminen. Mikäli valitsee vaihtoehtoista jälkimmäisen, ”*sut hylätään, jos ei juo. Aletaan nimittelemään, kiusataan*” (Zahra). Yläkouluun siirtyminen oli teini-ikäisten nuorten mukaan merkittävä käännekohta, jossa kaveripiirit valikoituvat, ja prosessissa olisi hyvä pysyä mukana. Honkasalo havaitsi tutkimuksessaan, että maahanmuuttajanuoret näkivät pääsyn suosittujen piireihin tarkoittavan käytännössä sitä, että uskottavuutta on lunastettava omaksumalla suomalaisia normeja (8).

H: Mites te näätte, että valitaanko kaveripiirit, ystävät esimerkiksi lukiossa tai yläasteella sen mukaan, että käytetäänkö alkoholia, et mennäänkö juomaan?

Rajesh: Kaikki kaveripiiri, jos joku juo, kaikki haluaa juoda. Jos hän ei juo, hän on eri ryhmässä.

Zahra: Hän on yksinäinen ja...

Rajesh: ...ja pitää hankkia kaveripiiri.

H: Et ne on ne porukat, joissa juodaan ja joissa ei juoda?

Zahra: Niin ja jos menee yläasteelle ja kaveriporukka vaihtuu. Niin sitten sua ei pidetä coolina. Sitten juua tai polttaa. Se johtuu siitä kaveriporukasta.

(Teini-ikäiset nuoret)

Toisaalta osa teini-ikäistenkin maahanmuuttajien ryhmässä tähdensi sitä, että tällaisessa valintatilanteessa valitsisi mieluummin yksin olemisen, jos ehtona kavereiden saamiselle on se, että on mentävä mukaan vastenmielisenä koettuun toimintaan. Myös esimerkiksi somalialaisnuoriin kohdistuvassa tutkimuksessa on tuotu esiin, että somalialaistytöt viettävät vapaa-aikaansa eri tavoin kuin suomalaistytöt ja suhtautuvat päihteisiin kielteisesti, mikä voi heidän mielestään vaikeuttaa ystävystymistä suomalaisnuorten kanssa (10).

Ryhmäpaine tunnistettiin myös nuorten aikuisten ryhmässä, mutta he näkivät enemmän vaihtoehtoja ja liikkumavaraa sosiaalisissa ympyröissään. Kaveripiirejä on erilaisia ja on mahdollista löytää sellainen porukka, jossa voi olla oma itsensä. Nuoret aikuiset tekivät myös eron omien valintojen ja kaveripiirin vaikutuksen välille. He näkivät omat toimintamahdollisuutensa laajemmin kuin miten teini-ikäiset nuoret. Oma kulttuurinen ja uskonnollinen identiteetti toimi tällöin suojana ryhmäpainetta vastaan, eikä ryhmään kuulumisen tunne ollut alkoholikäytölle alisteinen. Honkasalon mukaan uskonto saattaakin merkitä monelle maahanmuuttajanuorelle tärkeää identiteetin rakennuspuuta, johon he nojaavat epävarmassa tilanteessaan (14). Esimerkiksi kurditaustainen nuori mies, Espar, viittaa nimenomaan uskonnon merkitykseen keskustellessaan omasta suhteestaan alkoholinkäyttöön.

Hawar: Ei mut mä meinaan sitä, et on semmosii kavereit, jotka sanoo et juo juo, painostaa, jos sä sitä meinaat? Sit on tietysti semmosii, et jos sä et oo koskaan juonu, niin ei tarvi tietysti.

Sofija: Mut ei välttämättä tarkota sitä, että jos sä oot 18 et sun täytyy kokeilla tai jotain muuta vastaavaa et.

Espar: Totta.

Hawar: Kuten sanoin se on ihmisestä kii ja kulttuurista, tiiät sä?

Espar: Enimmäkseen uskonnostakin. Ei se niin kulttuurista oo.

Sofija: Niin ja se riippuu kyllä itestä. Ei kukaan sua voi pakottaa mi-
hinkään, jos et sä ite haluu.

Hawar: Jos et osaa ite sanoa ei, niin ei se johdu enää kaveripiiristä.

Josif: Jos sä haluat juoda sä juot, jos sä et haluu sä et juo, se on ihan
normi juttu.

(Nuoret aikuiset)

Tiedustellessamme äideiltä kaveripiirin vaikutusta nuorten alkoholin-
käyttöön, he epäoivivat vielä vähemmän kuin nuoret aikuiset. Vastaukset
ovat vakuuttavia: *”Ei se pakko oo” (Yuphin)*. Äideillä on myös vankka
käsitys lastensa kyvystä vastustaa ryhmäpaineita.

Fatima: On poikakaveri juo paljon alkoholia, mutta meidän poika sa-
noi että vain katsoo, ei juo. (Äidit)

Haastattelujen perusteella näyttää siis siltä, että sulautumispaine suo-
malaiseen yhteiskuntaan on kiinni siitä, minkä ikäinen asiaa arvioi. Van-
hemmalla tai jo täysi-ikäisyyden saavuttaneella nuorella aikuisella on
enemmän elämänkokemuksen tuomaa perspektiiviä ja selkeämpi minä-
kuva kuin teini-ikäisellä nuorella. Lotta Haikkola ja Tuomas Martikainen
ovat korostaneet, että kotoutumisessa maahanmuuttoikä on tärkeä tekijä,
joka vaikuttaa oman aseman löytämiseen vastaanottavassa kulttuurissa
(15). Peltola ja Honkasalo taas havaitsivat, että nuoren varttuessa hänen
lähtömaansa kulttuurista saattaakin alkaa merkitä hänelle enemmän
kuin aikaisemmin (6).

Tarkastelumme osoittaa, että kulttuurien välisen kuilun lisäksi on
otettava huomioon myös sukupolvien välinen kuilu, joka erityisesti alko-
holikysymyksessä – mutta monessa muussakin asiassa – saattaa maahan-
muuttajilla ilmetä voimakkaampana kuin suomalaisilla, sillä eri suku-
polvilla voi olla erilaiset kotoutumistarpeet suomalaiseen yhteiskuntaan.
Esimerkkinä tästä on irakilaisäidin kokemus tuskallinen neuvottomuus
tilanteessa, jossa hänen tyttärensä tulee yllättäen humalassa kotiin.

Fatima: Mun tyttöni kaks vuotta sitten, hän täytti 18 vuotta. Hän
meni ulos kaverin kanssa ja joi alkoholia. Juo, koska hän on täyttänyt
ja haluaa kokeilla mikä se on, miltä se maistuu. Mutta meillä kotona,
emme tiedä mitään. Me menemme nukkumaan. Mä huomaan että tyt-
tö tulee kotiin. Kaverin kanssa tulee kotiin. Tyttöni ja kaveri paljon
juoneet alkoholia. Hän ei tiedä mitään ja hänet laitan sänkyyn. Sitten
ehkä 15 minuuttia, mä huomaan että hän haluaa oksentaa. Oksentaa.
Minä heti menen, mä katson, hän oksentaa paljon ja oksentaa kaikki
sänkyyn. Se on märkä ja likainen. Ensimmäinen kerta sellaista näen,

en tiedä mitä teen. Ensimmäinen kerta hän oli ja kokeili. Ja sitten mä otan tytön, menen vessaan hänen kanssa ja pesen kaiken ja vaatteet pois ja sängystä kaikki pois. Nostan. Mä annoin sitruunamehua hänelle, koska mä en tiedä mitä teen. Sen jälkeen hän meni nukkumaan. Mutta ei juonut toiseen kertaan. Ensimmäinen kerta ja viimeinen kerta.
(Äidit)

Suomalaisvanhempi osaa omien kokemustensa perusteella toimia vastaavassa tilanteessa, mutta Fatimalle koko ilmiö oli vieras, uusi ja yllättävä. Hän ei tiedä, miten tulisi toimia tai miten hän voisi parhaiten auttaa tytärtään.

Äitien haastattelussa esiin nousi myös huoli alkoholia käyttävien suomalaisnuorten ei-toivotusta vaikutuksesta omiin lapsiin. Omia lapsia haettiin suojella suomalaisilta vaikutteilta kontrolloimalla lapsen ystäväpiiriä. Vanhemmat saattavat siis olla poikkeiloin tiellä lasten pyrkiessä kotoutumaan suomalaiseen yhteiskuntaan, jos perheessä ei löydy yhteisymmärrystä sille, ovatko tarjolla olevat vaikutteet sopivia vai eivät. Hyviksi osoittautuvat suomalaiskaverit hyväksytään ja heillä on lupa tulla vierailemaan perheen kotiin. Lisäksi äidit pitävät tärkeänä sitä, että lapset noudattavat kulttuurisia ja uskonnollisia sääntöjä myös kodin ulkopuolella.

Ariya: Minun lapset Suomessa, menee koulussa Islamin mukaan. Ei syö verta. Ei syö lihaa. Koulussa aina. Ja päiväkodissa.

Nawal: Meillä sama.

Ariya: Vaan erilainen uskonto.

H: Joo, että on paljon sääntöjä.

Fatima: Uskonto on niin vahva.

(Äidit)

Haastattelemllemme maahanmuuttajaäideille on luontevampaa toimia kotimaansa kulttuurisen arvomaailman mukaan. Tämän voisi olettaa johtuvan siitä, että he ovat itse kasvaneet ja eläneet suuremman osan elämästään kotimaassaan. Toisaalta heidän oma elinpiirinsä on usein suppeampi, ja he saattavatkin täten olla vähemmän alttiina uuden kotimaansa vaikutteille ja normidotuksille kuin heidän lapsensa. Heidän on helpompaa pitää kiinni lähtömaansa arvomaailmasta. Peltolan tutkimuksessa kävi ilmi, että koska vanhemmille entisen kotimaan kulttuuriset perinteet ovat arvokkaita, he asettivat tärkeäksi tehtäväkseen siirtää ne lapsilleen (4). Näin ollen vanhemmat voivat kokea nuorten kääntymisen kohti suomalaisia tapoja yhteisöllisyyttä loukkaavana irtiottona ja liian varhaisena itsenäistymispyrkimyksenä, mikä puolestaan koettelee yhteisöllisille kulttuureille ominaista vanhemman auktoriteetin kunnioittamista. Ai-

kaisemmissa tutkimuksissa on tuotu esiin maahanmuuttajavanhempien kokemuksia siitä, että nuoret liukuvat pois heidän vaikutuspiiristään (1). Peltolan tutkimuksessa maahanmuuttajavanhemmat nostivat yhdeksi haasteeksi sen, että Suomessa heidän lapsensa eivät enää samalla tavalla kuuntele heitä siten kuin lapset kuuntelevat vanhempiaan heidän entisessä kotimaassaan (4). Äitiryhmään osallistuneet Yuphin ja Fatima jakavat yhteisen kokemuksen tästä:

Fatima: Mulla joskus nuorin tyttö ei kuuntele, ei kuuntele.

Yuphin: Ei kuuntele mitä puhun. Soitan että tunnin päästä kotiin. Menee kaksi tuntia, ja soitan taas.

Fatima: Joo meidän tyttö sama. Monta kertaa mä soitan, ei vastaa, ei vastaa, se lätkäsee kiinni. Hän sanoo että häiritsee.

Yuphin: Häiritsee. Mä soitan koko ajan. Hän sanoo monta kertaa, ei jaksa. Ei kuuntele mitään.

Fatima: Mun tyttö tuli Suomeen kun oli neljävuotias. Se on täällä kasvanu.

(Äidit)

Honkasalo kyseenalaistaa sen yleisen näkemyksen, että mikäli maahanmuuttajanuori jää syrjään, se selittyisi ”*kireillä maahanmuuttajavanhemmilla*” (8). Asetelma voi olla päinvastainen: maahanmuuttajavanhemmat ovat halukkaita neuvottelemaan ja sopeutumaan uudenlaisiin tilanteisiin (4). Eräs selviytymisstrategia äitiryhmämme haastattelussa olikin se, että suomalaisesta kulttuurista omaksutaan tietoisesti sen hyvät puolet ja jätetään huomioimatta sen huonot puolet. Huonoja puolia edustaa kiistatta suomalainen alkoholikulttuuri. Kurditaustainen Ariya sanoittaa tämän seuraavasti:

Ariya: Joo mulla mies kotona aina sanoo lapsille, että Suomessa on paljon hyvä kulttuuri ja huono kulttuuri. Kaikilla kansoilla hyvä kulttuuri ja huono kulttuuri on. Hän sanoo lapsille että ottaa hyvät puolet. Mutta hyvää ei ole, jos paljon juo alkoholia. Koska mä olen nähnyt ihmisiä, jotka juo paljon alkoholia ja sen jälkeen se hitaasti menee pois. Se sairaus tulee. Mutta enemmän mies on sanonut lapsille: Älä ota huumeita. Meillä pelkää enemmän huumeita. Mutta meidän lapset ei edes polta tupakkaa. Mutta pitää aina sanoo ja se muistetaan aina. (Äidit)

Toisin sanoen vanhemmat eivät ole sitä vastaan, että heidän lapsensa omaksuvat suomalaisia tapoja, mutta tämä tulisi tehdä siten, että se ei loukkaa oman kulttuuriperinteen ajattelutapoja. Haasteeksi tässä nousee

se, ovatko vanhemmat ja lapset yhtä mieltä siitä, mitkä puolet suomalaisessa yhteiskunnassa ovat hyviä ja mitkä huonoja – esimerkiksi näkevätkö vanhemmat alkoholin osuuden suomalaisessa ryhmänmuodostusprosessissa samoin kuin miten teini-ikäiset nuoret asian hahmottivat.

Eri sukupolvilla erilainen ja eritahtinen kotoutumisstrategia voi mahdollisesti kasvattaa kuilua sukupolvien välille, sillä nuoret ovat tiiviimmin valtakulttuurin vaikutuksen alaisena kuin heidän mahdollisesti heikommin suomea puhuvat ja vähemmän suomalaisiin kontaktissa olevat vanhempansa. Näin nuoret saattavat rakentaa uusia kulttuurisia muotoja elämänpiiriinsä kuuluvista aineksista nopeammin kuin heidän vanhempinsa sukupolvi. Nuorilla on lisäksi oman elämänvaiheensa vuoksi suurempi tarve liittyä perheen ulkopuolisiin verkostoihin kuin äideillä. Alkoholi, joka jo itsessään on vaikea aihe itsenäistymisprosessissa, tuo siis maahanmuuttajaperheissä omat haasteensa tasapainoiluun kahden kulttuurin ja kahden sukupolven normiodotusten välillä.

Lopuksi

Käsittelimme tässä luvussa, millaiseen muotoon alkoholikasvatus asettuu Suomessa asuvien maahanmuuttajien perhesuhteissa, ja millaisia keinoja maahanmuuttajilla on käytettävissään pyrkiessään löytämään oman paikkansa suomalaisessa yhteiskunnassa, jossa alkoholilla on oma merkittävä roolinsa. Näitä kysymyksiä tarkastelimme erilaisten perhearvojen ja eritahtisen kotoutumisen näkökulmasta. Keskeinen havaintomme on, että haastattelemamme maahanmuuttajat suhtautuvat suomalaiseen alkoholinkäyttöön ristiriitaisin tuntein ja että suomalaiset alkoholinkulttuuriin kytkeytyvät vaikutteet herättävät heissä enemmänkin pelkoa ja suojautumisen tarvetta kuin ihailua tai samaistumistoiveita.

Verrattuna suomalaisiin perhesuhteisiin maahanmuuttajaperheitä luonnehtii se, että sukupolvi-problematiikan rinnalla kulkee toinenkin alkoholikulttuuriin varttumiseen haasteita tuova ulottuvuus: kotoutumisen erilaiset vaiheet ja vivahteet. Jos äidit ovat tiiviisti kiinni entisen kotimaansa kasvatuskäytännöissä, arvoissa ja asenteissa, perheen nuoret ovat selkeämmin erilaisten kulttuuristen odotusten puristuksessa: he osallistuvat halutessaan erilaiseen kodin ulkopuoliseen toimintaan, mikä luo edellytykset kokonaisvaltaisemmalle integroitumiselle.

Tutkimuksissa on todettu, että jatkuva kontakti paikalliseen yhteiskuntaan koululaitoksen kautta johtaa siihen, että maahanmuuttajanuoret oppivat niin kielen kuin muitakin uudessa yhteiskunnassa tarvittavia taitoja vanhempiaan nopeammin (6). Voisi ajatella, että maahanmuuttajanuorilla on vanhempiaan enemmän pelimerkkejä käytettävissään (1).

Heillä on laajemmat valinnanmahdollisuudet, mutta toisaalta he kohtaavat kulttuurien väliset ristiriidat voimakkaammin. Ottaen huomioon maahanmuuttajanuoriin kohdistuvan ryhmäpaineen ja vanhempiaan voimakkaamman integroitumisen tarpeen, heidän asemansa ei ole helppo. He joutuvat tasapainottelemalla hakemaan omaa paikkaansa kahden kulttuurin välissä (9) ja tekemään ratkaisuja ja kompromisseja siitä, keiden asettamiin normipaineisiin he vastaavat. Voi syntyä vastakkainasettelu: joko valitaan suomalaisuus kokonaisuudessaan tai käännyttään siitä kokonaan pois (8). Anne Alitolppa-Niitamo kuvaa maahanmuuttajanuorten olevan perheen ja yhteiskunnan jäsenyyksien välimaastossa, jossa ymmärrystä heidän valinnoilleen ei löydy omassa yhteisössä, mutta ei myöskään vastaanottavassa yhteiskunnassa (1). Antti Herranen ja Jatta Kivijärvi huomauttavat, että kahden kulttuurin väliin jäävä tila on yksilölle hankala, mutta ainoa vaihtoehto, sillä omaan yhteisölliseen tilaan jääminen saattaa estää uuteen kotimaahan sopeutumisen (16). Alkoholinkäytön osalta tämä näyttäisi kansainvälisten tutkimusten mukaan johtavan siihen, että maahanmuuttajien alkoholinkäyttötavat alkavat ennen pitkää muistuttaa heidän uuden kotimaansa käytäntöjä, viimeistään toisessa polvessa (17). Erityisesti eritahtiseen kotoutumiseen liittyvät sukupolvien väliset konfliktit perheen sisällä voivat laukaista nuorten kulttuuri-taustaansa runsaamman päihteiden käytön (18).

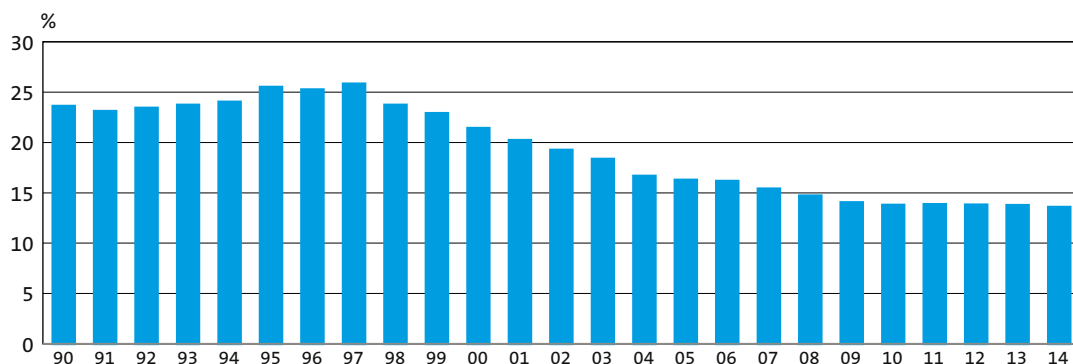
Lisäksi on aiheellista kysyä, missä määrin näissä törmäystilanteissa on kyse kulttuurien ja missä määrin sukupolvien välisestä kuilusta. Samalla kun kulttuurieroilla selitetään ihmisten valintoja ja näkemyksiä, on siihen otettava riittävästi etäisyyttä, jotta näkisimme myös yksilölliset valinnat ja näkemykset. Maahanmuuttajanuoret ovat ryhmä, jossa kulttuuriset taustat voivat poiketa toisistaan hyvinkin paljon (9). Toisaalta myös sukupolvinäkökulma saattaa johtaa tarpeettomaan kulttuuriseen, etniseen tai uskonnolliseen yleistämiseen, jossa ei tunnisteta yksilöiden välisiä eroja. Siksi myös sukupolvikäsitteen käytössä on hyvä pitää mielessä sen sisältämät mahdolliset vaihtelut. (15.)

Muista kulttuureista Suomeen muuttavat ovat itse myös aktiivisina toimijoina luomassa suomalaista alkoholikulttuuria. Osallistumalla monin eri tavoin suomalaiseen yhteiskuntaan ja identifioitumalla sen jäseniksi he tuovat samalla suomalaiseen kulttuuriseen kirjoon vaikutteita lähtömaidensa kulttuurivarannosta – eikä alkoholikulttuuri ole tästä mikään poikkeus. Niinpä kun puhumme suomalaisesta alkoholikulttuurista, on esitettävä kysymys, mitä tällä tarkoitamme. Perinteistä suomalaista viinapäättä (19) vai kansainvälistymisen myötä jatkuvasti muotoutuvia, uusia tapoja ja tyylejä käyttäviä alkoholia. Kuinka yhtenäisestä kulttuurista voimme puhua kun puhumme suomalaisesta alkoholikulttuurista tai suomalaisesta perhekulttuurista?

LÄHTEET

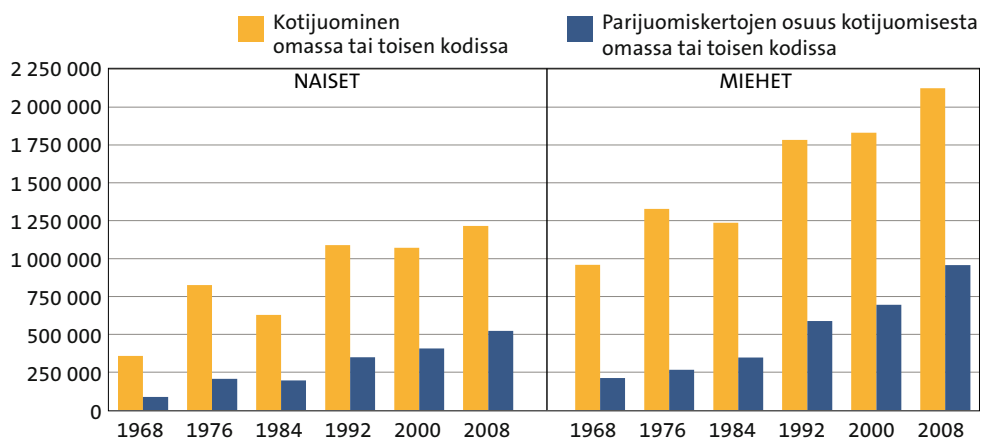
- 1 Alitolppa-Niitamo, Anne 2003: Liminaalista jäsenyyteen. Somalinkielisten nuorten siirtymien haasteita. Teoksessa Päivi Harinen (toim.): *Kamppailuja jäsenyyksistä. Etnisyys, kulttuuri ja kansalaisuus nuorten arjessa. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, Helsinki, 17–32.*
- 2 Sam, David L. – Berry, John W. 2010: Acculturation: When individuals and groups of different cultural backgrounds meet. *Perspectives on Psychological Science* 5, 472–81.
- 3 Kwak, Kyunghwa 2003: Adolescents and their parents: A review of intergenerational family relations for immigrant and non-immigrant families. *Human Development* 46, 115–36.
- 4 Peltola, Marja 2014: Kunnollisia perheitä. Maahanmuutto, sukupolvet ja yhteiskunnallinen asema. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, Helsinki.
- 5 Alitolppa-Niitamo, Anne 2010: Perheen akkulturaatio ja sukupolvien väliset suhteet. Teoksessa Tuomas Martikainen – Lotta Haikkola (toim.): *Maahanmuutto ja sukupolvet. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 45–64.*
- 6 Peltola, Marja – Honkasalo, Veronika 2010: Monikulttuuriset perheet sukupolvisuhteina ja kontrollin kohteina. Teoksessa Anu-Hanna Anttila – Kristiina Kuussaari – Tiina Puhakka (toim.): *Ohipuhuttu nuoruus? Nuorten elinoloit -vuosikirja. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, THL, Valtion nuorisosiain neuvottelukunta, Helsinki.*
- 7 Simonen, Jenni – Kataja, Kati – Pirskanen, Henna – Holmila, Marja – Tigerstedt, Christoffer 2015: Luottamista ja harhauttamista. Vanhempien ja lasten alkoholinkäyttöä koskeva vuorovaikutus nuorten kuvaamana. *Yhteiskuntapolitiikka* 80, 365–76.
- 8 Honkasalo, Veronika – Harinen, Päivi – Anttila, Reetta 2007: Yhdessä vai yksin erilaisina? Monikulttuuristen nuorten arkea, ajatuksia ja ajankäyttöä. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, Helsinki.
- 9 Honkasalo, Veronika 2011: Tyttöjen kesken: monikulttuurisuus ja sukupuolten tasa-arvo nuorisotyössä. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, Helsinki.
- 10 Niemelä, Heli 2003: Erottautumista ja ystävyyttä. Somalialaistytöjen käsityksiä ja kokemuksia suomalaisista tytöistä. Teoksessa Päivi Harinen (toim.): *Kamppailuja jäsenyyksistä. Etnisyys, kulttuuri ja kansalaisuus nuorten arjessa. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, Helsinki, 91–121.*
- 11 Maunu, Antti 2014: Yöllä yhdessä. Yökerhot, biletyt ja suomalainen sosiaalisuus. Helsingin yliopisto, Sosiaalitietien laitos, Helsinki.
- 12 Maunu, Antti – Simonen, Jenni 2010: Miksi juodaan? Nuoret, humala ja sosiaalisuus. Teoksessa Pia Mäkelä – Heli Mustonen – Christoffer Tigerstedt (toim.): *Suomi juo. Suomalaisten alkoholinkäyttö ja sen muutokset 1968–2008. THL, Helsinki, 85–98.*
- 13 Matthee, Rudi 2014: Alcohol in the Islamic Middle East: Ambivalence and Ambiguity. *Past and Present* 9, 101–22.
- 14 Honkasalo, Veronika 2004: Kulttuuriin puetut nuoret. Uskonto maahanmuuttajanuorten puheessa. *Nuorisotutkimus* 2, 20–33.
- 15 Martikainen, Tuomas – Haikkola, Lotta 2010: Johdanto. Sukupolvet maahanmuuttajatutkimuksessa. Teoksessa Tuomas Martikainen – Lotta Haikkola (toim.): *Maahanmuutto ja sukupolvet. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 9–43.*
- 16 Herranen Jatta – Kivijärvi Antti 2012: Monikulttuurinen yhteisöllisyys: yhteyden ehdot ja tilat. Teoksessa Karin Filander – Marjatta Vanhalakka-Ruoho (toim.): *Yhteisöllisyys liikkeessä. Kansanvalistusseura, Helsinki, 159–186.*
- 17 Hurcombe, Rachel – Bayley, Mariana – Goodman, Anthony 2010: Ethnicity and alcohol. A review of the UK literature. Joseph Rowntree Foundation, York, UK.
- 18 Buchanan, Rachel Lee – Smokowski, Paul Richard 2009: Pathways from acculturation stress to substance use among Latino adolescents. *Substance Use & Misuse* 44, 740–62.
- 19 Mäkelä, Klaus 1999: Valtio, väkijuomat ja kulttuuri. Kirjoituksia Suomesta ja sosiologiasta. Gaudeamus, Tampere.

- * Ravintoloiden ja pubien alkoholin myynti on viime vuosikymmeninä vähentynyt olennaisesti. Niiden myynnin osuus kaikesta Suomessa myydyistä alkoholista on laskenut tasaisen varmasti 1990-luvun noin 25 prosentista vajaaseen 14 prosenttiin vuonna 2014.

KUVIO 1. Anniskelumyynnin osuus tilastoidusta kulutuksesta 15 vuotta täyttäneitä kohti 1990–2014, %.

- * Viimeisten 40 vuoden aikana naisten kotiympäristöön sijoittuneiden juomistilanteiden määrä yli kolminkertaistui ja miesten yli kaksinkertaistui. Vuonna 2008 yli 80 prosenttia kaikista juomistilanteista tapahtui kotioloissa. Yleisin juomistilanne oli av(i)opuolisoiden lasien kilistely kahden kesken, mikä kattoi 43 prosenttia naisten ja 45 prosenttia miesten kotijuomistilanteista. Lapsia oli voinut olla läsnä kotijuomiskerroilla.

KUVIO 2. Omassa tai toisen kodissa tapahtuneiden juomiskertojen vuosittainen määrä ja av(i)opuolisoiden juomiskertojen osuus niistä.

LÄHTEET

- 1 Päihdetilastollinen vuosikirja, 1995–2015. Stakes/THL, SVT, Sosiaaliturva, Helsinki.
- 2 Mustonen, Heli – Österberg, Esa 2010: Missä juodaan? Alkoholinkäyttö koti- ja anniskeluympäristössä. Teoksessa Mäkelä,

Pia – Mustonen, Heli – Tigerstedt, Christoffer (toim.): Suomi juo. Suomalaisten alkoholinkäyttö ja sen muutokset 1968–2008. THL, Helsinki, 70–84.

Juomisen kotiutuminen

Christoffer Tigerstedt & Janne Härkönen

[M]iehen ja vaimon maailmat alkoivat sekoittua. Vaimo hivuttautui vähitellen myös miehiseen juomarinkiin. Viinan, miehen ja vaimon kireät suhteet alkoivat lientyä. – Matti Virtanen teoksessaan *Änkyrä, tuiske, huppeli* (1982, 37).

Kodista ja perheestä on tullut suomalaisen alkoholinkäytön tavallisimpia ja hyväksytyimpiä näyttäjäitä. Tämä on edellyttänyt radikaalia muutosta miesten ja naisten keskinäisessä suhteessa juomiseen. Juomisen kotiutuminen olisi tuskin tapahtunut, elleivät naiset olisi ryhtyneet laajalla rintamalla täysivaltaisiksi alkoholinkäyttäjiksi. Myös lapset vaikuttavat siihen, miten alkoholinkäyttö asettuu koteihin.

Alkoholinkäyttö oli aina 1960-luvulle asti pääosin miesten juttu. Vähitellen se on muuttunut koko kansan asiaksi. Ensin se levisi alaikäisiin poikiin, sitten naisiin ja 1980-luvulta lähtien sekä alaikäisiin tyttöihin että eläkeikäisiin. 1960-luvun jälkeen miesten alkoholinkäyttö on enemmän kuin kaksinkertaistunut ja naisten lähes kuusinkertaistunut. Kun kulutus on kasvanut, kuluttajien joukko laajentunut, juomistilanteet lisääntyneet ja juomistahti tihtynyt, voidaan puhua alkoholinkäytön normalisoitumisesta.

Jo ennen tätä normalisoitumista alkoholia on käytetty kotioiloissa. Juominen on kuitenkin ollut lähinnä miesporukoiden etuoikeus, ei perheyhteisön asia. Miesten alkoholinkäyttö on silti voinut vaikuttaa koko perheeseen, varsinkin jos juominen on ollut ongelmallista ja perheen kannalta ei-toivottavaa. Vaikka alkoholinkäyttö saattoi tapahtua kotona,

se ei kuitenkaan ”kuulunut” sinne.

Kun juominen normalisoituu, tilanne on toinen: alkoholinkäyttö muuttuu osaksi monen perheen ja kodin arki- ja viikkorytmiä. Juominen ”kotiutuu”.

Teemme aluksi selkoa siitä, mitä tarkoitamme juomisen kotiutumisel- la. Sen jälkeen lähestymme juomisen kotiutumista olettaen, että suoma- laisessa kulttuurissa monet sukupuolten väliset kiistakysymykset ilme- nevät naisten ja miesten suhteessa alkoholiin. Pääpainomme on naisten juomisen muutoksissa. Lopuksi panemme merkille, että pari lapsipolvea on jo varttunut juomisen kotiuduttua ja että aikuisten juomiseen lasten ollessa läsnä on alettu kiinnittää yhä enemmän huomiota.

Mitä juomisen kotiutuminen tarkoittaa?

Kirjassa *Suomi juo* todetaan, että ”juomisen kotiutuminen” juontuu miesten ja naisten juomatapojen muuttumisesta: ”Kun alkoholinkäyttö on asettunut naisille muutenkin tuttuun kodin piiriin, puolisoiden keski- näisestä juomisesta on tullut yleisin kotiin sijoittuva juomistilanne. (...) [K]otimiljöössä puhtaiden miesseurueiden osuus [siellä tapahtuvista juo- mistilanteista] on supistunut merkittävästi” (1). Siihen, mitä tuo juomi- sen kotiutuminen tarkemmin voisi tarkoittaa, kirja ei syvenny.

Hieman samantapaisesta ilmiöstä puhui Matti Virtanen jo vuonna 1982 kirjassaan *Änkyrä, tuiske, huppeli*, jonka johtoajatus oli, että ”suo- malaisen humalan luonne on hitaasti muuttumassa: se kesyyntyy”. Muu- tosta hän selitti yhteiskunnallisten rakenteiden horjumisella: autoritaa- risen vallankäytön murenemisellä, uuden kaupunkikulttuurin synnyllä, keskiluokkaistumisella sekä olennaisesti myös miehen ja naisen suhteen ”pehmenemisellä” (2). Kesyyntymisajatusta tuki myös Jussi Simpuran (3) todiste siitä, että 1970-luvun lopun tavallisin suomalainen juomistilanne oli se, kun keski-ikäinen pariskunta jakaa keskilolutpullon saunomisen päätteeksi. Sen enempää Virtanen kuin Simpura eivät kuitenkaan käsi- telleet erikseen juomisen asettumista koteihin ja perheisiin. Me puoles- tamme haluamme korostaa, että juomisen kotiutumista ei voi samaistaa juomisen kesyyntymiseen. Päinvastoin, humalajuominen on pysynyt sit- keästi alkoholikulttuurimme yhtenä ominaispiirteenä.

Juomisen kotiutuminen viittaa suomalaisen juomiskulttuurin viime vuosikymmenten merkittävimpiin muutoksiin, siihen että alkoholi aset- tuu taloksi ja sen kuluttaminen yleistyy osaksi puolisoiden ja perheiden seurustelutapoja. Alkoholi liitetään kotona tapahtuviin askareisiin, ku- ten juhla- ja arkiaterioidenkin valmistamiseen ja nauttimiseen, puutar- hassa tai mökillä puuhaamiseen ja kotikisastudion tarjoiluun. Siitä tulee

osa vapaa-ajalle siirtymisen, töistä kotiin tulon ja yöpuulle menemisen rituaalia. Se näkyy erilaisina kotiin hankittavina juomiseen ja juomiin kuuluvina esineinä, kuten pullotelineinä, baarikaappeina, jäähdyttiminä, jäämurskaimina, juomakohtaisina lasikokoelmina, lasten leikkicocktailaseina, kattaukseen tarvittavana rekvisiittana ja jopa kokonaisina sisustuselementteinä. Näin alkoholista ja siihen liittyvistä oheistuotteista on tullut näkyvä osa monen suomalaisen perheen kotia.

Juomisen kotiutumista ovat edistäneet mökkeily, mökillä saunominen ja grillaaminen sekä luultavasti myös kodin varustaminen audiovisuaalisella viihde-elektroniikalla. Kesämökit alkoivat yleistyä 1960-luvulla eli samaan aikaan kun suomalaisten alkoholinkäyttö lähti nousuun. Vuosien 1970 ja 1990 välillä mökkien määrä kaksinkertaistui lähes 370 000 mökkiin. Nykyään kesämökkejä tai -asuntoja on puolisen miljoonaa.

Mökillä tai kaupungissa nautitut saunaoluet (myöhemmin myös saunasiiderit) yleistyivät pariskuntien väliseksi seurustelujuomaksi vuonna 1969 kun keskiolut vapautettiin elintarvikeliikkeisiin. Grillaaminen pakollisine juomineen sai puolestaan alkunsa kesämökeillä 1970-luvulla, kun pallogrilleista tuli hittituote. Monikäyttöiset kaasugrillit ilmestyivät 1980-luvulla, ja asuntojen suurentuessa grillaamisesta tuli myös urbaani harrastus. Jos grilli on yhdistänyt perhettä ulkotiloissa, televisio on palvellut tätä tehtävää sisätiloissa ainakin iPadin ja iPhoneen tuloon asti. Alkoholijuomien siemailu on löytänyt tiensä tilanteeseen kuin tilanteeseen.

Kaikki nämä tekijät ovat vetäneet juomistamme kotiinpäin. Niitä läpäisee kuitenkin yksi tekijä, joka on yli muiden, eli muutos, joka on tapahtunut naisten, miesten ja alkoholin välisessä suhteessa.

Nainen – mies – alkoholi

Alkoholinkäyttö on oiva osoitin miesten ja naisten välisestä muuttuvasta yhteiskunnallisesta suhteesta: mikä pari sukupolvea sitten miehille sallittiin, se naisilta kiellettiin, minkä miehet hyväksyivät, sen naiset torjuivat, mitä miehet pitivät lohduttajanaan ja ystävänään, sitä naiset pitivät uhkana ja vihollisenaan. Juomiskulttuurin ja alkoholiongelmien jyrkät ja piintyneet sukupuolierot ilmenivät ennen kaikkea perheen ja kodin piirissä. Vastakkain olivat juova mies ja lapsiaan suojeleva sekä miestänsä hoivaava ja kontrolloiva vaimo. Näissä oloissa naisen suhde alkoholiin määräytyi miesten juomisen kautta (4). Ei ole yllätys, että Suomen ensimmäinen ja ehkä tunnetuin sarjakuva, raittiusliikkeen vuonna 1858 luoma *Turmiolan Tommi*, kuvaa yhteiskunnallista alkoholikysymystä ennen kaikkea perhettä koskevana asiana (5, 6). Sittemmin perhenäkökulmaa korostivat nimenomaan raittiusliikkeen naiset (7).

Hoivaajan ja valvojan roolit eivät edelleenkään ole naisille taakse jäänyttä elämää. Silti kolmio *nainen – mies – alkoholi* on viime vuosikymmeninä asettunut aivan uuteen asentoon. Suomen ensimmäisessä, vuonna 1946 suoritetussa juomatapatutkimuksessa 80 prosenttia yli 20-vuotiaista naisista ilmoitti olevansa raittiita (8). Vielä vanhoja arvoja ravisuttavan 1960-luvun lopussa noin 40 prosenttia naisista oli raittiita, kun taas noin 30 prosenttia ilmoitti käyttäneensä alkoholia vähintään kerran kuussa. 2000-luvulla enää 10 prosenttia naisista on raittiita, ja lähes 70 prosenttia kertoo juovansa alkoholia vähintään kerran kuussa (9).

Juomiskulttuurin kouriintuntuvimmat muutokset koskevat nimenomaan naisia (1). Naisten osuutta juomisen kotiutumisessa ei voi aliarvioida. Siksi tarkastelemme aiheitamme etupäässä naisten näkökulmasta.

Naisten positiivinen suhde alkoholiin

Naisten näkökulmasta juomiskulttuurin muutoksia voi tarkastella kahden rinnakkaisen mutta ristiriitaisen ilmiön pohjalta. Toisessa on kyse naisten uudesta, omakohtaisesta ja positiivisesta suhteesta alkoholinkäyttöön. Toisessa naisen suhde alkoholinkäyttöön määräytyy negatiivisesti, esimerkiksi miehen juomisen tai oman juomisen aiheuttamien ongelmien kautta.

1960- ja 1970-lukujen vaihde oli ratkaiseva virstanpylväs naisten alkoholinkäytössä (10). Naisten aseman parantuminen työelämässä, perheessä ja vapaa-ajanvietossa sekä heidän taloudellisen liikkumavapautensa laajeneminen mullistivat naisten suhteen sekä omaan että miesten juomiseen. Alkoholinkäytöllä oli merkittävä symbolinen tehtävä naisten yhteiskunnallisen aseman vahvistamisessa. Se auttoi naisia rikkomaan rajoja, kokeilemaan uusia rooleja ja laajentamaan sosiaalista toimintasädetä. Alkoholilla ei vain rikottu paatuneita tapoja, vaan se ujutettiin myös naisille tuttuihin kotiaskareisiin. Tämän kulttuurisen sovittelutyön innoittajina olivat elokuvat, kaunokirjallisuus, mainokset ja naistenlehdet. Varsinkin naistenlehdet kytkivät sanoin ja kuvin yhteen alkoholin ja naiset, kun aiheena olivat kotijuhlien järjestäminen, ruoan ja juoman yhdistäminen, kodin sisustaminen tai parisuhteen hoitaminen (11). Tällöin naisia ja äitejä puhuteltiin vetoamalla sekä heidän perinteisiin pätevyksiinsä kodin ja perheen hoitamisessa että heille vasta avautumassa oleviin mahdollisuuksiin (12).

Useat tutkijat ovat valinneet toisenlaisen näkökulman tarkastellessaan naisten suhdetta alkoholinkäyttöön (13–15). Heidän mukaansa naiset ovat alkoholimarkkinoille astuessaan pikemminkin ottaneet mallia miehistä. Ajatus on silloin ollut, että pärjätäkseen miesten hallitsemilla näyttämöil-

lä naiset ovat joutuneet noudattamaan miesten omaksumia käytöstapoja. Näinkin on varmasti ollut. Silti on kiinnostavaa pohtia, ovatko juomiskulttuurissa tapahtuneet keskeiset muutokset olleet jollakin tavalla myös naisvetoisia ja mahdollisesti pikemminkin nais- kuin miesvetoisia.

Tosiasia on, että suomalaisen alkoholipolitiikan ikuisuusprojekti – juomatapojen ”sivistäminen”, ”kesyttäminen” tai ”eurooppalaistaminen” – on hyvin usein varustettu naisellisin etumerkein. Ensinnäkin kaivatut kulttuuriset muutokset kuten siirtyminen viinien juomiseen, mieluiten ruokailun yhteydessä, vaikkapa omassa kodissa, tai kerta-annosten vähentäminen, juominen harvemmin, pienempää humalaa tavoitellen, tai alkoholijuomien esillepanoon kuuluvien esteettisten arvojen korostaminen – koko tämä toivelista on paljolti yhdistetty siihen, miten nimenomaan naisten on kuviteltu haluavan ja voivan kuluttaa alkoholia.

Toiseksi näitä toivottuja muutoksia on työstetty foorumeilla, joiden pääasiallinen yleisö koostuu naisista, eli naistenlehdissä, erilaisissa koti- ja terveysaiheisissa lehdissä, terveyskampanjoissa, äitiyteen liittyvässä neuvonnassa jne. Väite juomatapojen muuttumisen naisvetoisuudesta tarkoittaisi siis sitä, että alkoholin juomiseen ja alkoholijuomiin liitettyjä myönteisiä käyttö- ja näyttöarvoja on puettu aktiivisemmin, harkitummin ja suuremmin sanoiksi ja kuviksi nimenomaan naisille.

Tämän mittavan aktiivisuuden lähtökohtana ja myös lopputuloksena on ollut se, että alkoholinkäyttö on naisille hyväksyttyä ja houkuttelevaa. Samalla alkoholi on väistämättä menettänyt jotakin olennaista perinteisestä latauksestaan kulttuurisesti huomattavana ”sukupuolten keskinäisenä kiistakysymyksenä” (16).

Naisten negatiivinen suhde alkoholiin

Suuretkin muutokset etenevät kerroksittain, eikä kaikki ole muuttunut yhtä paljon tai samassa tahdissa. Naisten epäsuora, miesten juomiseen kytketty, ”negatiivinen” suhde alkoholiin on edelleen tätä päivää: ”miesten juoppous on naisille [yhä] raskas arkinen taakka” (16). Naisen rooli miehensä juomisen kontrolloijana, hoivaajana ja uhrina on kuitenkin saanut uusia sävyjä, jotka kertovat naisten yhteiskunnallisen aseman parantumisesta mutta myös uusien ongelmien ilmaantumisesta.

Naistenlehtien alkoholikirjoittelu valaisee tätäkin asiaa hyvin (11, 12, 17). Kahdeksan tutkitun naistenlehden suurin alkoholinkäyttöön liittyvä ja naisiin kohdistuva huoli on 1960-luvun lopusta 2000-luvulle asti ollut miehen juomisesta johtuva uhka perheen arjen järjestykselle. Vuosikymmenestä toiseen lehdet ovat lähestyneet lukijoitaan korostaen heidän rooliaan perhettä suojaavina vaimoina ja äiteinä. Mutta tapa ohjeistaa vai-

moja ja lukijoita miespuolison alkoholiongelmien käsittelyssä on vaihdellut suuresti. Vielä 1960-luvulla vaimoa neuvottiin pitämään perhettä koossa ja ohjaamaan puolisoa hoitoon, toisin sanoen toimimaan ”perheen edun” mukaisesti. 1970-luvulla, kun avioliitto ja ydinperhe olivat menettämässä jotakin pyhyydestään, alettiin naislukijoita kehottaa jättämään alkoholiongelmainen mies sekä ”oman etunsa” että usein myös ”lasten edun” nimissä. Samassa emansipatorisessa hengessä alettiin 1980-luvulla puhua vaimoista ”kanssa-alkoholisteina” tai ”läheisriippuvaisina” perheenjäseninä, joita neuvottiin eroamaan miehestä, hakeutumaan hoitoon ja aloittamaan oma itsenäinen elämä.

Naisten nopeasti normalisoitunut, ”positiivinen” suhde alkoholikäyttöön kulkee siis käsi kädessä heihin edelleen kohdistuvan miesten juomisen uhkan kanssa. Sen sijaan vaimojen ja äitien ongelmallinen juominen on osoittautunut araksi aiheeksi naistenlehdille. 1960- ja 1970-lukujen hälyttävien ensihavaintojen jälkeen huoli naisten alkoholismista perheen ongelmana on nostettu esiin vain harvaksen. Tämä voi tuntua yllättävältä ajatellen naisten – myös perheellisten naisten – jatkuvasti lisääntyntä ongelmallistakin juomista. Vaikeneminen voi osittain johtua kulttuurisesti nopeasti muuttuneesta tilanteesta: alkoholiongelmia poteva vaimo ja äiti olivat menettäneet ”uhrin asemansa ja viattomuutensa” ja ilmapiiri oli hämmentynyt, ”ikään kuin kysyttäisiin ’Kuinka tähän on tultu ja miten näin on voinut käydä?’” (5).

Tärkein syy aiheen karttamiseen lienee se, että äitien ja vaimojen ongelmajuominen on kulttuurissamme edelleen erityisen häpeällistä. Siitä taas voi päätellä, että huolimatta isien selvästä aktivoitumisesta kodin- ja lastenhoidossa (18) naiset yhä kantavat raskaimman vastuun perheen hyvinvoinnista ja arjen hallinnasta. Tätä tukee tieto siitä, että tasa-arvoistumiskehityksestä huolimatta lapsiperheiden äidit käyttävät selvästi isää enemmän aikaa sekä kotitöihin että lastenhoitoon. Kun perheenäitien alkoholiongelmista ei kehdata eikä ehkä osata puhua, seurauksena on että heitä ”suojellaan” passiivisesti.

Tämä ei merkitse sitä, että naistenlehdet olisivat vaienneet naisten ongelmallisesta juomisesta ja sen riskeistä sinänsä. Päinvastoin, siitä on kirjoitettu runsaasti 1990- ja varsinkin 2000-luvulla. Näissä kirjoituksissa naista ei kuitenkaan lähestytä niinkään perheen hallintaan sidottuna ja veloitettuna kansalaisena kuin itseään hallitsevana yksilönä. Häneltä kysytään suoraan: ”Juotko liikaa? Pysy riskirajojen alapuolella. (...) Raju kertajuominen voi haitata terveyttä” (Kauneus & Terveys 11/2005). Näkökulma ei siis koske ensisijaisesti ”perheen etua” vaan niitä yksilöllisiä riskejä, joita naisten yleistynyt alkoholinkulutus aiheuttaa, ja näiden riskien edellyttämien omien rajojen tunnistamista ja noudattamista. Samalla nainen kolmiossa ”nainen – mies – alkoholi” saa enemmän painoa perheen ja miehen kustannuksella.

Ongelmallisesti juovat vaimot ja äidit ovat jääneet myös kahden muun perheeseen liittyvän uudehkon alkoholi-aiheen varjoon. Ensiksi naistenlehdet ovat 2000-luvulla nostaneet esille isoäitien alkoholiongelmat, kun kyse on nimenomaan isoäitien suhteesta lapsenlapsiinsa: ”[M]ummi juo. Kun riippuvuus saa otteen, siinä jäävät lapsenlapsetkin kakkoseksi” (Kodin Kuvalehti 18/2008). Toiseksi lasten kokemukset vanhempiensa alkoholinkäytöstä ovat nousseet puheenaiheeksi 1990- ja 2000-luvulla (19, 20). Kummassakin tapauksessa naistenlehdet ovat seuranneet ajan tuulia tuomalla eri tavoin esille lasten yhteiskunnallisten oikeuksien vahvistumisen. Perheiden alkoholiongelmia on näköjään helpompi lähestyä lasten kärsimysten ja selviämiskeinojen – joskus myös isoäitien liikajuomisen näkökulmasta – kuin suoraan vaimojen ja äitien alkoholiongelmiensa näkökulmasta. Vai onko niin, että naistenlehdet haluavat välttää muutenkin yleisesti viljeltyä naisten alkoholiongelmiensa moralisointia?

Olemme lähestyneet näitä sukupuolten välisiä muutoksia naisten näkökulmasta. Juomisen kotiutumisessa on varmasti myös miehiä koskevia erityispiirteitä. Tiedetään, että isien toiminta kodissa on lisääntynyt ja monipuolistunut: he käyttävät selvästi aikaisempaa enemmän aikaa lastenhoitoon ja erilaisiin puuhiin lasten kanssa ja jonkun verran enemmän aikaa rutiininomaisiin kotitöihin (18). Ei sovi myöskään unohtaa, että miehillä on omia kotiin sijoitettavia juomistilanteita. Esimerkiksi kerääntyminen kotikisastudioon television ääreen ja grillauskulttuurin läpilyönti olivat ainakin alkuvaiheessa paljolti miehisiä ilmiöitä, samaten juominen joidenkin ulkoilmapelien lomassa.

Lapset

Entä lapset? Mikä on heidän osansa juomisen kotiutumisessa? Sotien jälkeiset suuret ikäluokat olivat pääosassa, kun suomalaisten alkoholinkäyttö kasvoi rajusti 1960-luvun lopussa ja 1970-luvun alussa. Valtaosa tämän ”märän sukupolven” (21) lapsista syntyi 1970-luvulla ja 1980-luvun alussa. Suuri osa näistä lapsista varttui kodeissa, joissa alkoholijuomat ja niihin liittyvät materiaalit ja rituaalit olivat jo varsin yleisiä. Lisäksi jokainen märän sukupolven jälkeinen ikäkohortti on ollut märkää sukupolvea märempi (22) – aina 1980-luvun puolenvälin jälkeen syntyneisiin asti.

Vielä 1960-luvulla lapsi oli täysin näkymätön jopa ammattilehti *Huoltajan* alkoholistiperheitä käsittelevissä kirjoituksissa. Keskustelu ”lapsen edusta” alkoi toden teolla vasta 1980-luvulla, kun lasten oikeuksiin alettiin kiinnittää enemmän huomiota. Ritva Nätkin (5, 23) mainitsee yhtenä mahdollisena syynä lapsinäkökulman korostamiseen nimenomaan sen, että äitien liiallinen juominen oli yleistymässä. Sittemmin lapsesta on

tullut uudella tavalla itsenäinen, huomioon otettava tekijä paitsi lastensuojelussa myös suomalaisessa juomiskulttuurissa.

Juomisen kotiutuminen on myös merkinnyt sitä, että lasten oletetaan hyvässä ja pahassa olevan osa alkoholia käyttävää perheyhteisöä. 2000-luvulla on yhä enemmän pohdittu, miten suhtautua lasten ”altistumiseen” alkoholille ja mitä seurauksia tällä altistumisella on. Suomeen on juurtunut käsitys, että vanhempien ei todellakaan tule humaltua pienten lasten ollessa läsnä. Näin ajattelee yli 90 prosenttia suomalaisista vanhemmista. Jos kuitenkin joku seurueesta on selvä ja huolehtii lapsista, 35–40 prosenttia vanhemmista katsoo että humaltuminen on hyväksyttävää kun pienet lapset ovat paikalla. (24.)

Toisaalta alkoholin kyllästämissä kodeissa lapset voivat haluta osallistua perheen juomiskulttuuriin, leikkiä aikuisia. Sitä varten voi sekoittaa eksoottisen väristä ”lastenjuomaa”, jota tarjoillaan lapsille tarkoitetuissa cocktaillaseissa. Nuorten ”osallistaminen” voi olla hankalampaa kulttuurissa, jossa alkoholi on ilmentänyt nimenomaan nuorten etäisyyden ottamista vanhemmistaan.

Oletettavasti alkoholista myös keskustellaan lasten ja nuorten kanssa aikaisemmassa vaiheessa kuin ennen. Edelleen on kuitenkin niukalti tietoa siitä, mihin kaikkeen pienet lapset kiinnittävät huomionsa aikuisten käyttäessä alkoholia. Myös kysymys siitä, miten käsitellä alaikäisten kiinnostusta alkoholia kohtaan on koettu hankalana tilanteessa, jossa alkoholin ostaminen alaikäisenä ja alkoholin välittäminen alaikäisille on kiellettyä.

Merkittävä kulttuurinen muutos

Suomalaisten alkoholinkäyttö on kahdessa sukupolvessa lisääntynyt olennaisesti ja muuttanut muotoaan. Olemme valaisseet tätä muutosta pohtimalla juomisen niveltymistä koteihin ja perheisiin. Juomisen kotiutumisella olemme tarkoittaneet erilaisia asioita: alkoholinkäyttö tapahtuu fyysisesti enenevässä määrin kotioiloissa; juominen ja juomat integroidaan erilaisiin kotona tapahtuviin askareisiin; näihin askareisiin liittyy kotiin hankittavia alkoholijuomiin kuuluvia esineitä. Näin alkoholista on tullut näkyvästi läsnä oleva tekijä suomalaisten kodeissa ja perheissä.

Juomisen kotiutuminen johtuu monesta seikasta. Rajasimme analyysimme yhteen näkökulmaan eli naisten ja miesten välisten suhteiden muuttumiseen ja sen heijastumiseen heidän suhteeseensa alkoholinkäyttöön. Tarkastelimme asiaa naisten näkökannalta, koska miehiin verrattuna naisten alkoholinkäyttö on käynyt läpi järjestyttävän muutoksen ja koska naisten suhde kodin, perheen ja lasten hoitamiseen on ollut velvoittavampi kuin miesten.

Juomisen kotiutuminen on merkittävä muutos juomiskulttuurissamme. Olemme kuitenkin vältäneet arvottamasta, onko kyse toivotusta vai ei-toivotusta ilmiöstä. Emme myöskään halua arvioida uhkarohkeasti, onko juomisen kotiutumisessa kyse paljon kaivatusta juomisen kesyyntymisestä, humalajuominen kun näyttää pitävän pintansa tutkimuksesta toiseen, vuosikymmenestä toiseen. Uskomme vain, että tarkempi katse siihen, mitä kodeissa ja perheissä tapahtuu ”alkoholin ympärillä” voi parantaa keskustelua juomatavoistamme.

LÄHTEET

- 1 Mäkelä, Pia – Tigerstedt, Christoffer – Mustonen, Heli 2010: Mikä on muuttunut? Teoksessa Mäkelä, Pia – Mustonen, Heli – Tigerstedt, Christoffer (toim.): Suomi juo. Suomalaisien alkoholinkäyttö ja sen muutokset 1968–2008. THL, Helsinki, 281–94.
- 2 Virtanen, Matti 1982: Änkyrä, tuiske, huppeli. Muuttuva suomalainen humala. WSOY, Porvoo.
- 3 Simpura, Jussi 1983: Drinking contexts and social meanings of drinking. A study with Finnish drinking occasions. The Finnish Foundation for Alcohol Studies, Volume 33, Jyväskylä.
- 4 Holmila, Marja 1992: Kulkurin valssi on miesten tanssi. Naiset alkoholin suurkuluttajina. Alkoholipoliittinen tutkimuslaitos & VAPK-kustannus, Helsinki.
- 5 Nätkin, Ritva 2009: Alkoholiongelmainen perheessä – vieras ja sopimaton. Teoksessa Riitta Jallinoja (toim.): Vieras perheessä. Gaudeamus, Helsinki, 63–82.
- 6 Valli, Raine 1998: Koulun alkoholikasvatus keskioluen vähittäismyynnin vapautuessa. Acta Universitatis Lapponiensis 16. Lapin yliopisto, Rovaniemi.
- 7 Sulkunen, Irma 1986: Raittius kansalaisuskontona. Raittiusliike ja järjestäytyminen 1870-luvulta suurlakon jälkeisiin vuosiin. Suomen Historiallinen Seura, Historiallisia tutkimuksia 134, Helsinki.
- 8 Kuusi, Pekka 1948: Suomen viinapulma gallup-tutkimuksen valossa. Otava, Helsinki.
- 9 Huhtanen, Petri – Miekkala, Mari – Mustonen, Heli – Mäkelä, Pia 2011: Suomalaisien alkoholinkäyttötavat 1968–2008. Juomatapatutkimusten tuloksia. Raportti 26/2011. THL, Helsinki.
- 10 Ylälahti, Eeva-Liisa 1981: Naisten alkoholinkäytön muutoksista 1970-luvulla. Alkoholipoliittikka 46 (1), 3–16.
- 11 Törrönen, Jukka – Simonen, Jenni 2014: Naistenlehdet symbolisen vallan käyttäjinä 1960-luvulta tähän päivään. Alkoholiaiheet tekstiä juomiseen liittyviä resursseja rakentamassa. Yhteiskuntapolitiikka 79 (4), 400–12.
- 12 Törrönen, Jukka – Simonen, Jenni – Tigerstedt, Christoffer 2015: “Disease” of the Nation, Family and Individual: Three Moral Discourses of Alcohol Problems in Finnish Women’s Magazines from the 1960s to the 2000s. Substance Use & Misuse, 50 (5), 454–67.
- 13 Kunz, J. L. – Graham, K. 1996: Life Course Changes in Alcohol Consumption in Leisure Activities of Men and Women. Journal of Drug Issues 26, 805–29.
- 14 Bloomfield, Kim – Gmel, Gerhard – Neve, Rudie – Mustonen, Heli 2001: Investigating gender convergence in alcohol consumption in Finland, Germany, The Netherlands, and Switzerland: A repeated survey analysis. Substance

- Abuse 22 (1), 39–53.
- 15 Roche, AM – Deehan, A 2002: Women's alcohol consumption: emerging patterns, problems and public health implications. *Drug and Alcohol Review* 21 (2), 169–78.
 - 16 Mäkelä, Klaus 1999: Yhteiskunnallinen alkoholikysymys eilen ja tänään. Teoksessa Mäkelä Klaus: Valtio, väkijuomat ja kulttuuri. Kirjoituksia Suomesta ja sosiologiasta. Hanki ja jää & Gaudeamus, Tampere, 74–86.
 - 17 Heiskala, Risto 1988: Pelkästään miesten juttu? Alkoholi, sukupuoli ja perhe suomalaisissa yleisaikakauslehdissä ja naistenlehdissä 1955 ja 1985. *Alkoholipolitiikka* 53 (4), 199–209.
 - 18 Miettinen, Anneli – Rotkirch, Anna 2012: Yhteistä aikaa etsimässä – Lapsiperheiden ajankäyttö. Väestöliiton perhebarometri 2011. Väestöliitto, Helsinki.
 - 19 Itäpuisto, Maritta 2005: Kokemuksia alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa eletystä lapsuudesta. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Sosiaalitieteet 124. Kuopio.
 - 20 Holmila, Marja – Raitasalo, Kirsimarja – Autti-Rämö, Ilona – Notkola, Irma-Leena 2013: Päihdeongelmaisten äitien lapset. Teoksessa Warpenius, Katariina – Homila, Marja – Tigerstedt, Christoffer (toim.): Alkoholi- ja päihdehaitat läheisille, muille ihmisille ja yhteiskunnalle. THL, Helsinki, 36–46.
 - 21 Sulkunen, Pekka 1980: Alkoholien kulutus ja elinolojen muutos toisen maailmansodan jälkeen. Vammala.
 - 22 Härkönen, Janne 2013: Not a wet generation but a wet nation. The dynamics of change and stasis in Finnish drinking culture from 1968–2008. *Research* 104. THL, Helsinki.
 - 23 Oksanen, Susanna 2006: Alkoholiongelmaista kärsivien joukossa on eniten niitä, jotka eivät koskaan ole ottaneet ryyppyäkään. Tutkimus Huoltaja-/Sosiaaliturvalahden välittämästä alkoholiperheen kuvasta vuosina 1960–2004. *Monistesarja* 55. A-klinikkasäätiö, Helsinki.
 - 24 Raitasalo, Kirsimarja 2010: Saako lasten seurassa juoda? Alkoholinkäyttö lasten seurassa ja asenteet sitä kohtaan. Teoksessa Mäkelä, Pia – Mustonen, Heli – Tigerstedt, Christoffer (toim.): Suomi juo. Suomalaisten alkoholinkäyttö ja sen muutokset 1968–2008. THL, Helsinki, 167–76.

- * Väestön alkoholinkulutuksen tasoon ja riskikulutukseen vaikutetaan tutkimusten mukaan tehokkaimmin alkoholijuomien vero- ja hintapolitiikalla sekä saatavuuden rajoittamisella. Tästä syystä alkoholihaittojen ehkäisyssä on tärkeää käyttää yleisiä, koko väestöön kohdistuvia toimenpiteitä, joilla rajoitetaan alkoholijuomien fyysistä ja taloudellista saatavuutta.
- * Paikallinen alkoholipolitiikka- eli Pakka-toimintamallissa kiinnitetään huomiota tilanteisiin, joissa alkoholi, tupakkatuotteet ja rahapelit ovat alaikäisten saatavilla ja joissa alkoholia myydään tai anniskellaan päihdyneille tai alaikäisille asiakkaille. Tehtävälle työlle on perusta olemassa olevassa lainsäädännössä, ja tarkoitus on muuttaa lait eläväksi käytännöksi paikallistasolla.
- * Laki ehkäisevän päihdetyön järjestämisestä (523/2015) ohjaa päihdehaittojen vähentämiseen tähtävää työtä Suomessa. Ehkäisevän päihdetyön piiriin luokitellaan toimet, joilla vähennetään alkoholin, huumausainesten, tupakkatuotteiden ja rahapeliä käyttäjä- ja haittoja. Ehkäisevän päihdetyön toimintaohjelma tukee kunnissa ja alueilla tehtävää lakisääteistä työtä. Toimintaohjelma tarjoaa tapoja ja käytäntöjä, joilla on mahdollista tehdä vaikuttavaa ja laaja-alaista ehkäisevää päihdetyötä.

LÄHTEET

- 1 Babor, T. ym. 2010: Alcohol: No Ordinary Commodity. Research and Public Policy. Oxford Medical Publications, Oxford University Press, Oxford.
- 2 Ehkäisevän päihdetyön toimintaohjelma – Alkoholi-, huume- ja rahapelihaittojen sekä tupakoinnin vähentäminen. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2015:19. Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki.
- 3 Fors ym. 2013: Paikallinen alkoholi-, tupakka- ja rahapelihaittojen ehkäisy – Käsikirja yhdessä toteutettavaan Pakka-toimintamalliin. Kide 23. Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki.
- 4 THL, Alkoholi, tupakka ja riippuvuus -aihesivut > Ehkäisevä päihdetyö > Ehkäisevän päihdetyön menetelmät (www.thl.fi/ehkaisevapaihdytyo).

Alkoholihaittoja ehkäisevät toimet edistävät terveyden ja hyvinvoinnin tasa-arvoa – asiantuntijoiden tulevaisuuskuvia

Katariina Warpenius, Marja Holmila & Thomas Karlsson

Terveyserojen kaventaminen on ollut jo pitkään Suomen ja WHO:n terveyspolitiikan keskeinen tavoite. Tässä artikkelissa tarkastelemme, miten ehkäisevän päihdetyön asiantuntijat arvioivat alkoholihaittoja ehkäisevien toimien merkitystä erityisesti lasten ja nuorten terveyden ja hyvinvoinnin tasa-arvon edistämisen kannalta. Asiantuntijoiden mukaan kansallisen alkoholipolitiikan rinnalle tarvitaan yhä enemmän lähiyhteisön toimia, jotka tukevat nuorten elämänhallintaa ja luovat suotuisan kasvuympäristön.

Mahdollisuuksien tasa-arvo on hyvinvointiyhteiskunnan keskeisiä arvoja: yksilöillä tulisi olla tasavertaiset mahdollisuudet edetä elämässään lahjakkuutensa ja ansioidensa perusteella riippumatta perhetaustasta. Kokonaiskuva on kuitenkin monisärmäisempi, kun tarkastellaan perhetilanteiden vaikutuksia terveyden ja hyvinvoinnin tasa-arvoon ja yksilöiden mahdollisuuksiin elämässään. Yksi keskeinen ylisukupolvista eriarvoisuutta tuottava tekijä on päihteiden käyttö perheissä. Lasten ja nuorten altistuminen läheisten haitalliselle päihteiden käytölle vaikuttaa suurella todennäköisyydellä kielteisesti ja kauaskantoisesti lasten myöhempään elämään ja mahdollisuuksiin. Riskitekijöiden ja käytöshäiriöiden kasautuminen lapsuudesta alkaen lisää yksilön haavoittuvuutta ja haitallisen alkoholinkäytön todennäköisyyttä myös myöhemmällä iällä (1, 2). Perheiden sosiaalinen eriarvoisuus on itsessään päihteiden käytön

riskitekijä. On havaittu, että lapsuuden aikainen matala sosiaalinen asema lisää alkoholikuoleman riskiä henkilön omasta myöhemmästä sosiaalisesta asemasta riippumatta (3).

Epidemiologiset tutkimukset osoittavat, että alkoholinkulutukseen liittyvät haitat vaihtelevat yhteiskunnallisen aseman mukaan: alkoholiin liittyvät kuolemat ja sairaalahoitajaksot ovat yleisempiä alemmissa kuin ylemmissä sosioekonomisissa ryhmissä. Kaiken kaikkiaan alkoholiperäiset kuolinsyyt ovat Suomessa yksi suurimmista työikäisten miesten ja naisten kuolinsyiden pääryhmistä. (4, 5.) Pia Mäkelä ja Tapio Paljärvi (6) ovat todenneet, että runsas juominen ennustaa suurempaa vakavien alkoholihaittojen riskiä työntekijäryhmässä kuin toimihenkilöryhmässä. Riskit ovat työntekijäryhmässä selvästi suurempia kaikilla juomisen määrän ja runsaan kertakäytön tasoilla. Tulokset viittaavat siihen, että samanlaiset juomistavat lisäävät haittariskiä enemmän alemmissa sosioekonomisissa ryhmissä. Ei tiedetä tarkkaan miksi näin on, mutta oletettavasti haittojen ilmenemiseen vaikuttaa alkoholin lisäksi muut huono-osaisuuden piirteet, kuten yksinäisyys, erot hoitoon hakeutumisessa ja pääsyssä tai juomistilanteiden vaarallisuus.

Alkoholin liikkakäyttö ja heikko sosioekonominen asema altistavat yhteiskunnalliselle syrjäytymisprosessille, joka alkaa yleensä jo varhaisessa elämänvaiheessa. Rekisteritutkimuksen mukaan 18–34-vuotiaat alkoholin ongelmakäyttäjät kiinnittyvät työelämään selvästi heikommin kuin muu väestö. Ongelmakäyttäjistä 51 prosenttia ei ollut suorittanut peruskoulun jälkeistä tutkintoa ja miespuolisista ongelmakäyttäjistä 56 prosenttia ei ollut töissä eikä koulutuksessa 24-vuotiaana. Nuorten syrjäytymisprosessi on kokonaisvaltaisempaa kuin keski-ikäisten, joten sen ennaltaehkäisemiseksi tarvitaan alkoholin ongelmakäyttöön puuttumisen lisäksi muita keinoja vaikuttaa syrjäytymiselle altistaviin sosiaalisiin ja taloudellisiin tekijöihin. (7, 8.)

Alkoholi ja muut päihteet ovat usein osasy perheissä ilmeneviin vakaviin ja lievempiin terveyden ja hyvinvoinnin ongelmiin. Päihteiden käyttö kärjistää sosiaalisia ja taloudellisia haittoja ja mielenterveyteen liittyviä ongelmia, mikä heijastuu kaikkiin perheenjäseniin. Vanhempien päihteiden käytön haitalliset vaikutukset voivatkin olla lapsen ja nuoren terveydelle ja hyvinvoinnille monella tavoin mittavia ja lisätä myös nuoren todennäköisyyttä käytöshäiriöihin ja päihteiden ongelmakäyttöön (9, 10). Osa haitallisista vaikutuksista ilmenee jo varhaislapsuudessa (ks. luku 5 tässä kirjassa).

Ehkäisevän päihdetyön ja alkoholipolitiikan keinoin on mahdollista vähentää paitsi alkoholihaittoja myös sosiaalista eriarvoisuutta. Alkoholin saatavuuden sääntelypolitiikka kohdistuu kaikkiin kuluttajiin ja on perinteisesti ollut hyväksyttävä tapa rajoittaa alkoholinkulutusta ja hait-

toja Suomessa. Alkoholijuomien saatavuutta sääntelevät keinot ovat edelleen laajalti käytössä ja merkittävä osa väestöstä kannattaa niitä. Myös läheisten kokemat haitat ovat entistä vahvemmin nousseet yhteiskuntapolitiittiseen keskusteluun, ja niiden vähentämällä perustellaan rajoittavaa alkoholipoliittista sääntelyä (11). Muut keinot alkoholinkulutuksen ja haittojen vähentämiseksi täydentävät politiikkatoimia. Alkoholilainsäädännön noudattamisen tehokas valvonta, varhainen puuttuminen alkoholin riskikäyttöön sosiaali- ja terveydenhuollossa, työpaikkojen hoitoonohjaus ja väestön haittatietoisuutta lisäävät valistustoimet eivät korvaa väestötason alkoholipoliittikkaa, vaan parhaimmillaan eri menetelmät tukevat toisiaan. (12.)

Terveyserojen kaventaminen on ollut jo pitkään Suomen ja WHO:n terveyspolitiikan keskeinen tavoite (4, 13). Alkoholi- ja päihdehaittojen ehkäisytyö puolestaan kytkeytyy monin eri tavoin väestön hyvinvoinnin ja yhteiskunnallisen tasa-arvon edistämistavoitteisiin (14). Tässä artikkelissa tarkastellaan, miten ehkäisevän päihdetyön asiantuntijat arvioivat alkoholihaittoja ehkäisevien toimien merkitystä erityisesti nuorten terveyden tasa-arvon ja hyvinvoinnin edistämisen kannalta. Lähtökohtana on havainto päihdehaittojen ylisukupolvisesta luonteesta, mikä kärjistää yhteiskunnallista eriarvoistumista. Artikkelin keskeinen kysymys on, miten ehkäisevän päihdetyön asiantuntijat arvioivat ehkäisevien toimien mahdollisuuksia tasoittaa alkoholinkulutukseen liittyvää yhteiskunnallista eriarvoistumiskehitystä.

Artikkeli perustuu ehkäisevän päihdetyön tulevaisuutta luotaavaan Delfoi-tutkimukseen, jossa valikoiduista avaintoimijoista koostunut paneeli otti kantaa eri politiikka- ja ehkäisytoimien tehokkuuteen tulevaisuudessa ja perusteli kantojaan avovastauksissa (15) (ks. aineistonkuvaus, liite 1). Paneeli muodostui asiantuntevista ammattilaisista, joilla on laaja käytännön kokemus alan kehittämisestä, hallinnosta, koordinaatiosta ja toimeenpanosta. Ammattiosaamisensa myötä paneelin asiantuntijoilla on sekä teoria- että kokemustietoa päihdehaittoja ehkäisevistä toimista. Panelistien asiantuntija-asemaa kuvaavat lyhenteet löytyvät artikkelin lopusta (s. 147). Seuraavassa valotamme yhteiskunnallisen tasa-arvon edistämisen ja alkoholihaittojen ehkäisyn problematiikkaa ehkäisevän päihdetyön asiantuntijoiden tulevaisuuskuvien kautta.

Alkoholikulttuurin polarisoituminen tulee ehkäistä

Asiantuntijapaneelin mukaan suomalaisen alkoholikulttuurin kokonaiskuva näyttää myönteiseltä tulevaisuudessa: alkoholin kokonaiskulutuksen ja aikuisväestön humalajuomisen arveltiin edelleen vähenevän

samalla, kun nuorten raittiuden ounasteltiin yleistyvän (15). Erityisesti nuorten raitistuminen herätti toiveita alkoholikulttuurin historiallisesta muutoksesta, mutta tähän liittyi myös huoli juomatapojen polarisaatiosta eli nuorison jakautumisesta paljon ja vähän alkoholia kuluttaviin ryhmiin: *”Nuorison keskuudesta nousee asiallisempi alkoholinkäytön tapa. Tosin nuoriso on tässä suhteessa polarisoitunut. Meidän 60-lukulaisten märät tavat jäävät vähitellen historiaan.”* (AT, JS) Useissa vastauksissa korostettiin jo käynnissä olevaa lupaavaa kehitystä eli sitä, että *”nyt jo on näkyvissä että suuri osa nuorista ei halua käyttäytyä humalahakuisesti ja ’ördäillä’”*. (AT, JS) Kulutuskuulttuurin muutosta ”asiallisemmaksi” pidettiin nuorison tietoisena valintana ja keinona erottautua humalahakuisesti juovista sukupolvista:

Etenkin nuorten aikuisten keskuudessa alkoholinkäyttö ja humalajuominen ei ole enää kovin trendikästä ja humalajuominen koetaan paheksuttavampana vastapainona määrältään ’suuren ja mären ikäluokan’ asenteisiin. Täysin raittiiden nuorten lukumäärä on myös lisääntynyt vuosia ja mikä parasta, se vaikuttaa olevan hyvin tietoinen valinta, joka ei kumpua teini-iän ikävistä päihdekokeiluista. (PT, EPT-K)

Alkoholinkulutuksen ja haittojen sosioekonominen kasautuminen oli asiantuntijoiden suuri huolenaihe (15): *”Polarisaatio pitää edelleen humalaa joissakin kansalaisryhmissä sallittuna mutta eriyttää osan välttämään humalajuomista”*. (AT, JS) Tästä syystä monet panelistit ounastelivat terveyserojen kasvavan siitä huolimatta, että humalajuominen saattaisi nuorten keskuudessa kaiken kaikkiaan vähentyä: *”Nuorten keskuudessa humalajuonnin vähentyminen ennustaa laskevaa trendiä. Toisaalta epäilen että terveyserot tulevat näkymään siinä, että suurkuluttajien määrä lisääntyy.”* (PT, EPT-T) Nuorten juomatapojen polarisaatiota pidettiin erityisen ei-toivottavana, sillä tämän kehityskulun jatkuminen merkitsisi kulutustottumusten jakautumista ja yhteiskunnallisten erojen kärjistymistä eli sitä, että *”kohtuullisesti käyttävien (sofistikoitu alkoholinkäyttö) ryhmä voi hiukan lisääntyä ja eriytymiskehitys runsaasti käytäviin jatkuu”*. (KT, JS)

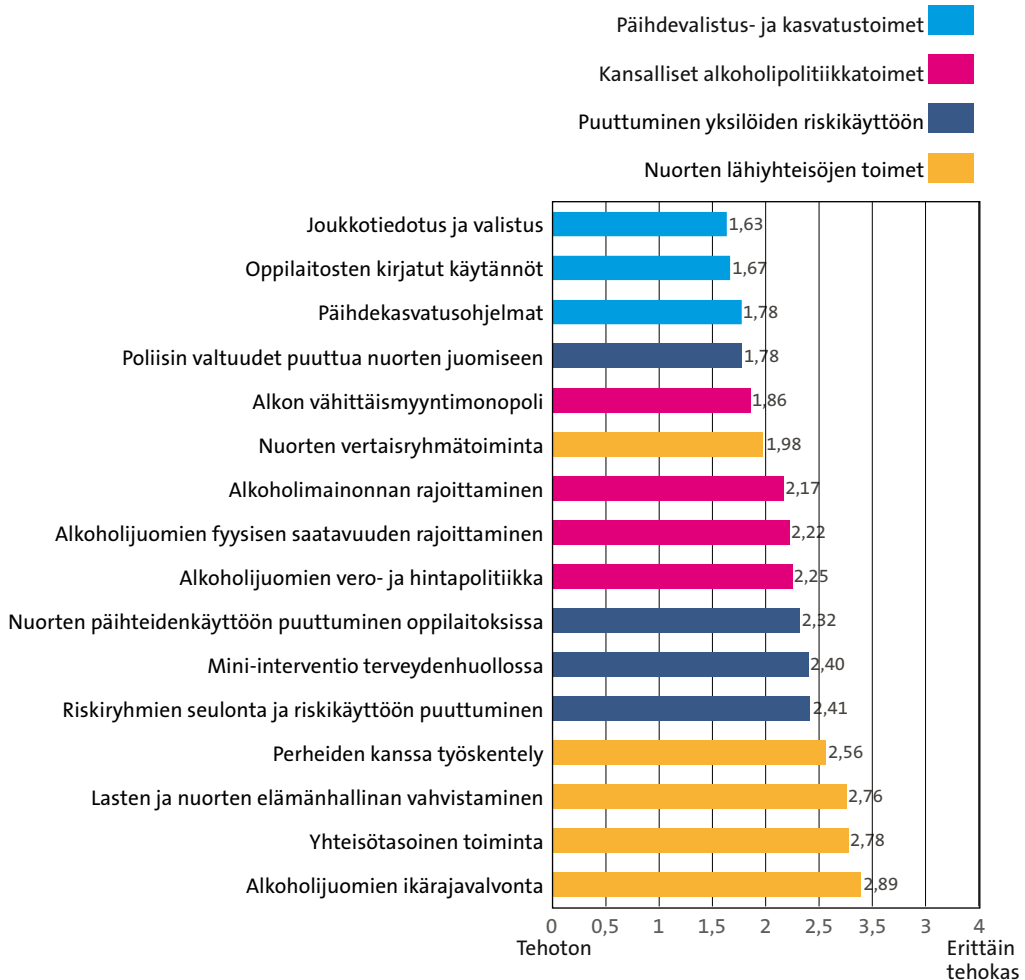
Vaikka panelistit ennakoivat alkoholinkulutuksen vähenevän, monet vastaajat painottivat, että alkoholin kokonaiskulutus ja humalajuominen ovat edelleen ehkäisevän päihdetyön keskeisimpiä haasteita (15). Alkoholinkulutuksen katsottiin olevan historiallisesti hyvin korkealla tasolla ja haittojen heijastuvan laajasti yhteiskunnassa (vrt. 16, 17). Asiantuntijat pohtivat keinoja, joilla voitaisiin hillitä alkoholinkulutusta ja ennen kaikkea ehkäistä päihteiden käyttöön liittyvää yhteiskunnallista eriarvoistusta.

mista: alkoholikulttuurin muutos ei tapahdu omalla painollaan, vaan se edellyttää yhteiskunnalta tavoitteellisia toimia (15). Monet panelistit arvioivat, että tehokkaalla ehkäisevällä päihdetyöllä ja alkoholipolitiikalla voidaan tulevaisuudessa vaikuttaa alkoholikulttuuriin ja kulutustottumuksiin. Toiveikkaimpien arvioiden mukaan *”sosioekonomisia terveyseroja on pystytty kaventamaan yleisen, selkeästi koordinoitun ehkäisevän päihdetyön ja kampanjoinnin avulla, joten alkoholia paljon kuluttavien määrä vähenee”*. (AT, J) Uhkana kuitenkin nähtiin, että *”terveyserojen välinen kuilu kasvaa, eriytymiskehitys jatkuu, ellei suuria yhteiskunnallisia korjausliikkeitä tehdä”*. (KT, JS)

Nuorten lähiyhteisössä tehtävä työ on tehokkainta

Kirkastaakseen kuvaa toimivasta ehkäisevästä päihdetyöstä asiantuntijat ennakoivat ehkäisy- ja politiikkatoimien tehokkuutta tulevaisuudessa. Panelisteille annettiin arvioitavaksi 16 erilaista toimenpidettä. Heidän tehtävänsä oli pisteyttää nämä toimet sen mukaan, miten tehokkaasti ne voivat heidän mielestään tulevaisuudessa hillitä alkoholin tai muiden päihhteiden kulutusta ja haittoja. Panelistien esittämän tehokkuusarvioinnin tulokset on esitetty kuviossa 1, jonka suhdeluvut kertovat paneelin esittämästä kokonaisarviosta: mitä suurempi pistemäärä, sitä tehokkaampana panelistit pitivät arvioitavaa keinoa tulevaisuudessa (0 = tehoton ja 4 = erittäin tehokas).

Asiantuntija-arvioissa mitään menetelmää ei tuomittu täysin tehottomaksi, vaan kaikkia toimia pidettiin vähintäänkin kohtalaisen vaikuttavina. Lisäksi erot eri ehkäisy- ja politiikkatoimien arvioidun tehokkuuden välillä olivat melko pieniä. Tulos antaa kuitenkin suuntaa toimien keskinäisestä tehokkuusjärjestyksestä panelistien ajattelussa. Ehkäisevän päihdetyön asiantuntijoiden mielestä kaikkein tehokkaimpia keinoja olivat nuorisoon kohdistuvat lähiyhteisön toimet, kuten alkoholijuomien ikärajavaltvonta, yhteisö- ja perhetyö sekä yleinen lasten ja nuorten elämänhallinnan vahvistaminen (2,56–2,89 pistettä). Tämän jälkeen tulivat yksilötasoiset puuttumiskeinot, kuten mini-interventio terveydenhuollossa sekä puuttuminen riskikäyttöön ja nuorten päihhteiden käyttöön oppilaitoksissa (2,32–2,41 pistettä). Yleisehkäiseviä alkoholikontrolli- ja politiikkatoimia (1,86–2,25 pistettä) paneeli ei pitänyt yhtä tehokkaina kuin yhteisö- ja yksilötason keinoja. Nuorison alkoholinkäytön poliisikontrollia ja nuorison vertaisryhmätoimintaa pidettiin keskivertoa heikompiina toimina (1,78 ja 1,98 pistettä). Tehottomimpia toimia olivat paneelin arvion mukaan erilaiset päihdevalistus- ja kasvatukseen (1,63–1,78 pistettä).

KUVIO 1. Ehkäisevän päihdetyön asiantuntijoiden arviot ehkäisy- ja politiikkatoimien tehokkuudesta tulevaisuudessa.

Alkoholihaittoja ehkäisevien toimien pisteyttämisen lisäksi panelistit pohtivat avovastauksissa eri menetelmien merkitystä ja asemaa tulevaisuuden päihde-ehkäisyssä. Monissa vastauksissa korostui, ettei mikään yksittäinen keino ole tehokas irrallaan toteutettuna, vaan vaikuttava ehkäisytyö edellyttää eri menetelmien koordinoitua yhteensovittamista. Integroitua monialaista yhteistyötä ja eri tahojen ehkäisy- ja edistämistoimien synergiaa pidettiin tärkeinä. Myös valistuksella ja tiedotustoimilla arvioitiin olevan paikkansa ehkäisevien toimien kokonaisuudessa. (15.) Seuraavaksi tarkastelemme, miten asiantuntijat perustelivat näkemyksiään eri keinojen tehokkuudesta erityisesti terveyden tasa-arvon ja hyvinvoinnin mahdollistajina. Toimet on jaettu viiteen ryhmään: nuorten

lähiyhteisössä tehtäviin toimiin, elämänhallinnan vahvistamiseen sekä päihdevalistukseen ja -kasvatukseen, perhetyöhön, yksilötason puuttumiseen ja alkoholipoliittisiin toimiin.

Ehkäisevien toimien tehokkuusarvioiden perusteluita

Lähiyhteisö kasvattaa nuoria

Asiantuntijat pitivät kaikkein tehokkaimpina niitä toimia, joilla nuorille voidaan luoda suotuisa kasvu ympäristö. Lähiympäristön ominaisuudet ja arkielämän osaset, kuten perhe, kotiolot, ystävät, ravinto, vapaa-ajan vieton ja kouluttautumisen väylät, vaikuttavat osaltaan siihen, missä määrin yksilö altistuu terveyttä huonontaville tekijöille (12, 18, 19). Niinpä panelistien ajattelussa ehkäisevä päihdetyö asettui osaksi nuorten kasvun kokonaisvaltaista tukemista: *”Aikuisten sekä yhteiskunnan on pidettävä huolta siitä, että nuoret kasvavat ja kehittyvät turvallisessa ympäristössä.”* (KT, JS)

Yhteisölähtöistä ja kollektiivista vastuuta korostavat lähestymistavat ovat nousseet myös tutkimuskirjallisuudessa tärkeiksi menetelmiksi nuorten päihde-ehkäisyssä (20, 21). Nämä yhteisö- ja järjestelmätason interventiot tähtäävät paikallisten rakenteiden sekä sosiaalisten ja taloudellisten järjestelmien muuttamiseen yhdistämällä alkoholijuomien saataavuuden sääntely pehmeämpiin menetelmiin. Näin tähdätään asenteiden muuttamiseen sekä yhteisön juomiseen liittyvien sosiaalisten sääntöjen ja alkoholikulttuurin kehittämiseen (22).

Kaikkein tehokkaimpina menetelmänä paneeli piti alkoholijuomien myynnin ikärajavaltontaa, jossa koko lähiyhteisölle annettiin merkittävä asema: *”On tärkeää saada koko yhteisö elinkeinoelämää myöten mukaan ehkäisevään päihdetyöhön.”* (KT, JS) Ikärajavaltonta nähtiin yleisesti hyväksyttynä ja elinkeinoelämän kanssa sujuvassa yhteistyössä toteutettavana toimintana: *”Tästä pidetään kiinni, koska tästä kaikki ovat yhtä mieltä.”* (KT, JS) Myönteisenä kehityksenä pidettiin vähittäisliikkeiden omavalvonnan ja ikärajavaltontaa tehostumista: *”Kaupat on tosissaan ottaneet ikärajavaltontaan, mikä on hyvä asia.”* (AT, JS) Panelistien vastauksista heijastui luja usko ikärajojen valvontaan osana ihmisten arvoja ja arkisia toimintatapoja:

Ikärajakontrolli toimii hyvin. Asiaan on kiinnitetty koko ajan huomiota ja alaikäisten päihteen käyttöön liittyvät haitalliset seuraukset ovat niin hyvin vanhempien, viranomaisten ja ammattikasvattajien tiedossa, että on itsestäänselvyys, että alaikäisille ei myydä eikä välitetä ikärajavaltontavia tuotteita. (PT, EPT-K)

Alkoholijuomien aggressiivista markkinointia ja helppoa paikallista saatavuutta ”pikku kioskeja myöten” kritisoitiin kovin sanoin: ”Nykyisin ’kylä kasvattaa juomaan alkoholia’, ensin limuviinoja, ja [sitten] siirtyy tuhdin juoman pariin.” (KT, JS) Markkinoiden voitontavoittelun vastavoimaksi panelistit toivoivat tehokkaita toimia nuorten suojelemiseksi: ”Muuttuvassa yhteiskunnassa ja alkoholiteollisuuden voimakkaan markkinoinnin ympäröimänä nuoret tarvitsevat suojelua.” (KT, JS)

Monet panelistit korostivat Paikallinen alkoholipolitiikka- eli Pakka-toimintamallin merkitystä ikärajalvonnassa: ”Ikärajalvontaa on poliittisesti kiistaton asia ja sitä edistävä ns. Pakka-toimintamalli tuottaa jatkossakin hyviä tuloksia.” (KT, JS) Pakka-toimintamalli on suomalaisiin oloihin kehitetty kokonaisvaltainen yhteisötoimintamuoto, jossa ikärajalvontaa tehostetaan paikallisella tasolla elinkeinoelämän, viranomaisten, järjestöjen ja vanhempien yhteistyönä (22, 23). Pakka-mallia on viime vuosina sovellettu laajasti eri paikkakunnilla Suomessa, ja tämän kehityksen panelistit ounastelivat jatkuvan. Yhteisöperustaisen ikärajalvonnassa pidettiin sitä, että se ”on tutkitusti tehokas keino. Pakka-toimintamallia levitetään hyvää vauhtia – kymmenessä vuodessa ehdimme jo pitkälle!” (PT, EPT-K) Toisaalta toimintamallin vahvuutena pidettiin sitä, että se sovittaa yhteen eri intressitahojen näkemyksiä ja luo perustaa yhteistoiminnalle: ”Pakka-malli tuo ehkäisevän päihdetyön ja tarjonnan toimijat yhteen ja vähitellen löydetään molempia osapuolia tyydyttävä yhteinen linja.” (AT, JS)

Panelistit painottivat koko lähiyhteisön jaettua vastuuta alaikäisten nuorten juomisen sääntelyssä. Alkoholijuomien välittäminen alaikäisille nuorille nostettiin esiin painavana haasteena: ”Suurempi ongelma on alkoholin välittäminen alaikäisille, johon kauppiaiden on vaikea puuttua.” (AT, JS) Nuorten raitistumiskehityksen jatkumista pidettiin mahdollisena myös tulevaisuudessa, mikäli ”alaikäisten juomisesta kannetaan yhteisesti vastuuta ja heille ei alkoholia myydä, välitetä jne. Yhteistyö vanhempien ja koulujen ja oppilaitosten kanssa jatkuu ja kehittyy. Pakka-toiminta laajenee.” (AT, JS) Kaikkia alaikäisiä tasaveroisesti sääntelevä ikärajakontrolli edellytti joidenkin vastaajien mielestä sekä saatavuuden rajoittamista että nuoriin kohdistuvaa kasvatusta lähiyhteisössä:

Tämä [nuorten raitistuminen] on todella mielenkiintoinen trendi ja toivottavasti se jatkuu, kun saadaan edelleen tiukennettua alkoholin saatavuutta alaikäisille nuorille (ikärajalvontaa, välittäminen) Pakka-toimintamallin hengessä. Muutos perustuu paljolti juuri paikallistasolla tapahtuneeseen asennemuutokseen ja nuoriin suunnatusta kasvatuksesta ja viestinnästä. (KT, JS)

Nuorten omaa osallisuutta lähiyhteisössä tarkasteltiin nuorten vertaisryhmätoiminnan näkökulmasta. Panelistit pitivät vertaisryhmätoimintaa sinänsä hyvänä menetelmänä, mutta sen ohjaamisessa ja laadun takaamisessa nähtiin pulmia (15): *”Nuorten vertaisryhmätoiminta toimii hyvin, mikäli nuoret itse saavat suunnitella toiminnan. Vanhempien ja ammattilaisten tulee turvata puitteet toiminnalle ja ohjata ja neuvoa tarvittaessa.”* (PT, EPT-K) Kaiken kaikkiaan uhkana nähtiin, että julkisen taloustilanteen heikentyessä vastuuta ehkäisevästä päihdetyöstä siirretään liiaksi vapaaehtoisen kansalaistoiminnan ja yksilöiden vastuulle samalla, kun tingitään ammattilaisten työstä (15).

Nuorten elämänhallinnan vahvistaminen on tehokasta – päihdekasvatustakin tarvitaan

Lasten ja nuorten kasvatuksessa panelistit korostivat koko lähiyhteisön tukemaa elämänhallintaa suojaavana tekijänä, jonka arveltiin tulevaisuudessa vähentävän päihteiden käyttöä ja haittoja. Panelistit pohtivat vastauksissaan yleisen elämänhallinnan vahvistamista suhteessa erillisiin päihdekasvatusohjelmiin: *”Lasten ja nuorten parissa ehkäisevän päihdetyön tulee perustua juuri elämänhallinnan vahvistamiseen ja tätä on syytä korostaa. Toki tarvitaan päihdetietoutta ja kohdennettua ehkäisyä, mutta tärkeää on, että nuori omaa vahvan elämänhallinnan ja itsetunnon.”* (KT, JS) Nuorten elämänhallinnan vahvistamista pidettiin yleisesti parempana lähestymistapana kuin erillisiä päihdekasvatusohjelmia: *”Yleinen elämänhallinnan ja suojaavien tekijöiden vahvistaminen on vaikuttavampaa kuin perinteinen päihdevalistus päihdeputkineen.”* (PT, EPT-K)

Päihdekasvatusohjelmien suurimpana puutteena pidettiin niiden erillisyyttä laajemmista ehkäisevän päihdetyön kokonaisuuksista: *”Elämänhallinta liittyy kiinteästi päihdehaittojen ehkäisyyn. Erilliset päihdekasvatusohjelmat voivat jäädä irrallisiksi.”* (AT, JS) Monet vastaajat peräänkuuluttivat käytännön elämäntaitojen ja itsetunnon vahvistamista, mikä on päihdekysymyksiä laajempi asiakokonaisuus: *”Pitäisi olla ihan uusia kokonaisuuksia: omasta taloudesta huolehtiminen, yhteiskunnalliset asiat (työ, veroilmoitus, pankkiasiat jne.), positiivinen ajattelu, omien vahvuuksien tunteminen – ja oman oppimistyylin – yms.”* (PT, EPT-K) Kaiken kaikkiaan panelistit korostivat, että ehkäisevän päihdetyön tulisi olla laaja-alaista ja sektorit ylittävää toimintaa, joka tukee nuorten suojaavia tekijöitä heidän kasvuympäristössään:

Toivon että mentäisiin kohti monimuotoista terveyden ja hyvinvoinnin edistämistä. Niin monet terveys- ja hyvinvointiongelmät liittyvät

toisiinsa, ei ole mielekästä erotella niitä niin voimakkaasti toisistaan kuin nyt tehdään. Jokainen toimija katsoo vain sitä omaa viipaletta hyvinvoinnista eikä ymmärrä että ihminen on niin paljon muutakin kuin mielenterveys, paino ja päihde esimerkiksi. (PT, EPT-T)

Jotkut vastaajat painottivat, että koulujen päihdeohjelmat ja päihdekasvatus tulisi nähdä osana yleisempää arvokasvatusta, jossa oleellista on jatkuvuus läpi kouluikä: *”Pitkäjänteiset, koko koulun läpikäyvät ohjelmat ovat varmasti tehokkaita. Kyseessä ei tarvitse olla pelkkä päihdekasvatusohjelma, vaan esimerkiksi juuri elämänhallintaa tukeva arvokasvatusohjelma, joka kulkee oppilaan mukana alakoulusta yläkouluun ja jossa on oma osionsa päihdeille. Pitkäkestoiset ohjelmat toimivat huomattavasti paremmin, kuin kertaluonteiset tempaukset.”* (KT, JS) Tällöin tärkeää ei ole ainoastaan päihdetiedon välittäminen nuorille, vaan koulun tai oppilaitosten merkitys kulttuurisena toimintaympäristönä, joka ohjaa nuoren elämää laajemmassa mielessä: *”[Päihdeohjelmien on] oltava osa opetussuunnitelmaa ja koulun ja oppilaitoksen kokonaisvaltaista toimintakulttuuria ja yhteistyötä, muuten ne ovat vain kosmeettinen väripilkku koulun arjessa.”* (KT, JS)

Kaiken kaikkiaan paneeli piti koulujen päihdekasvatusohjelmia, oppilaitosten kirjattuja käytäntöjä ja päihdevalistusta kaikkein tehottomimpina toimina. Tätä näkemystä perusteltiin vaikuttavuustutkimuksella, jonka mukaan nämä keinot eivät tehoa nuorten päihteiden käyttöön ja haittoihin. (15) Vaikuttavuustutkimuksen heikoista tuloksista huolimatta panelistit kuitenkin näkivät, että myös valistus- ja viestintätoimilla on paikkansa osana ehkäisevän päihdetyön kokonaisuutta: *”Vaikka ne eivät kuulu vaikuttavimpina pidettyihin menetelmiin, jos niitä tarkastelee itsenäisinä menetelminä, on kuitenkin äärimmäisen tärkeää vaikuttaa yleiseen mielipideilmastoon ja osallistua yhteiskunnalliseen keskusteluun ehkäisevälle päihdetyölle ominaisista näkökulmista. Viestinnän merkitys korostuu nykyisestäään.”* (KT, JS) Vastauksissa heijastui käsitys, jonka mukaan viestintätoimet eivät tehoa erillisinä interventioina mutta voivat herättää yhteiskunnallista keskustelua, mikä on itsessään arvokasta: *”Tiedotus ja valistus sellaisenaan eivät yksinään saa suurta vaikutusta aikaan, mutta ne ovat tärkeitä keskustelun virittäjiä, huomion herättäjiä ja tiedon tarjoajia.”* (KT, JS)

Vaikuttavuustutkimuksen tulokset eivät siis olleet ainut peruste, jolla panelistit arvioivat eri menetelmien tehokkuutta alkoholi- ja päihdehaittojen ehkäisyssä. Monet vastaajat korostivat tiedottamisen asemaa osana paikallista yhteisötasoisesta vaikuttamisesta: *”Itse näen joukkotiedotuksen tärkeänä ja kohtuullisen tehokkaanakin keinona paikallisessa yhteisössä vaikuttamiseen tähtäävässä ehkäisevässä päihdetyössä.”* (PT, EPT-K) Täl-

löin mediavaikuttaminen miellettiin osaksi laajempaa paikallista toimenpidekokonaisuutta: *”Kuntien ja järjestöjen toimijat ovat ymmärtäneet median hyödyntämisen merkityksen osana muuta ehkäisevää päihdetyötä mm. Pakka-mallin levittymisen ja juurtumisen myötä. Sponsoreiksi on tullut mukaan laaja joukko eri yritys- ja elinkeinoelämän toimijoita, joilla on saatu volyyymiä.”* (AT, JS)

Perhetyö on suojaava tekijä ja ehkäisee ylisukupolvisia ongelmia

Panelistit korostivat varsin yksimielisesti, että työskentely perheiden kanssa on lapsia ja nuoria suojaava tekijä: *”Panostuksia pitäisi kohdistaa nuorten vanhempiin, jotka useimmiten nuoria kasvattavat. Siksi ei ole pelkästään toivottavaa että kohdistuu vain lapsiin ja nuoriin; perhekokonaisuus unohtetaan liian usein.”* (PT, KJ) Vastauksissa toistui toive siitä, että perhenäkökulma voitaisiin yhdistää nykyistä tiiviimmin osaksi eri tahojen tekemää laaja-alaista ehkäisevää päihdetyötä: *”Voimavarat tulisi kohdentaa vanhempiin, nuoriin eli perheisiin, heidän hyvinvointiin. Tietenkin on tarvetta myös alaikäisten ja nuorten ehkäisevään päihdetyöhön erikseen, mutta pääpaino on perheissä.”* (PT, EPT-K) Lasten ja nuorten elämänhallinnan vahvistamisen lisäksi myös vanhempien elämänhallinnan tuki nousi vahvana teemana esiin: *”Tavat opitaan kotona, ja painopiste [on siirrettävä] vanhempien elämänhallintaan.”* (AT, H) Vanhemmuuden tuki ja yhteistyö vanhempien kanssa koettiin ehdottoman tärkeäksi ehkäisevän päihdetyön tulevaisuuden alaksi:

Alaikäisiin ja nuoriin vaikuttaminen on tehokasta, mutta vanhempien ja muiden kasvattajien on oltava mukana luomassa yhteistä ehkäisevän päihdetyön rintamaa. On turhaa voimavarojen haaskausta, mikäli vanhempia ei saada mukaan luomaan ehkäisevän päihdetyön pelisääntöjä oman kasvatustyönsä tueksi. (PT, EPT-K)

Panelistit arvelivat vanhempien päihdekasvatusasenteiden muuttuneen vastuullisemmiksi ja tämän kehityskulun ennakoitiin jatkuvan: *”Vanhempien asenteet vaikuttavat kasvatuksen käytännön toteutukseen. Päihdeymmärryksen lisääntyessä vanhempien toiminnassa tapahtuu muutoksia. Ehkäisevässä päihdetyössä on otettu paremmin huomioon vanhemmat kohderyhmänä.”* (KT, J) Perhetyön merkitystä peilattiin myös suhteessa yleisempään yhteiskunnallisten arvojen muutokseen. Yksilökeskeisen arvoilmapiirin odotettiin kehittyvän nykyistä yhteisöllisempään suuntaan, jolloin yksilö nähdään osana sosiaalisia sidoksiaan: *”Olemme päässeet individualistisesta kaudesta yhteisöllisempään kauden. Opettajat kautta Suomenmaan luovat yhdessä hyvän elämän pe-*

lisääntöjä vanhempien kanssa oppilaille/lapsilleen. Koulusta on tullut aito kasvatuskumppani vanhemmille.” (PT, EPT-K) Monet vastaajat korostivat, että ”ehkäisevä päihdetyö tulisi aina nähdä yksilöä laajempana asiana.” (KT, JS)

Vastaajat painottivat varhaista tukea perheille ja perheiden ongelmien kohtaamista eri toimijoiden yhteistyössä sirpalemaisesta palvelujärjestelmästä: *”Perhe tulee kohdata kokonaisuutena ja nykyisellään sektoroituneesta palvelujärjestelmästä tulee kehittyä perheen tilanteita tukevaksi.” (PT, EPT-K) Perheiden kanssa työskentely koettiin täysin välttämättömäksi, sillä panelistit arvelivat, että tulevaan sukupolveen ei voida vaikuttaa ilman, että ylisukupolviset ongelmat tunnistetaan ja niihin puututaan. Epäilyjä herätti kuitenkin resurssien rajallisuus: ”Ongelmien ylisukupolvisen siirtymisen ehkäisemiseksi on katsottava perheitä kokonaisuutena. En kuitenkaan usko kuntien resurssien riittävän kokonaisvaltaiseen työotteeseen.” (AT, JS) Perhetyöhön kaivattiin uusia entistä kattavampia työmalleja ja erityisosaamisen kehittämistä:*

Mikäli tavoitteena on saada todellista muutosta aikaan, perheiden kanssa työskentely on välttämätöntä. Varhaista, monimuotoista tukea on jo nyt tarjolla perheille runsaasti. Sirpaloitunut palvelujärjestelmä ei vain tavoita vielä tänä päivänä kaikkia varhaisesta tuesta hyötyviä perheitä. Vanhemmat, koulu, varhaiskasvatus ja erilaiset järjestöt voisivat kehittää ja tehdä paljon enemmän yhteistyötä asian eteen. Perhe/vanhemmuus on voimavara myös ehkäisevässä päihdetyössä. (PT, EPT-K)

Perheiden ja nuorten yhteiskunnallisen eriarvoistumisen kannalta perheiden kanssa työskentely ja haavoittuvien ryhmien suojeleminen nousivat tärkeään asemaan panelistien vastauksissa. Monet vastaajat kuitenkin muistuttivat, että ehkäisevän päihdetyön koko painopiste ei voi olla moniongelmaisten perheiden tukemisessa, jos sen vuoksi, että nämä perheet tarvitsevat päihdekysymyksiä kattavampaa apua: *”Ei saa menettää uskoa, että esimerkiksi ongelmien ylisukupolvisen siirtymiseen ei voitaisi vaikuttaa. Se ei kuitenkaan voi olla ehkäisevän päihdetyön kärki, kun tiedetään, että päihdehaitat ovat vain osa moniongelmaisten perheiden ongelmista ja että päihdehaitat jakautuvat myös muulle väestölle.” (PT, EPT-T)*

Varhainen puuttuminen ja tuki edistävät tasa-arvoa

Paneeli piti erilaisia yksilötason varhaisen puuttumisen keinoja toiseksi tehokkaimpana toimenpidekokonaisuutena nuorisoon kohdistuvien yhteisötoimien jälkeen. Panelistit kautta linjan kannattivat mini-interventiota terveydenhuollossa, riskiryhmien seulontaa ja puuttumista nuorten päihteiden käyttöön oppilaitoksissa. Varhainen puheeksiotto terveydenhuollossa tiedettiin tutkitusti tehokkaaksi keinoksi, mutta sen pulmana pidettiin menetelmän liian vähäistä toteuttamista asiakastyössä: *”Mini-interventio riskikulutuksen seulonnan yhteydessä on tehokas keino ehkäisevässä päihdetyössä. Seulontaa ja mini-interventioita on ajettava väsymättä peruspalvelujen toimintamalliksi.”* (AT, JS) Varhaisen tunnistamisen ja puuttumisen käytännön haasteeksi määriteltiin palvelujärjestelmää uhkaava resurssipula (15).

Terveyden ja hyvinvoinnin tasa-arvon kannalta riskikulutukseen puuttumista pidettiin tehokkaana keinona. Monet panelistit arvelivat, että varhainen puuttuminen ja riskikäytön seulonta ovat *”terveyserojen kaventamisen näkökulmasta erittäin tärkeitä”* (AT, JS). Riskiseulonta ja varhainen tuki nähtiin oleellisena keinona tukea haavoittuvien ryhmien selviytymistä, mutta yksilöihin kohdistuvissa valikoivissa toimissa nähtiin myös eettisiä ongelmia. Seulonnan ja puuttumisen menetelmiä pidettiin *”oikein tehtynä hyvinä, mutta ne voi tuottaa myös lisäriskejä ja leimautumista, joka edistää syrjäytymistä”* (KT, JS). Tasapainoilu erityisryhmien avuntarpeiden huomioimisen ja eettisten kysymysten välillä ilmeni monissa vastauksissa: *”Tavallaan tämä on taloudellisesti kannattava ratkaisu. Nykyisessä ’sama kaikille’ -ehkäisyssä erityisryhmät ja riskiryhmät jäävät varjoon. On kuitenkin pohdittava tarkkaan miten eettistä seulontaa on ja miten se käytännössä toteutetaan leimaamatta ihmisiä, etenkin lapsia ja nuoria.”* (PT, EPT-T) Kaiken kaikkiaan yhteiskunnallisen eriarvoisuuden ehkäisyn kannalta tuen tarpeessa olevien yksilöiden tunnistamista ja yksilöiviä toimia pidettiin tärkeinä, mutta eettisesti herkkinä menetelminä:

Kun tiedetään että terveydessä ja terveyskäyttäytymisessä on eroja eri sukupuolten ja sosioekonomisessa asemassa olevien ihmisten välillä on johdonmukaista tehdä myös tällaista työtä. Resurssit menevät hukkaan kun toimenpiteitä kohdistetaan ihmisille jotka niitä eivät tarvitse siinä toivossa että ne samalla osuisivat myös niitä tarvitsevien kohdalle. Tässä kuitenkin peräänkuulutan arviointia lähestymistavan eettisistä kysymyksistä ja riskistä että ehkäisevällä työllä aiheutetaan-kin leimautumista. (PT, EPT-T)

Tulevaisuuden uhkana nähtiin ihmisten jakautuminen hyviin ja huonoihin kansalaisiin ja yhteiskunnallisen mielipideilmaston kovenemisen, mikäli riskiyksilöihin kohdentuvien toimien painoarvo kasvaisi: *”Suomalaiset ovat jakautuneet. Hyvät ihmiset seulovat huonoja ihmisiä ja populistinen päihdeilmasto etsii syyllisiä. Toisaalta varhaiskasvatukseen tehdyt panokset ovat herättäneet lasten ja nuorten parissa työskenteleviä näkemään paremmin lasten ja nuorten tarpeet. Näin on voitu vaikuttaa varhaisvaiheessa vahvistavan toiminnan kautta, niin että ns. riskiryhmien seulontaa on tehty, mutta menetelmänä on ollutkin kasvatuksen laadun parantuminen.”* (KT, J) Uhkakuvista huolimatta hyvänä toimintamallina nostettiin siis esiin erityisryhmien tarpeiden tunnistaminen ja huomioiminen osana yleisempää lasten ja nuorten kasvatuksen laadun paranemista.

Monet vastaajat kuitenkin varoittelivat, että vaikuttaviksi osoitetut yksilötason seulonta- ja puuttumistoimet eivät voi korvata alkoholipoliittisia rajoituksia alkoholihaittojen ennalta ehkäisyssä: *”Ovat tutkimuksissa toimiviksi todettuja keinoja, eikä kyse ole vaihtoehdosta ns. kovemmille keinoille (saatavuus, hinta, markkinointi), vaan niitä täydentävästä menetelmästä.”* (KT, JS) Muutenkin panelistit olivat huolissaan ehkäisytyön muuttumisesta pelkästään riskiyksilöiden seulonnaksi ja tukemiseksi: *”Varhaiseen riskikäyttöön puuttuminen varmaan tehostuu ja se on hyvä keino puuttua päihteiden käyttöön, mutta on pidettävä huoli siitä, että tämä on vain yksi keino. Yleinen kaikkiin kohdistuva ehkäisy on kuitenkin oltava se pääasia. On vaarallista jos kehitys menee vain riskiryhmien kanssa työskentelyyn.”* (AT, H)

Erityisesti nuorten osalta panelistit olivat huolissaan riskikäyttöön puuttumisen jatkotoimista: *”Jos ajatellaan kaikkia päihteitä ja rahapelejä, niin on tosi tärkeää että koulussa puututaan, mutta pelkän puuttumisen lisäksi pitää olla paikka/paikkoja, minne nuoret voi ohjata, seurantaa, ja tiedon pitää mennä alaikäisten kohdalla vanhemmille, joiden tulee myös saada tukea ja ohjausta. Jos nuoreen tartutaan, ei saa päästää irti liian varhaisessa vaiheessa!”* (PT, EPT-K) Kautta linjan vastaajat korostivat yksilötason ylittävää yhteisövastuuta nuorten päihde-ehkäisyssä.

Poliisin laajempia valtuuksia kontrolloida nuorten alkoholinkäyttöä ei pidetty yhtä tehokkaana menetelmänä kuin muita yksilöihin kohdistuvia toimia. Panelistit tuomitsivat huonona ajatuksena sen, että *”poliisit valjastetaan nuorten siiderivahdeiksi”* (AT, JS). Poliisin puuttumista nuorten juomiseen pidettiin kannatettavana toimenä sillä ehdolla, että *”siinä on mukana tehokas yhteistyökuvio sote-sektorin kanssa”* (PT, KJ) tai *”osana Pakka-toimintamallia kyllä”* (KT, JS). Monet peräänkuuluttivat viranomaiskontrollin sijasta vanhempien ja nuorten omaa vastuuta: *”Tehtävää on tarjottava nuorille itselleen ja heidän vanhemmilleen. Myös ikäraja-valvonta on pantava kuntoon tarjontapuolella.”* (AT, JS)

Alkoholipoliittinen sääntely vaikuttaa koko väestöön

Monet panelistit kritisoivat ajatusta siitä, että päihde-ehkäisy keskittyisi ainoastaan nuoriin: *”Nuoret eivät ole irrallinen joukko muusta väestöstä ja päihdekulttuurista. Sanoisin jopa, että jos muihin ikäryhmiin ei vaikuteta nykyistä enemmän, lasten ja nuorten ehkäisevä päihdetyö on jos ei turhaa niin ei ainakaan tehokastakaan.”* (PT, EPT-T) Kautta linjan vastauksissa korostui näkemys, jonka mukaan *”en oikein usko, että kyetään kasvattamaan päihdeetön nuoriso jos muut ikäryhmät jatkavat suurkulutustaan”*. (AT, JS) Pelkkä nuorten raitistaminen ei monien panelistien mielestä ollut riittävä tavoite, vaan tulevaisuudessa pitää vaikuttaa koko aikuisväestöön ja alkoholikulttuuriin laajemmin, muuten tulevat sukupolvet vain toistavat vahingollisia juomatapoja omassa elämässään.

Keskeinen keino koko väestön alkoholinkäytön ja haittojen vähentämisessä on kansallisen tason alkoholipoliittikka. Tutkimusnäytön perusteella tiedetään, että rajoittava alkoholipoliittikka on kaikkein vaikuttavin keino alkoholinkulutuksen ja haittojen hillitsemisessä (24). Yhtäläisesti kansalaisia kohteleva alkoholipoliittikka sääntelee alkoholin saatavuutta, hintoja ja markkinointia. Alkoholipoliittiset toimet vaikuttavat näin yksilöiden kulutusympäristöön, eivätkä suoraan puutu yksilöiden käyttäytymiseen. Juuri näillä keinoin on pohjoismaisessa alkoholipoliitikassa pyritty haittojen sääntelyyn koko väestössä. (25, 26.)

Asiantuntijapaneeli ei kuitenkaan pitänyt universaaleja alkoholipoliittikkatoimia yhtä tehokkaina keinoina tulevaisuudessa kuin nuorten kasvuympäristössä tehtäviä yhteisötoimia tai yksilötason puuttumista. Avovastausten perusteella panelistit kyllä tiesivät, että tutkimus osoittaa alkoholikontrollitoimet tehokkaiksi, mutta he epäilivät rajoittavien politiikkatoimien yhteiskunnallista hyväksyttävyyttä nyt ja tulevaisuudessa (15). Joidenkin vastaajien skeptisyys perustui siihen, että he uumoilivat elinkeinointresseillä olevan tulevaisuudessa enemmän vaikutusvaltaa kuin sosiaali- ja terveystalouden asiantuntijoilla ja tutkijayhteisöillä: *”Alkoholielinkeino vaikuttaa poliittiseen päätöksentekoon enemmän kuin päihdehaittoja edustava tutkimustieto. Alkoholilain valvontaa ei tulla resursoimaan, päinvastoin.”* (PT, EPT-K)

Asennekyselyiden perusteella suomalaiset tukevat edelleen laajalti nykyisiä alkoholipoliittisia rajoituksia (27), mutta Delfoi-kyselyyn osallistuneet panelistit ounastelivat alkoholipoliittisen mielipideilmaston muuttuvan: *”Alkoholipoliittikan ja koko yhteiskuntapolitiikan perusoleukset on parhaillaan asetettu uudella tavalla kiistanalaisiksi. Rajoituksen väheneminen on siksi lähes yhtä todennäköinen vaihtoehto.”* (KT, JS) Panelistit luottivat korkean alkoholiverotuksen tehokkuuteen osana alkoholihaittojen ehkäisyä, mutta myös tämän toimenpiteen asema tulevaisuudessa herätti epäilyjä: *”Hinnalla on suora vaikutus alkoholinkulutukseen. Tulevaisuudessa välinpitämättömyys lisääntyy ja kuunnellaan*

enemmän Panimoteollisuutta kuin tutkijoita.” (PT, EPT-K) Kehityksen taustalla nähtiin elinkeinointressien yhteiskunnallisen aseman vahvistuminen ja lisääntynyt lobbaustoiminta. Jännitteisestä alkoholipoliittisesta tilanteesta johtuen tulevaisuuden alkoholipoliitiikan kehityssuunnan arviointi oli joillekin vastaajille vaikeaa: ”En osaa arvioida, koska poliittiset ratkaisut ovat tempoilevia ja voivat aaltoilla ja muuttaa suuntaa mihin päin vain.” (KT, JS)

Panelistit uskoivat enemmän yleiseen hinta- ja saatavuuspolitiikkaan kuin Alkon vähittäismyyntimonopolin tehokkuuteen yksittäisenä alkoholipoliittisena kontrollimekanismina. Kriittisimpien panelistien mielestä tulevaisuudessa ”Alkon rooli on vähäinen alkoholihaittojen ehkäisyssä” (PT, EPT-K) ja ihmisten olisi alkoholimyynnin monopolisoinnin sijasta itse ”opittava käyttämään [alkoholia] kohtuullisesti, tekemään oikeita valintoja” (AT, JS). Ihmisten omien valintojen ja vastuun lisäksi jotkut panelistit ennakoivat myös päivittäistavarakaupoille ja alkoholielinkeinolle yleensä suurempaa roolia tulevaisuuden alkoholipoliitikassa.

Alkoholipoliittisista kontrollitoimista mainontarajoitusten tiukentamista pidettiin hyvänä toimenpiteenä ”nuorison suojelun” nimissä, mutta tehokkuudeltaan panelistit arvioivat sen samalle tasolle, joskin piirun verran heikommaksi, kuin alkoholijuomien saatavuuden rajoittamisen. Vaikka panelistit pitivät alkoholimainonnan rajoittamista ja mielikuvamainonnan kieltämistä tärkeinä alkoholipoliittisina toimenpiteinä, monilla heistä ei kuitenkaan riittänyt uskoa niiden toteutumiseen tulevaisuudessa: ”Panimoteollisuus ja eduskunta estävät mainonnan tehokkaan rajoittamisen. Urheilusidos myös jarruttaa mainonnan rajoittamista. Kaikenlainen mielikuvamainonta pitäisi lopettaa ensitilassa. Sen jälkeen olisi pohdittava, tarvitaanko alkoholimainontaa kansanterveysnäkökulmasta ollenkaan.” (AT, JS)

Tasa-arvoinen oikeus hyvän elämän alkuun

Asiantuntijat pitivät nuorten lähiympäristössä tehtäviä toimia kaikkein tehokkaimpina päihdehaittojen ehkäisykeinoina, koska niillä on taipumus suojata nuoria erilaisilta riskeiltä yhtä aikaa. Esimerkkejä näistä toimista olivat ikärajakontrolli, yhteisötasoinen toiminta, nuorten elämäntilanteen vahvistaminen ja perhetyö. Asiantuntijat painottivat tulevaisuusarviossaan koko nuorten ikäryhmään kohdentuvia yleisehkäiseviä toimia ja institutionaalisten rakenteiden tukea kasvuympäristössä. Nämä toimet vaikuttavat kaikkien nuorten lähiympäristöön ja elämisen ehtoihin, mikä on suuri merkitys terveyden tasa-arvon ja hyvinvoinnin edistämisen kannalta. Samalla yhteisötoimet voivat ennaltaehkäistä ylisukupolvisia

päihdeongelmia ja tukea niitä lapsia ja nuoria, jotka altistuvat läheisten päihteiden käytölle perheissä.

Yksilötason puuttumista ja riskiseulontaa pidettiin tärkeänä nimenomaan heikommassa asemassa olevien haavoittuvien yksilöiden ja nuorten suojelun näkökulmasta. Vaikka yksilötason puuttumis- ja tukitoimet erottelevat ja yksilöivät kohteensa, niiden päämääränä on tasoittaa sosiaalisia hyvinvointi- ja terveyseroja. Lähiyhteisöissä tehtävän työn jälkeen paneeli piti näitä keinoja toiseksi tehokkaimpana menetelmäkokonaisuutena, mutta panelistit toivat esiin myös eettisiä uhkakuvia, mikäli ehkäisevä päihdetyö keskittyy ainoastaan riskiehkäisyyn.

Kansalliset alkoholipolitiikkatoimet jäivät tehokkuusvertailussa yhteisö- ja yksilötason toimien taakse. Asiantuntija-arvioiden perusteella tutkitusti tehokkaat kansallisen tason keinot ovat tärkeitä, mutta yksin riittämättömiä ehkäisemään alkoholihaittoja tulevaisuudessa. Näkemystä perusteltiin muun muassa sillä, että lähiyhteisön toimet ovat hyväksyttäviä ja toteutettavissa myös tulevaisuudessa riippumatta alkoholipoliittisen mielipideilmaston muutoksista. Panelistien mukaan nuorisoon kohdistuvat toimenpiteet ovat ehkäisevän päihdetyön vahvinta aluetta, mutta paneeli varoitti yksipuolisesta keskittymisestä nuoriin: myös kansallista alkoholipolitiikkaa tarvitaan.

Panelistien vastaukset heijastelevat luottamusta siihen, että perheen ulkopuolinen ympäristö ja laajempi asuin- ja kasvuyhteisö voivat vaikuttaa ratkaisevasti siihen, miten lapsi tai nuori selviää omassa elämässään perhetaustastaan riippumatta. Alkoholi- ja päihdehaittoja ennaltaehkäisevät toimet ovat näin yksi keinokokonaisuus, jolla yhteiskunta voi paitsi tasoittaa terveyden ja hyvinvoinnin eriarvoisuutta myös edistää kansalaisten tasavertaista oikeutta hyvään elämään. Kulutusyhteiskunnassa päihteiden käyttö ja siihen liittyvät haitat nähdään usein autonomisten yksilöiden omana riskinottona, josta he ovat itse vastuussa (28). Perheenjäsenet ovat kuitenkin monin sitein riippuvaisia toisistaan, ja erityisesti lapsilla ja nuorilla ei useinkaan ole valinnanvaraa tai mahdollisuuksia vaikuttaa perhetilanteeseensa. Hyvinvointieettinen kanta on, että lapsilla ja nuorilla on oikeus tulla suojelluksi tekijöiltä, jotka haittaavat heidän kehitystään. Sellaiset ehkäisyn muodot, jotka pystyvät koskettamaan perhekulttuureja, kasvatuksen ja kasvamisen sosiaalisia ja taloudellisia ehtoja suomalaisessa yhteiskunnassa, ovat tärkeitä.

Aineistositaateissa on käytetty seuraavia lyhenteitä, jotka kuvaavat panelistien asiantuntija-asemaa:

Toimitaso: KT = kansallinen taso; AT = alueellinen taso; PT = paikallinen taso

Toimiala: JS = julkinen sektori; J = järjestöt; H = hankkeet;

KJ = kunnan toimialajohto; EPT-K = ehkäisevän päihdetyön koordinaatio;

EPT-T = ehkäisevän päihdetyön toteutus

LÄHTEET

- 1 Pulkkinen, Lea 2006: The Jyväskylä Longitudinal Study of Personality and Social Development (JYLS). Teoksessa Lea Pulkkinen – Jaakko Kaprio – Richard J. Rose (toim.) Socioemotional developments and health from adolescence to adulthood. Cambridge University Press, New York, 29–55.
- 2 Pitkänen, Tuuli – Kokko, Katja – Lyyra, Anna-Liisa – Pulkkinen, Lea 2008: A developmental approach to alcohol drinking behavior in adulthood: a follow-up study from age 8 to age 42. *Addiction* 103, 48–68.
- 3 Lawlor, Debbie A. – Sterne, Jonathan A. C. – Tynelius, Per – Davey Smith, George – Rasmussen, Finn 2006: Association of childhood socioeconomic position with case-specific mortality in a prospective record linkage study of 1 839984 individuals. *American Journal of Epidemiology* 164, 907–15.
- 4 Palosuo, Hannele – Sihto, Marita – Lahelma, Eero – Lammi-Taskula, Johanna – Karvonen, Sakari 2013: Sosiaaliset määrittäjät WHO:n ja Suomen terveystoiminnassa. Raportti 14/2013. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki.
- 5 Tarkiainen, Lasse – Martikainen, Pekka – Laaksonen, Mikko – Valkonen, Tapani 2011: Tuloluokkien väliset erot elinajanodotteessa ovat kasvaneet vuosina 1988–2007. *Suomen Lääkärilehti* 66, 3651–7.
- 6 Mäkelä, Pia – Paljärvi, Tapio 2008: Do the consequences of a given pattern of drinking vary by socioeconomic status? A mortality and hospitalization follow-up for alcohol-related causes of the Finnish Drinking Habits surveys. *Journal of Epidemiological Community Health* 62, 728–33.
- 7 Paljärvi, Tapio – Mäkelä, Pia 2015: Alkoholi-ongelmat ja työmarkkinoilla pysyminen: varhaista puuttumista tarvitaan.. Tutkimuksesta tiiviisti 32/2015. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki.
- 8 Paljärvi, Tapio – Martikainen, Pekka – Pensola, Tiina – Leinonen, Taina – Herttua, Kimmo – Mäkelä, Pia 2015: Life course trajectories of labour market participation among young adults who experienced severe alcohol-related health outcomes: a retrospective cohort study. *PLoS ONE* 10(5):e126215.
- 9 Hyttiä, Petri 2003: Perinnöllisyys. Teoksessa: Mikko Salaspuro – Kalervo Kiianmaa – Kaija Seppä (toim.). Päihdelääketiede. Duodecim. Gummerus Kirjapaino, Jyväskylä, 33–41.
- 10 Kestilä, Laura 2008: Pathways to health. Determinants of health, health behaviors and health inequalities in early adulthood. Publications of the National Public Health Institute. A23/2008. Yliopistopaino, Helsinki.
- 11 Warpenius, Katariina – Holmila, Marja – Tigerstedt, Chrisoffer (toim.) 2013: Alkoholi- ja päihdehaitat läheisille, muille ihmisille ja yhteiskunnalle. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki.
- 12 Holmila, Marja 2016: Eriarvoisuutta vähentävä toiminta alkoholihaittojen ehkäisyssä. Teoksessa Sihto, Marita – Karvonen, Sakari 2016: Terveyden edistäminen ja terveyserot – lähestymistapoja ja ratkaisuja. Teema Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki.
- 13 CSDH 2008: Closing the gap in a generation. Health equity through action on the social determinants of health. Final report of the WHO Commission on Social Determinants of Health. World Health Organization, Geneva.
- 14 Loring, Belinda 2014: Alcohol and Inequities. Guidance for addressing inequities in alcohol-related harm. World Health Organization Europe, Copenhagen.
- 15 Warpenius, Katariina – Holmila, Marja – Karlsson, Thomas – Ranta, Jussi 2015: Ehkäisevä päihdetyö Suomessa 2025 -ennakointitutkimus. Raportti 5/2015. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki.
- 16 Härkönen, Janne 2013: Not a wet generation but a wet nation. The dynamics of change and stasis in Finnish drinking culture from 1968–2008. Research 104. National Institute for Health and Welfare. Juvenes Print – Finnish University Print Ltd, Tampere.
- 17 Mäkelä, Pia – Mustonen, Heli – Tigerstedt, Christoffer (toim.) 2010: Suomi juo. Suomalaisten alkoholinkäyttö ja sen muutokset 1968–2008. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki.
- 18 Viner, Russell W – Ozer, Elizabeth M – Denny, Simon – Marmot, Michael – Resnick, Michael – Fatusi, Adesegun –

- Currie, Candace 2012: Adolescence and the social determinants of health. *The Lancet* 379, 1641–52.
- 19 Marmot, Michael – Allen, Jessica – Bell, Ruth – Bloomer, Ellen – Goldblatt, Peter 2012: WHO European review of social determinants of health and the health divide. *The Lancet* 380, 1011–29.
- 20 Foxcroft, David – Tsertsvadze, Alexander 2011: Universal multi-component prevention programs for alcohol misuse in young people. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, (9): CD009307.
- 21 Bühler, Anneke – Thrul, Johannes 2015: Prevention of addictive behaviours. Updated and expanded edition of Prevention of substance abuse. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, Lisbon.
- 22 Holmila, Marja – Warpenius, Katariina – Warsell, Leena – Kesänen, Minna – Tamminen, Irmeli 2009: Paikallinen alkoholipolitiikka. Pakka-hankkeen loppuraportti. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos: Raportti 5/2009. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki.
- 23 Fors, Raija – Heimala, Heli – Holmila, Marja – Ilvonen, Sari – Kesänen, Minna – Markkula, Jaana – Saunio, Arja-Leena – Strand, Teija – Tamminen, Irmeli – Tenkanen, Tuomas – Warpenius, Katariina 2013: Paikallinen alkoholi-, tupakka- ja rahapelihaittojen ehkäisy – Käsikirja yhdessä toteutettavaan Pakka-toimintamalliin. Kide 23. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki.
- 24 Babor, Tom – Caetano, Raul – Casswell, Sally – Edwards, Griffith – Giesbrecht, Norman – Graham, Kathryn – Grube, Joel – Hill, Linda – Holder, Harold – Homel, Ross – Livingston, Michel – Österberg, Esa – Rehm, Jurgen – Room, Robin – Rossow, Ingeborg 2010: Alcohol: No Ordinary Commodity. Research and Public Policy. Oxford Medical Publications, Oxford University Press, Oxford.
- 25 Tigerstedt, Christoffer 2001: The dissolution of the alcohol policy field. Studies on the Nordic Countries. University of Helsinki. Department of Social Policy. Research Reports 1/2001. University of Helsinki, Helsinki.
- 26 Tigerstedt, Christoffer – Karlsson, Thomas – Mäkelä, Pia – Österberg, Esa – Tuominen, Ismo 2006: Health in alcohol policies: the European Union and its Nordic Member States. Teoksessa Timo Ståhl – Mathias Wismar – Eeva Ollila – Eero Lahtinen – Kimmo Leppo (toim.) Health in All Policies, Prospects and potentials. Ministry of Social Affairs and Health, Finland, 111–27.
- 27 Österberg, Esa – Lindeman, Mikaela – Karlsson, Thomas 2014: Changes in alcohol policies and public opinions in Finland 2003–2013. *Drug and Alcohol Review* 33, 242–8.
- 28 Sulkunen, Pekka 2009: The Saturated Society. Governing Risk and Lifestyles in Consumer Society. Sage, London.

Muuttuva suomalainen perhe-elämä ja alkoholin käyttötavat – kirjan yhteenvetoa

Ritva Nätkin

Tarkastelen tässä yhteenvedossa muuttuvaa suomalaisuutta peilaamalla kirjan artikkeleiden tuloksia historian tutkijoiden ja sosiaalitieteilijöiden tulkintoihin. Luvussa keskitytään erityisesti suomalaisten tapaan elää perhe-elämää, niin sanottuihin perhekulttuureihin, ja alkoholinkäytön sääntelyyn niissä. Yhtä oikeaa näkemystä suomalaisuudesta ei tietenkään ole olemassa. Kun Suomi sata vuotta sitten itsenäistyi, uskottiin että itsenäistä kansakuntaa voidaan parhaiten rakentaa raittiuden avulla ja siksi alkoholin käyttöä leimasi nollatoleranssi. Perheillä, erityisesti äideillä, nähtiin olevan keskeinen merkitys raittiuden ylläpitämisessä. Suomalaisten alkoholisuhteeseen ja alkoholille annettuihin merkityksiin ovat tämän lisäksi vaikuttaneet Suomen mantereella käydyt sodat, joista on seurannut pulaa ja mielenterveyden ongelmia. Sekä perhe että alkoholinkäytön sääntely ovat kohdanneet sittemmin monia muutoksia, kuten 60-luvun murroksen, hyvinvoinnin kasvun ja EU-jäsenyyden myötä edenneen alkoholipolitiikan liberalisoitumisen. Nuorison alkoholinkäyttö on aiheuttanut huolta 1970-luvulta lähtien. Raittiusihanteen ja -valistuksen tilalle on tullut ehkäisevä päihdetyö. Artikkelissa tarkastellaan perheen ja nuorten lisäksi ylisukupolvisuutta.

Leimaantunut suomalaisuus

Suomalaisten omaleimainen tapa käyttää alkoholia on tullut esiin kansainvälistymisen, erityisesti eurooppalaistumisen myötä. Suomalaiset on varustettu ns. huonon viinapään leimalla, kun he juovat paljon ja käyttäytyvät huomiota herättävästi. Huono viinapää ei ole vain ulkoa päin annettu leima, vaan myös suomalaisten omaa itsearviota. Suomalaisen miehen alkoholinkäyttöä ja juomatapoja saatetaan luonnehtia ”kansantaudiksi”, kun uutisoidaan esimerkiksi perheväkivallasta (1). Päihdeperhettä voidaan pitää ”kansanterveysongelmana” (2) jo siitäkin syystä, että jopa 10–20 prosenttia lapsista kertoo kärsineensä alkoholin tai muiden päihteiden käytön haitoista lapsuudessaan. Suomalaisten huono viinapää on kuitenkin kulttuurisesti yleistävää tietoutta, pikemminkin kuin tieteellisesti todistettua ja eriteltyä faktaa, ja se voi pitää sisällään myös omatekoisia stereotyyppioita (3). Alkoholinkäyttöä voidaan pitää koko kansakuntaa uhkaavana hallinnallisena ongelmana erityisesti murroskausi-
na, jolloin naisten tai nuorten – aiemmin viattomina uhreina pidettyjen perheenjäsenten – alkoholinkäytön on havaittu lisääntyneen (4).

Suomalaisten suhdetta alkoholiin kuvataan oudoksi ja erilaiseksi, kun meitä verrataan muihin kulttuureihin. Vertailua voidaan luonnehtia termeillä ”stigmatisoitu suomalaisuus” (3) tai ”negatiivinen suomalaisuus” (5) silloin, kun suomalaisuus leimataan siinä negatiiviseksi tai kaikki negatiiviset havainnot liitetään suomalaisuuteen. Ranskalaisen antropologin Gaëlle Keryellin (6) helsinkiläisissä baareissa ja kotimaassaan 1990-luvun alkupuolella tekemien havaintojen mukaan suomalainen pyrkii juodessaan nopeasti arjesta poikkeavaan tilaan eli humaltumaan, kun taas ranskalainen, hänen maanmiehensä, joka juo mahdollisesti enemmän, ei korosta humalaansa. Hän huomasi, että suomalaiset kuvaavat juomisestaan usein termeillä ”ryyppääminen” ja ”kännääminen”. Hänen mukaansa humaltumisessa ja yleensä alkoholinkäytössä on Suomessa negatiivinen ja syyllisyydentuntoinen sävy, ja siksi se rajataan ajallisesti ja paikallisesti muusta elämästä, esimerkiksi viikonloppuun. Siirtyminen ”märkään” kontekstiin tapahtuu nopeasti ja heti juomisen alettua, hän väittää. Ranskalaiset puolestaan juovat pitkään, ruokailua ei ole erotettu juomisesta ja he pyrkivät käyttäytymään hyvin. Juominen on yhteisöllistä ja rituaalista, eikä tarjotusta kierroksesta yleensä kieltäydytä. Ihmetystä herätti suomalainen, joka voi juoda yksin koko illan omassa pöydässään istuen. Jos suomalaiset teinit rehvastelivat humaltumisella, niin kuin Keryell (6) vuonna 1997 kuvaili, niin ranskalaiset teinit eivät korostaneet humalaista olemustaan vaan, aivan päinvastoin, liioittelivat alkoholin sietokykyään.

Suomalaisten ja italialaisten muuttuvaa suhdetta alkoholiin verrattiin monia sukupolvia käsittelevässä haastattelututkimuksessa (7), ja havainnot olivat samansuuntaisia kuin Keryellillä. Ensimmäinen mielikuva alkoholista italialaiselle oli positiivinen ja kiihkoton ja normaaliin, perinteiseen elämänmenoon liittyvä. Se liittyi mahdollisesti perheen viinitilaltaan korjaamaan satoon, jolloin jo 7–8-vuotias maalla asuva lapsi sai maistaa viiniä isovanhempien rohkaisemana. Tutkijat (7, 8) kuvasivat vielä 1960-luvun Italiaa ”märäksi” viinintuottajamaaksi ja Suomea puolestaan ”kuivaksi” juomiskulttuuriksi. Sittemmin 2000-luvulle tultaessa alkoholin käyttötavat ovat näissä vertailumaissa yhdenmukaistuneet. Suomalaisillakin on saunaoluensa ja perhejuhlaansa, mutta suomalaiselle alkoholi on perinteisesti merkinnyt poikkeuksellista käytöstä ja humaltumista. Suomalaiset eivät kuitenkaan vielääkään erottele yhtä selvästi kuin italialaiset maistamista, drinkin ottoa ja runsaampaa juomista tai juhlamista, vaan useimmiten alkoholinkäyttö tähtää humaltumiseen. Tässä perinteiden vertailussa nuoretkin näyttävät käyttävän alkoholia eri tavoin. Italialainen teini käyttää alkoholia pääsääntöisesti perhepiirissä mutta suomalainen kavereidensa kanssa kodin ulkopuolella. Silti myös nuorten tavoissa erot maiden välillä ovat kaventuneet.

Suomalaiset näyttävät poikkeavan myös ruotsalaisista, vaikkei Ruotsi ole viinintuottajamaa, kuten edellä mainitut vertailukohteet Italia ja Ranska. Jenni Simonen (9) vertaili suomalaisten ja ruotsalaisten eri-ikäisten naisten suhdetta alkoholiin. Molemmissa maissa naiset ja miehet voivat käyttää alkoholia, mennä ravintolaan ja humaltua tasa-arvoisesti. Toisin kuin ruotsalaiset naiset, nuoret suomalaisnaiset eivät karttaneet humalaa ja he ikään kuin joivat kilpaa miesten kanssa.

Suomalaisten juomiskäyttäytymisessä näyttää siis olevan kielletyn hedelmän makua, yksin selviytymistä ja saavutetuista eduista kiinnipitämistä. Perhe ja alkoholinkäyttö eivät ole ainakaan perinteisessä mielessä sopineet yhteen. Tosin on muistettava, että keskustelua suomalaisuudesta vaivaa yhdenmukaisuuden paine ja yhden totuuden ihanne. Sanotaan, että Suomi on harvaanasuttu, pitkään maatalousvaltainen ja köyhä maa, jossa on pieni asiantuntijaeliitti ja sivistyneistö (10). Näyttää kuin sillä olisi lähes identtinen kansallinen identiteetti ja valtio (11–13). Suomalaisuuden ideassa on pyritty yhtenäisyyteen ja homogeenisyyteen, eikä siinä ole kovin hyvin siedetty erilaisuutta, vaikka sitä on jo pitkään ollut tarjolla. Alkoholinkäytön ja perhe-elämän merkityksiä ja eroja ei puida pelkästään silloin, kun suomalaiset pyrkivät eurooppalaistumaan vaan myös silloin, kun Suomeen muuttaa perheitä muista kulttuureista.

Perhe ja alkoholi historiassa

Vilkaisu suomalaisen perheen ja sääntelyn historiaan auttaa ymmärtämään väitettyä suomalaisten alkoholisuhdetta ja sen käytön merkityksiä sekä perheen ja alkoholin yhteensopimattomuutta. Tällainen merkitys on luotu, tai ainakin sitä on vahvistettu, 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun kansalaisliikkeissä, ennen kaikkea raittiusliikkeissä. Asetelmassa, jossa koti ja kapakka olivat toisilleen vastakkaiset maailmat, erityisesti naisten tehtävä oli vetää mies kapakasta kotiin (14). Raittius oli viime vuosisatojen vaihteen kansalaisliikkeissä asia, joka yleisemminkin kiteytti ihanteellisen ja hyvän elämän tunnuspiirteet. Raittiusvalistuksessa, jota olivat 1800-luvun puolessa välissä ideoimassa monet kansallisuusaatteen merkkihenkilöt, käytettiin apuna mm. *Turmiolan Tommi* -kuvastoa¹, joka varoittaa alkoholin perhettä tuhoavasta vaikutuksesta.

Turmiolan Tommi -kuvasto koostuu kahdeksasta kuvataulusta, joissa kaverit houkuttelevat ”onnellista kotoelämää” viettävää Tommia ”ihmisten seuraan” eli kapakkaan. Tommi muuttuu heti ensimmäisen ryyppyn saatuaan ikään kuin toiseksi henkilöksi ja lähtee väkivaltaisesti ryyppy-porukan tuella vaatimaan perheeltään lisää rahaa juomiseen. Naapurit rientävät hätäänntyneen vaimon ja lasten avuksi. Viimeisissä tauluissa vaimo makaa kuolleen lattialla ja Tommi päätyy vankilan kahleisiin. *Turmiolan Tommi* -kuvasto on esimerkki pelästyttävän alkoholivalistuksen traditiosta, joka oli voimassa varsin pitkään. Siinä toteutuu ns. ensimmäisen ryyppyn myytti. Kun suomalainen tarttuu pulloon, hän siirtyy heti märkään kontekstiin, muuttuu kuin toiseksi ihmiseksi, ja seuraukset ovat dramaattisia. Pehmeämpänä ja osallistavampana valistusmuotona käytettiin vuosikymmenten ajan kouluissa raittiuskilpajoituksia, joiden tehtävänä oli kasvattaa kunnollisia raittiita kansalaisia.² Juoppous perheen uhkana oli osa myös sitä. Perinteisen raittiusvalistuksen korvanut ehkäisevä päihdetyö lähtee olettamuksesta, ettei täysin päihteetöntä yhteiskuntaa voida saavuttaa, vaan alkoholinkäytön haittoja pyritään lieventämään, riskeistä valistamaan ja maltillista käyttöä opettamaan (15).

Valistuksessa käytetty kuvaus alkoholin tuhoavasta vaikutuksesta perheeseen on kulttuurisesti jähmettynyt mielikuva eikä välttämättä historiallinen tosiasia, joka kertoisi, miten perheet ovat viime vuosisadalla eläneet. Sekä perhe että 1900-luvun alkoholikulttuuri olivat monimuotoisia

1 Raittiuden Ystävien v. 1858 julkaiseman kirjasen ”Turmiolan Tommin elämäkerta” toimituskunnassa olivat mm. J.W.Snellman, Sakari Topelius ja Elias Lönnrot (ks. www.raittis.fi/yhdistys/historia/TurmiolanTommi).

2 Raittiuskilpajoituksia järjesti Nuorisokasvatusliitto ry; <http://yle.fi/vintti/yle.fi/priima/node/378.html>

(16). Alkoholin käytön tavat ja seuraukset perhe-elämälle ovat saattaneet vaihdella yhteiskuntaluokan, köyhyyden asteen tai alueellisen yhteisön mukaan. Kyseinen valistus suunnattiinkin rahvaalle, johon eliitti ei aina ollut tyytyväinen (3). Samalla pyrittiin juurruttamaan kaikkiin kansan-kerroksiin 1800-luvun loppupuolella sivistyneistön luomaa porvarillista ydinperhemallia, jossa äidin tehtävä oli hoivata ja isän suojella, elättää ja huolehtia perheen suhteista yhteiskuntaan (17). Mallissa perheen koossapitäminen on ollut naisten tehtävä, ja äiteihin kohdistui myös kansallisia odotuksia. Heidän olisi tullut olla kansakunnan ”omatuntoja” ja ”moraalisia selkärankoja” myös alkoholin käytössä.

Suomalaisessa perhe-elämässä on sodista, köyhyydestä ja muuttoliikkeistä (maassa- ja maastamuutosta) johtuva synkkä ja ankea puolensa. Elämä on ollut selviytymistä, eikä porvarilliseen perheihanteeseen liittyvää vaurautta, viihtyisää kotia eikä ”monisatavuotisia perinteitä” ole ollut kuten joissakin keskieuropalaisissa perheyhteisöissä (18). Elämää on saattanut leimata kovuus ja työteliäisyys (19) silloin, kun on ollut puutetta. Ankeus ilmenee esimerkiksi siten, että lukuisissa muisteluaineistoissa toistuu kertomus räyhäävästä tai väkivaltaisesta, perheensä hankeen yöllä ajavasta alkoholisti-isästä (20–22). Alkoholin käytön lieveilmiöt ovat myös olleet tapa kertoa ankarasta elämästä.

Näyttää kuin *Turmiolan Tommi* -kuvaston perhemalli olisi ollut voimassa vielä 1960-luvulla, väittää Susanna Oksanen (4), joka tutki sosiaalialan ammattilaisten *Huoltaja/Sosiaaliturva*-lehden artikkeleissa vuosina 1960–2004 käytyä keskustelua perheestä, jossa on alkoholin käyttöä ja siitä seuraavia ongelmia. Miesalkoholisti ja kärsivä, yhteen liittoutunut muu perhe olivat pääteema 1960-luvulla kirjoitetuissa artikkeleissa. Naiset ja lapset olivat hänen viattomia uhrejaan ja naiset alkoholin käyttäjämiestensä tukijoukkoja. 1970- ja 1980-luvuilla artikkelien sisältö muuttui olennaisesti, kun muutkin perheenjäsenet ”tarttuivat pulloon”. Alkoholi on sittemmin tullut kotiin, osaksi ruokakulttuuria ja vapaa-ajanviettoa, ja erityisesti naisten alkoholin käyttö on lisääntynyt, kuten luvussa 7 osoitetaan.

Toinen huomattava ulottuvuus suomalaisessa alkoholikulttuurissa on nollatoleranssista seurannut autoritaarinen kieltojen ja eristämisen politiikka. Kun Suomen eduskunta vuonna 1917 vahvisti kieltoain (voimassa 1919–1932), uskottiin, että itsenäinen Suomi voitaisiin rakentaa raittiuden varaan. Kieltoain osoittautui kuitenkin tehottomaksi. Se lisäsi laitonta alkoholin kulutusta, kasvatti kulutuksen kokonaismäärää, aiheutti järjestys- ja muita haittoja sekä hidasti sosiaalisten tukijärjestelmien kehittämistä. Kaikki naisetkaan eivät olleet varauksettomasti sen kannalla, vaikka suhtautuivat kielteisesti alkoholin käyttöön (23). Valtiollinen alkoholimonopoli perustettiin vuonna 1932, mistä alkoi 1960-luvulle ulottunut sääntelyn kausi (24).

Voi olla, että kieltolaista ja sodanjälkeisten vuosien ostajantarkkailujärjestelmistä (25) sekä muusta tiukasta viranomaiskontrollista on jäänyt uhmakkaita merkityksiä, herravihaa ja kielletyn hedelmän makua, suomalaisten alkoholin käyttötapoihin. Väitetään, että kieltolaki olisi murentanut yhteisöllisen kontrollin ja aiheuttanut vastenmielisyyttä kaikkea ohjailua ja kontrollia kohtaan. (6, 20.) Pitkään vallalla oli myös toimintatapa, jossa alkoholiongelmia pidettiin pääasiassa turvallisuus- ja järjestysongelmina (26, 27). Ennen toista maailmansotaa alkoholia liikaa ja huomiota herättävästi käyttänyt henkilö, useimmiten aikuinen mies, oli helposti vastakkain virkavallan kanssa. Virkavallan keinot olivat säilöönotto ja eristäminen. Kurinpidollinen ote korvautui toisen maailmansodan jälkeen lisääntyvästi sairaus- tai kansanterveysajattelulla ja kansalaisjärjestöjen humanisoivalla työotteella. Alkoholiongelmaisen hoito perustui kuitenkin vielä toisen maailmansodan jälkeen pakkoon ja eristämiseen, mistä luovuttiin vasta 1970-luvulla. (27)

Myös Suomen mantereella käydyt sodat ovat vaikuttaneet juomatapoihin. Alkoholi on ollut lääke traumojen ja kauhujen lieventämiseen sekä ylellisyshyödyke puutteen oloissa. Uhmakkaat merkitykset ovat lieventyneet, mutta eivät kokonaan poistuneet, vaikka alkoholipolitiikkaa on liberalisoitu ja sääntelyä vähennetty 1960-luvulla sekä EU-jäsenyyden jälkeen.

Alkoholinkäyttöön liitettiin vapauten viittaavia kulttuurisia merkityksiä erityisesti 1960-luvun murroksessa, jolloin haettiin ”viinistä vapautta” (28). Tuon ajan kulttuurisissa tuotteissa, esimerkiksi lauluissa, elokuvissa ja kirjallisuudessa, alkoholi toimi vapauden ilmaisijana. Alkoholilla rikottiin tabuja ja luotiin uudenlaista yhdessä olemisen tapaa erityisesti julkisilla areenoilla. 1960-luku, erityisesti sen loppupuoli, tunnetaan yleisemminkin ajattelu- ja elämäntapamurroksesta, johon liittyy muun muassa vapaa-ajan ja seksuaalisen vapauden lisääntyminen ja raskauden ehkäisy sekä ulkomaanmatkailu. Lisääntyneeseen kulutukseen liittyy myös keskioluen tulo maitokauppoihin. (28, 29).

Nuoren irtautuminen perheestä ja identiteetin luominen

Nuoruusiän kehitystehtävänä pidetään irtautumista perheestä ja identiteetin luomista (30). Kun alkoholikokeilut sijoittuvat usein tähän ikäkauteen, ne herättävät kaikissa aikuisissa huolta. Murrosikään liittyy biologisen ja psyykkisen kehityksen muutoksia, suorastaan harppauksia. Nuorten käyttäytymisestä voidaan puhua hyvinkin dramaattisesti ja luoda siitä huolensekaisia ”kauhukuvia” (31, 32). Tähän ikään kuuluvat alkoholikokeilut ovat näitä puheenaiheita. Kaikki suomalaisessa yhteis-

kunnassa elävät nuoret, myös muista kulttuureista muuttaneet, joutuvat ottamaan kantaa alkoholiin, koska sitä ei voi siivota pois lasten ja nuorten näköpiiristä.

Maahanmuuttajanuorista kertova luku 6 tuo esiin kulttuurieroja perhe-elämässä ja nuorten alkoholinkäytössä, joka on hyvä peili kuvattaessa suomalaisuuden nykypäivää perheissä. Italialaistaustainen tyttö sanoo havainneensa, että alkoholia käyttävät varttuneemmat nuoret ovat nuorempien koululaisten mielestä ”rohkeita” ja tarjoavat mallia heille. Alkoholikokeilut toimivat ikään kuin aikuistumisriittinä kunkin kulttuurin mukaisesti (6) ainakin länsimaissa. Nuorten antamille alkoholinkäytön merkityksille on tyypillistä tietynlainen uhmakkuus ja rajojen ylittäminen, ja monet teinit saattavat liioitellakin humalaansa saavuttaakseen statusta ryhmässä (33). Alkoholinkäytössä saattaa olla kielletyn hedelmän makua. Sen sijaan muslimikulttuureista tulleilla nuorilla ei tällaisia merkityksiä ole. Heidän perhe-elämänsä poikkeaa suomalaisista tavoista muutoinkin kuin alkoholinkäyttötavoissa. Perheyhteisöllisyys ja perhekontrolli ovat tiukempia, jolloin uhmakkaisiin tapoihin tai vapaaseen ja itsenäiseen liikkumiseen ei ole edes mahdollisuuksia, ja vanhemman auktoriteettia kunnioitetaan.

Ikävuosia 18–24 luonnehditaan siirtymävaiheeksi aikuisuuteen, ja tämän ikäkauden kehitystehtävänä pidetään suhteen muodostamista yhteiskuntaan (30, 34). Aikuistuminen voidaan hahmottaa erilaisina siirtyminä, joiden aikana nuori itsenäistyy asteittain ja integroituu yhteiskuntaan, tai kokemuksena kypsymisestä. Siirtymävaiheen aikuisuuteen arvioidaan sijoittuvan elämänkulussa täysi-ikäisyyden saavuttamisen ja 25. ikävuoden väliin, joskus pidemmällekin. Siirtymävaihe on eri kulttuureissa erilainen (35, 36), mutta sen aikana nuoret integroituvat koulutukseen, työelämään ja itsenäiseen asumiseen, mahdollisesti avioituvat ja perustavat perheen sekä ryhtyvät itsenäisiksi kuluttajiksi. Heistä tulee myös uusi perhesukupolvi, usein myös yhteiskunnallinen sukupolvi. Sukupolviteoriassa ikävuosia 18–24 pidetään ”otollisena aikana” mieleenpainuville poliittisille avainkokemuksille (34). Suomessa itsenäistetään nuoria kansainvälisesti vertaillen varhain (37), ja nuoret aikuiset muuttavat aikaisin itsenäisesti asumaan (35).

Maahanmuuttajanuorista kertovassa luvussa 6 haastateltiin myös nuoria aikuisia eli jo 18 vuotta täyttäneitä nuoria heidän näkemyksistään itsenäistymisestä ja alkoholinkäytöstä. Suomalaisille tyypilliseen varhaiseen omilleen muuttoon nuoret aikuiset suhtautuivat kriittisesti, ja suhde alkoholikokeiluihin oli ristiriitainen, vaikka ryhmäpainetta olikin. Kun maahanmuuttajanuoret peilasivat omaa perhettään suomalaiseen perheeseen ja nostivat esiin oman perhekulttuurinsa myönteisiä puolia, nuorten varhainen pesästä lentäminen käsitettiin ennemminkin vanhempien vä-

linpitämättömyydeksi kuin nuoren itsenäisyyden ja vapauden symboliksi. Maahanmuuttajaperheiden nuorten aikuisten kulttuurinen ja uskonnollinen identiteetti voi toimia tällöin suojana ryhmäpainetta vastaan.

Jos teineillä on yhdenmukaisuuden painetta toimia ryhmässä samalla tavalla, esimerkiksi juoda humalahakuisesti, nuori aikuinen on jo kypsempi ja vapaampi valitsemaan oman tiensä. Tyylejä voi olla monenlaisia. Teini-iän kokeilut voivat jäädä kokeiluiksi tai niistä voi alkaa runsaampi juominen. Jos vanhemmat onnistuvat siirtämään käytön aloitusikää täysi-ikäisyyteen, voi runsaampi alkoholinkäyttö alkaa vastaa opiskeluaikana (33). Erityisesti nuoret 18–24-vuotiaat naiset ovat alkoholinkäyttöä koskevissa asenteissaan avoimen humalahakuisia (8). Lähihistorian suurimmat muutokset ovatkin tapahtuneet naisten alkoholinkäytössä, kuten luvussa 7 osoitetaan.

Kohdistuuko vanhempien huoli nuorten alkoholinkäytöstä vain alikäisiin vai jatkuuko se täysi-ikäisyyden saavuttamisen jälkeen? Pidentynyt siirtymävaihe aikuisuuteen pitkittää myös vanhemmuutta ja huoli saattaa jatkua. ”Vanhemman tehtävä on selvittää isonkin lapsen toillaluja, se on vain hyväksyttävä” (38), toteaa äiti aikuisen lapsen vanhemmuuteen kohdistuvassa suomalaistutkimuksessa. Huoli jatkuu etenkin jos aikuistuminen on kaoottista ja siihen liittyy päihteiden käyttöä (39). Perheillä on vuorovaikutusta ja lisääntyvää merkitystä myös nuorten täysi-ikäistymisen jälkeen. On arvioitu, että perheen merkitys tulee kasvamaan hyvinvointivaltion rapautuessa, aivan kuten panelistit luvussa 8 arvioivat ehkäisevästä päihdetyöstä puhuessaan.

Vanhemmuustyylit ja perhekuulttuurit

Varhaisen itsenäistämisen taustalla näyttää olevan ajatus siitä, että lapsen on hyvä yksilöityä perheestään ja ryhtyä itsenäiseksi toimijaksi. Nuoria osallistetaan ja itsenäistetään kansalaisiksi ja kuluttajiksi. Nuoret eivät enää ole perheolentoja, kuten pikkulapset, vaan he ovat ikään kuin yhteiskunnan omaisuutta koululaitoksen kautta mutta samalla riskialttiissa liminaalitulassa (32), mistä nousee huoli ja puhe nuorten pahoinvoinnista. Hallittavan riskialttiin joukon lisäksi nuoret ovat yksilölliseen toimijuuteen kasvatettava ja kannustettava joukko.

Aikuiset muodostavat nuorille auktoriteetin, jota testataan viimeistään murrosiässä. Nuoria opastetaan ja ohjataan ja kuria pidetään niin perheessä kuin koulussakin. Kasvatuksen tyylit jaotellaan sallivaan tai välinpitämättömään, jämäkästi ohjaavaan sekä autoritääriseen. Keskustelu on lähtenyt liikkeelle autoritäärisen, jäykän ja käskyttävän, vanhemmuuden kritiikistä, jonka vastakohtana on nähty salliva vanhemmuus

(40). Myöhemmin sallivasta vanhemmuudesta on erotettu välinpitämätön kasvatustyyli, joka on aiheuttanut yhteiskunnallista huolta, esimerkiksi puhetta hukassa olevasta vanhemmuudesta tai liiallisesta ”kaverivanhemmuudesta” (41) tai ”kadonneesta vanhemmuudesta” (42). Lähes kaikki tutkijat pitävät auktoritatiivista eli jämäkästi ohjaavaa ja joustavaa kasvatustyyliä parhaimpana. Se on puolestaan autoritäärisen ja sallivan kasvatustyylin välimuoto tai yhdistelmä. Se pitää sisällään aikuisen jämäkkää ohjausta, mutta jättää sijaa myös lapsen itsemääräämisoikeudelle. Myös haastateltujen vanhempien ihanteena (luku 1) oli jämäkästi ohjaava vanhemmuus, ja perheissä pyrittiin demokraattisuuteen.

Kirjassa on käytössä perhekulttuurin käsite, jolla on tavoiteltu alkoholin käyttötapojen liittymistä muuhun kasvatukseen. Perhekulttuurin käsitteellä on myös mahdollista tavoittaa perheiden erilaisuus ja monimuotoisuus. Perheet ovat Suomessa erilaisia, vaikka suomalaisuutta usein puetaan yhteen muottiin. Perheenjäsenet eivät ole yksilöinä vastakkain yhteiskunnan ja sen viranomaisten kanssa, vaan välissä on monia tasoja, kuten perhe ja lähiyhteisö (43). Perhekulttuuri merkitsee perheiden omaa ja itse valitsemaa, ei esimerkiksi valistuksen tuottamaa, tapaa olla yhdessä. Mahdollisesti tavat ovat ylisukupolvisia, ydinperhettä laajemmän suvun perinteitä noudattavia. Niihin kuuluvat erilaiset perherituaalit, kuten perheen yhteiset ateriat, juhlien vietto ja yhteiset käytännöt perheiden arjessa (44). Arjen käytännöillä, kuten keskusteluilla ja yhteisellä ajanvietolla, on vaikutusta perhesuhteiden laatuun ja merkitystä vanhempi-lapsisuhteiden toimivuudelle ja lämpimyydelle. Perheyhteisöllisyyden elementtejä ovat hoiva ja huolenpito, keskinäinen kunnioitus ja välittäminen sekä ennen kaikkea kiintymys ja rakkaus sekä luottamus. Siihen voisi kuulua myös perheenä esiintyminen julkisesti ja yhdessäolo, jota dokumentoidaan valokuvissa.

Demokratisoituvassa perheessä vanhempi ei voi sanoa autoritäärisesti ”älä tee niin kuin minä teen vaan tee niin kuin minä käsken”. Jämäkästi ohjaavassa kasvatuksessa vanhempi kuuntelee ja neuvottelee, mutta säilyttää päätösvallan itsellään. Neuvottelevuus ei näin ulotu aivan kaikkeen, vaan vanhemmat korostavat vastuun ja viimesijaisen auktoriteetin olevan heillä, eikä niitä haluta luovuttaa nuorille. Alaikäisen juopottelu on tällainen asia. Jämäkkyuden lisäksi vanhemmat korostivat paljon tundesuhdetta ja läheisyyttä lapseen.

”Kaveruus” ei selvästikään kuulu jämäkkää kasvatusta ja luottamusta sisältävän perheen sanastoon. Luvuissa 1 ja 2 haastatellut vanhemmat eivät pitäneet itseään kaverivanhempina lapsilleen. Sen sijaan luvussa 4, jossa kuvataan alkoholia paljon käyttäneiden vanhempien lasten kokemuksia, tuli kaverivanhemmuus esiin. Tyttö, joka kokee ettei hänen suhteensa äitiin ole ollut yhtä läheinen tai tunnepitoinen kuin useilla

hänen kavereillaan, toteaa, että *”enemmän on ollu kaverisuhde mun ja mun äidin välillä”*.

Kun nuori kokeilee alkoholia, on vanhemman kasvatustyyli koetuksella. Nuorten juomiskokeilut saatettiin perheissä nähdä lähes vääjäämättömänä osana nuoruusaikaa suomalaisessa yhteiskunnassa, ja vanhemmat totesivatkin, että *”nuoret kokeilee ihan varmasti joka ikinen”*. Tästä huolimatta he eivät nähneet turhiksi yrityksiä estää tai ainakin saada lykättyä myöhemmäksi nuorten juomista ja sen aloittamista. Vanhemmuus oli tasapainoilua kasvatuseriaatteiden ja nuorten oman itsemääräämisoikeuden välillä. Vanhemmat korostivat, etteivät he näissä tilanteissa huuda tai raivoa, vaan laittavat lapsen nukkumaan ja puhuvat hänen kanssaan järkevästi seuraavana päivänä. Avoimuus ja keskusteluyhteys ovat siis ihanteita, jotka elettiin todeksi tällaisissa tapauksissa. Vaikka vanhemmat kielsivät juomisen, kiellosta ei välttämättä seurannut ankaria rangaistuksia, sillä liian tiukoista kielloista ja kovista rangaistuksista seuraa tunnetusti uhmaa ja kapinaa.

Esimerkin välittymisen mekanisme ja mallioppimisen monimutkaisuutta ei täysin tunneta. Kun nykyisin alkoholia käytetään valtaosassa perheitä, kaikki vanhemmat eivät yhdistäneet omaa alkoholinkäyttöään ja kotona näyttämäänsä esimerkkiä siihen, kuinka heidän nuorensa käyttivät alkoholia. Saattaa olla, että läheiset vanhempi-lapsisuhteet yhdistettynä vanhempien alkoholinkäytön seuraamiseen voivat jopa vahvistaa lasten alkoholinkäytön mallioppimista. Voi myös olla riskialtista kertoa avoimesti lapselleen omasta nuoruudenaikaisesta alkoholinkäytöstään tai siitä minkälainen vanhempi on ollut itse teininä *”koska mä oon ollu aika perkeleellinen teini.”* Niin sanottu mallioppiminen tai sen välttäminen eivät aina johda toivottuun lopputulokseen: *”en halua, että mun lapset tekee samat virheet”*, vanhempi toteaa.

Suhtautuminen kasvatuksen virheisiin vaihtelee. Luvussa 4 alkoholi-ongelmasta toipuva vanhempi uskoo, että virheistä oppii ja että hän on toiminut varoittavana esimerkkinä lapselleen. Tommi Hoikkala (41) on havainnut vanhempien kasvatuspuhetta koskevassa tutkimuksessaan, että *”ohjailevan kasvatustavan”* rinnalla elää *”kantapään kautta oppimisen malli”*, jossa opitaan vasta kokeilujen ja virheiden jälkeen.

Vanhemmuuteen liittyy siis tasapainottelua, mutta myös nuoret tasapainoilevat tavalla, jota kuvataan luvussa 2 termillä *”luottamuspelejä”*. Luottamuksen rajoja testataan ja rikotaan ja vanhempia harhautetaan. Kaikkea ei kerrota vanhemmille, sillä heitä ikään kuin suojellaan. Nuoret *”pöllivät”* vanhempien baarikaapista usein ensimmäiset juomansa – ja baarikaappeja on yhä useammassa kodissa (ks. luku 7). Alkoholi on muutenkin näkyvillä, ei olohuoneen pöydän jalan vieressä, kuten aikaisempina vuosikymmeninä. Kaikesta avoimuudesta huolimatta vanhempien

tulisi nuorten mielestä käyttää auktoriteettiasemaansa vastuullisesti ja olla päihtymättä.

Silti jotkut vanhemmat ja nuoret saattavat suomalaisen negatiivissävytteiden alkoholinkäytön perinteen mukaisesti käydä vuoron perään piimeällä puolella, ottamassa ”övereitä”. He pyrkivät salaamaan sen suojelakseen toisiaan. Aivan kuin tässä näkyisi suomalaisuuteen joskus liitetty ”yksin selviämisen eetos” (10, 45) ja omien rajojen testaaminen. Taistelun haavat pitää nuolla yksin, eikä niillä voi kuormittaa muita. Gaela Keryell (6) sanoo, että kyse on alkoholissa olevan demonin kesyttämisestä.

Alkoholiongelmat perheissä

Alkoholinkäyttöä on laadultaan, määrältään ja kestoaltaan todella monenlaista, eivätkä kulutusluvut kerro niihin ladattuja merkityksiä. Merkitykset annetaan perheissä ja lähiyhteisöissä. Käyttö voi olla määrältään pientä ja kohtuudessa pysyvää, jatkuvaa ”tissuttelua” tai nopeaan humaltumiseen pyrkivää sekä suurkulutukseksi luonnehdittua, eli määrältään runsasta. Käyttö voi olla myös säännöllistä tai jaksottaista. Edellisiin luonnehdintoihin ei vielä sisälly ongelmanmäärittelyä. Ongelmallista alkoholinkäyttöä luonnehditaan alkoholismiksi tai alkoholiriippuvuudeksi, joka ei liity välttämättä käytön määriin. Yleensä alkoholismi tai riippuvuus todetaan jossain muuallakin kuin perheessä: esimerkiksi työpaikalla, lääkärissä, hoitoyhteisössä tai itseapuryhmissä.

Perheissä näistä määrittelyistä voi muodostua monenlaisia kombinaatioita, kun perheenjäsenten kokemusulottuvuus otetaan mukaan. Perheet eivät enää ole homogeenisiä kokonaisuuksia, joissa on yksi auktoriteetti-hahmo, esimerkiksi isä perheen päänä, vaan perhe on purkautunut useamman toimijan neuvottelevaksi yhteisöksi (4, 46).

Perheen sisäisissä neuvotteluissa sen jäsenillä voi olla erilainen käsitys alkoholinkäytön laadusta. Miehet käyttävät tilastollisesti naisia enemmän alkoholia, mutta juomisen laadusta voi perhe-elämän kontekstissa olla erilaisia käsityksiä. Perheenisä voi väittää olevansa alkoholin kohetuikäyttäjä ja vain ajoittain suurkuluttaja. Vaimon ja lasten mielestä hän voi kuitenkin olla alkoholisti, jos hän on aiheuttanut läheisilleen haittoja. Tällainen eriaikaisuus vaimon ja miehen välillä ja perheen sisäinen eripura tuli esiin jo *Lähiöravintola*-tutkimuksessa 1980-luvulla (47), ja tilanne johti usein avioeroon. Juomiskulttuuri on senkin jälkeen muuttunut paljon erityisesti naisilla.

Isän aiheuttamista ongelmista on paljon puhetta luvussa 4, mutta myös äiti voi aiheuttaa ongelmia, vaikka äiteihin kohdistuu perheissä eniten odotuksia. Perheenäiti voi esimerkiksi itse määritellä olevansa

kohtuukäyttäjä tai tissuttelija, mutta jos hän on kerran tai kaksi esiintynyt humalassa lasten nähden, luottamukseen on voinut tulla särö. Kirjan artikkeleissa käytetään pääasiassa sukupuolineutraalia termiä vanhemmuus, mikä on myös osoitus perheiden demokratisoitumiskehityksestä.

Omien vanhempien humala ei sovi vanhemmalta odotettuun rooliin, mitä nuoret kommentoivat esimerkiksi ilmaisuilla ”hävettää” koska ”ne on niin tyhmii”. Nuoret reagoivat vanhemman juomiseen ja etenkin humalaan useimmiten kielteisesti. Aikuisen humalainen käytös särkee herkästi vanhemman ja lapsen välisen luottamuksen horjuttamalla isän tai äidin roolia vastuullisena vanhempana. Muita, kodin ulkopuolisia ”juoppoja” voidaan pitää hassuina (33).

Vaikka arjen askareet hoituisivatkin, tunnepuolella nuoren suhde runsaasti juovaan vanhempaan voi jäädä löyhäksi tai köyhäksi. Alkoholiongelmainen vanhempi voi kokea vaikeaksi tunnistaa ja osoittaa tunteita. Nuoret kokevat myös tuen, kannustuksen ja luottamuksen puutetta. Aina vanhemman juominen ei turmele nuoren ja vanhemman keskinäistä suhdetta. Vanhempi voi puutteistaan huolimatta olla nuorelle hyvin rakas ja läheinen, jos hän on ollut mukana perheen elämässä ja arjen askareissa. Alkoholista tai muista päihteistä ongelmallisesti käyttävien vanhempien ajatellaan usein olevan automaattisesti itsekkäitä, välinpitämättömiä ja laiminlyöviä suhteessa lapsiinsa. Päihdeongelmallisille vanhemmille, samoin kuin jo päihdeongelmasta toipuneille vanhemmille, lapset ovat kuitenkin usein hyvin tärkeitä. Heidän vanhemmuutensa saattaa silti jäädä puutteelliseksi tai he eivät toiveistaan huolimatta pysty olemaan riittävän hyviä vanhempia. Hyvän vanhemmuuden kriteerit ovat nykyaikana erilaiset ja laajemmat verrattuina aikaisempiin vuosikymmeneihin.

Minkälaista on sitten perhe-elämä, kun vanhemmalla tai molemmilla vanhemmilla on päihdeongelma? Usein sen on määritellyt joku asiantuntijataho perheenjäsenten lisäksi. Tutkimustulokset antavat helposti hyvin synkän kuvan päihdeongelmaisten vanhempien lasten tilanteesta, vaikka monet lapsista selviytyvät ja menestyvät myöhemmin elämässään hyvin. Kuva luodaan myös käsitteellisellä erottelulla. Perhekulttuurin käsitettä, perheyhteisöllisyyden lujuuutta tai perhe-elämän laatua kuvaavia käsitteitä ei useinkaan käytetä puhuttaessa päihdeongelmallisista vanhemmista. Maallikkoauttamisen perinteessä on käytetty termiä ”läheisriippuvuus” kuvaamaan päihdeongelmaisen perheen kulissinomaista tai pakonomaista yhdessäoloa, joka enemmänkin sairastuttaa kuin viihdyttää (4, 22, 48, 49). Tutkijat puolestaan käyttävät päihdeongelmallisista perheistä puhuessaan diagnostista kieltä tai kuvaavat usein vain riskejä ja haittoja. Vaikkei haittoja tulisi vähätellä, on huomattava, että nuorilla on käytössä erilaisia, heidän itse kehittämiään tapoja pärjätä ja selviytyä vaikeissa olosuhteissa (luku 4).

Raitistuneet ja toipuvat vanhemmat käyvät neuvottelua riittävän hyvästä vanhemmuudesta (luvussa 3). Toipumisen myötä vanhemmat olivat saattaneet havahtua siihen, kuinka tärkeitä lapset ja perhe ovat heille, minkä jälkeen vuorovaikutus, keskustelu ja tunteiden ilmaisu lisääntyivät. Jotkut toipuvat vanhemmat korostivat tunnetyön sijaan arkipäivän toimijuutta ja kotitöiden ja rutiinien hoitamista. Heidän mielestään arkipäivän pyörittäminen, eli kotitöiden hoito ja lapsen perushoito, ovat riittäviä vanhemmuuden peruspilareita. He sanoivat jo päihteidenkäyttöaikana yrittäneensä parhaansa ylläpitääkseen vanhemmuuttaan ja pystyäkseen tekemään kaiken sen, mikä vanhemmuudessa oli olennaisinta. Seuraava vanhempi sanoo, että hän oli toiminut myös auktoriteettina: *”Mä olin kyllä juomisestani huolimatta, ainakin lasten kommenttien mukaan ihan natsi. Kenenkään muun ei tarvinnu tulla tiettyihin aikoihin kotiin kun meillä.”*

Tunnepitoinen vanhemmuus onkin historiallisesti uusi keksintö. Kolmen sukupolven muisteluaineistoon perustuvassa tutkimuksessaan Satu Katvala (19) toteaa, että vanhimman sukupolven äidit kuvattiin kovina ja työteliinä. Autoritäärinen kuri saatettiin myös nähdä ennen riittävänä (50). Psykologinen vanhemmuus yleistyi toisen maailmansodan jälkeen, kun omaksuttiin oppeja ”äidinriistoteorioista” (51), ja perheneuvonta ja terapia-ammattikunnat yleistyivät vasta 1970-luvulla. Tunnepitoinen vanhemmuus on saatettu myös ulkoistaa toiselle vanhemmalle, usein äidille.

Rekisteritutkimus (luvussa 5) antaa tarkempia lukuja siitä, paljonko lapsia kasvaa perheissä, joissa jommallakummalla tai molemmilla vanhemmilla on diagnosoitu vakava päihdeongelma. Rekisteritutkimuksen mukaan vuonna 1991 syntyneistä lapsista vähintään 10 prosenttia eli yli 6 600 lasta on kokenut vanhemman päihdeongelman lapsuutensa aikana, siis ennen 18 vuoden ikää. Isän päihdeongelma oli yleisempi (7 %) kuin äidin (2,4 %). Vain vajaassa yhdessä prosentissa syntymäkohortin perheistä molemmat vanhemmat olivat päihteiden väärinkäyttäjiä.

Perheissä puoliset eivät aina ole omaksuneet toistensa päihteiden käyttötapoja. Ainakaan rekisteritietojen nojalla ei ongelmakäyttö näytä kovinkaan usein siirtyvän puolisolta toiselle. Lapsen kannalta tieto on myönteinen, sillä tarkoittaahan se sitä, että vaikka toinen vanhemmista olisi päihdeongelmainen, hyvin usein toinen ei sitä ole.

Ylisukupolvisuus

Nuoren alkoholisuhteen muodostuminen hahmottuu artikkeleissa kudelmana, joka riippuu ainakin yhteiskunnallisesta ilmapiiristä, vanhempien antamasta esimerkistä, kasvatustyyleistä ja tuesta sekä perheissä sukupolvelta toiselle siirtyvistä resursseista tai ongelmista. Se riippuu myös nuorten oman sukupolven, kaveripiirin vaikutuksesta. Yksilöllisiä seikkoja korostetaan päihdeongelmien tutkimuksen yhteydessä. Lasten ja nuorten pärjäävyydellä tarkoitetaan lannistumattomuutta, kestävyyttä tai suojaavia tekijöitä vaikeissa olosuhteissa. Niin sanottuja pärjääviä lapsia ja perheitä tutkimalla on voitu tunnistaa tekijöitä, jotka tukevat lasta vanhemman sairastaessa. Tällaisia ovat mm. temperamenttipiirteet, omien kykyjen tehokas käyttö ja kasvatuksen välittämä itsetunto.

Minkälaisia ovat alkoholinkäytön ylisukupolviset kytkennät? Miten tavat siirtyvät esimerkiksi isovanhemmilta lapsille ja lastenlapsille? Tätähän panelistitkin pohtivat (luvussa 8). Kirjan artikkelit eivät pysty vastaamaan tähän, sillä sen tutkimiseen tarvittaisiin kolmen sukupolven aineistoja. Asiantuntijoille kasaantunut tieto perheiden ongelmista on kuitenkin antanut heille ymmärrystä ongelmien ylisukupolvisuudesta. Suomen itsenäisyyden aikana asiantuntijaopit ovat vaihdelleet paljon, keskustelut aaltoilevat ja termit muuttuvat, mikä vaikuttaa myös toimenpiteisiin ja harjoitettuun yhteiskuntapolitiikkaan.

Perheeseen, ylisukupolvisuuteen, vammaisuuteen ja alkoholinkäyttöön kohdistui mielenkiintoa erityisesti 1920–30-luvuilla sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisten ja poliitikkojen keskuudessa (52–54). Voidaan puhua jopa rotuhygieenisestä, myöhemmin eugeniikan nimellä tunnetusta, tieteellisestä muodista, jossa Suomen kansaa haluttiin jalostaa niin, etteivät ”degeneroituneet” kansanosat häittäisi itsenäisen Suomen rakentamista ja onnellista perhe-elämää. Geneettinen periytyminen oli tieteellisen työn keskiössä. Yhteiskuntapoliittiset toimenpiteet olivat kovia: eristämisen lisäksi suositeltiin mm. pakkosterilointia, jotteivät ongelmat siirtyisi sukupolvelta toiselle. Markku Mattila (54) sanoo, että myös alkoholistien pakkosteriloinneista keskusteltiin, mutta toimenpiteisiin ei laajamittaisesti ryhdytty. Geneettisestä periytymisestä keskusteltiin asiantuntijateksteissä uudelleen 1970-luvulla (4).

Myöhemmin on puhuttu ns. sosiaalisesta perimästä. Sosiaalihuollossa oli pitkään käytössä ruotsalaisen Gustav Jonssonin (55) teoria, jossa erityisesti negatiivisten asioiden nähtiin periytyvän. Alkoholismi oli yksi niistä. Lasten huonot kasvuolosuhteet heikensivät lasten selviytymistä elämässä. Nykyään pohditaan jälleen huono-osaisuuden kasautumista ja ongelmien periytymistä. Vanhempien talous- tai terveysongelmien on havaittu siirtyvän myös lapsille ja niiden uskotaan välittyvän vanhemmilta lapsille yli sukupolvien tasa-arvoistamaan pyrkivästä hyvinvointipoliti-

kasta huolimatta. Huono-osaisuuden arvellaan yhä enenevässä määrin muuttuvan pysyväksi. Talouskriisit ja lamat syventävät eriarvoisuutta, ja 1990-luvun alun laman vaikutukset ovat jo näkyvissä. Hyvien asioiden periytymistä kuvataan sen sijaan erilaisten pääomien käsitteellä, mikä on uudehko keskustelu. Pääomat ovat aineettomia resursseja, jotka siirtyvät sukupolvelta toiselle. Lapsuuden perheestä välittynyt sosiaalinen tai kulttuurinen pääoma auttaa selviytymään elämässä.

Daniel Bertaux ja Paul Thompson (56) väittävät, että sukupolvien väliset siirtymät tapahtuvat myyttien ja uskomusten välityksellä. Ideaa on sovellettu kolmen sukupolven aineistoja käyttäneissä suomalaistutkimuksissa (19, 57). Esimerkiksi ruumiillisen kurituksen on Jaana Kemppaisen (50) tutkimuksessa todettu siirtyneen sukupolvelta toiselle uskomusten välityksellä. Niistä tärkein oli: ”Joka vitsaa säästää, se lastaan vihaa”. Jotkut perheet sanoutuivat tietoisesti irti uskomuksesta ja tavasta, jolla edellinen sukupolvi oli toiminut, jolloin koettu vääryys haluttiin korjata. Sukupolvien välinen jatkuvuus ilmeneekin kumoamisen tai toiston muodossa (57). Tehdään samalla tavalla kuin edellinenkin sukupolvi on tehnyt tai täysin eri lailla. Viimeksi mainittu vaatii tietoisempaa päätöstä kuin edellinen vaihtoehto.

Riippuuko nuorten alkoholinkäyttö siis myös suvussa kulkevista uskomuksista ja tavoista ratkaista ongelmia? Nykyään ei uskota pelkästään geenien määräävään vaikutukseen alkoholismin periytymisessä, vaikka aiemmin sitä todisteltiin suosituilla teorioilla. Geenit nähdään potentiaalina, ja nykyään puhutaan enemmänkin riskeistä kuin lukkoon lyödyistä ennustavista tekijöistä. Geenit saattavat kuitenkin olla yksi tema, jossa uskomuksilla on vankka jalansija kansan keskuudessa. Uskotaan, että alkoholisti siittää vääjäämättä kaltaisiaan jälkeläisiä. Perheestä jonkun lapsen uskotaan jatkavan suvun negatiivista sosiaalista perimää, vaikka osa heistä selviytyisikin. Myös leima on sosiaalisesti luotu uskomus, joka voi periytyä sukupolvelta toiselle.

Sosiaalisen perimän katkaiseminen ja leimasta vapautuminen on tärkeä tavoite päihdekuntoutuksessa. Kertomukset onnistuneesti hoidetusta päihdeongelmasta ja uudelleen löydetyistä vanhemmuudesta voivat vähentää päihdeongelmiin liitettyä yleistä ja sitkeästi pintaansa pitävää leimaavuutta. Ne voivat näin helpottaa päihdeongelmaisten vanhempien toipumista ja todistaa, että addiktiot ovat hoidettavissa. Vastuullinen elämä lapsen kanssa ja uusi alku vanhemmuudessa on mahdollinen ja realistinen tavoite. Siten kertomukset vanhemmuudesta päihdeongelman jälkeen tarjoavat toivoa. Päihdekuntoutuksessa voidaan opettaa myös vanhemmuuden taitoja ja hyödyntää tunnepitoisen vanhemmuuden asiantuntijaoppeja: kiintymistä, varhaista vuorovaikutusta ja perheyhteisyyden luomista, jos hoivan taidot ovat olleet aiemmilta sukupolvilta kadoksissa (58, 59).

Miten nuorten alkoholinkulutukseen voi vaikuttaa?

Asiantuntijoista koostuva paneeli arvioi (luvussa 8) nuorten alkoholinkäyttöä ja ns. ehkäisevän päihdetyön mahdollisuuksia vaikuttaa nuorten käyttäytymiseen. Paneeli näkee tulevaisuuden valoisana. Päätäjillä ja vanhemmilla on ollut nuorista kesto huoli siitä lähtien, kun nuorten alkoholinkulutus 1970-luvulla alkoi lisääntyä. Paneelin mukaan suomalaisen alkoholikulttuurin kokonaiskuva tulevaisuudessa näyttää nykyistä myönteisemmältä. Alkoholinkokonaiskulutuksen ja aikuisväestön humalajuomisen arveltiin vähenevän samalla, kun nuorten raittiuden uskotaan edelleen yleistyvän. Tilastojen valossa osa nuorista on valinnut *”asi-allisemman alkoholinkäytön tavan”*. Tosin nuoriso on tässä suhteessa polarisoitunut. Kulutuskulttuurin muutosta pidettiin nuorison tietoisena valintana ja keinona erottautua humalahakuisesti juoneista sukupolvista. *”Etenkin nuorten aikuisten keskuudessa alkoholinkäyttö ja humalajuominen ei ole enää kovin trendikästä”*, arveltiin. Panelistit uskoivat, että suomalaisten juomistyyliin on tulossa muutoksia, kun kohtuullisesti alkoholia käyttävien nuorten määrä lisääntyy.

Monet panelistit arvioivat, että tehokkaalla ehkäisevällä päihdetyöllä ja alkoholipolitiikalla voidaan vaikuttaa alkoholikulttuurin ja kulutustottumusten muutoksiin tulevaisuudessa. Panelistit näkivät lähiyhteisön ja perheen harjoittaman kontrollin kaikkein tehokkaimpana keinona puuttua nuorten alkoholinkäyttöön. Sen menetelmiä ovat ikärajalvonta, yhteisö- ja perhetyö sekä elämänhallinnan vahvistaminen. Muiksi ehkäisevän päihdetyön keinoiksi mainittiin yksilötasoiset puuttumiskeinot, kuten mini-interventio sekä puuttuminen riskikäyttöön ja nuorten päihdeiden käyttöön. Yleisehkäiseviä alkoholikontrolli- ja politiikkatoimia paneeli ei pitänyt yhtä tehokkaina kuin yhteisö- ja yksilötason keinoja. Nuorison alkoholinkäytön poliisikontrollia ja nuorison vertaisryhmätointa pidettiin keskivertoa heikompina toimina. Tehottomimpina toimina pidettiin erilaisia valistus- ja tiedotuskeinoja.

Esimerkiksi viranomaiskontrollin sijaan perheiden kanssa työskentely koettiin siis täysin välttämättömäksi. Panelistit arvelivat, että tulevaan sukupolven ei voida vaikuttaa ilman ylisukupolvisten, siis myös nuorten isovanhempien ja muiden sukulaisten tapojen ja ongelmien tunnistamista ja niihin puuttumista. Nuoret eivät ole irrallinen joukko muusta väestöstä ja suomalaisesta päihdekulttuurista. Jos muihin ikäryhmiin ei vaikuteta, lasten ja nuorten ehkäisevä päihdetyö on *”jos ei turhaa niin ei ainakaan tehokasta”*.

Varhaisen puuttumisen idean mukaisesti perheiden kanssa on työskennelty ja vanhempia on vastuutettu jo vuosituhatien vaihteesta lähtien (32), jolloin kunnallisessa ja valtakunnallisessa lapsi- ja nuorisopo-

litiikassa puhutaan ns. familistisesta käänteestä (42). Mutta panelistien visioima perheen vastuuttamisen tapa on tähänkin nähden uuden tyyppinen tapa ratkaista nuoriso-ongelmia. Se muistuttaa eteläeurooppalaista hyvinvointimallia (11, 35), jossa perhe ja lähiyhteisö vastaavat lasten ja nuorten hoivasta ja kasvatuksesta pidempään kuin Suomessa ja yleensä Pohjoismaissa. Yleinen pyrkimys vähentää julkisen vallan vastuuta ja vastuuttaa sen sijaan perhettä uusliberalistisessa hengessä näkyy tässä visiossa.

Lopuksi

Edellä olen pyrkinyt osoittamaan, miten monimuotoinen ja muuttuva suomalaisuus on. Erytystä huomiota olen kiinnittänyt erilaisiin perhekulttuureihin ja alkoholinkäyttötapoihin. Perhe-elämä, asiantuntijaopit, yhteiskuntapolitiikka, alkoholin kulutusluvut ja asioille annetut merkitykset ovat vaihdelleet paljon Suomen lähihistoriassa. Suomalaisuus saa edelleenkin uusia merkityksiä, kun nuoret matkustelevat ja tutustuvat erilaisista taustoista tuleviin ihmisiin. Suomalaiset saattavat nykyään näyttäytyä kielitaitoisina ja osaavina Euroopassa. Huonolla viinapäällä leimattu suomalaisuus saattaa näin jäädä vanhempien sukupolvien ongelmaksi.

Esitän lopuksi kaksi visiota: ensimmäisen vaihtoehtoista tavoista pitää hauskaa ja toisen hyvästä alkoholipolitiikasta. Erytyisesti maahanmuuttajanuoret kertoivat perhekeskeisyyden lisäksi kaipaavansa kodin ulkopuolisia kokoontumisia ja nuorten keskinäisen yhteisöllisyyden tunteen kokemista suojassa vanhempien suoralta vaikutukselta. He kertoivat tanssivansa, laulavansa, kuuntelevansa musiikkia, käyvänsä nuorisotiloissa, pelaavansa joukkuepelejä, käyvänsä kuntosalilla ja tekevänsä rap-musiikkia. He ovat siis löytäneet toisenlaista yhteisöllisyyttä monen suomalaisnuorten alkoholihakuisen viikonloppuviettötavan vaihtoehdoksi. Kuitenkin myös ns. kantasuomalaisten nuorten yhdessäolo pitää sisällään lisääntyvässä määrin muitakin kuin alkoholipitoisia vapaa-ajanviettotapoja.

Kulttuurien sekoittuminen ja dialogi niiden kesken (60) saattaisi siis vaikuttaa myönteisesti myös suomalaistaustaisten nuorten tapaan pitää hauskaa. Tällä hetkellä alkoholilla on edelleen yhteisyyttä luovia merkityksiä, jopa niin että laajalti yhä uskotaan ilon ilman viinaa olevan teeskentelyä. Suomalaiset hörähtävät yhdessä nauruun varmimmin, kun mainitaan alkoholinkäyttö ja siihen liittyvät kommellukset. Suomalaiset vapautuvat alkoholin avulla kaikesta kontrolloidusta ja sovinnaisesta, joihin myös perheyhteisöllisyys kuuluu.

Toinen visio liittyy alkoholipolitiikkaan. Kun kasvatustyylien eroilla on havaittu olevan vaikutusta nuorten alkoholinkäyttöön, voisiko oppeja soveltaa myös alkoholinkäytön sääntelyyn? Rajoja asettavan mutta nuorta huomioivan kasvatuksen eli jämäkkää ohjausta sisältävän vanhemmuustyylin, on havaittu suojaavan nuorta liian varhaiselta alkoholinkäytöltä, kun taas liian sallivan tai toisaalta liian kontrolloivan autoritäärisen kasvatuksen on nähty lisäävän lapsen riskiä runsaaseen alkoholinkäyttöön ja siitä aiheutuviin ongelmiin. Väitetään jopa, että nykynuorten kiinteillä perhesuhteilla on kenties ollut merkitystä alaikäisten 1990-luvun lopulla alkaneeseen alkoholinkäytön vähentymiseen.

Panelistit uskovat, että elinkeinoelämän pyrkimys alkoholipolitiikan liberalisointiin on niin suuri, että tästäkin syystä perheiden ja lähiyhteisön vastuuta on lisättävä. Kuten nuorten kasvatustyylien toimivuuden kanssa jämäkkä ohjaus alkoholipolitiikassa olisi parempi ja toimivampi kuin välinpitämättömyys. Esimerkiksi alkoholin mainonnan rajoittaminen tai kieltäminen voisi suunnata nuorten huomiota muunlaiseen hauskanpitoon. Liberalisointi rinnastuu välinpitämättömään kasvatustyyliin, sillä vapaiden markkinoiden toimivuus ei piittaa seurauksista, jolloin vaikutukset ovat samatyyppisiä kuin tiukan autoritäärisen sääntelyn. Ne tuottavat paljon odottamattomia ja kalliita haittoja.

LÄHTEET

- 1 Nikunen, Minna 2002: ”Viimeinen erhe” – suomalainen henkikirkos ja itsemurha. Teoksessa Tuula Gordon – Katri Komulainen – Kirsti Lempiäinen (toim.) *Suomineitonen hei! Kansallisuuden sukupuoli*. Vastapaino, Tampere, 269–91.
- 2 Peltoniemi, Teuvo 2003: Pähdeperhe on kansanterveysongelma. Teoksessa Utoslahti, Kirsti – Peltoniemi, Teuvo (toim.) *Pikkuaikuisia - kirjoituskilpailun kertomuksia ja tutkimustietoa Lasinen lapsuus -hankkeesta. A-klinikkasäätiön raportteja 42. A-klinikkasäätiö, Helsinki, 2–9.*
- 3 Apo, Satu 1998: Suomalaisuuden stigmatoinnin traditio. Teoksessa Alasuutari, P. – Ruuska, P. (toim.) *Elävänä Euroopassa. Muuttuva suomalainen identiteetti*. Vastapaino, Tampere, 83–128.
- 4 Oksanen, Susanna 2006: ”Alkoholiongelmasta kärsivien joukossa on eniten niitä, jotka eivät koskaan ole ottaneet ryyppyäkään”. Tutkimus Huoltaja-/Sosiaaliturvalahden välittämästä alkoholi-perheen kuvasta vuosina 1960–2004. A-klinikkasäätiön monistesarja nro 55/2006.
- 5 Ruuska, Petri 1999: Negatiivinen suomalaisuuspuhe yhteisön rakentajana. *Sociologia* 36 (4), 293–305.
- 6 Keryell, Gaëlle 1997: Suomalainen humala kansallisena instituutina. *Alkoholi-politiikka* 62 (3), 167–85.
- 7 Beccaria, Franca – Prina, Franco – Rolando, Sara – Tigerstedt, Christoffer – Törrönen, Jukka 2010: Conclusion. Continuity and change in two drinking cultures. Teoksessa Franca Beccaria (ed.) *Changes in style and changing styles in Italy and Finland. Biblioteca di testi e studi / 575, Sociologia, Roma: Carocci, 225–52.*
- 8 Beccaria, Franca – Prina, Franco – Rolando, Sara – Simonen, Jenni – Tigerstedt, Christoffer – Törrönen, Jukka 2010: Introduction. Teoksessa Franca Beccaria (ed.) *Changes in style and changing styles in Italy and Finland. Biblioteca di testi e studi / 575, Sociologia, Roma: Carocci, 11–37.*
- 9 Simonen, Jenni 2013: Lähentyvätkö naisten ja miesten juomatavat? - Kvalitatiivinen tutkimus sukupuolesta ja juomisesta. THL, Helsinki.
- 10 Rantalaiho, Liisa 1994: Sukupuolisopi-mus ja Suomen malli. Teoksessa Anneli Anttonen – Lea Henriksson – Ritva Nätkin (toim.) *Naisten hyvinvointivaltio. Vastapaino, Tampere, 9–30.*
- 11 Anttonen, Anneli – Sipilä, Jorma 2000: Suomalaista sosiaalipolitiikkaa. Vastapaino, Tampere, ..
- 12 Alasuutari, Pertti – Ruuska, Petri (toim.) 1998: *Elävänä Euroopassa. Muuttuva suomalainen identiteetti*. Vastapaino, Tampere.
- 13 Gordon, Tuula – Katri Komulainen – Kirsti Lempiäinen (toim.) 2002: *Suomineitonen hei! Kansallisuuden sukupuoli*. Vastapaino, Tampere.
- 14 Sulkunen, Irma 1987: Naisten järjestäytyminen ja kaksijakoinen kansalaisuus. Teoksessa Risto Alapuro ym. (toim.): *Kansa liikkeessä. Kirjayhtymä, Helsinki, 157–72.*
- 15 Ehkäisevän päihdetyön toimintaohjelma. Alkoholi-, huume- ja rahapelihaittojen sekä tupakoinnin vähentäminen. STM:n julkaisuja 2015:19. Helsinki 2015.
- 16 Peltonen, Matti – Kilpiö, Kaarina – Kuusi, Hanna (toim.) 2006: *Alkoholin vuosisata. Suomalaisen alkoholiolojen vaiheita 1900-luvulla. Historiallinen Arkisto 122. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.*
- 17 Nätkin, Ritva 2003: Moninaiset perhemuodot ja lapsen hyvä. Teoksessa Hannele Forsberg – Ritva Nätkin (toim.) *Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä*. Vastapaino, Tampere, 16–38.
- 18 Kolbe, Laura 2002: Suomalainen ja eurooppalainen koti. Teoksessa Laura Kolbe – Katriina Järvinen (toim.) *Onks ketään kotona? Kasvatuksen suuntaa etsimässä. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki, 213–49.*
- 19 Katvala, Satu 2001: Missä äiti on? Äitejä ja äitiyden uskomuksia sukupolvien saatossa. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä *Studies in Education, Psychology and Social Research* 186.
- 20 Apo, Satu 2001: Viinan voima. Näkökulmia suomalaisten kansanomaiseen alkoholiajatteluun ja -kulttuuriin. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 21 Vilkkö, Anni 1997: ”Olen viime aikoina ajatellut häntä hyvin paljon”. Teoksessa Roos, Jeja-Pekka – Rotkirch, Anna (toim.) *Vanhemmat ja lapset. Sukupolvien sosiologiaa. Gaudeamus, Helsinki, 188–216.*

- 22 Itäpuisto, Maritta 2005: Kokemuksia alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa eletystä lapsuudesta. Sosiologian väitöskirja. Kuopion yliopiston julkaisu- ja, E, yhteiskuntatieteet, nro 124.
- 23 Kaartinen, Aija 2006: Kun naiset kiel- tolakia kumosivat. Teoksessa Matti Peltonen – Kaarina Kilpiö – Hanna Kuusi (toim.) Alkoholin vuosisata. Suomalaisen alkoholiolojen vaiheita 1900-luvulla. Historiallinen Arkisto 122. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 119–76.
- 24 Peltonen, Matti 2006: Alkoholi ja suoma- laiset 1900-luvulla. Teoksessa Matti Peltonen – Kaarina Kilpiö – Hanna Kuusi (toim.) Alkoholin vuosisata. Suomalaisen alkoholiolojen vaiheita 1900-luvulla. Historiallinen Arkisto 122. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 7–13.
- 25 Kahlos, Hannu 2006: Ostajaintarkkailun aika alkoholipolitiikassa. Teoksessa Matti Peltonen – Kaarina Kilpiö – Hanna Kuusi (toim.) Alkoholin vuosisata. Suomalaisen alkoholiolojen vaiheita 1900-luvulla. Historiallinen Arkisto 122. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 179–217.
- 26 Törrönen, Jukka 2004: Sivistyksen kajosa, rappion pelossa: päihteiden paikan- tuminen julkisen tilan ongelmiksi leh- distössä 1990-luvulla. Teoksessa Jukka Törrönen (toim.) Valvontaa ja vastuuta. Päihteet ja julkisen tilan moraaliasäntely. Gaudeamus, Helsinki, 32–69.
- 27 Kaukonen, Olavi 2002: Päihdepalvelu- politiikka ja hyvinvointivaltion muutos. Teoksessa Olavi, Kaukonen – Pekka, Hakkarainen (toim.) Huumeiden käyttäjä hyvinvointivaltiossa. Gaudeamus, Hel- sinki, 137–66.
- 28 Kuusi, Hanna 2003: Viinistä vapautta. Alkoholi, hallinta ja identiteetti 1960-lu- vun Suomessa. Bibliotheca Historica 82. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki .
- 29 Jokinen, Kimmo – Saaristo, Kimmo 2000: Suomalainen yhteiskunta. WSOY, Helsinki.
- 30 Eriksson, Erik H 1983: Identity: youth and crisis. Faber – Faber Ltd., London.
- 31 Aapola, Sinikka 1999: Murrosikä ja sukupuoli. Julkiset ja yksityiset ikämää- rittelyt. SKS & Nuorisotutkimusseura, Helsinki.
- 32 Satka, Mirja ym. (toim) 2011: Lapset, nuoret ja muuttuva hallinta. Vastapaino, Tampere.
- 33 Tigerstedt, Christoffer – Simonen, Jenni – Törrönen, Jukka 2010: Finnish drinking habits in the light of group interviews. Teoksessa Franca Beccaria (ed.) Changes in style and changing styles in Italy and Finland. Biblioteca di testi e studi / 575, Sociologia, Roma: Carocci, 195–223.
- 34 Mannheim, Karl 1927/1952: Essays on the Sociology of Knowledge. Ed. by Paul Kecskemeti. London: Routledge – Kegan Paul.
- 35 Oinonen, Eriikka 2008: Families in Con- verging Europe. A Comparison of Forms, Structures and Ideals. Hampshire & New York: Palgrave Macmillan.
- 36 Mary, Aurelie 2012: The Illusion of the Prolongation of Youth - Transition to Adulthood among Finnish and French Female University Students. Tampere University Press
- 37 Kaltiala-Heino, Riittakerttu – Fröjd, Sari 2008: Nuoruusikäisen itsemäärääminen ja pakolla auttaminen. Teoksessa Ulla Ashorn – Juhani Lehto (toim.) Tutkiapu- heenvuoroja terveydenhuollosta. Stakes, Helsinki.
- 38 Nätkin, Ritva 2014: Sukupuoleen ja su- kupolveen kasvatetut – äitien reflektioita lastensa aikuistumisesta. Nuorisotutki- mus 1/2014, 18–33.
- 39 Kaulio, Pia – Uotila, Marja 2009: Äiti ei jätä. Minerva, Helsinki.
- 40 Baumrind, Diana 1988: Raising compe- tent children. Teoksessa Damon William (toim.) Child development today and tomorrow. San Fransisco: Jossey, 349–78.
- 41 Hoikkala, Tommi 1993: Katoaako kasva- tus, himmeneekö aikuisuus? Aikuistumi- sen puhe ja kulttuurimallit. Gaudeamus, Helsinki.
- 42 Jallinoja, Riitta 2006: Perheen vastaisku. Gaudeamus, Helsinki.
- 43 Bronfenbrenner, Urie 1979: The ecology of human development: Experiments by nature and design. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- 44 Jallinoja, Riitta 2000: Perheen aika. Ota- va, Helsinki.
- 45 Kortteinen, Matti 1992: Kunnian kenttä. Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona. Hanki ja jää, Helsinki.
- 46 Forsberg, Hannele – Nätkin, Ritva (toim.) 2003: Perhe murroksessa. Gaudeamus, Helsinki.
- 47 Sulkunen, Pekka – Alasuutari, Pertti – Nätkin, Ritva – Kinnunen, Merja 1985: Lähiöravintola. Otava, Helsinki.

- 48 Hellsten, Tommy 1994: Virtahepo olohuoneessa. Läheisriippuvuus ja sisäisen lapsen kohtaaminen (14. painos). Kirjapaja, Helsinki.
- 49 Nätkin, Ritva 2009: Alkoholiongelmainen perheessä – vieras ja sopimaton. Teoksessa Riitta Jallinoja (toim.) Vieras perheessä. Gaudeamus, Helsinki, 63–82.
- 50 Kempainen, Jaana 2001: Kotikasvatus kolmessa sukupolvessa. *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research* 190.
- 51 Vuori, Jaana 2001: Äidit, isät ja ammattilaiset. Sukupuoli, toisto ja muunnelmat asiantuntijoiden kirjoituksissa. Tampere University Press, Tampere.
- 52 Harjula, Minna 1996: Vaillinaisuudella vaivatut. Vammaisuuden tulkinnat suomalaisessa huoltokeskustelussa 1800-luvun lopulta 1930-luvun lopulle. *SHS, Bibliotheca Historica* 15, Helsinki.
- 53 Helén, Ilpo 1997: Äidin elämän politiikka. Naissukupuolisuus, valta ja itsesuhde Suomessa 1880-luvulta 1960-luvulle. Gaudeamus, Helsinki.
- 54 Mattila, Markku 1999: Kansamme parhaaksi. Rotuhygieniä Suomessa vuoden 1935 sterilointilakiin saakka. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- 55 Jonsson, Gustav 1969: *Det sociala arvet. Tiden*, Stockholm.
- 56 Bertaux, Daniel – Thompson, Paul (2005: Introduction. Teoksessa Daniel Bertaux – Paul Thompson (eds.) *Between Generations. Family Models, Myths and Memories*. With a new introduction by the editors. *Memory and Narrative series*. New Brunswick & London: Transaction Publishers, 1–12.
- 57 Thompson, Paul 2005: Family Myth, Models, and Denials in the Shaping of Individual Life Paths. Teoksessa Daniel Bertaux – Paul Thompson (eds.) *Between Generations. Family Models, Myths and Memories*. With a new introduction by the editors. *Memory and Narrative series*. New Brunswick & London: Transaction Publishers, 13–38.
- 58 Andersson, Maarit (toim.): *Tartu hetkeen. Apua ja hoitoa päihteitä käyttäville vauvaperheille*. Helsinki: Ensi- ja turvaktien liiton julkaisu 27.
- 59 Nätkin, Ritva 2006: Äitiys ja päihteet – kertomus ja politiikka. Teoksessa Ritva Nätkin (toim.) *Pullo, pillerit ja perhe. Vanhemmuus ja päihdeongelmat*. PS-kustannus, Jyväskylä, 23–54.
- 60 Kivijärvi, Antti 2013: Monikulttuurisuus nuorisotyön arjessa. Maahanmuuttajataustaisten ja kantaväestön nuorten välisten rajanvetojen purkautuminen. *Nuorisotutkimus* 2, 3–19.

* Lastensuojeluasian vireille tulo

On tilanteita, joissa perhe saattaa tarvita apua tuen tarpeen selvittämiseksi. Lastensuojelun tarjoamat palvelut voivat olla tässä avuksi. Lastensuojeluasian voi tulla vireille lapsen tai huoltajan omasta yhteydenotosta, jolloin kyseessä on lastensuojelulain mukainen hakemus. Sen voi tehdä lapsi tai hänen huoltajansa. On myös tilanteita, joissa työntekijä itse havaitsee, että lastensuojelun tarve on selvitettävä. Kun asia on tullut vireille, lastensuojelussa arvioidaan onko lastensuojelun tarve kiireellinen. Lisäksi on tehtävä ns. palvelutarpeen arviointi, jollei arvion tekeminen ole ilmeisen tarpeetonta. Lastensuojelussa käytetään paljon erilaisia työvälineitä ja työmenetelmiä.

LÄHDE <https://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja>

* Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma (LAPE)

Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma LAPE on hallituksen kärkihanke, jossa suuntaudutaan lapsi- ja perhelähtöisiin palveluihin sekä lapsen oikeuksia vahvistavaan toimintakulttuuriin lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin sekä heidän omien voimavarojensa vahvistamiseksi.

Muutosohjelman toteuttamiseen 2016–2019 on varattu 40 miljoonaa euroa, josta pääosa käytetään alueellisen muutostyön tukemiseen.

LÄHDE http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/74904/Rap_ja_muist_29_2016.pdf?sequence=1

Perheille tarjottava kasvatuksen tuki ja sen kehittämistarpeet

Petra Kouvonon

Olisiko niin, että kynnyks puuttua kotikasvatukseen on Suomessa edelleen varsin korkea? Vai onko vain niin, että välineitä ja uskoa työn toteuttamiselle puuttuu? Tässä artikkelissa pureudutaan siihen, miten kotikasvatusta voisi tukea jo varhain ja entistä tasavertaisemmin tulevaisuuden Suomessa.

Käsitys lasten kasvatuksesta julkisena tai yksityisenä tehtävänä on Suomen itsenäisyyden aikana vaihdellut. Ajoittain lasten kasvatusta on mielletty puhtaasti perheen yksityisasiaksi, johon yhteiskunnan eri tahoilla ei ole ollut oikeutta puuttua, ajoittain on vallinnut ajatus kodin ja yhteiskunnan yhteisestä kasvatusvastuusta. Vuonna 1936 säädetty ensimmäisen lastensuojelulaki selkiytti näkemyksiä siitä, mikä on julkisen vallan vastuu lasten hyvinvoinnista (52/1936). Kasvatuksen kannalta merkittävä säädösmuutos tuli voimaan vuonna 1983, jolloin lasten ruumiillinen kurruttaminen kiellettiin. Vuonna 1991 Suomi ratifioi YK:n lasten oikeuksien sopimuksen (SopS 60/1991), jonka mukaan valtio sitoutuu takaamaan lapsille erityisen oikeuden suojeluun sekä osallisuuteen ja osuuteen yhteiskunnan voimavaroista. YK:n lapsen oikeuksien komitea seuraa sopimuksen toteutumista sopimusvaltioissa. Suomi on tähän mennessä raportoinut lapsen oikeuksien toteutumisesta neljä kertaa ja saanut komitealta raporttia koskevat päätelmät ja suositukset.

Suomi ei ole täysin säästynyt moitteilta määräaikaishavaintien yhteydessä. Neljänteen määräaikaishavaintiin liittyvissä suosituksissaan YK:n komitea esitti huolensa lasten oikeuksien seurannan ja toteutumisen puutteista (1). Eräs huolenaihe oli runsaasti päihteitä käyttävissä

perheissä elävät lapset, jotka saattavat jäädä vaille yhteiskunnan tukea. Komitea totesi kommentteissaan, että ”ammattilaisilta usein puuttuu käytännön tietoa näiden lasten tilanteen käsittelemiseksi” (2). Huoli liittyi näin paitsi lasten asemaan myös ammattilaisten kykyyn tukea lapsia, kun he vielä asuvat kotona.

Olisiko niin, että kynnys puuttua kotikasvatukseen on Suomessa edelleen varsin korkea? Vai onko vain niin, että meiltä puuttuu välineitä ja uskoa ryhtyä toimiin? Vai mistä johtuu, ettei kotona elävien lasten elinoloihin puututa ajoissa silloinkaan, kun siihen todella olisi tarvetta? Lastensuojelun näkökulmasta on ongelmallista, että sellaisetkin perheessä esiintyvät pulmat, joihin olisi saattanut löytyä apua peruspalveluista tai lapsen arjen ympäristöstä, päätyvät kärjistyessään jo ennestään kuormittuneiden lastensuojeluviranomaisten hoidettaviksi.

Tutkimuksen perusteella ns. kasvatuskumppanuus, jossa vanhempia tuetaan kasvatustehtävässään jo ennen lastensuojelun asiakkuutta, hyödyttää monesti lapsia parhaiten. Eniten vaikuttavuusnäyttöä on kertynyt viime vuosikymmeninä sosiaalisen oppimisen teorian ja kognitiivis-behavioraaliseen teoriaan perustuvista ennaltaehkäisevistä ja hoidollisista menetelmistä, jotka vahvistavat positiivista vanhemmuutta (3–6). Positiivisen vanhemmuuden tukeminen on usein myös kustannustehokkain tapa tukea lapsen hyvinvointia. Vahvistamalla vanhemmuutta päihhteitä runsaasti käyttävissä perheissä päihdekuntoutuksen ohella tuetaan sekä lasten hyvinvointia että pitkällä aikavälillä myös vanhempien päihhteettömyyttä (7). Tutkimukset puhuvat kaiken kaikkiaan kodin ja yhteiskunnan palveluiden paremman yhteensovittamisen puolesta, jolloin esimerkiksi opettaja, terveydenhoitaja tai varhaiskasvattaja paitsi auttaa lasta myös tukee vanhemman kotona antamaa kasvatusta. Varhainen tuki perheille on sekä eettistä että tehokasta. Oikein kohdennettu tuki vapauttaa parhaimmillan resursseja perheille, joiden ongelmat vaativat korjaavia toimenpiteitä.

Kotiin tarjottavan varhaisen tuen laadun varmistaminen, kehittäminen ja levittäminen ei ole Suomessa toistaiseksi ollut keskitettyä ja määrätietoista. Tämän vuoksi perheille tarjotun varhaisen tuen valikoima on kirjava, ja kodin, peruspalveluiden ja eri toimialojen yhteistyö lapsen hyvinvoinnin edistämiseksi ontuu (8). Toivoa muutoksesta tuo hallituksen kärkihanke *Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma (2015–2019)*, jonka toimeenpanoa koordinoi sosiaali- ja terveysministeriö (9). Ohjelman avulla halutaan parantaa mm. näyttöön perustuvien vanhemmuuden tuen menetelmien kansallista saatavuutta. Ohjelma lähtee lapsen oikeuksista sekä lasten, nuorten ja perheiden omien voimavarojen vahvistamisesta. Tavoitteena on kokonaisvaltainen uudistus, jossa painopistettä siirretään kaikille yhteisiin ja ennaltaehkäiseviin palveluihin sekä varhaiseen tukeen ja hoitoon.

Itsenäisyyden juhluvuoden lastenrahaston (ITLA) ohjelma

ITLA:n ohjelma *Lapset, nuoret ja perheet satavuotiaassa Suomessa (2013–2017)* on tuottanut ja tiivistänyt tietoa yhteisen kasvatustehtävän tueksi. Ohjelmaa on ohjannut kolme periaatetta: 1) ennaltaehkäisy ja voimavarojen tukeminen, 2) tiedon tiivistäminen sekä 3) kokonaisvaltainen tuki lasten lähiyhteisöissä. ITLA:n tavoitteena on alusta saakka ollut, että ohjelman aloitteet ja tuotokset edistyisivät kansallisen tahon vauhdittamana, esimerkiksi edellä mainitun kärkihankkeen puitteissa. Seuraavaksi esitellään tässä vaiheessa tehtyä työtä varhaisen tuen tiedon tiivistämiseksi, levittämiseksi ja sen laadun varmistamiseksi.

Ensimmäiseksi selostetaan vanhemmuuden tukea eräänä vaihtoehtona, jolla ammatissaan lasiperheitä kohtaavat toimijat voivat vahvistaa perheiden voimavaroja kasvattajina. Tätä asiaa käsitellään yksityiskohdaisemmin oppaassa *Vanhemmuus ensin – miten ammattilaiset voivat tukea pienten lasten vanhempia päihdehaittojen ehkäisemiseksi*¹. Toiseksi kuvataan portaalia *Kasvun tuki – vaikuttavan varhaisen tuen tietolähde*², joka jatkossa voisi tarjota ammattilaisille ja kansalaisille arvioitua tietoa kasvatuksen tueksi. Lopuksi keskusteluun nostetaan *Lapsibudjetointi-ohje (LapBu)*³, jonka ITLA yhdessä Pelastakaa Lapset ry:n, Kuntaliiton ja Itä-Suomen yliopiston terveysjohtamisen laitoksen kanssa on kehittänyt lasten oikeuksia huomioivan palvelukulttuurin tueksi⁴.

1 ALKO:n rahoittamassa *Sata lasissa – varttuminen suomalaisessa alkoholikulttuurissa* -projektissa ITLA on yhdessä Ensi- ja turvakotienliiton kanssa koonnut kuntien päättäjien tueksi sähköisen oppaan vanhemmuuden tuesta. Opas löytyy täältä: https://issuu.com/itlaopas/docs/vanhemmuus_ensin_tyokalupakki_2016

2 Onni ja Helmi Karttusen säätiön rahoittamana ja Suomen mielenterveysseuran, Lastensuojelun Keskusliiton, ITLA:n ja mm. Kuntaliiton yhteistyönä on laadittu instrumentti näytön, käyttökelpoisuuden ja vaikuttavuuden määrittämiseksi. Instrumentti on pilotoitu 12 vanhemmuuden tuen mallilla. Prosessia on arvioinut moniammatillinen tieteellinen tiimi.

3 YK:n Lasten oikeuksien komitea suosittelee päätelmässään (nro 16 c) että Suomi ottaisi käyttöön lapsibudjetoinnin, eli talousarvioseurannan lasten oikeuksien näkökulmasta.

4 Pelastakaa lapset ry:n / Tiukulan säätiön rahoittamassa *Sata investointia – lasten oikeuksien näkyminen kuntien budjetoinnissa* -hankkeessa ITLA on yhdessä Itä-Suomen yliopiston terveysjohtamisen laitoksen ja mm. Kuntaliiton kanssa laatinut ohjeen lasten oikeuksien seurannaksi kuntien budjetoinnissa.

ESIMERKKEJÄ VANHEMMUUDEN TUEN OHJELMISTA

* Ihmeelliset vuodet -ohjelma

Ihmeelliset vuodet -ohjelma on yhdysvaltalaisen psykologian professori Carolyn Webster-Strattonin 30 vuoden ajan kehittämä ja laajalti kansainvälisesti tutkittu ohjelma, joka tähtää 3–12-vuotiaiden lasten sosioemotionaalisen osaamisen vahvistamiseen sekä varhaisten käyttöshäiriöiden ehkäisyyn ja hoitoon.

Ohjelmaan kuuluvat vanhemmuusryhmät, lasten ryhmä ja ryhmänhallintamenetelmä varhaiskasvattajille ja opettajille.

Ohjelman osa-alueiden koulutukset sisältävät paljon teoriaa ja harjoitteita, ongelmatilanteiden ratkaisemista, aivoriisiä, videoesimerkkejä ja vertaiskeskustelua. Kohteena ovat toisaalta kaikki lapset ja heidän vanhempansa sekä kaikki ammattikasvattajat, toisaalta erityisesti ne lapset, joilla on käyttöshäiriöitä sekä heidän vanhempansa ja ammattikasvattajansa.

* Toimiva lapsi ja perhe -menetelmät

Perus- ja erityispalveluihin tarkoitettut *Toimiva lapsi ja perhe*-menetelmät (TI&p) ovat lapsikeskeisiä toimintamalleja, jotka perustuvat näkemykseen lapsen kehityksestä biopsykososiaalisena kokonaisuutena (ns. transactional ecological bio-psycho-social model). Mallissa korostuu arkisen toiminnan ja vuorovaikutuksen merkitys lapsen hyvinvoinnille ja kehitykselle lapsen kaikissa kehitysympäristöissä. Työ perustuu yleiseen tukeen kaikille lapsille sekä erityiseen tukeen tilanteissa, joissa vanhemmuuden voimavaroja verottaa jokin tekijä perheen arjessa, kuten fyysinen sairaus, uupuminen ja mielenterveys- tai päihdeongelma, vankeus tai lapsen käyttäytymiseen tai tunne-elämään liittyvät tekijät. Pyrkimyksenä on rakentaa lapsen hyvinvointia ja suotuisaa kehitystä tukevaa arkipäivää ja toimivia ihmissuhteita niin kotona kuin päivähoitossa ja koulussa. Menetelmäperheeseen kuuluvat Lapset puheeksi -keskustelu, Perheinterventio ja Neuvonpito sekä Vertti-vertaisryhmät lapsille ja vanhemmille.

Vanhemmuuden tuki kasvatuskumppanuuden mahdollistajaksi

Vanhemmuuden tuki on toimintaa, joka vahvistaa vanhempien osaamista liittyen lapsen terveyteen, tunne-elämään ja kognitiiviseen toimintaan (10). Nykyään on olemassa useita tutkitusti päteviä vanhemmuuden tuen malleja, jotka edistävät vanhempien ja esimerkiksi koulun, varhaiskasvatuksen ja neuvolan yhteistä kasvatustyötä. Tutkitusti tehokas vanhemmuuden tuen malli perustuu teoriaan, interventio kohdistuu tiettyyn kohderyhmään, mallista on löydettävissä koulutusta ja sillä on selkeä rakenne (11). Yhteisillä kotiharjoituksilla tai vertaisryhmätapaamisilla harjoitellaan toimintatapoja, joilla edistetään muun muassa perheen vuoro vaikutusta tai omien vahvuuksien tunnistamista.

Vanhemmuuden tuen vahvistamiseksi tarkoitettujen ohjelmien harjoitusten avulla voidaan tukea lapsen kielellisiä tai motorisia taitoja, harjoitella itsehillintää ja löytää ongelmanratkaisun välineitä. Harjoituksesta tai vertaisryhmän toiminnan toteuttamisesta vastaavat koulu, varhaiskasvatus, neuvola tai jokin muu taho, joka arjessaan kohtaa perheitä, lapsia ja nuoria. Perheessä vanhempi vastaa ohjelmaharjoitusten tekemisestä. Harjoitusten keskiössä on lapsi ja erityisesti lapsen mielenterveyden tukeminen arjessa.

Vanhemmuuden tuessa keskeistä on luopuminen kielteisestä tai alistavasta kasvatustavasta ja siirtyminen kannustavaan kasvatukseen. Interventio edellyttää aktiivista toimijuutta ja manuaalin avulla tuettua harjoittelua. Kielteistä vuoro vaikutuskehää vanhemman ja lapsen välillä ei saada häviämään yhdellä kertaa. Interventioilla on kuitenkin pitkällä aikavälillä myönteinen vaikutus lapsen sosiaaliin valmiuksiin ja hyvinvointiin. Myös kasvattajien – opettajien ja vanhempien – on useiden mallien tutkimuksissa todettu hyötyvän harjoituksista, vaikka intervention ensisijaisena kohteena on ollut lapsi.

Vanhemmuuden vahvistamisessa on tärkeää kohdentaa tuki oikein. Perheen tulee saada tukea juuri niihin kasvatuksellisiin pulmiin, joista lapset tai koko lähiyhteisö kärsivät. Huomio kiinnitetään huoleen, mutta tuen kohdentamisessa tähtäin tulisi olla kasvuympäristössä olevissa vahvuuksissa samalla kun ongelmia aiheuttavaa kuormitusta pyritään vähentämään. Vanhemmuuden tuki ei siis ole toiminnaltaan riskilähtöistä, vaikka kohderyhmän tunnistaminen vaatii myös riskien tunnistamista lapsen ympäristössä tai luonteessa. Jos lapsi oireilee, oireiden kautta saattaa olla helpompi lähestyä myös vanhempien pulmia. Keskeiset toimijat ovat varhaiskasvatus, koulu ja neuvola. Mahdollista kartoitusta tulisi aina seurata tuen kohdentaminen. Kohdennettu tuki tarkoittaa, että kyseisellä interventiolla on mahdollista saavuttaa toivottuja tuloksia juuri kyseisen perheen kohdalla. Väärin kohdistettu tuki voi olla jopa haitallista.

Kasvun tuki – vaikuttavan varhaisen tuen tietolähde

Lasten tukemiseksi on paljon toimintaa ja projekteja. Usein tiedämme kuitenkin hyvin vähän tarjottujen toimien vaikutuksesta. Lyhytkestoisuutensa vuoksi toiminnot eivät myöskään juurru. Nykyään tiedetään, että on paitsi asiakkaan kannalta epäeettistä, myös resurssien kannalta arveluttavaa käyttää menetelmiä, joita ei ole tutkittu tarpeeksi. Mutta miten toimia, jos tietoa vaikuttavuudesta ei ole? Mistä käytännön toimija saa vaikuttavuustietoa? Ja miten on mahdollista arvioida, mikä tieto on luotettavaa? Mistä tietää, miten kasvatuksen tukeen kehitettyä toimintaa sovelletaan? Ja miten omaan työhön on mahdollista saada tukea?

ITLA:n työ *Kasvun tuki – vaikuttavan varhaisen tuen tietolähde* (www.kasvuntuki.fi) on lähtenyt liikkeelle näistä kysymyksistä. Tavoitteeksi asetettiin, että jatkossa vanhempi, yksittäinen ammattilainen tai kunnan johdossa toimiva virkamies löytäisi verkosta nykyistä helpommin tietoa toimivista käytännöistä lapsen kasvun tueksi. Parhaimmillaan tietovaranto palvelisi varhaisen tuen parissa työskenteleviä ammattilaisia (esimerkiksi opettajia ja varhaiskasvattajia) samoin kuin Käypä hoito -suositukset (<http://www.kaypahoito.fi>) palvelevat lääkäreitä. Kasvun tuki -tietovaranto tähtää siihen, että tulevaisuudessa jokaisessa kunnassa olisi valikoima erilaisia tutkitusti tehokkaita keinoja, jotka sopivat alueella asuvien perheiden tarpeisiin. Tietolähdettä tarjotaan ITLA:n ohjelman päätyttyessä vuonna 2017 kansallisen tahon ylläpidettäväksi.

Portaalin päällimmäinen tarkoitus on rakentaa silta menetelmän kehittäjien, tutkijoiden ja tiedon levittäjän välille. Pitkällä aikavälillä kunnat tai itsehallintoalueet hyötyisivät portaalin tarjonnasta, koska sen avulla koulutuksessa olisi mahdollista keskittyä tutkimusnäyttöön perustuvien menetelmien levittämiseen.

Esimerkiksi järjestöt ovat ansiokkaalla tavalla kehittäneet menetelmiä. Ongelmana on kuitenkin se, että menetelmät eivät leviä eikä niiden kehittämiseen ja implementointiin aina varata resursseja. Portaalin ansiosta on mahdollista keskittyä käyttämään tutkitusti tehokkaita keinoja. Toivon mukaan tästä syntyy rahallisia säästöjä pitkällä aikavälillä ja työn jatkuvuus taataan.

Uutta oivaltavaa johtamiskulttuuria?

Kunnista löytyy laajasti ymmärrystä ja halua tukea lapsiperheitä heidän arjessaan. Tietoa tehokkaista vanhemmuuden tuen malleista on myös olemassa. Palvelujärjestelmän kyvyttömyys tukea kasvatusta arjen ym-

päristöissä ei siis ole yksin tiedollinen ongelma. Tiedonvälityksessä ja johtamisessa on sen sijaan selvästi pulmia. On ilmeistä, että uudet ”hyvät käytännöt”, eli tutkitusti tehokkaat menetelmät, eivät yksin turvaa painopisteen siirtymistä kohti sellaista kasvatuskumppanuutta, jossa perheiden voimavarat tulevat huomioituksi. Riittämättömältä näyttää sekin, että yksittäiset työntekijät sisäistävät uuden menetelmän hyödyt. Jatkossa tarvitsemme yhteistä ja entistä kokonaisvaltaisempaa käsitystä siitä, miten toimia lasten, nuorten ja perheiden hyväksi koko työyhteisössä sekä paikallisessa johdossa. Tarvitsemme uudenlaista osaavaa ja oivaltavaa johtamiskulttuuria.

Sosiaali- ja terveysministeriön *Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelmassa* tehtiin hiljattain maakuntakierros, jonka vauhdittamana lapsista, nuorista ja lapsiperheistä keskusteltiin myös kunnan johdossa ja keski johdossa olevien tahojen kanssa. Kiertueen tarkoituksena oli keskusteluttaa johtoa ohjelman tavoitteista. Myös *Lapset, nuoret ja perheet satavuotiaassa Suomessa* -ohjelmassa tavoitteena on synnyttää kuntiin ja tuleville itsehallintoalueille uutta ja oivaltavaa palvelukulttuuria. Keskeisenä ajatuksena on ollut tiedon levittämisen lisäksi sellaisen hallintokulttuurin kehittäminen, jossa lasten, nuorten ja perheiden palveluita tarkastellaan väestö- eikä sektorilähtöisesti⁵. Ajatus on ollut, että ilman tällaista kulttuuria yksittäiset tietoon perustuvat menetelmät eivät voi juurtua.

ITLA:n ohjelman kehittämän lapsibudjetoitiohjeen (LapBu) tarkoituksena on innostaa kuntia vuosittaiseen pohdintaan lasten oikeuksien toteuttamisesta omassa kunnassaan esimerkiksi järjestämällä niin sanottuja *lapsibudjetoitinnin iltakouluja*. Ehdotuksen mukaan kootaan vuosittain yhteen kunnan päättäjiä, talousvastaavia ja muita virkamiehiä miettimään lasten ja lapsiperheiden asemaa ja avuntarpeita. Myös paikallisten nuorten edustus kuuluu iltakoulun ideaan. Erityisen tärkeää olisi keskustella entistä laajemmin ja avoimemmin perheiden tukemiseksi tehdyistä paikallisista ratkaisuista ja arvioida, ovatko ne olleet onnistuneita. Keskeiset kysymykset ovat seuraavanlaisia: ovatko kuntien 5–7 vuoden takaiset päätökset lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistämiseksi linjassa lapsen oikeuksien sopimuksen kanssa? Onko lasten hyvinvointi kohentunut vai onko toiminnan suuntaa vaihdettava? Tulisiko jotain keinoja lasten oikeuksien toteuttamiseksi jatkossa ajatella aivan toisin? LapBu-ohje löytyy ITLA:n muiden tuotosten kanssa osoitteesta https://issuu.com/it-laopas/docs/kuntien_budjetointi_tyokalupakki_20.

5 Väestölähtöinen hyvinvointijohtaminen on otettu tavoitteeksi myös uudessa Kuntalaissa (410/2015). Lain mukaan kuntien tulee jatkossa ensisijaisesti tavoitella yhtä yhteistä strategiaa (Kuntalaki) sen sijaan, että jokaisella sektorilla olisi oma strategiansa.

Tarvitsemme enemmän pohdintaa siitä, miten lapset, nuoret ja perheet voivat kaupungeissamme ja kunnissamme. Joskus kysymykset eivät johda vastauksiin, vaan syntyy uusia kysymyksiä ja uusia haasteita. Joskus vastaus voi kuitenkin olla lähempänä kuin uskommekaan. Kuten aforismissa sanotaan: Oivalluksen vedet ovat joko kirkkaat ja matalat tai syvät ja sameat.

LÄHTEET

- 1 CRC/C/FIN/CO/4 7.9.2011. Lapsen oikeuksien komitean päätelmät.
- 2 CRC/C/FIN/CO/4 7.9.2011. Lapsen oikeuksien komitean päätelmät (päätelmä nro 30).
- 3 Eyberg, S. R. – Nelson, M. M. – Boggs, S. R. 2008: Evidence-based psychosocial treatments for children and adolescents with disruptive behavior. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 37, 215–37.
- 4 Furlong, M – McGilloway, S. – Bywater, T. – Hutchings, J. – Smith, S. M. – Donnelly, M. 2013: Cochrane Review: Behavioural and cognitive-behavioural group-based parenting programmes for early-onset conduct problems in children aged 3 to 12 years (Review). *Evid.-Based Child Health*, 8, 318–692
- 5 Karjalainen, P., Santalahti P. Sihvo S. 2016: Vaikuttavatko vanhemmuustaitoja tukevat ohjelmat lapsen käyttäytymisen ja – ongelmien ehkäisyssä ja vähentämisessä? – Järjestelmällinen katsaus. *Duodecim*, 132, 79–86.
- 6 NICE clinical guideline CG158. Antisocial behaviour and conduct disorders in children and young people: recognition and management. NICE 2013. www.nice.org.uk/guidance/cg158.
- 7 Pajulo M. – Suchman N. – Kalland M. – Mayes L.C. 2006: Enhancing the effectiveness of residential treatment for substance abusing pregnant and parenting women: focus on maternal reflective functioning and mother-child relationship. *Infant Mental Health Journal* 27:448–65.
- 8 Toimiva lastensuojelu -selvitysryhmän loppuraportti 2013: STM. Raportteja ja muistioita 19.
- 9 Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma. Hankesuunnitelma. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö. http://stm.fi/documents/1271139/1953486/Hankesuunnitelma_Lapsi-ja+perhepalveluiden+muut+osohjelma.pdf/901bb807-89df-4efc-9ef6-257064f84ac0. [Luettu 8/2016]
- 10 Nationell strategi för ett utvecklat föräldrarstöd. En vinst för alla. SOU 2008:131. Socialdepartementet, Sverige.
- 11 Marklund, Kristin – Andershed, Anna-Karin – Andershed, Henrik 2013: Nordens barn – tidiga insatser för barn. Stockholm. Ineko.

LIITE 1. AINEISTOKUVAUKSET

1 Haastatteluaineisto

Lukujen 1, 2, 3, 4 ja 6 tutkimukset perustuvat kaikki teini-ikäisten nuorten ja teini-ikäisten nuorten vanhempien haastatteluaineistoon, joka on kerätty vuonna 2014 osana Itsenäisyyden juhlavuoden lastenrahaston säätiön (ITLA) projektia ”*Varttuminen suomalaisessa alkoholikulttuurissa*”. Projektin tavoitteena oli kerätä aineisto, joka alkoholinkäytön näkökulmasta edustaa monipuolisesti suomalaisia perheitä ja niissä eläviä nuoria. Tämän vuoksi tutkimusta varten haastateltiin sekä perheitä, joilla ei ole diagnosoituja alkoholiongelmia että perheitä, joissa joko nuori itse tai vanhempi on päihdepalveluiden piirissä ongelmallisen alkoholinkäytönsä takia. Ns. tavallisten perheiden vanhemmat rekrytoitiin koulujen vanhempainyhdistyksistä ja nuoret koulujen, nuorisotalojen ja harrastusseurojen kautta. Ne nuoret ja vanhemmat, jotka olivat kohdanneet alkoholiongelmia, rekrytoitiin päihdehoitopaikkojen kautta. Haastatteluja kerättiin Etelä-, Pohjois-, Länsi- ja Itä-Suomesta erikokoisilta paikkakunnilta, ja ne toteutettiin sekä yksilö-, pari- että ryhmähaastatteluina. Haastatteluissa käsiteltiin alkoholinkäyttöä nuorten kesken, vanhempien ja lasten keskinäistä vuorovaikutusta alkoholiasioissa, nuorten juomista koskevia asenteita, vanhempien reaktioita ja kasvatuskäytäntöjä sekä vanhempien omia juomatapoja ja alkoholiongelmia ja esimerkkiä lapsille. Haastattelut toteuttivat THL:n erikoistutkijat Kati Kataja ja Henna Pirskanen. Haastateltavat nuoret saivat vaivanpalkaksi osallistumisestaan elokuvalipun. Haastattelujen kesto vaihteli 30 minuutista kolmeen tuntiin, ja haastattelut nauhoitettiin ja litteroitiin. Tutkimuksella on THL:n tutkimuseettisen työryhmän puoltava lausunto.

Luvussa 1 *Vanhempien ihanteet ja käytännöt alkoholikasvattajina* käytetty aineisto koostuu teini-ikäisten lasten vanhempien ryhmä-, pari- ja yksilöhaastatteluista. Yhdeksän ryhmähaastattelua toteutettiin vanhemmille, joilla ei ollut päihdeongelmia. Näihin osallistui yhteensä 42 haastateltavaa. Päihdeongelmia kokeneiden vanhempien haastatteluista neljä toteutettiin ryhmähaastatteluina, viisi parihaastatteluina ja 12 yksilöhaastatteluina. Haastateltavien toivetta puhua joko ryhmässä tai yksin kunnioitettiin. Yhteensä 32 päihdeongelmia kokenutta vanhempaa osallistui haastatteluihin. Yhteistyötahojemme yhteyshenkilöt kysivät vanhempia mukaan tutkimukseen.

Luvussa 2 *Nuorten näkemykset vanhempien ja lasten alkoholinkäyttöä koskevasta vuorovaikutuksesta* käytetty aineisto koostuu kahdeksasta 14–17-vuotiaiden nuorten ryhmähaastattelusta. Haastatteluihin osallistui nuoria, joiden perheissä ei ole diagnosoituja alkoholiongelmia. Kukaan ryhmään osallistui 5–7 nuorta, jotka olivat pääosin tuttuja toisilleen. Yhteensä haastateltiin 54 nuorta.

Luvussa 3 *Alkoholismista toipuneen paluu vanhemmuuteen* käytetty päihdeongelmista toipuneiden vanhempien haastatteluaineisto koostuu 32 haastattelusta. Haastatelluista vanhemmista 15 oli äitejä ja 17 isiä. Haastatteluja oli yhteensä 23 ja ne koostuvat 14 yksilöhaastattelusta sekä 9 pari- ja ryhmähaastattelusta. Useimmilla haastateltavillamme oli teini-ikäisiä lapsia tai lapsi, kun taas muutamilla heistä oli nuorempia tai täysi-ikäisiä lapsia. Vanhemmilla oli diagnosoitu päihdeongelma ja he olivat käyneet läpi onnistuneen päihdehoidon. Heistä 17 vanhemmalla oli ollut alkoholiongelma, viidellä huumeongelma ja 10 haastateltavalla ongelmia sekä alkoholin että huumeiden kanssa. Moni vanhemmista osallistui yhä intervallihoidon tai toipuneille päihdeongelmaisille tarkoitettuihin vertaisryhmiin. Haastatteluhetkellä aika, jonka vanhemmat olivat olleet raittiina tai käyttämättä ongelmallisesti päihhteitä, vaihteli muutamasta kuukaudesta useaan vuoteen. Heillä oli keskenään erilaisia päihdehoitohistorioita.

Luvussa 4 *Kun vanhempi juo liikaa – nuorten kokemukset ja voimavarat* on käytetty 12–18-vuotiaiden nuorten yksilö-, pari- ja ryhmähaastatteluja. Lukua varten haastateltiin niitä nuoria, joiden toisella tai molemmilla vanhemmilla on alkoholiongelma. Haastatteluja tehtiin sekä yksilöille että ryhmille. Aiheen arkuuden takia suurin osa haastatteluista päädyttiin toteuttamaan yksilöhaastatteluina. Luvussa käytetty aineisto sisältää 13 yksilöhaastattelua, kaksi parihaastattelua ja kolme ryhmähaastattelua. Yhteensä haastateltiin 25 nuorta, jotka rekrytoitiin tutkimuslupien saamisen jälkeen hoitopalvelujen piiristä. Osa heistä oli huostaan otettu ja asui lastensuojelulaitoksessa.

Luvussa 6 *Kulttuurien kaleidoskooppi – maahanmuuttajat ja suomalaiset juomatavat* käytetty aineisto koostuu kolmesta ryhmähaastattelusta, joiden osallistujat ovat maahanmuuttajia. Maahanmuuttajien ryhmät lukeutuvat kaikki siihen osa-aineistoon, jossa ei ole diagnosoituja alkoholiongelmia. Kukin kolmesta ryhmähaastattelusta muodostui eri-ikäisistä osallistujista. Teini-ikäisten ryhmä koostui 11 henkilöstä, ja he olivat 13–17-vuotiaita. Nuorten aikuisten ryhmässä oli viisi osallistujaa, joista yksi oli 17-vuotias ja loput 18–21-vuotiaita. Maahanmuuttajaäitien ryhmään osallistui kuusi äitiä. Haastateltavien entiset kotimaat olivat Kosovo, Iran, Kongo, Thaimaa, Nepal, Vietnam, Irak, Filippiinit, Somalia, Intia ja Italia. Kaikki osallistujat olivat ensimmäisen polven maahanmuutta-

TAULUKKO 1. Haastatteluaineistojen käyttö luvuissa 1–4 ja 6

	Haastateltavat	Haastattelujen toteutustapa	Haastateltujen lukumäärä
Luku 1	Teini-ikäisten nuorten vanhemmat	12 yksilöhaastattelua 5 parihaastattelua 13 ryhmähaastattelua	74 vanhempaa
Luku 2	14–17-vuotiaat nuoret, joiden perheissä ei ole diagnosoituja alkoholiongelmia	8 ryhmähaastattelua	54 nuorta
Luku 3	Vanhemmat, joilla oli diagnosoituja päihdeongelmia	14 yksilöhaastattelua 5 parihaastattelua 4 ryhmähaastattelua	32 vanhempaa
Luku 4	12–18-vuotiaat nuoret, joiden vanhemmilla on alkoholiongelmia	13 yksilöhaastattelua 2 parihaastattelua 3 ryhmähaastattelua	25 nuorta
Luku 6	Maahanmuuttajataustaiset teini-ikäiset nuoret, nuoret aikuiset ja äidit	3 ryhmähaastattelua	12 teini-ikäistä nuorta 4 nuorta aikuista, 6 äitiä

Luvuissa 1, 2 ja 4 lainauksen jäljessä suluissa oleva kirjain viittaa haastattelumuotoon (R = ryhmähaastattelu, Y = yksilöhaastattelu, P = parihaastattelu) ja numero haastattelun numeroon.

jia ja olivat asuneet Suomessa vain osan elämästään. Emme tiedustelleet haastateltavilta maahanmuuton syitä, mutta oletuksemme on, että lähes kaikkien kohdalla oli kyse humanitaarisesta maahanmuutosta. Ryhmähaastatteluissa nostettiin esiin erityisesti eri kulttuurien välisiä käsitys-eroja ja kohtaamisia.

2 Rekisteritiedot

Luvussa 5 *Vanhempien päihdeongelmista aiheutuvat haitat lapselle* kuvattut tulokset on saatu tutkimuksesta, jossa kohderyhmänä ovat kaikki Suomessa vuosina 1991, 1997 ja 2002 syntyneet lapset ja heidän biologiset vanhempansa. Aineisto perustuu kohortteihin kuuluvien henkilöiden rekisteritietoihin. Aineiston keruu aloitettiin THL:n ylläpitämästä Syntyneiden lasten rekisteristä, joka sisältää sekä syntyneen lapsen että hänen biologisen äitinsä henkilötunnuksen. Tunnuksen avulla voitiin yhdistää äidin ja lapsen tiedot toisiinsa ja muista rekistereistä saataviin tietoihin. Muita tutkimuksen kannalta keskeisiä rekistereitä ovat niin ikään THL:n ylläpitämät sosiaali- ja terveydenhuollon hoitoilmoitusrekisterit, Lastensuojelurekisteri, Kelan etuusrekisteri, Tilastokeskuksen kuolemansyy- ja tutkintotietorekisterit sekä Väestörekisteri. Rekistereiden ylläpidosta vastaavat henkilöt THL:ssa suorittivat tietojen yhdistämisen henkilötunnisteen avulla, eikä tutkijoiden käyttämä aineisto enää sisällä henkilötunnisteita.

Päihteitä käyttävien vanhempien lasten elämässä ilmeneviä haittoja verrataan koko väestöä edustavan vertailuryhmän eli muiden samana vuonna syntyneiden lasten haittoihin. Päihdeongelmaiseksi määriteltiin tässä aineistossa ne äidit ja isät, joilla oli terveydenhuollon hoitoilmoitusrekisterissä joku päihteiden ongelmakäyttöön liittyvä diagnoosi tai joka oli tullut sairaalahoitoon päihdehuollon laitoksesta tai lähetetty sellaiseen jatkohoitoa varten, tai joka oli ollut sosiaalihuollon hoitoilmoitusrekisterin mukaan hoidossa päihdehuollon laitoksessa. Päihdeongelmaisiksi määriteltiin myös vanhemmat, joilla oli Kelan etuusrekisterissä merkintä alkoholi- tai huumeriippuvuuden hoitoon tarkoitettun lääkkeen ostosta. Siten aineiston vanhemmilla esiintyvät päihdeongelmat olivat niin vakavia, että niiden takia oli päädytty sosiaali- tai terveydenhuollon palveluiden piiriin. Tiedot lasten kokemista haitoista perustuvat merkintöihin sosiaali- ja terveydenhuollon rekistereissä sekä Tilastokeskuksen tutkintotietorekisteriin. Aineisto analysoitiin tehtiin SAS 9.3 -ohjelmistolla.

3 Lehtiaineisto ja kyselyt

Luku 7 *Juomisen kotiutuminen* perustuu tutkimuskirjallisuuden lisäksi pääasiassa kahteen aineistoon. Toinen niistä on *Juomatapatutkimus*, joka on tehty joka kahdeksas vuosi alkaen vuonna 1968. Tähän käyntihaastatteluihin perustuvaan väestökyselyyn on osallistunut yhteensä 16 385 henkilöä. Aineisto esitellään tarkemmin kirjassa *Suomi juo* (Huhtanen & Mäkelä 2010). Toinen aineisto koostuu kahdeksasta naisten- ja elämäntapalehdestä. Otannan ajankohdat myötäilivät Juomatapatutkimuksen aineistonkeruuvuosia, ja olivat siis pääasiassa 1968, 1976, 1984, 1992, 2000 ja 2008 (ET, Kodin Kuvalehti, Kotiliesi, Kauneus ja Terveys sekä Me Naiset). Glorian ja Trendin kohdalla otannan ajankohdat olivat 1992, 2000 ja 2008, ja Cosmopolitanin kohdalla 2000 ja 2008. Aineisto sisältää kaikkiaan 731 alkoholiaiheista tekstiä, jotka edustavat eri lajityyppisiä artikkeleista ja reportaaseista mielipidekirjoituksiin ja tuote-esittelyihin. Tarkempi aineistoesittely löytyy Yhteiskuntapolitiikka-lehden artikkelista (Törrönen & Simonen 2014).

Huhtanen, Petri – Mäkelä, Pia: Miten Juomatapatutkimuksen aineistot on muodostettu? Teoksessa: Mäkelä, Pia – Mustonen, Heli – Tigerstedt, Christoffer (toim.) *Suomi juo*. Suomalaisen alkoholinkäyttö ja sen muutokset 1968–2008. THL, Helsinki, 27–37.

Törrönen, Jukka – Simonen, Jenni 2014: Naistenlehdet symbolisen vallan käyttäjinä 1960-luvulta tähän päivään. Alkoholiaiheiset tekstit juomiseen liittyviä resursseja rakentamassa. *Yhteiskuntapolitiikka* (79) 4, 400–12.

4 eDelfoi-paneeli

Luvussa 8 *Alkoholihaittoja ehkäisevät toimet edistävät terveyden ja hyvinvoinnin tasa-arvoa – asiantuntijoiden tulevaisuuskuvia* esitetyt tiedot pohjautuvat Ehkäisevä päihdetyö Suomessa 2025 -ennakointitutkimukseen (Warpenius ym. 2015). Tutkimuksessa ehkäisevän päihdetyön asiantuntijat kansalliselta, alueelliselta ja paikalliselta tasolta osallistuivat eDelfoi-paneelityöskentelyn neljään kierrokseen aikavälillä 4.11.2013–6.6.2014. Tässä artikkelissa tarkastellaan julkisen vallan, järjestöjen ja hankkeiden edustajien vastauksia (N = 47). Kyselyssä asiantuntijat ennakoivat päihde-ehkäisy- ja politiikkatoimien merkitystä ja tehokkuutta Suomessa vuoteen 2025 mennessä. Panelistit arvioivat ehkäisy- ja politiikkatoimien tehokkuutta kuuden asteikon mittarilla (-1 = jopa haitallinen, 4 = erittäin tehokas), ja kunkin toimen osalta vastauksista laskettiin tehokkuuspisteiden keskiarvot menetelmien vertailemiseksi. Asiantuntijat perustelivat näkemyksiään avovastauksilla, joista tehtiin laadullinen analyysi.

Warpenius, Katariina – Holmila, Marja – Karlsson, Thomas – Ranta, Jussi 2015: Ehkäisevä päihdetyö Suomessa 2025 -ennakointitutkimus. THL/Raportti 5/2015. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki.

Bridges between the generations and pitfalls in childrearing – parents, children and alcohol

CHAPTER 1. The ideals and practices of parents as alcohol education providers

*Henna Pirskanen, Kati Kataja, Jenni Simonen,
Marja Holmila and Christoffer Tigerstedt*

Parents of teenagers make important decisions on a variety of issues related to alcohol. They may reflect on how to talk to their youngsters about alcohol, what kind of example they set with their own alcohol consumption and how they should respond if their children experiment with alcohol. Although parents may have ideals concerning alcohol education, how can these be put into practice in real life? Education on alcohol consumption is not an island unconnected to other aspects of upbringing. On the contrary, such education is worth considering as part of the general family culture and parental rearing practices.

In our study, we interviewed the parents (N = 74) of teenage children on alcohol-related themes and childrearing. The results of our study suggest that parents of teenage children emphasise discussion, openness and equality in their parenting. In addition, a close emotional relationship with the child is important in family life. Furthermore, in education on alcohol-related matters the parents emphasised the open discussion of alcohol. Several other areas of alcohol education also involve tensions and contradictions. These include the young person's first taste of alcohol and the example set by parents in their own alcohol consumption. Suspicions that teenagers are experimenting with alcohol may also endanger openness within the family and lead to the use of indirect control methods by the parents, such as spying on their youngsters via social media. Parents have a highly negative attitude towards binge drinking by teenagers. Most parents' childrearing decisions are affected by their need to protect their children from risks, including those related to alcohol experiments outside the family home. In our study, parents emphasised the importance of the family and family culture in their ideals and practices.

CHAPTER 2. Young people's views of the interaction between parents and children regarding alcohol consumption

*Jenni Simonen, Kati Kataja, Henna Pirskanen,
Marja Holmila and Christoffer Tigerstedt*

Interaction between teenagers and parents regarding alcohol consumption is often approached by emphasising the fact that parents' child-rearing styles and attitudes towards alcohol affect the age at which teenagers begin drinking and their drinking habits. However, we examine the subject from the perspective of young people and ask them how they are finding their place as members of a peer group developing its independence and pushing boundaries through the use of alcohol on the one hand, and as family members bound by family rules on the other.

Interaction between young people and their parents regarding the use of alcohol is examined through group interviews (N = 10) and individual interviews (N = 9) of teenagers aged from 14 to 17 years. A total of 79 young persons participated in the interviews. The data were analysed by applying Coleman's concept of trust. While trust is generally regarded as the driving force in inter-family relations, the use of alcohol can create tension in the interaction between parents and children. It is therefore interesting to examine manifestations of trust and the related priorities in the interaction between teenagers and their parents with respect to alcohol consumption.

Based on our analysis, interactions between parents and children regarding alcohol consumption are built around a game based on trust. This is reflected in the teenager seeking a balance between two communities with different rules: the family and the circle of friends. Although young people apply a wide range of strategies to bluff their parents, they do not totally exclude them from the alcohol issue. They expect their parents to set boundaries, assert authority and take an active role in discussions about alcohol. Surprisingly, young people not only try to avoid being caught using alcohol, but also want to protect their parents from the disappointment this may cause them. Thus, in the world of teenagers, parents are more important than they themselves might think. Based on the present analysis, a child-parent relationship based on trust and the nature of the interaction in question play a key role in guiding teenagers and shaping their attitudes towards alcohol. The views of parents and teenagers do not seem utterly opposed to one another; our analysis indicates that there is a genuine dialogue between parents and younger generations.

CHAPTER 3. Returning to parenthood after recovery from alcoholism

*Henna Pirskanen, Marja Holmila, Kati Kataja,
Jenni Simonen and Christoffer Tigerstedt*

Substance abuse problems can negatively affect parenthood. Despite this, children can be very important to substance-dependent parents, who may be well aware of the cultural requirements for good parenting. Parenthood may also be a source of strength for a parent recovering from substance abuse problems. Very little information has so far been generated on how parents view parenthood after recovering from substance abuse problems. We interviewed recovered parents and asked them to describe their rediscovered parenthood.

Recovery from substance abuse problems had changed the interviewees' opinions of their parenthood in a number of ways. Three dimensions were identified in the parents' views of parenthood: 1) Experience as parents; i.e. how inexperienced or experienced the parents felt and how well they thought they had mastered parenthood. 2) The core of parenthood; i.e. whether the parents emphasised love and the emotional aspects of parenthood, or the routines and daily chores of parents, such as cooking, cleaning and maintaining a daily rhythm for the child. 3) The consequences of substance abuse; i.e. the negative or positive effects on children of time spent abusing substances. Based on the above-mentioned dimensions, the following six parenting styles were identified: trainee parent, skilled parent, emotion work parent, daily routines parent, struggler parent and optimistic parent. Identifying and understanding these styles is important both for the parents themselves and to those working with substance-abusing parents in sectors such as substance abuse services, and family and individual therapy. This strengthens the parents' own resources as required for parenting. Meanwhile, our study also affirms that leading a responsible family life with a child and retaking charge of parenting is possible and realistic after recovery from a substance abuse problem.

CHAPTER 4. When a parent drinks too much – experiences and resources of young people

*Jenni Simonen, Henna Pirskanen, Kati Kataja,
Marja Holmila and Christoffer Tigerstedt*

Research has shown that substance abuse by parents causes various types of harm and problems in the development and wellbeing of children and can lead to the breakup of a family. Although the disadvantages of a parent's alcohol abuse have been extensively studied, the focus has rarely been on the viewpoint and experiences of children currently living in substance abuse families. Furthermore, previous studies have dealt with recovery from or getting over the problems generated by substance abuse, rather than analysing adverse experiences. We will examine how teenagers describe their lives when a parent has an alcohol problem. How do teenagers experience their parents' problematic drinking and what means and resources do they have for overcoming the problems caused by alcohol abuse?

The material for the study consisted of interviews with adolescents (N = 25) between the ages of 12 and 18 who live in substance abuse families. The interviews were carried out in 2014. Either one or both of the interviewed teenagers' parents had a diagnosed drinking problem and had received treatment for it.

The material demonstrates that parents' drinking problems have many adverse effects on the everyday lives of families and teenagers. However, teenagers also have various types of strengths and resources that help them to cope with difficult situations in life. Despite their difficult conditions and sometimes painful experiences, the adolescents we interviewed have managed to maintain their confidence in life. On the other hand, overcoming difficulties does not eliminate the need for help and support, or release the service system from responsibility for monitoring the needs of teenagers living in substance abuse families. Services and treatment systems need to be further developed in order to support the resources of young persons and prevent the development of vicious circles.

CHAPTER 5. Negative effects on children of substance abuse by a parent

Kirsimarja Raitasalo, Marja Holmila and Marke Jääskeläinen

We can use registry data to examine the prevalence of substance abuse problems among parents and its effects on the health and wellbeing of their biological children. The target group of the study consisted of all children born in Finland in 1991, 1997 and 2002, and their biological parents. The research data were based on the registry data of persons belonging to these cohorts. The study indicated that a large number of children are growing up in families where a parent has a serious substance abuse problem. Calculations suggest that either one or both parents of around 65 000–70 000 under-age children in Finland have a substance abuse problem.

A substance abuse problem often coincides with other forms of social disadvantage, such as lack of vocational training, living on social assistance, health and mental health problems and divorce. We will describe five family types based on the accumulation of problems. The two most common types include a father with a substance abuse problem, while in a third of the families the mother or both parents have a substance abuse problem. The section describing the morbidity of small children indicates that a parent having a substance abuse problem significantly increases the risk of small children being hospitalised due to an illness or accident as well as the risk of being placed outside the family home. School-aged children may have a greater risk of mental health problems. Substance abuse problems affecting the parents may increase the risk of adolescents developing a mental illness, becoming substance abusers themselves and dropping out of their studies. This study supports the view that parents' substance abuse problems may put the fundamental rights of the child at risk. The child and its family can be supported in many ways and such support must be provided as early as possible. Nevertheless, most children of substance abusers cope well in life.

CHAPTER 6. A kaleidoscope of cultures – immigrants and Finnish drinking habits

Kati Kataja, Henna Pirskanen and Jenni Simonen

Different values and meanings are attached to alcohol in different cultures. For this reason, alcohol is often a particularly complex topic from a multicultural viewpoint. Immigrants often have to juggle between the behavioural norms of two cultures. We focused on questions related to alcohol use and alcohol education as narrated by immigrants living in Finland. We asked them whether and how alcohol education is carried out in their family, and what kinds of tools they use to find their place in Finnish society, where alcohol plays an important role.

We approached this topic through three group interviews. The groups consisted of 1) teenagers with an immigrant background, 2) young adults with an immigrant background, and 3) teenagers' mothers with an immigrant background. Our target group represented a number of different cultures. However, they were united by the fact that they are partly looking at Finnish society through the eyes of outsiders. We examined the research material via two themes: the difference in the pace of integration between generations, and the sense of community linked to family relations. We described how these themes were concretely reflected in everyday situations related to alcohol use and alcohol education.

The immigrants we interviewed had mixed feelings about alcohol consumption in Finland. Finland's alcohol culture generated feelings of fear and the need for self-protection rather than admiration or identification. Furthermore, the different stages and nuances of integration between the generations create their own challenges for alcohol education at home. Since mothers are firmly attached to upbringing practices, values, and attitudes from their former home countries, their teenagers are more clearly torn between norms and have a stronger experience of cultural conflicts than their parents.

CHAPTER 7. Drinking at home has become commonplace

Christoffer Tigerstedt and Janne Härkönen

Drinking at home has become increasingly commonplace and alcoholic beverages have become part of various activities taking place at home. This includes the purchase of alcohol-related supplies and equipment intended for home use. Alcohol has therefore become a visible element in Finnish homes and families. We looked at how alcohol has become visible in Finnish homes by examining material from eight women's magazines from the period 1968–2008.

This is an unprecedented situation in historical terms. The concept of bringing alcohol into the home is used in analysing how this cultural change has been possible. It has required a radical change in the relationship between men, women and alcohol consumption and, above all, the emergence of new drinking habits among women and mothers. We can even ask whether the main changes in Finland's drinking culture have been initiated by women rather than men. Greater emphasis on the rights of children over recent decades has affected the general attitude towards the use of alcohol at home and in the family.

CHAPTER 8. Measures preventing the adverse effects of alcohol promote equality in health and wellbeing – the outlook of specialists

Katariina Warpenius, Marja Holmila and Thomas Karlsson

This chapter examines how specialists assess the effectiveness of measures preventing the adverse effects of alcohol, as well as the importance of such measures in promoting health and wellbeing on an equal basis among young people. The starting point is the observation that alcohol problems are transgenerational in nature, which tends to aggravate social inequality. The research data were collected by the eDelfoi panel, which included experts in substance abuse prevention at national, regional and local level. These experts assessed the effectiveness of prevention and policy measures in Finland up to the year 2025, and described the basis for their views in open answers. They considered measures performed in the immediate environment of young people as the most effective means

of preventing alcohol problems. Such measures included age limit controls, strengthening the life management skills of adolescents, working with families, and taking action at community level. In the comparison of measures, those targeted at individuals and universal alcohol policy measures were regarded as less effective.

In the opinion of the experts, measures taken in the adolescents' immediate environment are socially acceptable, could continue to be implemented in the future, and would have a multifaceted and broad range of effects on the lives of the young people in question. In the case of substance prevention targeted at young people in particular, it would be critically important to influence those direct factors in the growth environment that also help to prevent social inequality. Working with families and influencing parents' attitudes on upbringing were considered a valuable part of multidisciplinary substance abuse prevention.

CHAPTER 9.

Summary: Changing Finnish family life and alcohol usage

Ritva Nätkin

In Finland's recent history, there have been significant variations in the meanings given to family life, experts' views, social policy and alcohol consumption figures. The control and regulation of alcohol use has transformed into substance abuse prevention, while alcohol use has become increasingly commonplace.

Since alcohol is present in today's homes, children and young people are forced to adopt a position on the matter. When teenagers experiment with alcohol, their parents' upbringing skills and trust between family members are put to the test. Despite the fact that Finnishness is often referred to as if it were a monoculture, there are differences between families and their cultures. As a rule, both parents and professionals working with young people want to protect them from the adverse effects of alcohol and prevent alcohol problems from being passed onto the next generation. In today's democratising families, this calls for negotiations between adults and teenagers. Assertive guidance is considered the best upbringing method.

A young person's relationship with alcohol is shaped by various factors, including the social climate, the example set by the parents, the upbringing methods and support provided, as well as the family's transgenerational resources or problems. It is also influenced by the young per-

son's own generation – his or her circle of friends. If a family has a history of alcohol problems, the current emphasis is on the adolescent's individual coping skills rather than approaches like the genetic inheritance of alcoholism. Coping skills among children and adolescents are based on resilience, strength or protective factors in difficult circumstances. Finland's increasing cultural diversity provides the opportunity to view the use of alcohol and young people's sense of community and entertainment in a new light.

CHAPTER 10. Support provided to families in childrearing and the related development needs

Petra Kouvonen

In its fourth periodic report issued in 2011, the UN Committee on the Rights of the Child raised concerns that Finnish children living at home lacked society's support – for example in situations where a family has substance abuse problems. Children living at home in different parts of Finland are in unequal positions with respect to the availability of such support. The range of early support measures offered to families varies from municipality to municipality and cooperation tends to waver between the home, basic services and various sectors in promoting the child's wellbeing. Finland has not, to date, invested in a centralised and systematic manner in the quality assurance, development and expansion of early support services provided at home.

The Independence Memorial Children's Foundation (ITLA) has addressed this issue in its *Children, Adolescents and Families in the 100-year-old Finland Research and Impact Programme (2013–2017)* by producing and summarising information in support of the communal task of upbringing. The present summary highlights *research-based effective parenthood support* as an alternative that enables professionals meeting families to strengthen the families' childrearing resources. It also proposes a so-called *preparatory session to precede budget negotiations* targeted at municipal officials and decision-makers, in order to promote a service culture that takes account of children's rights at local level.

KIRJOITTAJAT

Pentti Arajärvi, OTT, sosiaali oikeuden professori emeritus, Helsingin yliopisto

Marja Holmila, VTT, tutkimusprofessori, THL

Janne Härkönen, VTT, erikoistutkija, THL

Marke Jääskeläinen, VTM, erikoissuunnittelija, THL

Thomas Karlsson, VTT, erikoistutkija, THL

Kati Kataja, VTT, erikoistutkija, THL

Petra Kouvonen, VTT, ohjelmajohtaja, ITLA

Ritva Nätkin, YTT, dosentti, YKY, Tampereen yliopisto

Henna Pirskanen, YTT, tutkijatohtori, Jyväskylän yliopisto

Kirsimarja Raitasalo, VTT, erikoistutkija, THL

Jenni Simonen, VTT, erikoistutkija, THL

Christoffer Tigerstedt, VTT, erikoistutkija, THL

Katariina Warpenius, VTM, tutkija, THL

SUKUPOLVIEN SILLAT ja KASVAMISEN KARIKOT – vanhemmat, lapset ja alkoholi

Nuoren alkoholinkäyttö aiheuttaa vanhemmissa usein epävarmuutta – mikä olisi kasvattajalle paras toimintatapa? Entä millaista on kasvaa suomalaisessa alkoholikulttuurissa?

Tässä nuorten ja vanhempien haastatteluihin ja muihin tutkimusaineistoihin perustuvassa kirjassa on vahvasti esillä perheenjäsenten oma ääni. Siinä etsitään vanhempien ja lasten vuorovaikutuksen myönteisiä piirteitä ja tarkastellaan asioita tulevaisuuden ja hyvän elämän näkökulmasta.

Alkoholinkäyttö on siirtynyt koteihin, ja lapset ovat tottuneet näkemään vanhempiensa käyttävän sitä. Nuoret odottavat vanhemmiltaan aloitteellisuutta alkoholinkäytöstä keskusteltaessa sekä auktoriteettiaseman ottamista ja ylläpitämistä. Vanhemmat ja nuoret suosivat perheen keskistä avointa keskustelua ja perheenjäsenten välistä luottamusta. Muualta maahan muuttaneiden vanhempien ja nuorten kuva suomalaisesta alkoholikulttuurista muodostaa mielenkiintoisen peilin valtaväestön tavoille. Monissa kodeissa alkoholinkäyttö hallitsee elämää ja tälläkin hetkellä Suomessa noin 65 000–70 000 lapsen vanhemmalla on vakava päihdeongelma. Lapsilla ja nuorilla on kuitenkin erilaisia selviytymiskeinoja vaikeissa tilanteissa. Yhteiskunnan ja lähiyhteisöjen antama tuki ja sen vahvistaminen on tärkeää lapsia ja nuoria autettaessa.

Kirjan tavoitteena on edistää avointa keskustelua vaikeasta aiheesta niin perheissä kuin nuorten ja kotien kanssa toimivien ammattilaisten keskuudessa.

Kirja on osa Itsenäisyyden juhluvuoden lastenrahaston säätiön (ITLA) käynnistämä Lapset, nuoret ja perheet satavuotiaassa Suomessa -ohjelmaa (2013–2017).

TERVEYDEN JA
HYVINVOINNIN LAITOS

Julkaisujen myynti

www.thl.fi/kirjakauppa

Puhelin: 029 524 7190

ISBN 978-952-302-737-4